

Slovenski pisatelji.

Fr. Maselj-Podlimbarski.

I.

Lepo ravnaj s knjigo!

D014/6286

FR. MASLJA-PODLIMBARSKEGA ZBRANI SPISI

UREDIL
DR. JANKO ŠLEBINGER

V LJUBLJANI 1923
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“

FR. MASLJA-PODLIMBARSKEGA ZBRANIH SPISOV

I. ZVEZEK

SLIKE IN ČRTICE. GORSKI POTOKI. TOVARIŠ DAMJAN.

V LJUBLJANI 1923
IZDALA IN ZALOZILA „TISKOVNA ZADRUGA“

NATISNILA DELNIŠKA TISKARNA, D. D. V LJUBLJANI.

Kazalo.

Uvod I
Krokarjev Peter 1
Handžija Mato 25
Markica 45
Stričevi darovi 73
Plaznik in kirasir Martin 79
Kako sem prvikrat romal 109
Gorski potoki 141
Sinica 309
V vojaškem arhivu 315
Tovariš Damjan 327
Opombe 421

Uvod.

Ko je sedmošolec Fran Maselj dal koncem januarja 1872 slovo dijaškemu življenju, takrat se je kot Podlimbarski prvič javno oglasil v Dav. Trstenjakovi «Zori» s sonetoma «D o m o v i n i». V prvem sonetu primerja sebe slavcu, ki «v zelenotemnem logu kraj potoka» ob mesečini izliva vsa svoja čuvstva v melodije, posvečene družici; enako čuti pesnik z domovino njeno srečo, a tudi njeno bolest, ko vidi, «da se naša imovina, pravica sveta, hoče nam zatreti». V drugem sonetu slika mračno preteklost domovine, ki ni poznala «svobode svete» in kateri je pretila «železna pest pogina». Toda zdaj so se združili njeni sinovi, ki jo oprostć spon suženjstva.

«Svoboda Samova se bo vrnila,
spet zvezda sreče bode ti svetila,
ki tebi veke sem je temna bila.»

Tehniko soneta obvlada Podlimbarski še dokaj dobro, dikcija teh rodoljubnih prvencev pa razodeva Prešernov vpliv. — Izpoved 19letnega mladeniča: «Tvoj blagor meni sreča je edina», ni bila fraza, zakaj zgodaj je Maselj vzljubil domovino, njen jezik in njeno slovstvo. Že v ljubljanski normalki in pozneje v gimnaziji je prečital vse, kar mu je takrat nudila slovenska književnost od Giontinijevih knjižic, Mohorjevih Večernic pa do Janežičevega Glasnika in Cvetja. Seznanil se je z Vodnikom, Prešernom, Levstikom, Jenkom, Cegnarjem, posebno pa je ljubil Jurčiča; njegovega Jurija Kozjaka je bral «v enem letu najmanj desetkrat». Po tem vzorcu

je začel v dijaškem listu «Zimski večeri» pisati povest iz turških bojev. Razen tega je že kot dijak prečital nemške klasike in Shakespeareja. Ljubezen do slovenske knjige je Maslju netil tudi Andrejčkov Jože, njegov ožji rojak, ki mu je bil v četrtem razredu normalke in v prvi gimnaziji domači učitelj. Naš narodni preporod v dobi taborov je navdušil tedanjo srednješolsko mladino, da se je začela v vezani in nevezani besedi javno oglašati; med njo nahajamo tudi več Masljevih sošolcev in znancev.

Med šolskimi predmeti je Maselj poleg slovenščine in zemljepisa s posebno vnemo gojil zgodovino. Ko je leta 1872. stanoval pri brzojavnem uradniku Iv. Zoru, sta skupaj brala Held-Corvinovo zgodovino. Značajni in rodoljubni Zor ter ta zgodovina sta Maslju vcepila hrepenenje po svobodi, ki ga je spremljalo do groba. Zdrav sad resnega zanimanja za zgodovino je Podlimbarskega spis «P e t e r V e l i k i» v I. letniku mariborske «Zore». Črtica se odlikuje po jasni razporedbi snovi, krepki karakteristiki dobe in oseb, objektivni sodbi dogodkov in po jedrnatem slogu. Obžalovati je, da usoda mlademu pisatelju ni bila mila, da bi si mogel priljubljeni predmet izbrati za svoj življenski poklic: v Podlimbarskem bi dobili spretnega zgodovinskega pisatelja.

Leta 1872. je Maselj izpolnil 19. leto; prišla je torej vrsta nanj, da se skaže, ali je sposoben «braniti dom, carja in nemško vlado». Imel je veselje do burnega vojaškega življenja, da bi marširal po širnem svetu in pozabil na srčno bol. Na drugi strani pa je mislil na bodočnost: vojaški stan mu podre vse gradove, ki si jih je «v zlatem lesku stavil v oblake». Zato je skušal, da bi se bil vpisal kot enoletni prostovoljec, a starši niso bili pri volji. Koncem aprila so ga potrdili za dragonca in 1. oktobra se je ločil od doma za štiri dolga leta. Skoraj

leto dni je okušal križev pot dragonca-prostaka v Mariboru, dokler ni prišel sredi novembra 1873 na Ogrsko med Slovake, pa tudi med trde Madžare, kjer je našel po raznih garnizijah v pisarni ali kot manipulant dovolj spremembe. Na resno literarno delo seveda ni mogel misliti. Oglasil se je le enkrat leta 1874. v «Zori» s sentimentalno balado «Na bojnem polju». Z nenaravnim, gostobesednim zanosom pripoveduje o nesrečni deklici, ki toguje na grobu v boju padlega ženina in si želi k njemu. S solzami omehčano zemljo hoče razkopati in na dnu gomile postlati «posteljo iz cvetja belega».

«Iz vasi zvonjenje je spremljalo
v zaželeno spanje tretji dan
devo mlado tje, kjer v tihem grobi
ženin njen počiva pokopan.
V kraju, nepoznanem svetni zlobi,
kjer ločitev ne preti zvestobi,
dvoje src je mirno počivalo.»

Kar je bilo v Podlimbarskem še poeta, ga je v njem ubila trda vojaška služba. Odslej je dal verzom slovo; vsaj javno se ni oglasil nikoli več.

Skoraj pet let se je Podlimbarski med vojaško prozo bavil z žaloigro «Milan in Jela». Leta 1873. je bil načrt gotov, in ko se je v začetku aprila sledečega leta oprostil vojaškega hlapčevskega dela ter dobil službo v pisarni, je mogel proste ure posvetiti «vedam in slovenstvu», predvsem pa svoji drami, ki je do sredi septembra dospela do drugega prizora četrtega dejanja. Velike nade je stavil na svoje delo: «Ako to uspešno dovršim, me g. Hajek (nadporočnik) ne obdrži pri vojakih; ako pa mi to spodleti, potem morebiti iščem sreče v tem stanu». Mudil se je najraje v romantični okolici Sv. Jurija poleg Bratislave, kjer je ob razvalinah

Palfyjevega gradu našel za svojo žaloigro primerno ubranost. Toda v jeseni so se vršile orožne vaje, meseca oktobra je postal četnik ter proslavljal po raznih madžarskih in slovaških mestih na veselih radovankah Bakha — na žaloigro pa pozabil, dokler ga ni koncem maja 1876 Jurčičev «Tugomer» izpodbudil za nov načrt «Milana in Jele». Pred odhodom od vojakov je vnovič čital Lessingovo Hamburško dramaturgijo in njegove drame. Ko se je v decembru 1876 poslavljal kot računski «stražmešter» od vojaškega stanu, ni gledal v brezskrbno bodočnost. «Preselil se bom v Ljubljano, kjer si poiščem kateregakoli dela. „Milana in Jelo“ bi rad na vsak način dovršil. Pa zdaj tega iz dveh razlogov ne morem niti začeti niti dovršiti: prvič mnogo mislim na negotovo prihodnost, kako me bodo doma sprejeli, drugič mi je zelo težko slovensko pisati in misliti, kajti več ko tri leta že nisem slišal slovenske besede niti s kom slovensko kramljal.» In prišlo je zanj tako usodno leto 1877., ko je našel v domovini namesto koščka kruha le bridko razočaranje. V mučnih skrbeh za obstanek je iskal utehe v snovanju «Milana in Jele», ki je posebno meseca septembra lepo napredovalo. «Moja drama mi je postala edina poezija; čutim pa tudi, da imam dosti dramatičnega talenta, katerega moram še zelo izuriti.» S 1. oktobrom se je preselil iz Blatne vasi v Gradišče, kjer je stanoval z gospodarjem, gospodinjo in še dvema osebama v eni sobi in še celo kokoši so mu bile tovarišice. Tu je hotel končati «Milana in Jelo». «Moja drama me včasi navduši, da na vse drugo pozabim, potem pa zopet nad njo zdvomim... Dokončal sem 2. in 3. prizor 4. dejanja.» (5. okt.) Toda že 9. oktobra je omagal: «Zdvomil sem nad prihodnostjo, nad dramatičnim poklicem, nad vero, nad zveličanjem, nad slovansko stvarjo!» Ko je čez mesec dni v vojaški

službi odložil težko breme skrbi za vsakdanji kruh, ni več mislil na zaključek svoje žaloigre, ostala je nedokončana za vedno.

Dejanje drame se vrši na Dolenjskem «za časa luteranstva in turških vojsk na Slovenskem». Branič, graščak v Strmogoru, živi v prepiru s sosedom Milanom, graščakom v Gabrovu; Branič si je namreč prilastil nekaj pravic njegovih kmetov, ko je Milanov oče zaradi luteranske vere taval po svetu. Kmetje zahtevajo, da se graščaka sprijaznita, da združeni odbijejo Turke, ki so ravnokar prihrumeli do Kolpe in že ogrožajo gradova. Jela, 16letna Braničeva hčerka (v poznejšem načrtu nečakinja), strastno ljubi Milana kljub razliki v veri; a Branič, strupen sovražnik luteranov, jo je odločil svojemu oskrbniku Vuku za ženo. Za ceno sprave je Milan pripravljen se Jeli odpovedati in jo prepustiti Vuku, kar pa Jela odločno odkloni. «Ti si bil moj prvi in poslednji, za drugega v mojem srcu ni prostora.» Ko skuša Vuk pri Jeli zbuditi sum, da so Milanovi nameni nepošteni, mu Jela odvrne: «Odkritosrčen je in vse peklo ne more njemu očitati pregreška. Ti ga sodiš, moja duša ga bo na veke molila... In ko bi imela tisoč src v prsih, z vsemi bi morala le njega ljubiti». Ta izpoved razburi sirovega Vuka, da sklene «sladko maščevanje». «Kdo bi mislil, da sem jaz morivec, če mu (Milanu) kdo mojih od strani pošlje svinčenko za večno popotnico.» Stari sluga Bogdan naj za bogato nagrado s pomočjo ciganov opravi to delo. — V Strmogoru živi spomin na nesrečno Veroniko, ki se je pred sto leti zaljubila v mladega turškega pašo in se ponoči ž njim shajala, dokler je ni oče neko noč zalotil in jo umoril. Veronika mora po smrti vstajati iz groba in ob uri duhov hoditi molit za svojega očeta. Baš prejšnjo noč so jo hlapci videli. Ta dogodek porabi

Jela, se obleče v pozni noči kot Veronika in se srečno splazi mimo straž iz grada ter se napoti k Milanu. Temu sporoče kmetje, da so videli Veroniko iti proti Gabrovu; Milan se napoti za njo. Isto povedo tudi Vuku, ki zadovoljno pripomni: «Sama mi gresta v past.» Vuk in Bogdan sta neopaženi priči strastnega razgovora med Jelo in Milanom (glej opombe, str. 423—432). Na povratku se sestane Milan z Vukom, ki mu hlini prijateljstvo. Med tem ugrabijo najeti cigani Jelo. Razjarjenemu Braniču, ki išče Jelo, Milan prizna, da je šla Jela za njim pod krinko Veronike. Branič ga prekolne in Vuk ga napade z mečem. Milan je prepričan, da so Jelo ugrabili Turki, zato zbeži za njimi: «V turškem taboru bom iskal Jelo, kdor jo je ljubil, za menoj!» — V četrtem dejanju srečamo Milana v razgovoru s Trubarjem «na klancih v uskoških gorah» tik pred napadom na Turke. Milan hoče poskusiti, da Jelo v boju otme; ako pa se mu to ne posreči, hoče deliti njeno usodo. Trubar, za očetom njegov največji dobrotnik, ga skuša odvrniti od blaznega početja ter ga vabi seboj na Nemško, kjer ju čakajo izgnanci, bratje po rodu in veri. Med tem sporoči Bogdan Vuku, da je videl ugrabljeno Jelo za varnim obzidjem, ter odhiti za Milanom, da izvrši še drugo Vukovo naročilo. — Malo verjetno snov prepletajo razni romantični motivi; časovni miljé je označen z bledimi obrisi, značaji so nedosledni ali pa nemogoči, predvsem oba glavna junaka, boljši so tipi kmetov. Dialog uhaja neprestano v nenaravne tirade; le Trubar govori z mirno, prepričevalno besedo. Podlimbarski je baš v tej dobi doživljal svoj «Sturm und Drang», ki ga je nadaljeval še po raznih garnizijah, dokler ga ni poldrugoletno službovanje na Dunaju zopet privedlo do resnega dela. S kako vnemo je hotel zamujeno nadomestiti, nam svedoči

beležka v dnevniku dne 1. aprila 1884: «Te dni delam vse vprek. Bral sem «Lovčeve zapiske» v slovenskem prevodu, potem Turgenjeva «Nesčastnaja», Jurčičev «Cvet in sad», sedaj študiram Žnidaršičevo «Oko in vid». Dalje sem se učil iz organizacije peštva, pisal «Krokarjevega Petra» in mislil mnogo nepotrebnega. Paskalova Premišljevanja, Rousseauja, vse bi rad čital, pa kje vzeti toliko časa!»

Dne 27. aprila 1884 je Maselj «stopil v poročniško šaržo» pri 8. polku dragoncev. Veselo dunajsko življenje je zamenjal z Dunajskim Novim mestom, kjer je živel zelo redno. Z bolestjo se ozira na pretekla leta — «zgubljena so in več jih nočem nazaj». Častniški stan mu malo ugaja. «Koliko suhih postav bo treba čitati, koliko skrbeti, da bo zadovoljna cela kopiča višjih, za vsako stvar kažoča name»... «Častnik sem, ali življenje živim majhno... Ves duh mi bo umorila služba.» Nič več ni bral s tisto pazljivostjo kakor na Dunaju; polastilo se ga je bolehno hlastanje po delu, vse bi rad storil, vse videl, vse naenkrat znal. «Službene instrukcije pridno prebiram; to mi bo umorilo moje hrepenenje, da bi si kedaj v literaturi pridobil ime in nekoliko slave.» In vendar se je v teh mesecih napornega dela, ko je živel v mučni duševni depresiji in mnogo razmišljal o življenju, zopet lotil pisateljevanja. Dokončal je na Dunaju začeto črtico «Krokarjev Peter», zajeto iz spominov na prvo vojaško leto v Mariboru. Že z uvodnim stavkom nas opozarja na Turgenjeva, ki je v «Lovčevih zapiskih» predstavil čitatelju n. pr. Ovsenikova ali Hvalinskega z istimi besedami: «Mislite si človeka...» In tudi drugod Podlimbarski ne more zatajiti svojega velikega ruskega vzornika, ki ga je mnogo čital in se zanj navduševal. — Ta leposlovni prvenec 32letnega Podlimbarskega pri Zvonovem

uredniku menda ni našel posebnega zanimanja, ker ga je po Kersnikovem «striženju» priobčil šele čez dve leti. Po «Krokarjevem Petru» je Podlimbarski snoval povest iz življenja v domačem trgu. Dijakom na počitnicah in par originalnim tržanom je odkazal večje vloge; a delo je obtičalo po začetnih poglavjih.

Spomladi 1885 se je Maselj udeležil velikih manevrov, ki so ga privedli na severno Ogrsko. Koncem septembra istega leta pa mu je nepričakovano prišlo povelje, da je premeščen k novoustanovljenemu bosensko-hercegovskemu pehotnemu bataljonu štev. 3 v Dolnjo Tuzlo. Rad bi bil ostal v Košicah med Slovaki, a tudi novega mesta se je veselil: «saj pridem med Srbe, kjer se lahko priučim njihovemu jeziku». Pot iz Košic preko Budapešte, Subotice, Slavonije in Doboja v Tuzlo mu je nudila sicer mnogo zanimivega, a prvi vtisi v novi domovini niso bili prijetni. «Vsa Bosna je velika garnizija, povsod srečavaš avstrijskega vojaka, ki tukaj lenobo pase. Pa tudi obljubljeni deželi je Bosna podobna: ničesar ne zavžiješ, kar ni šlo skozi židovske roke.» Najbolj pa ga je zanimalo ljudstvo, bedni Bošnjaki; cele trume jih je videl kraj ceste kopati in tovoriti zemljo za podlago železnici. «Bosna je mirna, niti ganiti se ne more ponosna, vkovana. Po novinah se piše, kako dobro se ji godi. In res se nam godi dobro; bogato smo plačani in bahato se vedemo vsi, ki smo prišli sèm sejat kulturo, zadovoljni smo tuji zmagovalci. Ali Bošnjak, Turek in Srb, tudi raja sama nas prezira, zaničuje, iz dna duše sovraži, to bereš vsakemu na rjavem, koščenem obrazu... Gorje vsakemu premaganemu narodu, ki se ne more odpovedati stari zlati svobodi, dokler je v takih železnih pesteh, kakor so naše.» In tako se vrsté v dnevnikih zanimivi zapiski vestnega, često sarkastičnega kronista, ki govore o

trpljenju in brezpravnosti domačinov ter o nadutosti in praznoti srca in glave gospodujočih tujcev. Ne more se udomačiti med stanovskimi tovariši, zato išče utehe in razvedrila po naporni službi v prirodi; niti huda zima ga ne ovira na izletih. Opazuje življenje seljakov, v neprisiljenih razgovorih ž njimi si pridobiva njih zaupanje, se čudi njih treznosti, zmernosti in živi veri, «edini tolažbi, ki je ostala tem ljudem». Kmalu pozna okolica dobrega «gospodina Franja». Prve dni junija leta 1886. je obhodil vso Ravno Trešnjo, na severu Tuzle pa velik del Majevice planine. «Vstanem ob štirih zjutraj, si skuham zajutrek in se nato podam na pot lahkega srca in lahkih nog. Ob osmih sem zopet v pisarni.»

Na teh izletih se je Maselj seznanil z zgovornim in postrežljivim handžijo (krčmarjem) Matom Vidakovićem, ki je imel na Ravni Trešnji v najemu han Sulejmana Kavlića. V Matu je videl značaj svojega očeta, zato ga je še posebno vzljubil. Ta živa priča vse bede bosenske raje ga je seznanila z važnejšimi dogodki zadnjih let in mu odkrila marsikatero intimnost. Kaj čuda torej, da si ga je Podlimbarski, ko se mu je po dobrih dveh letih zopet vzbudilo veselje do pisateljevanja, izbral za junaka črtice «Handžija Mato». Po nekoliko presplošnem uvodu o pisateljevem mladostnem navdušenju za jugoslovanske junake nas povede na tržni dan pred planinski han, kjer je doma vsa romantična poezija Bosne. Kakor v filmu se pomika mimo nas proti mestu pestra množica vseh slojev z najrazličnejšimi stvarmi, ali pa se vrača v gručah domov. Nato občudujemo vedno delavnega handžijo v njegovi skromni domačnosti, prevzame nas njegova globoka ljubezen do otrok. V prijetni ubranosti se odpravimo na pot in zunaj nas objame čar pokrajine...

Ko se je 13. avgusta 1886 Podlimbarski vračal z izleta, se je pridružil malemu Eminu Mujezinoviću, ki je gnal tri krave in ovčico domov. Zabaval se je ob otročjem Eminovem blebetanju. Iz tega srečanja se je porodila črtica «Markica». Ko je naslednjega leta poslal spis Zvonovemu uredniku, je snovno stran svojega dotedanjega pisateljevanja označil z opravičilno pripombo: «Do sedaj nisem imel priložnosti, spoznavati „boljših ljudi" človeške družbe; sukal sem se vedno med plebejci, se ogibal onih, ki se sladkajo s komplimenti in pikajo z gladko besedo». (18. 5. 1887.) In tak je ostal tudi pozneje. Značilna poteza Masljevega značaja je njegova ljubezen do otrok. Z zanimanjem posluša preprostega, nepokvarjenega bosenskega pastirčka, ki pase čredo večnega pravdarja Mustafe Omeragića, svobodnega turškega kmeta iz Posprečja. Take značaje, nad vse skromne v življenskih zahtevah, a odkrite in samozavestne, ustvarja narava v svoji mogočni prvobitnosti; prirojena darovitost in prožnost duha jim je bogata dediščina in sigurna vodnica v boljšo bodočnost. S svežo sliko Markice je Podlimbarski spojil še usodo njegovega očeta kiridžije Ilije Ostojića, žalosten odlomek socijalnega vprašanja in bosenske justice. — V uvodu nam je vnet ljubitelj prirode razgrnil plastično pokrajinsko sliko, ki je sama zase sicer polna pestrih barv in lepote, toda je izolirana od ostale vsebine. In preden nas seznani z mladim junakom, nam še pripoveduje razne podrobnosti o Turku Omeragiću. Ta preobloženost detajlov jemlje črtici enotnost in zaokroženost. Med resnim pripovedovanjem o smrti stoletnega starca nas osupne opazka o Andrejčkovem Jožetu (str. 59). —

V avgustu 1887 se je udeležil Maselj vojaških vaj v sarajevski okolici ter si ogledal nove kraje Bosne.

Potovanja je imel dovolj, zato ga to leto ni bilo v domovino na dopust; vrh tega si je nakopal mrzlico, ki ga je mučila ves november in december ter še naslednje leto, ki mu je prineslo «polno kupo gorja». Politično obzorje se je temnilo, vse je kazalo na vojno in povsod so se pripravljali na njo. Pri bosenskem bataljonu je učil Maselj častnike ruščino, ki je postala tedaj v oficirskih šolah obligaten predmet. V deželi je zavladala neznosna revščina, vse je ubožalo in množili so se zločini, katerim so sledile krute obsodbe. Razuzdano častniško življenje se mu je priskutilo, pisarniško delo je zaradi bolezni zmagoval le s težavo; zato je delal pozimi načrte, kako pojde na pomlad na daljši dopust domov, kjer ga željno pričakujeta stari oče in mati. Šele na ponovno prošnjo so ga uslišali, in tako si je na šesttedenskem oddihu od srede maja do konca junija 1888 z dobrim zrakom domačih gozdov in z zdravo, čisto vodo odganjal nadležno mrzlico, ki ga je tekom osem mesecev hudo zdelala. To idilično življenje med dragimi domačimi mu je vzbujalo prijetne mladostne spomine. «Spim na mrvi, kakor njega dni. Pod menoj zobanje konj, v ulicah žubori voda s korita, pod uljnakom cvrče murni, na vasi piskajo, žvižgajo, pojo in se smejo fantje; v vonjavi suhih rož sladko zaspim. Večkrat se spomnim mladeniških let, ki sem jih preživel tukaj; pa ta leta so zgubljena in zanje nimam več otožnih sanj.» (8. jun. 1888.) Veselil ga je napredek njegove domačije: brat Grega je dober gospodar, eden najboljših kmetov v vsej dolini. Otroci so zdravi, nadarjeni; vsi so hodili ali še hodijo v novo šolo. In z malo nečakinjo Reziko, ki ji je nekoč ponudil pest drobiža, je doživel dogodek, opisan v kratki mladinski črtici «Stričevi darovi», v kateri je blagi stric seveda radodarni Podlimbarski sam.

Z bolestnim vzdihom: «Vse sem pustil za seboj — mladost in domovino!» se je vrnil v Bosno. Med službeno prozo so mu knjige edina tolažba. «Kadar se človeku nalomi življenje, kadar se topé meglene sanje mladosti, ginejo ideali, se rušijo tisti zlati gradovi v oblakih, kadar so mu vsi upi pokopani, takrat mu pride na pomoč ironija in satira.» (19. 10. 1888.) V tem razpoloženju je napisal «Gospoda Plaperja» ter ga izročil koncem oktobra 1888, ko ga je bolezen vnovič privedla na daljši dopust v domovino, profesorju Levcu za Lj. Zvon; toda Zvonovemu uredniku se je zdel spis zaradi političnih tendenc, ki ga prepletajo, kočljiv, zato ga ni hotel natisniti. Šele čez dvajset let je zagledal v Podlimbarskega zbirki črtic «Iz starih zapiskov» v Zvonu beli dan, seveda s skromno retušo.

Doma na dopustu je Maselj najraje občeval s kmeti, poslušal njih pogovore, si zapisoval razna rekla, prislovice, prerokovanja za dež, fantovske litanije in podobno. Pod Limbarsko goro se čuti srečnega. «Moja duša je navezana na domovino; vse moje misli in želje so pri njej. Pred seboj imam bridke dneve, ko bom od zore do mraka mislil na domače ljudi in kraje, ko bom vsako noč sanjal o milih prijateljih.» Nad vse draga pa mu je ostala domača hiša. «Sladke spomine» na njo je ohranil v sliki «Plaznik in kirasir Martin». V skrbnem in ukaželjnem Plazniku je očrtal značaj svojega očeta Valentina, ki je dobro gospodaril Nejčetovi hiši. Prikupil je k posestvu gozd, veliko njivo in dva travnika. Poslopja je vsa on postavil. Hiša je bila prej lesena in ometana; on je postavil zidano tam, kjer je bil poprej vegast kozolec. Tudi nov hlev je postavil in sicer zidanega. Mnogo zemlje je prekopal in premetal, iztrebil hosto in napravil iz nje rodovitno njivo. Začel je tudi Radomljo uravnavati ter jo je stisnil, da je tekla

ravno, razširil je travnik; v pridobivanju zemlje je bil njegov oče železne vztrajnosti. Poleg očetovega značaja srečamo v Plazniku tudi poteze pisateljevega brata Grege, ki je enako uspešno gospodaril. Plaznikova kritika sosedov razodeva bister pogled in zdrave nazore za razna gospodarska vprašanja; naravno, da ni prijazen prihajaču Johannu Potratu, v naših krajih neredkemu tipu sladkega, uslužnega političnega štacunarja. Plaznica je tip poprečne gospodinje na kmetih: ozkega obzorja, postrežljiva, zgovorna in kaže mišljenje tistih ljudi, ki uče, da je «le eno potrebno». — Krokarjev Martin, bivši «Nikolaj-kirasir», je v Krašnji in okolici «zgodovinska oseba». Služil je za hlapca pri raznih posestnikih. Onemogel je delil usodo kmetiških poslov, ki si niso za stara leta ničesar prihranili in so morali vsled tega hoditi «po hišah». Spomini na cvetočo mladost, na vojaška leta in bitko pri Kapolni leta 1849. razvnamejo starega siromaka-invalida do nepričakovanega zanosa. —

1. maja 1889 je postal Maselj nadporočnik ter bil premeščen v Trident. Težko mu je bilo slovo z Vidakovićem. Kakor vselej na poti v domovino, je bil tudi tokrat poln nad in pričakovanj. Obiskal je svoje prijatelje in znance, si ogledal Millstattsko jezero ter dospel 19. maja v Trident. «Mesto je staro, ima ozke ulice in je zidano povsem v italijanskem slogu. Nemščine se tu malo sliši. Laško slovnico nosim seboj že 17 let v kovčegu, zdaj jo bo pa treba privleči na dan in se učiti tega jezika.» Mesto se mu je priljubilo, še bolj pa okolica, «ki je podobna prelepemu vrtu. Tu so obdelali ljudje vsako peščico rodovitne zemlje, pa tudi tovarn so postavili dosti. In ob kraju tega raja štrle v nebo sive in temne pečine, izpod kojih tako prijazno gledajo vilam podobne hišice na jadrno Adižo.» Ni mu dolg čas po tužni Bosni, vendar se rad spominja, kako je tam

iskal v naravi tolažila trpeči duši in neugnanemu hrepenenju, kako je zahajal med preproste ljudi, sit praznih, dolgočasnih mestnih zabav, kako se je boril s trdo službo, z boleznijo in s praznoto v srcu. Delal je daljše in krajše izlete; najljubši mu je bil sprehod v bližnje selo Cadine.

Nekoč je prišel pri izletu čez Cadine, Sopramonte in Sardagno v nekako leščevo dolino, kar ga je živo spomnilo prvega izleta s svojima že davno umrlima tetama. In ob Gardskem jezeru se je 1. septembra spomnil, «da je danes shod na Limbarski gori, in se domislil, kako sem prvikrat romal tje gori na božjo pot. Sklenil sem to pot popisati». Ko je naslednje leto prinesla junijeva številka «Ljubljanskega Zvona» njegovo črtico «Kako sem prvikrat romal», je bil Podlimbarski nad svojo «povestjo» čudno razočaran, ker mu jo je urednik Levec «tako pohabil», da se je sramuje. «Hotel sem v njej povedati, kako udrihata militarizem in birokratizem po kmetu, in ravno to je Levec izpustil, tako da delo ni krop, ne voda. Vsled izpuščenih odstavkov so postali nekateri prizori neumestni.» (10. 6. 1890.) Kakor svedoči še ohranjeni koncept črtice, je Levec predvsem črtal nočne prizore v cerkvi, tako n. pr. drastičen opis treh oltarskih podob, ki jih pisatelj primerja svojim trem znancem iz doline: «Oj čudno, prečudno, vsa trojica iz naše doline se je naselila v velikem oltarju gorske cerkve», namreč Novakov oče, cestar Rjavec, šiba in strah vaških otrok, ter berač Fikuž. Naenkrat ožive vsi trije in začno borbo za plašč sv. Martina, dokler jih ne pomiri Oče iz velikega oltarja. Fikuž zagleda štrukelj in klobuček mladega romarja, smukne z oltarja naravnost proti njemu, ki v strahu zakriči in se zbudi. Namesto nevažnih, dolgoveznih sanj je urednik kratko pripomnil: «Truden zadremljem...» (str. 122).

Te sanje nam sicer pojasnijo, zakaj se Francek «od tistega dne dalje ni več bal berača Fikuža» (127), ker je namreč igral v oltarskem boju klavrno vlogo; vendar pa je «povest» s črtanjem te in podobnih epizod le pridobila. Kake očite tendence proti militarizmu in birokratstvu v njih ni najti. — Najkrepkeje je očrtal značaj tete Mice, ki jo je bogato obdaril z raznimi prikupljivimi lastnostmi; njena zgovornost se posebno kaže v legendarni povesti o puščavniku. Podlimbarskega veselje do patetičnih govorniških primer se razodeva že v tej črtici; tako primerja svetle Novakove oči s šarčevimi kraljeviča Marka v boju s sovražniki. Kako stopi Novakov oče iz Jernačeve gostilne, nalikuje preočito uvodu narodne pesmi o Asan-aginici (str. 133—134). Zabeležiti je nekaj novih besednih tvorb, kakor: Ivanka je «pribosopetila», Novakov oče so «šestovilili», kako si «sejmoval» itd.

Petletno bivanje v Tridentu je Maslju široko razmaknilo duševno obzorje. Solnčna Italija s svojo umetnostjo je imela zanj posebno privlačnost. Koncem maja 1889 je porabil osemdnevni dopust za izlet v Benetke, dve leti nato ga je pot peljala zopet skozi Italijo v domovino in meseca maja 1892 je obiskal prvič Rim, ki mu je zapustil globoke vtise. Dve leti je sanjaril o njem; med tem se je seznanil z zgodovino slikarstva, stavbarstva in kiparstva ter se bolje pripravljen kakor prvič napotil 12. aprila 1894 drugič v Rim. — Ko se je 7. avgusta 1894 poslovil od Tridenta in se podal na novo življensko postajo v Kraljevi Gradec, mu je bilo, kakor da ga je kdo odtrgal od rodne zemlje, od njegovih svetinj, kakor da bi bil sklenil na veke svoj račun z mladostjo in se zagledal v dolgočasno, odurno starost. «V Trenti sem doživel malo trpkega, v službenih in materijalnih zadevah sem živel brezskrbno in tudi moja duša je dobi-

vala potrebno hrano: poleg čitanja, učenja laščine, je vplivalo name vedro italijansko nebo, nebotične gore, simpatično ljudstvo... moji izleti in potovanja...» (13. 8. 1894). Toda počasi se je privadil tudi novim razmeram. V bogati, ponosni in krivično teptani Češki je zajemala njegova narodna zavest sveže moči, posebno narodopisna razstava ga je prevzela z občudovanjem.

Tridentska leta so osvežila tudi književno delovanje Podlimbarskega. Namesto dotedanjih krajših slik in črtic se je poskusil v daljši povesti «Gorski potoki», ki jo je Levec priobčil v drugem zvezku Knezove knjižnice. Ogrodje povesti je pisatelj posnel iz najbednejših trenutkov svojega življenja, ko se je po štirih burnih vojaških letih ob novem letu 1877 vrnil v domovino, da si v kakem civilnem stanu ustvari bodočnost. Prvi mesec je bival večinoma doma pri starših in si brezuspešno iskal službe. S 1. februarjem se je preselil v Ljubljano in je stanoval osem mesecev v Blatni vasi pri Hostniku, korektorju Narodne tiskarne. Mučil ga je nepopisljiv dolgčas, kakor izgubljen je taval po mestu in ves predpust je iskal zaslužka; celo po časnikih je prosil za službo, a od nikoder mu ni hotel prisijati niti najmanjši žarek sreče. Poskusil je en dan v menjalnici pri krivonosem židu kot deček-tekač in raznašalec srečk na obroke. S posredovanjem stotnika Pilpacha je dobil sicer mesto pisarja pri deželnem odboru, a ko je delo opravil, so ga «s pohvalo» odslovili. Prosil je za službo občinskega tajnika v Krškem, Sežani in Naklem, se oglašal za njo pri ljubljanskih narodnih veljakih, ki so ga odslavljali s puhlimi frazami. «Kje si, domovina, po kateri sem tako hrepenel, zakaj mi ne daš kota, kjer bi vsaj v potu svojega obraza jedel kruh, črn kruh, saj več ne zahtevam od tebe!» (1. 9.) «Kaj mi je začeti? Ali naj čakam v mili domovini gladove smrti? Ali naj

grem v vojake, ali naj pobegnem v Bosno ponosito ali tjekaj pod Balkan, ali si naj poženem kroglo v prsi?» (12. 10.) Obupno stanje mu je še večala nesrečna ljubezen. Edino rešitev je videl v tem, da se vrne v tako osovraženi vojaški stan. Zato je pisal svojemu dragemu nadporočniku Hajku, da ga priporoči polkovniku Croyu, «onemu hudiču, katerega sirovost sem tolikokrat preklinjal, pred katerim sem se tolikokrat tresel... Zlato svobodo bom zamenjal z osemletnim suženjstvom, domovino za tujino... Zbogom svoboda brez kruha!» In že čez teden dni je bil Maselj zopet zadovoljen vojaški manipulant na Ogrskem.

Ta trpka dejstva so tekom 15 let zgubila svojo ostrost in pisatelj jih v povesti obnavlja le še z rahlim humorjem. V njo je vpletel še razne spomine iz dijaških let ter svoje izkušnje in življenske nazore iz zrelejše dobe. Sebe nam je pokazal v Ivanu Gorcu, neutrudljivem pripovedovalcu često malo zanimivih dogodkov, še bolj pa v Frančišku Lazarju; celo dobrodušnemu, rodoljubnemu stotniku Pipanu je vtisnil več potez lastnega značaja, zakaj Masljev original (stotnik Pilpach) je bil v življenju mož manj idealnega kova. Masljeva otroška vdanost do matere (240—299), hrepenenje po domovini, njegova ljubezen do knjig in čitanja, zanimanje za zgodovino, vse to je dobilo svoj izraz v povesti. Ž njo je hotel učiti zdrav altruizem: «Ako vidiš v trpljenju svojega sobrata, ako vidiš krivico, na široko odpri srce, a vprašaj tudi glavo za svet, posebno pa pretehtaj sredstva, ker vsako ni dobro» (301). Gorec je izkusil sam, s kakim ognjem stopi mladina, če hoče kaj doseči, na polzko pot nezakonitosti, in dovolj bridko je čutil nasledke svojega «upora» proti policiji, čeprav je bil «orodje v rokah božje pravice»: štirinajstdnevni zapor ga je spravil ob komaj pričeto službo, mater pa v grob. Zato je

njegov nasvet, da se mladina izogiblji hrumnih demonstracij in se z učenjem pripravljaj za bodoče službovanje domovini. «Možje naj služijo domovini; nezreli mladiči naj stoje ob strani in se naj uče ob zgledih značajnih mož» (145). To «prav blago tendenco» povesti je poudarjal Levec, načelnik knjižnega odseka Slovenske Matice, v seji 6. aprila 1895 kot zagovor proti odborniku A. Kržiču, ki «je čul o nekih robatostih» v 2. zvezku Knezove knjižnice in ki je prosil «v svojem in v imenu svojih ožjih somišljenikov, da se taka pisava v interesu društva in dobre stvari opusti». Tako so «Gorski potoki» vznemirjali prevnete čuvaje morale, še preden so prišli v javnost. — Ženski značaji so podani z večjo doslednostjo in plastiko kakor moški, tako predvsem strastna Putifarka Vahulja. Živo nasprotje ž njo sta nepokvarjena, idealna Ivanka ter zgovorna Gregorka, «stara devica, utrjena v marsikateri kreposti», prijetna izjema običajnih dijaških gospodinj, ki ljubi snago in poštenost. Gorec in Lazar igrata dokaj pasivno vlogo; mnogo razmišljata in filozofirata ter toneta v malenkostih Kravje doline. Z donkišotsko teatralno pozo «uporstvujeta» proti policiji, trem karikaturam redarstva. Ko se je Lazar srečno izvil roki pravice, je odšel vnovič k vojakom; nato je dobil službo pri bosenski upravi ter nadaljuje ob strani svoje Ivanke idilo zakonskega življenja. Več zanimanja vzbuja Pipan, imenovan stotnik iz Kafarnauma, ki pazno čuva svoje pozno doseženo stotniško dostojanstvo. Onemogli čevljar Vah je le «motna senca» svoje žene.

Leposlovje, ki ga je Slov. Matica dala za leto 1895. svojim udom — poleg «Gorskih potokov» še «Planinsko idilo» Pavline Pajkove in Dobravčeve «Temne oblake» — je kritika na desni in levi ostro sodila, a «Gorske potoke» je med vsemi tremi povestmi označila še za

najboljše delo ter mu posvetila tudi največ pozornosti. Naravno, da so zagovorniki realizma, ki si je baš tedaj v glasnem in živahnem literarnem boju utiral pot v našo beletrijo, odklonili «po stari šabloni» pisano povest. Zvonov kritik je zaključil svoje poročilo z malo laskavo izjavo: «Ko bi bil pisatelj štedljivejši v besedah, živahnejši s pripovedovanjem, markantnejši v prizorih in dialogih, pa psihološko doslednejši, bi se mogli prav pohvalno izreči o «Gorskih potokih», saj njih pisatelj („Podlimbarski") razpolaga s krepkim slogom in bujno domišljijo. Tako pa...» (1896, str. 316). — V obširnem članku je «Slovenčev» ocenjevatelj povesti, najbrž A. Kržič, uvrstil pisatelja med «dekadente, zastopnike propadajočega slovstva», ki jih označuje «strah pred idealom in žeja po negaciji». «Pisatelju se vidi, da se je učil od ruskih realistov, skusil tudi francoske romanopisce, se nasrkal njihovega duha; od njih se je naučil onega ironičnega, do vsake malenkosti segajočega, vse smešno in zaničljivo pretiravajočega popisovanja. Pri tem je izgubil čut za dušno lepoto, ne zna ustvarjati plemenitih značajev, ampak samo fotografirati nizko vsakdanjost... Izredna pisateljeva nadarjenost se kaže v mnogih krajših potezah, a mnogo je prizorov, ki pričajo o pokvarjenem okusu.» Očita pisatelju, da se hoče šopiriti pred bralcem s svojim znanjem, da je spravil stvari v povest, ki niso v zvezi z dejanjem. «Pisatelj kaže, da dobro pozna temnejše strani ljubljanskega življenja, da je to življenje skusil, da ga je sit in ga zaničuje... Verskih idej pisatelj nima», ter obsoja njegovo materijalistično naziranje sveta. «Kdor ima zdrav čut za lepoto, bo spoznal, da je udaril gospod Gorec po nevarni poti. Žal, da pri nekaterih mlajših močeh takega čuta pogrešamo; pesimisti in sirovi naturalisti so ga jim zatrli.» (Slovenec 1896, št. 70.) «Dom in

svetov» urednik trdi, da je pisatelj le preveč pozabil zahtev umetnostnih in nravnih; «a vendar mislimo, da pisateljev namen ni bil slab, marveč dober, in da je treba celó najneumestnejše prizore soditi po načelih, ki so izražena v uvodu: kot ironija. A kar se tiče nravnosti, smo neizprosni ter pravimo: kar je kreposti nasprotno, kar je pohujšljivo, to je veliko zlo povsod, največje pa v lepem slovstvu. Nikar se ne šalite iz kreposti! Pisatelj ima lepe darove, a naj jih nikar ne porabi za to, da iztakne ves gnoj in vse smeti v Kravji dolini, marveč naj išče tudi kaj boljšega v življenju, izvestno najde tudi mnogo dobrega, in za tisto naj on kot „zgled značajnega moža“ navduši „nezrele mladeniče“, ki so vsekako velika večina med bralci slovenskih leposlovnih knjig.» (1896, str. 255.)

Izrazita posebnost sloga «Gorskih potokov» so štetvilne primere, včasi pesniške, često pa iskane, patetične. Le par slučajev! Ivanka plane pred Lazarja s poročilom, da ji umira stara mati: «Angel božji je tako planil pred svoje tovariše s strahovitim poročilom, da so se pobunili hudobni angeli» (233). — «Kakor razjarjen lev, ki je izvohal in zaželel živi plen, je planil Lazar prek mostovža» (232). — Ob nenadnem prihodu stotnika Pipana sta Lazar in Gorec prebledela in se spogledala: «Siromak Orest se ni zgrozil huje, ko je zagledal Erinije v veži Dijane» (268). — Ščinkovec je vstopil ves spehan in zasopel v Gregorkino sobo, «kakor maratonski junak, ko je prinesel poročilo, da je sovražnik strt in pobit» (282). — Proseč Gregorkin pogled na odhajajočega stotnika primerja pisatelj Michelangelovi parki, «ki prosi tovarišico, naj še ne odreže niti življenja» (293). Ivanko primerja nemški Gretki (253) in Kvasovi Manici (276). — Ali: «Res življenje za človeka, ki ni rojen v gosposki postelji, ni lahko; vedru v vodnjaku

je podobno: težko in počasno, zdi se, da gre na verigi k vrhu, a ko je izpraznjeno in iztrkano, urno rožlja na dno, kjer se potopi v vodi. In vedno je priklenjeno k verigi» (291—292). Z epsko obširnostjo in podrobnostjo primerja nekaj dni zadržano Gregorkino jezično silo nabrani vodi pred zatvornico; a ko je odjenjala potrpežljivost, glavna podpora te zatvornice, «se je vsul besedni gramoz raz njen jezik z vso vihravostjo srditega gorskega potoka» (239). — Ali pa slika častnikovega življenja na blaženi češki zemlji ob nadepolni ljubezni ter primera z gorskim potokom (245) in tej podobna o Pipanovi ljubezni, za vselej izgubljeni v ogrskih pustah (250) itd. — Značilne za Podlimbarskega te dobe so tudi razne fraze, kakor: zatesala se je bolest v srce, zateše se kaka ideja v glavo; vrag mi nosi desetake na repu, vrag ima denar skrit pod pazduho; prvi vtisek se je skrhal, podzemeljska moč se skrha; ljubezen je sedela v duši na zlatem stolu itd. — Umevanje jezika je bilo čitateljem povesti otežkočeno z mnogimi ruskimi izrazi, n. pr.: pričina (vzrok), pričiniti, razrivno zacviliti, pristalno pogledati, prilično (dostojno) se vesti, priličje, vežljiva (vljudna) beseda, namek, obstojateljstvo, značajstvo, bojko, spokojno, brez toržestva, upreka (očitek), obnažen (gol).

Koncem decembra 1895 je Slov. Matica Maslja obvestila, da prejme za «Gorske potoke» 175 gld. pisateljske nagrade. «V drugačnih razmerah bi me bilo to poročilo dvignilo, ali mene je usoda razteptala in polotila se me je apatija.» Silno ga je namreč potrla vest o smrti ljubljene matere. «Koliko solz sem potočil za materjo na skrivnem in tudi očito!» Ko se je v juniju naslednjega leta podal preko Tridenta, kjer si je osvežil spomine «na stare lepe čase», v Ljubljano na dopust, ga je Levec bodril, naj ga ne oplaši ostra kritika, ki je

zadela njegovo povest. Toda Podlimbarski se je ogibal javnosti. Le mimogrede se je odzval prijateljevi prošnji v listku «Slov. Lista» (1897) s črticama «Sinica» in «V vojaškem arhivu», posnetima iz dnevniških zapiskov, ter z «Gabrovčani», odlomkom iz uvoda «Potresne povesti», ki jo je v teh letih pisal in likal. Šele 1902 ga zopet srečamo v Lj. Zvonu z uspelo realistično povestjo «Tovariš Damjan», ki je eno najbolj dovršenih del Podlimbarskega.

•

Popravi in čitaj: Str. 32. v. 11. zg. iz Vlaseniške nahije; 34. 4. sp. Radujete se; 42. 7. sp. Konjsplanina; 68. 6. sp. Kačića; 106. 4. sp. mislil; 121. 4. sp. so se utrinjali; 124. 14. zg. vendar; 126. 13. sp. ko imam; 127. 6. zg. drhaljo; 134. 12. sp. svinjski rilec; 166. 2. sp. bi te deklice ne bil mogel; 188. 12. sp. z durnega praga; 202. 15. s črno obrvjo; 255. 4. sp. stotnika iz Kafarnauma; 329. 5. sp. Jurij.

I.

Krokarjev Peter.

Slika iz vojaškega življenja.

Mislite si človeka majhne postave, plečatega, čokastega, mesnatega, kakor pravi Turgenjev, malih oči, debelega nosú, smolnato-temnih las, kratko pristriženih, lica razširjenega, nežno-rdečega, po polti skoraj otročjega, bičjega vratu, kratkih lakti z rdečkastimi rokami, sem in tam pegastimi, kratkih nog v podobi stebrov. Hodil je Krokarjev Peter široko in opletal z rokami. Smejal se je dostikrat in prijetno je znal natezati rdeče oplatnice, a videl ga nisem dobrovoljnega nikoli. Govoril je malo in tako težko, kakor da so mu besede na jeziku privezane, on pa počasi odvezuje drugo za drugo in jih suje na beli dan. Molče se je pomikal za svojim poslom in tako težko brez duševne pomoči, brez ognja; zdelo se mi je, kakor bi bilo to gromadno telo dobilo od stvarnika premajhen delež one motorne moči, ki nas neprestano goni od predmeta do predmeta, od dela k delu. Lenoba ni bil Krokarjev Peter. Upiral se je z delom kakor vsi drugi; nikoli ni pohajkoval, a njegova nespretnost je bila kriva, da mu ni šlo vse tako izpod rok kakor drugim. V tovaršije ni zahajal; preradi so ga tovariši pikali in to ga je bolelo. Eden

njegovih tovarišev, štajerski Nemec, ohol, neumen človek, mu je poskusil dati priimek «petrolejni sod»; pa ta priimek se ga ni prijel: hudomušni Nemec je imel med nami s svojimi suhimi dovtipi premalo vpliva in Petra smo imeli vsi radi. Res, včasi se ga je ta ali oni v mladostni predrznosti in prevzetnosti lotil in ga jel izpraševati o njegovi ljubici, kaka je, koliko ima, na kar se je Peter vselej premilo posmehljal, pomuzal in sramežljivo pogledal v tla. Razen vode ni pil ničesar, niti žganja ne. Če mu ga je kdo ponudil, je smehljaje se odvrnil: «Oj ... tega pa jaz že ne!» Tudi tobaka ni kadil, le zvečil ga je, kadar je čistil sabljo ali čevlje ali pa drgnil s skleskom svoje ostroge. Peti ga nisem slišal nikoli. Ne «Zagorski zvonovi», ne «Mila lunica», ne «Naš cesar in naš kralj», ne «V nedeljo zgodaj», nobena pesem ni genila tega okorneža. Kakor bi mu ležala kaka neizlečljiva bolest na duši, okovana, priklenjena, zadelana, nedosežna in nedostopna. Kleti je pa znal Peter in robato je klel, pa le pri posebnih prilikah. Če ga je v hlevu ugriznil konj, ali kadar so se mu pri skoku na konja razparale hlače, kadar so mu ponoči miši oglodale kruh, preklel je konja ali hlače ali miši.

Brez posla ni bil nikdar. Če ni bilo drugega opravila, je sedel na slamnici, krpal svoje

rdeče hlače, tolkel komisni kruh — po dve porciji ga je dobival na dan — ubadal s šivanko in zalagal ter širil svoje majhne oči, da se je videla njihova snežna belina, zalagal pol pesti debele kose med rdeče, razpuhle ustnice. Ej, pripraven človek je bil Krokarjev Peter in, kakor pravim, radi smo ga imeli.

Nekoč, davno je že tega, sva morala s Krokarjevim Petrom čez noč stražiti v hlevu nad trideset konj. Pobotala sva se, da bom čul jaz do polnoči, on pa po polnoči. Zimska noč je bila in tenek sneg je ležal po sosednih hribih.

Ob devetih se je polegel hrum, ki se sicer razlega ves dan po vojaškem hlevu. Tovariši so se odpravili v izbe veselo kramljaje, pevaje, tu in tam glasno ukaje v hladno noč, konji so zobali, mulili seno, hrkali, pihali, bíli in se grizli. Kmalu se je polegla ona čilost in veselost, katero občuti žival pred in med krmljenjem. Zime v hlevu ni bilo čutiti.

Krokarjev Peter si je prinesel iz izbe plašč, komisni hleb — črnilo, pero in papir.

«Kaj boš pisal, Peter?» sem ga ogovoril.

«Bom ... domov!»

«Miciki Šijanovi, kaj ne?»

«Šijanovi, Šijanovi!» Nasmehnil se je in namuzal in se obrnil od mene.

Začela sva snažiti hlev.

«Peter, ali te bo Micika čakala?»

«Če hoče.»

«E, babe so babe! Kdo ve, če ona nocoj misli nate?»

Ni me hotel poslušati, šel je na drugi konec hleva.

Zopet sva se sešla.

«Peter, kaj pa, ali imaš še očeta?»

«Očeta — pa nimam!»

«Ali matere tudi ne?»

«Mater pa imam, mater!» je hitro odgovoril in nekako ljubo je zvenel njegov glas. Srčno je brskal z raskavo brezovo metlo.

«Da so le mati, Peter..., za mater bi jaz dal vse.»

Pogledal sem mu v obraz. Slaba luč je brlela nad nama in razlivala bledo svetlobo. Zamišljen je stal Peter pred menoj. Lica so mu gorela, milo je uprl svoje male, temnorjave oči in ni jih odmaknil, ko sem pogledal vanje. Zdelo se mi je, kakor bi bil iskal v meni sočutja, tako me je pogledaval in bistril s svojim pogledom, kakor bi me bil hotel prositi, naj mu odpustim, naj ga ne zasmehujem, ker je tako mehkočuten in dobrosrčen.

Nekaj trenutkov sva molčala. Ugibal sem, kaj se godi v Petrovem srcu. Da on noč in dan sanjari o domačih krajih, od katerih ga je neizprosno in neusmiljeno odtrgala dolžnost, to sem vedel; ali neznano mi je bilo, kaj in

kako je pri njem doma. In glej, zanesel se je, da je našel človeka, ki ga ne zasmehuje, ki razume njegove bolečine. Postal je zaupen, zgovoren, tožnosti ni več na njegovem obrazu. On, ki je tovarišem odgovarjal, kadar se mu je zljubilo, on me je nocoj ogovoril:

«Kaj pa tvoji starši, ali še žive?»

«Oj, še, ni dolgo, kar sem dobil pismo od doma!»

«Ali so zdravi?»

«Zdravi!»

«Meni so pa pred tremi tedni pisali... no, pa nič dobrega... mati so stari... nad šestdeset let...» je govoril s tresočim glasom.

«Ali so še pri moči?»

«Bili so... zmerom... pa saj veš, zima starega človeka prevzame... zdaj so nekaj obo — oboleli.»

«Nič ne maraj, Peter, pomlad bo kmalu prišla, ta prinese zdravja.»

«Kaj bi jaz maral, ko bi bil domá... vse bi bilo drugače... zaslužil bi, da bi bilo tudi za mater dosti.»

«Ali si za hlapca služil?»

«V rudnikih sem bil, premog sem kopal...»

Babi, visoka kobila črne, svetle dlake, belolisasta na glavi, dolgogrivasta, je grebla s sprednjo nogo po slami in svetlo pogledavala

na naju. Peter jo je šel napajat. Sledil sem mu z očmi in se zamislil vanj. Kdo bi bil kedaj dejal, da je tihi Peter taka dobra duša, in kdo bi bil mislil, da se srce takega okornega, ledenega človeka more otajati! Čim dalje sem ga gledal, tem bolj se mi je prikupil. Kako je hacàl po slami okoli konja, včasih tajil žareče oči, včasih pa mene pogledal tako milo in proseče.

«Doma je bilo res ... še več trpljenja kakor ga je tu, pa sem le zaslužil, da sva oba z materjo izhajala za silo.»

«Premoženja doma nimate?»

«Kaj bi imeli!»

«Svoje hiše tudi ne?»

«Nič! ... Mati gostujejo ... zdaj žive ... kaj ... o tem, kar jim dobri ljudje dado. Pišejo mi, da bi prišel domov, pa kako bi prišel ... dva brata imam še — oženjena. Pri raportu sem že prosil in so mi dejali, da, ko bi bil edini sin vdove, bi že šlo, tako pa naj brata za mater skrbita.»

«Sta li brata tudi v rudnikih?»

«Doma sta, v hribih delata drva, po deset grošev na dan in ob svojem; imata pa oba po več otrok, tako da še sama nimata dosti za življenje. Do lanskega leta so mati še dobivali za trščanko ... no, ni bilo bogve kaj, pa vendar je bilo laže. Zdaj še tega nimajo. Trščanka

je odrasla in služi v dolini pri cesti. Kruha jim prinese vsak teden ... pa kaj ...»

«Peter, kaj jim boš pa pisal nocoj?»

«I kaj, naj potrpé ... saj večno ne bo tako ... osemindvajset grošev imam, te jim pošljem.»

«Kaj, ti denar domov pošiljaš? Takega pa še ni bilo.»

«To bo prvi denar, katerega jim pošljem v poldrugem letu. Prihranil sem ga ... pa sam Bog ve, kedaj zopet denem toliko na stran.»

«Peter, ali boš vzel Šijanovo Miciko, kadar prideš domov?»

«Zakaj bi je ne! Bajto ima pri cesti ... imel bom vsaj svoj dom. Tja pojdem z materjo ... onidve bosta doma gospodinjili, jaz bom pa premog kopal.»

«Če pa pridejo otroci, boš pa tudi ti moral doma ostati!»

«E ... Bog ve, kako še bo ...»

Povedati je hotel še nekaj, ali glas mu je zastal v grlu. Umolknil je, oči so se mu zopet pomračile. Nisem ga hotel motiti v njegovih spominih, ker za njegovo bolest nisem imel zdravila, celo pravega sveta ne, ki bi mu bil v tolažbo. Ali pogledaval sem vedno nanj, tik njega sem postajal, on pa je molčal, odvračal se od mene, stiskal trepalnice in ustnice, kakor bi bil s premagovanjem porival spomine nazaj doli v srce. Zopet je postal čemeren,

kakršnega smo ga videli dan za dnevom. Laže ni bilo Petru, ko je odkril tovarišu svoje gorje, spomini na domače kraje in na zapuščeno mater so ga gotovo še huje razburili. Četrt ure sva še hodila po hlevu, zapirala okna, popravljala steljo, tu in tam napajala, potem pa je Peter vzel plašč in se za leseno ograjo zleknil na slamo. Z nobeno besedo se ni poslovil od mene in jaz se tudi nisem upal govoriti; niti «lahko noč!» mu nisem želel. —

Okoli poldvanajstih sem sedel na stol. Hoja me je utrudila, razburjena domišljija je oslabela moje živce. Naslonil sem se s komolcem na leseno ograjo. Kmalu mi je glava zdrknila raz dlan na rame; zadremal sem. Tipanje in vohanje po desni roki me je prebudilo.

Aga, širokopleč, udat konj zlatorjave barve je stal pred menoj. Prestrašen sem skočil raz stol. Tudi konj se je stresnil, se zgrudil, kakor bi se mu bila pošibila kolena, odskočil, visoko je dvignil glavo in rep, prhnil z nozdrvmi, mogočno je potresel z gosto, zlato-belkasto grivo, kakor da se hoče otresti uplašenosti in je ponosno pobežal v svojo stajo. Klopotanje kopit je prebudilo Petra. Privezal sem konja, a Peter je že stal za menoj. Slaba luč me je skelela v oči, trepalnice so mi siloma lezle skupaj, dolgi žarki so se mi utrinjali pred očmi.

«Kaj je že polnoč, Peter, da si vstal?»

«Seveda bo že kmalu!»

«Ali si dobro spal?»

«A, kaj bi spal... vsako četrt ure sem se prebudil... sanjalo se mi je.»

«Sanjalo?»

«Ti si se učil, ali znaš sanje razlagati?»

«Tega se nisem učil; kaj se ti je pa sanjalo?»

«Da sem prišel domov... spomladi. Vse je bilo zeleno pred kočo, vse pisano. V veži sem srečal Miciko.»

«A —»

«Vsa bleda in upála je bila, taka..., kar gledati je nisem mogel. Podala mi je roko, pa je bila tako mrzla kakor led... tako čudno mrzla, kar zgenil sem se. Bog ve, nekaj to pomeni.»

«Že mogoče!»

«Bog ve. Hotel sem ji odtegniti roko, pa nisem mogel... kakor bi bili roki primrznili. Peter, dejala je Micika, mati te čakajo v hiši in tvoj oče. Mene je obšla groza... mrzel pot me je oblil... moj oče so že umrli... šest let je tega.»

«Ali si jih potlej videl v sanjah?»

«Ne, prebudil sem se od strahu.»

«Sanje so prazne marnje, Peter, spletkarije vroče glave, brez pomena. Mnogokrat občujemo v sanjah z umrlimi in se jih ne bojimo.»

«Pri nas je... Kikrčev Matija mu pravijo... ta jih pa zna razlagati.»

«Morebiti, da včasi zadene pravo; marsikaj se zgodi, kar se nam je sanjalo, a marsikaj se nam pripeti, o čemer se nam še sanjalo ni.»

«Seveda, očeta že ne bom več videl z materjo... morebiti na onem svetu... na tem pa že ne več.» —

Oba sva molčala.

O polnoči smo navadno pristiljali konjem s svežo slamo. Velik kup slame je ležal pred hlevom. S Petrom sva začela nositi. Svetla noč je bila zunaj. Luna je plavala navpik nad nama, zvezde, redko sejane, so žarko svetile. Iz dimnika bližnje tovarne se je izgubljal lahek, sivkast dim v sveže prozorno ozračje. V sosedni vasi je nekdo hripavo zaukal, okna krajne hiše, gostilne, so bila še razsvetljena. Vsak po trikrat sva vlekla slame. Naposled se je Peter ustavil pred kupom. Čakal sem, da me ogovori. Obrnil je pogled proti jugu in neprestano zrl tja. Med prsti je mehanično mel in sukal bilko slame. Postal sem tik njega. Obsežna ravnina se je razprostirala na južno stran. Kake pol ure hoda pred nama je ležal gozd, teman, nepregleden na levo in na desno.

«Veš, jaz bi se za ves svet ne hotel naseliti na tej ravnini.»

«Zakaj ne?»

«Pozabiti bi ne mogel našega goratega sveta.»

«Pravijo, da je povsod dobro, doma pa najbolje.»

«Glej tam, kaka pega je na nebu, tam pod ono svetlo zvezdo. Ali vidiš?»

«Vidim, vidim!»

«Jerebičev Janez je pravil oni dan, ko smo jahali doli za tem lesom, da smo tu čez mi doma.»

«A kaj še! — Ali vidiš večernico, tu na desno glej, najsvetlejša zvezda že globoko na kraju ravnine — tam je naša domovina. Peter, — tam so naše želje.»

«Ali tam ... tam ...»

Poslednjikrat sva zanesla slame. V hlevu nisem s Petrom več govoril. Vrezal si je kos kruha in obstal sredi hleva. Jaz sem se zavil v svoj plašč in se iztegnil po slami za ograjo. Precej sem zadremal. Silen udarec konjskega kopita po leseni ograji me je prebudil. Dvignil sem glavo, oprl se na komolec.

«Da bi te... gura suha!» se je začul nemirni Petrov glas. Zdelo se mi je, kakor bi bila metla trdo švignila po konjskem križu. Zopet sem se poravnal po slami. Prijetno mi je bilo pod plaščem, kakor da mi je Bog spanja nalil v vse ude in žile nove, telo sladko poječe, pomirjevalne tekočine. Nad menoj v žlebu je

poskočila in zacvilila miš. Zaspal sem. — Nekaj je vleklo plašč raz mene. Malo sem odprl oči. Žveplenka mi je gorela pred nosom. Neprijetno me je zbodla svetloba; stisnil sem trepalnice. Orjaška roka me je zgrabila za bluzo in me vlekla nase. Podal sem se, zbral misli in hipno sem bil na nogah.

«A, tako ti stražiš, čakaj, počakaj! Jaz te naučim, kako ti je opravljati službo! Ti spiš, a konji se sprehajajo po hlevu — a luči nikake, ha?»

In jadovito me je potresla nemila roka. Vse temno je bilo okoli mene. Razločil sem le črno maso, stoječo pred menoj, a po besedah, ostro naglašenih, sem spoznal, da sem v pesteh korporala Malnariča.

«Napravi luč, o drugem se še pomeniva!» Težka pest me spusti. In tekel sem, kar se je dalo, k prvi svetilnici. V naglici zadenem ob konja, ki je poskočil. Nastane nemala konjska dirka po hlevu. Užgem luč in grem privezavat konje. Na korporalovo vprašanje, kje je druga straža, sem dokazal svojo nedolžnost.

«Poglej po stajah, nekje bo živinče leno spalo pod konjem ali pod žlebom, a ob enajstih oba k raportu. Jaz vama že pokažem!»

Ta glas je bil mečji, niti polovice prejšnje zlosti ni bilo v njem. Zaškripala so vrata in

zopet zaloputnila za strogim gospodom korporalom.

Precej pozno zjutraj je že bilo. Konji so postajali nemirni, zrna v stelji ni noben več iskal; ogledovali so se. Vzel sem svetilnico in iskal po stajah. Petra ni bilo nikjer, njegovega plašča tudi ne. Kaj ko bi bil Peter pobegnil, ko bi ga bile njegove večne sanje o domačiji, njegova gorka ljubezen izpeljale na to nesrečno pot? In spomnil sem se vsega, kar sva to noč govorila. — Jerebičev Janez je prišel prvi v hlev. Oskrboval je dva konja. Poprosil sem ga, da me nadomestuje, dokler se ne vrnem. In tekel sem v sobo in potipal po Petrovi postelji, ali Petra ni. Prižgem žveplenko, gledam, Petrovega plašča ni na klinu. Zdaj sem bil prepričan, da je Peter pobegnil. Žal mi je postalo po njem, miloval sem ga, ali slabe misli o njem nisem imel. Njegovo srce ga je neprestano vleklo v domače gore, k stari majki, drugače ni mogel delati. Na zapadu je luna počasi lezla za obris ravnine. «Tam je naša domovina — naše želje!» Drug za drugim so prihajali tovariši iz sobe. Vsak je osupnil o nenavadni novici, ali za Petra slabe besede ni imel nihče. To jutro ni nihče požvižgaval, nihče ni pel; mirno, nemo je opravljal vsak svojo službo.

Po ukazu našega kapetana sta zajahala, ko se je zdanilo, za ubežnikom dva jezdeca po različnih potih čez ravnino. Okoli enajste ure sta se zapotena vrnila — toda brez Petra.

Drugi dan se nam je vreme nenadoma izpremenilo. Od juga je potegnil gorak veter, nebo se je pooblačilo, povsod se je zadelalo in znižalo. Ozračje je postalo kalno, težko, od tovarne sem se je valil dušljiv dim. Tolpe vran in vrabcev so se podile okoli naših poslopij. Ko smo tretji dan zjutraj vstali, je že bilo vse okoli in okoli s snegom pobeljeno in droben sneg je še padal. Južnega vetra ni bilo več čutiti, ozračje se je navzelo snežne svežosti, sneg se je rahlo vsedaval. Ves dan je ostalo vreme neizpremenjeno. Mi smo bili na gorkem in dobro se nam je zdelo. Jahalnice in dvori so bili zameteni, jahati nismo mogli. Četrti dan se je razvedrilo, sneg ni več padal. Mrzel severni veter je bril okoli voglov in pometal s snegom. Vse je bilo zavito v mrzlo sneženo meglo, le v zatišjih, in kjer se je trgal naval vetra, tam se je dalo spoznati, da sneg več ne pada. Peto jutro ni bilo več nevihte, solnce je plavalo za meglenimi oblaki. Sneg je ležal v debelih zametih po jahalnicah, dvorih in cestah. Ob deveti uri so nas peljali v četah na jahalnice odmetavat sneg. Hud mraz je bil, da se nam je zanohtovalo. Med

vsakovrstnimi pogovori nam je šlo delo spretno izpod rok, čas je hitro potekal. Tudi na Petra smo se spomnili in Ocepnikov Luka, ki si je vedno in vedno hukal v roke, je dejal, da Peter ni imel nič kaj napačne misli, da se je za čas najhujše zime odtegnil strogi službi. In glej, proti poldnevu — kaj se pomika izza vogla tovarne proti nam? Dva pešca sta z nasajenimi bodali in med njima — naš Peter. Opletaje in gugaje se je gazil debeli sneg in gledal v tla. Mi smo ostrmeli, postali od dela, se spogledali in se oprli na lopate, a nihče ni izpregovoril besede. Le tam zadaj se je rogal Nemec; ozrl se nisem, ali slišal sem njegovo škodoželjno hihitanje. Gledali smo za spre= vodom, dokler ni izginil med poslopji kasarne.

Večkrat sem v pisarni pomagal pri pisanju. Drugi dan so me poklicali tja. Nekoliko pred enajsto uro pride v pisarno kapetan, grof Polinski. Bil je visok, vitek, štiriintrideset= leten mož, črne, polne, okusno pristrižene brade, črnih, gladko razčesanih las, bledastega lica, tankih obrvi, finega kretanja in vedenja, kavalir od nog do glave. Oženjen ni bil, a so govorili, da je srečen pri ženskah. V zabavo mu je bilo eno popoldne prekratko, zato si je izposojal noč in proti jutru je prijezdil iz mesta. Spal je do devete ure, potem je prišel na jahalnico, vzel podčastniku bič iz roke in

opletal in udrihal po konjih, dokler ni spotene drhali spodil domov. Kadar smo ga videli, da gre iz jahalnice v sobe ali hleve, nam je začela kri hitreje krožiti, s tako iskrenostjo smo se poprijeli vsi dela. In v takem trenutku si je vsak našel delo, dostikrat nepotrebno, na katero v navadnih položajih še nihče mislil ni. Bil je pa le naš dober poveljnik in mi slovenske duše smo se hvalili ž njim. Res nam je dajal priimke, živalske, vse od divjega krokodila pa do znane zveste domače živali, toda lasal, uhljal in pretepaval nas ni. Če je včasi pri raportu v jezi komu snel premalo svetlo čelado z glave in jo potem z močjo pritisnil zopet z vrha doli na bučo, da se je kositar skozi podvlako zarezal v kožo, to ni bilo tako gorje in kapetan je sam vedel, da je to najkrajši način, s katerim se nepristojna čelada primerja k buči. Grof Polinski ni bil samoljuben, ošaben, a bil je častiljuben. Oj, kako se je trapil, kadar nas je imel ogledati polkovnik ali brigadir! Po cele dni pred takim pohodom se ni genil od nas, kakor bi bil na ljubezen pozabil, vedno nam je bil za petami preklinjaje in zmerjaje. Pri viziti je zapovedoval v najlepšem tenoru na kratko, odsekano, in konji so ponosno, čvrsto, strastno šli pod nami. On sam je stoječ za višjim skakal, migal, žugal in kazal. Ne pomnim, da bi bil

kdaj kak poveljnik z našimi vajami nezadovoljen. Ali po viziti, kako življenje za našega grofa! Teden dni se je zabaval po poldnevih in ponoči in mi smo imeli lepe ure. Če še povem, da je bil grof Polinski poljske krvi in da je dovolj gladko govoril slovenski jezik, sem objavil vse, kar mi je bilo zanimivega znano o našem kapetanu.

Točno ob enajstih se odpro vrata in v sobo se priguga Peter. Za njim vstopivši korporal Malnarič trdo prekorači sobo do kapetana, stoječega pri oknu, in oznani, koga je privedel. Grof Polinski se obrne, urno stopi pred Petra in prične navadne svoje duhovite in neduhovite molitvice, katerih ne bom objavljal. Peter se je večkrat stresnil, kakor bi bil poravnal ude, boječe, tiho, pretrgano, komaj razumljivo je odgovarjal in topo je gledal kapetanu v oči. In ko je pravil, da ima doma staro, bolehno mater, katero je hotel obiskati, zatemnele so mu oči še bolj in prilezla mu je solza na lice. Kapetan se je obrnil od jetnika in začel hoditi po sobi, a vedno je potresaval z glavo in zmajeval z brki.

Zdajci se zopet odpro vrata in v sobo stopi stara, sključena ženica, ogrnjena od glave do peta v rjavo, obnošeno, na krajih in oglih vse razcefrano volneno ruto. Počasi, bojazljivo se obrača, zapiraje vrata. Razen Petra, ki je stal

s hrbtom proti vhodu, smo se spogledali vprašuje, kaj to pomenja. Kapetanu je blisnilo izpod čela, premeril je novodošlo s srepim pogledom od glave do nog, lice se mu je pomračilo, se nategnilo v preziralen izraz, mig njegovega ostrega očesa — in starka bi bila pred vrati. Ali zdajci se začuje tujčin glas:

«Hvaljen bodi Jezus Kristus!» —

Na razjarjenega človeka dostikrat vpliva pomirjevalno sama beseda. Tak je bil naš kapetan; izpregovoriti je bilo treba ž njim in osornost je izginila za trenutek z njegovega obraza, zapustivši za seboj začudenje in zvedavost.

«Kaj hočete, kaj iščete tu?» je s sočutjem vprašal; njegove oči so radovedno gledale na starko.

«Za božjo voljo Vas prosim, milostivi gospod, odpustite, odpustite!»

Roki sklenjeni, koščeni in žilavi sta se pokazali izpod razcefrane rute. «Vi ste gospod, visok gospod, ali odpustite meni, materi tega moža!»

«Enajsti dan sem na potu... peš sem hodila... molila, molila, da bi še enkrat videla sina in pred Vami na kolenih prosila milosti!»

Starka se je zgrudila na kolena, sklonila glavo in k obrazu pritisnila rjave roke.

Kakor bi bilo nekaj zamrgolelo po meni, sem se naslonil na mizo in globoko segel po sapo. Pogledal sem Petra; po njegovem obrazu je bila razlita nenaravna rdečica, z vsem telesom je mel, kakor bi bili nogi prešibki, kakor bi ga vse moči vlekle k materi, na njeno stran na kolena.

«Vstanite, vstanite! — Ti,» obrnil se je grof očitajoč k Petru, «to je tvoja mati?» — Petru se je nabralo lice na komaj viden smehljaj, oči mu zažare, brati je bila iz njih živa prošnja, iz dna duše, na lahno sta se zgenili njegovi ustni, a precej sta zopet zamrli.

«Vstanite, vstanite! Tega ne maram, da bi kdo pred menoj poklekal!»

Starka vstane.

Po kratkem premisleku je začel grof Polinski:

«Milosti, milosti Vi zahtevate za ubežnika, ki je prelomil prisego, ki je tako sramoto napravil meni — vsemu polku in tudi Vam! Ali ne veste, kaj je zakrivil? — Korporal Malnarič!» Jeza obvlada kapetana, mogočno se vzravna, švigne z očmi po korporalu od tal do vrha. Korporal zatrepeta po vsem životu, kakor bi bil spustil vanj električni tok, se zravna in divje šine z očmi.

«Pravili so mi vse na dvorišču, gospod! Mati božja ve, če sem ga jaz tako učila! Naj

se zgodi volja božja! Kazen mora biti, kazen, res! Naj jo prebije moj Peter, kakor jo je zaslužil... po Vaši milosti mu jo naložite... hudo se je pregrešil, hudo... ali potlej ga pustite domov. Vse sem že obletala, vse obhodila, povsod prosila zanj... on je moja edina podpora na moja stara leta... brez njega mi ni živeti!»

Obile solze so oblile starko; roke je razklenila in si z ruto brisala velo, od starosti in skrbi razorano, razdejano in raztrgano lice. Meni se je stemnilo pred očmi, tiščal sem se mize. Kapetan se je obrnil v stran, strastno potisnil pesti v žepe in pomomljal po nemško:

«Jaz... jaz ne vem, kaj hočejo ljudje? Zabit narod!» Zaničljivo se je posmejal, potresel z glavo in široko stopil pred starko.

«Majka,» je dejal z mirnejšim glasom, «Vaše prošnje ne morem izpolniti. Tudi so še višji, kateri Vašim željam ne morejo ustreči. Postava je taka, za Vas nima izjeme. Če je pa Vaš sin protipostavno vojak, obrnite se doma do Vaše deželske gosposke, če Vam ta ne pomore, ne pomore Vam niti Bog. Tako. A zdaj... korporal, odpeljite jetnika v zapor, ali pazite mi, odgovorni ste mi za to, da živa duša ne črhne besedice ž njim. — Taka so naša pravila; mi nismo kaka turška tolpa! Zadosti! Z Bogom, majka!»

«Oh, Bog se usmili!» je zaječala starka.

Korporal Malnarič se obrne k Petru, jadovito migne z desnico. — Peter vztrajno pogleda na mater, mati na njega — v štirih očeh je nekaj zablisnilo, zatrepetalo — solze bolesti in ljubezni — počasi so se zaprla škripajoča vrata za nesrečno majko.

Grof Polinski si je zapalil cigaro, dvakrat spustil gost dim skozi brke, pljunil in ne izpregovorivši besede zapustil pisarno. Sedel sem k mizi, ali pisati nisem mogel, roka se mi je tresla. Pogledal sem skozi okno, vse mi je migljalo pred očmi. Čez dvor je gnal korporal mojega Petra. Za njima je hitela skljućena starka. Za oglom je izginil korporal z jetnikom, starka je postala, gledala venomer za njima, zmajevala z glavo, sklepala roke — naposled je smelo in pospešno ubrala pot za njima. — Kmalu sem jo videl omahovati izza drugega ogla. Na lice je tiščala rjavo ruto, tiščala, tiščala. — Za pol ure mi je izginila v polju.

Tri tedne pozneje je kosmat stražni načelnik v barbarskem jeziku objavljal zbrani četi, da je vojaško sodišče obsodilo Petra zaradi prestopka prvega ubega v mirnih časih v trimesečen zapor, poostren s postom, s temnico in s trdim ležiščem. Razložil nam je tudi,

da je sodišče postopalo le zato tako milostno, ker se je obsojenec pri vojaški oblasti v Celju sam naznanil.

Predno je prišel Peter iz zapora, sem bil prestavljen v druge kraje, daleč stran od svojih tovarišev.

II.

Handžija Mato.

Slika z bosenskih gor.

KNJIŽNICA DOMŽALE
2014/628

Svoje dni sem z velikim veseljem prebiral povesti in pesmi, ki rišejo življenje in vedenje rodov, živečih na jugu od Save. Ko bi bil takrat videl kje kakega človeka bosensko opravljenega, uro hoda bi bil tekel za njim in moja domišljija bi bila spravila bogve kake dogodke in čine z ono osebo v dotiko. V šolah so nam v štirih jezikih neprestano slikali starogrške junake; ni torej čuda, da sem želel iz oči v oči videti take korenite ljudi, o kakršnih mi je govoril ves meni tedaj znani svet. Leta so tekla, vsakovrstnih ljudi sem srečal — junakov pa nič! Prihrumelo je življenje in sčasoma sem pozabil na junake, prijatelje otroške dobe.

Kar so jele pokati puške v Hercegovini. Vsi, kar nas je slovanskega rodu, smo gledali na jug in pričakovali divnih stvari. Navduševali smo se za boreče se brate in marsikako lepo besedo smo imeli za njih trpljenje in junaštvo. Bosno smo imenovali debelo solzo bolesti na licu matere Slave in Bošnjake zapadne kozake. (Kako mladost rada pobira fraze!) Dejali smo, zdaj zdaj zagrmi in v prah propade slava in moč silnih rodov. Z

juga je dohajalo poročilo za poročilom in vsako je bilo polno čudovitih izvestij. In vstajali so mi v spominu junaki prijatelji in zopet so se mi vzbujale želje, jih videti in poznati. In glejte dobrodelno usodo — naposled so se mi izpolnile te želje: dobil sem ukaz odriniti v Bosno! —

Zdaj vlada Avstrija v Bosni in pod njenim varstvom se sprehajam po bosenskih planinah. Poslušajte, kako se živi v teh gorah!

Bilo je jutro meseca majnika, prekrasno je stalo vreme, nebo jasno, svetlo je bleščalo solnce. Nobena sapica ni motila miru v ozračju, ki je velo hladno in polno vonjave drevja in lesnih cvetov. Korakal sem v napet klanec po globokem jarku, katerega je v teku časov naredil hudournik in ga razgladila človeška in živalska noga. Povzdignil sem oči in vrhu klanca, kjer se izgubljajo stene jarku, sem ugledal v svitu jutranjega solnca bleščečo postavo, ki je stala nepremično, kakor krilat angel na podobah naših cerkva. Zavzel sem se ob tej prikazni. Kazala se je, kakor bi bila snežnobela ženska postava, mojstrsko naslikana na lazurno nebo, dotikajoče se vrha gore. «E,» sem dejal, «ali še žive pogorske vile, zveste posestrime bosenskih junakov, ki se v svetlobi rumenega solnca prikazujejo prerokujoč nesrečo in svareč pred pogubo?

Pospešil sem korake; čim bliže sem prihajal na vrh, tem bolj je pojemal čar svetlobe: veličastna slika se je razširila v navaden kip, bele barve so polagoma zatemnele in kmalu sem spoznal, da stoji vrh klanca navaden Bošnjak pod črnim turbanom, v prteni obleki, s sekiro, vtaknjeno za pas.

Prišel sem na vrh in pozdravil po bosenskem običaju. Moževa postava se je nekako ponižala, skrčila, rjava desnica se je počasi, boječe in okorno iztegnila po moji desnici. V pogovoru, ki se je precej razvil, sem zvedel, da se mož imenuje Mato Vidaković, da je ravno na poti v hosto po drva, da ima v najemu han Sulejmana Kavlića. Pokazal mi je z glavo oni han, stoječ za streljaj daljave ob poti med grmovjem in lipami. Vprašal sem, če se v hanu dobi kava, na kar se je Mato obrnil brez odgovora in mi pomignil, naj mu sledim. Šel sem za njim.

Od onega jutra sem večkrat obiskal Vidakovića. On sam je zanimiv človek, njegov han stoji na lepem kraju in zanimivi ljudje se shajajo v njem. Handžija Mato me že dobro pozna; poznajo me tudi njegovi sosedje kristjani in Turki na dve uri hoda v okolici.

Bosenska krčma se imenuje han, krčmar pa handžija. Kakor naše krčme, tako so tudi hani različni glede zunanjosti in no-

tranjosti. Han ob planinski poti je neznaten v primeri s hanom v mestu ali v dolini ob cesti na križpotih. V vsakem se dobi vsaj kava, v vsakem lehko prenoči človek in živina. V planinskem hanu ne dobite za ležišče drugega, kakor vlažna tla in slabo streho, v dolinskem hanu pa vam handžija postelje z mehkimi blazinami in dušeki. Dolinski han ima prostora za petdeset in še več gostov in za ravno toliko glav živine, za silo se v tak han nastani do tristo vojakov in do sto konj; planinski han pa je desetkrat manjši. Malokateri gorski handžija si je kupil drago pravico, da sme prodajati žganje, večina jih prodaja samo kavo. —

V planinskem hanu je doma vsa romantična poezija Bosne. Tu se ustavlja vsak mimogredoči potnik. Sem zavije pravoslavni pop, vračajoč se od svojih ovčic, razkropljenih po gorskih selih; ohladi se, pot obriše z gosto zaraslega obraza in zine kako zabavljivo o notarečem vladiki fanarijotu; tu si odpočije frančiškan, jahajoč s planine, kjer je po starem običaju opravil na groblju službo božjo; sem zaobrne kmet trudnega konjiča in si oddahne; tu nahaja vsak agitator poslušna ušesa hujskajočim besedam, goslar zveste poslušalce iskrenim, vnemajočim pesmim, hajduk poln koš novic z božjega sveta in

zavetje pred nočnim mrazom. Handžija pozna vsakega mimogredočega človeka; on vse vidi, sliši in ve — on zna o vsaki stvari najbolje soditi in — molčati. Posebno živo je v hanu oni dan tedna, ko je v bližnjem mestu trg. Takrat vse vre v mesto, tovor za tovorom se ziblje na konjskem hrbtu čez planino. Starci in mladci, moški in ženske, vsak rad počije pod gostoljubno streho. In res je prijetno čepeti na petah, gledati v ogenj, piti kavo, pušiti cigareto ali čibuk, poslušati pesmi o starih in novih junakih, povesti o minulih bojih, drznih hajdukih, o švabskih novotarijah in židovskih špekulacijah in se spominjati zlatih časov Omer paše, majke bosenske. Pred vsakim hanom je ostrešje od vej ali praproti, pod katerim ob vročini plapola bistri ogenj, okoli katerega v pošteni daljavi na podvitih nogah zamišljeno sedi Turčin poleg kristjana.

Sedite pod ostrešje in si oglejte mimogredoče ljudi!

Karavana za karavano gre mimo vas. Jedva se vzdigne prva in odide: «z Bogom, da se živi zopet vidimo,» že pride druga. «Uranio si l' zdravo,» ali «pomozi bože» pozdravljajo in primerno odzdravlja handžija. Konjem popuste jermene, odpašejo tovore, popravijo lesena sedla za tovore, posedejo okoli ognja pa popijejo čašico kave, prižgejo čibuke in

hajdi z Bogom dalje! Blejanje ovac, meketanje koz se začuje. Štirinoga drhal se vsuje na tratino tik ostrešja. Za njo se prikažejo rdeči turbani nad ogorelimi, koščenimi, brkastimi lici.

Zopet vsestransko pozdravljanje!

«Odkod ženeš, brat?» vpraša handžija starejšino te družbe, pogledujé zvedavo po neznanih obrazih.

«Oj, od daleč, brat, z onkraj Spreče, iz Vlareniške nahije.»

«Ali od tako daleč? Kdaj si pa šel od doma?»

«Včeraj zjutraj, brat, pa ne vem, če priženem v mesto; ovce pešajo.»

Res, ovce so jako trudne. V gruči se tišče druga druge z do tal povešenimi glavami. Koze se bistro z visoka ogledujejo okoli sebe. Ta žival je čila, ne umori je dvadnevna pot.

«Ali prodaš vse?»

«Kar Bog da, brat! Nazaj jih nočem gnati; carevino treba plačati od glave.»

«Bog pomozi, brat!»

In vzdignejo se rdeči turbani in bravja čeda.

Efendija, zabuhel, rejen, z mastjo oblit, rdeč in ponosit pod zelenim turbanom, veličastno prijezdi na brhkem šarcu. Avstrijski križec za zasluge se mu lesketa na širokih prsih; zraven tega tiči carski otomanski red

medžidije. Za efendijo jezdi sluga v zamazanem fesu suhega, koščenega belca. Efendija vzdigne roko na čelo, lahno se pripogne čez konjev vrat in nemo vas pozdravi. Handžiji samo namigne in ta prinese kavo. Efendija jo popije na konju, molče plača, površno vas pozdravi, handžije ne pogleda, in veličastno odjezdi s slugo.

«Kdo je oni?» vprašate handžijo, ki čemerno gleda za efendijo.

«Hadži Mulaosmanović,» tiho odgovarja handžija. «Kadija je bil za turške carevine; lisjak je zvit, tako je sodil, da je prisodil vse sam sebi.»

Orjaška postava prijezdi. Čudite se, kako more šibki konj tako težo prenesti čez planino. Jezdec se z vsem životom spretno giblje in ziblje, lice se mu žari in smehlja, vidi se, kakor bi njegova zadovoljna duša pela mično pesem, život in lice pa dobrovoljno pritrjuje veseli pesmi. Konjič čvrsto ubira trdo pot, tudi on se kaže pri dobri volji.

«Hej, beže, ali kavé, kavé?» kliče handžija jezdecu nasproti. Beg danes noče kave, pa počiti vendar mora po stari navadi. Tudi njegov konjič bi težko šel kar mimo hana: čili bosenski konjič, poteč se pod jezdecem ali pod tovorom, ravno tako dobro pozna han,

kakor naš konj, upрežen v gromaden voz, krčmo ob cesti.

«Selam češ!» pozdravi beg in gibčno skoči s konja. Zadaj za vratnik ima vtaknjen dolgocevi čibuk, vanj si nabaše duhana. Handžija mu prižge in ga vpraša za to in ono; beg govori ž njim kakor s prijateljem. Dosti je takih begov, ki se ne sramujejo sedeti med kmeti, ž njimi piti, pomenkovati se in radovati. Po kratkem odmoru se beg zavihti na konja, ga pošegeta z lopatastimi ostrogami in skokoma odjezdi na vršek klanca. Handžija ustreže vaši radovednosti in vam razloži, da je jezdec — Osmanbega ga imenuje — bogat človek, da ima pod oblastjo trideset kmetov, da mu povprek vsak kmet plačuje na leto po deset dukatov tretjine in da proda o dobri letini jeseni za šestdeset dukatov želoda.

Umazan dečko se prikaže izza grmovja. Na dolgi vrvici vleče za seboj mršavega konjeta, na katerem sedi bula (turška žena), zahaljena in skrčena. Za njo korači opiraje se ob sekiro Turčin, rjavec anatolske polti, pol divjega, pol bojazljivega pogleda. Molče se vleče družina mimo hana. In zopet pride karavana, konjič za konjičem, turban za turbanom. Radujte se nad temi trdimi slovanskimi obrazi, s katerih sije bistroumje in resnost, pa tudi revščina in velika zmernost.

Najrazličnejše stvari tovorijo mimo vas. Kovčege in zaboje, vreče in mehove, drva, prekle in deske, zaklane prašičke in ovce, ubitega volka, seno in slamo, vse prenese bosenski konj čez planino. Čez take strmine ni mogoče drugače spraviti blaga. Pač včasi ob lepem vremenu in suhi poti priškriplje in prilomasti pred han ona čudovita, grozovito cvileča in hreščeča stvar, katera se narodno imenuje bosenski voz. Pa tak voz pride iz obližja od kake koče, skrite med grmovjem, in ne pojde daleč.

Ne zamudite tržnega dne popoldne posedeti pred hanom. V prejšnjih časih ljudje niso hodili posamič čez planino, ker so se bali roparske sile; zbirali so se v karavane in čete ter združeni pohajali trge. Ta običaj se je ohranil do današnjega dne. V gručah se narod vrača domov. Lepo je videti, kako se vijejo dolge vrste krepkih mož med bujnim zelenjem, kako se zibljejo čez planino oholi begi, age in efendije na usnjenih sedlih in ponižni kmetje na lesenih samarah «pjevajući, konje igrajući». V hanu se vse tare ljudstva; pod ostrešjem čepe ljudje v dveh vrstah okoli ognja. Tako popoldne ne mine brez godbe: ali pride iz doline cigan s tamburo in zabrenka in brenka brez prenehljaja, ali pa prime petju vešč kmet za gosli,

brez katerih ni hana, in brunda in peva brez konca in kraja. Med vso družbo ne vidite pijanega človeka, čeravno je v mestu dosti žganja naprodaj. Za tako potrato ni novcev. Po neverjetno nizki ceni prodaja Bošnjak svoje pridelke in vesel je, če si za skupljeni denar napolni torbico s soljo, duhanom in kavo. Če naš preprost človek petkrat obrne groš, predno ga da iz roke, obrne ga Bošnjak desetkrat, pa vendar revež mnogokrat nima za najnujnejše potrebe in za terjajočo carevino. —

Vidakovićev han tudi navadne dni ni brez gostov. Vedno čepi kdo zraven molčečega Mate, zaspano gleda v ogenj, malo po malem srka kavo, puši, premišljuje in premišljuje. Tik ognja kleči Mato, popravlja, brska, beza, pretaka in nataka, vije cigareto in žive otrinke podaja gostu ali pa čepi na vseh štirih, žabi podoben, in piha v ogenj. Mato kuha in prodaja kavo, kakor vsak handžija, pravo, dobro, brez tuje primesi in čašico po dva krajcarja. Turčin pije kavo navadno brez sladkorja, dobi tedaj čašico po krajcarju.

Handžija Mato je pošten človek; lahko bi vsem handžijem bosenskim s prstom pokazal nanj in jim ga predstavil za vzor v posnemanje. Pridite k njemu, ob kateri uri hočete, ne ustraši se vašega prihoda. Mirno

in čisto vest ima in v svesti si svojega poštenja dobro ve, da Švaba ne prihaja k njemu plenit ali ga vpraševat po hajdukih ali na komisijo ali s kako sitno pozivnico v žepu, ampak samo, da se okrepča z njegovo kavo. Prinese vam čašico oprezno v levi roki; z desnico odtrga praprotino bilko iz ostrešja in ž njo pomeša pred vami črno tekočino. Ne bodite izbirčni pri takih gorjancih! Pokušate, pijete, cedite skozi zobe sladko goščavo vase. V tem se Mato spomni, da ne znate sedeti čepe na podveznjenih nogah, se popraska, splaši, zbeži v kočo in vam prinese nizek stolec na treh nogah. Nanj sedete počasi in boječe. Cigareto si pričnete viti; handžija slastno seže po kleščak in že vam nese živ ogel; v naglici se spotakne ob skleskih, ki leže razmetani okoli ognja. Prižge vam in v slast vam gre cigareta po kavi. Še eno čašico vam nalije, govorite s handžijo karsibodi. Tudi on si zvije cigareto, kadi, privihuje široke rokave, pospravlja, pomiva, popravlja ogenj in melje kavo. O suši mu tožite in o vročini in kako bi trebalo dežja. Vprašate ga, plačuje li tretjino in desetino, ali samo desetino. Pove vam, da nima zemlje, da je gola sirota, da živi ob tem, kar skupi od kave; da zdaj spomladi še nekaj proda, poleti pa malokdo gre na trg in vsa kupčija

preneha; da pride kmalu njemu na veliko kvar post ramazan, ko Turčin od prve zore do trdega mraka ne je, ne pije in ne kadi, kakor bi bil mrtva stvar. In zopet se prične pogovor o vremenu. Potoži vam, da je zemlja tako trda, da za koruzo ni mogoče ne orati ne kopati. Verjamete poštenjaku, potrdite mu in ponudite mu duhana. Seveda pohvali finost vašega duhana. Počene na tnalo kakor kokoš na gredo, kupčija gre slabo, tedaj je čas kramljati. Pove vam, da je katoličan; da mu je pred letom umrla žena, ki mu je zapustila četvero nedoraslih otrok, ki stanujejo pri bratu v bližnji vasi; da mu je težava ž njimi brez žene; da je revščina doma v Bosni, pa da dobro še ni bilo nikdar. Naposled se dvignete z nizkega stolca, v kosteh vam nekaj zaškriplje, ude poravnate. Nastopi ono trenutje, ki prisili vsakega pametnega človeka k razmišljevanju: vprašate za račun, svoj dolg hočete poravnati. Handžija je že vstal s tnala, zamišljeno hodi okoli ognja in zopet pospravlja. Res je tam malo stvari, ki bi trebale pospravljanja, toda handžija hoče preslišati vaše neumestno vprašanje za račun, torej pospravlja: popravi čašico, brsne v ogenj, prestavi lonec, priloži trščico. Na vaše ponovljeno vprašanje tožljivo in zamolklo

odgovori: «E, gospodar, ti znaš, ti znaš!» Pa res vi znate, čemu tedaj sitno izprašujete? Dve čašici kave veljata štiri krajcarje. Izvlečete iz žepa desetico, bližate se handžiji, on vam pomoli rjavo, ogoljeno roko, skrivaj čemerno pogleda na desetico, počasi išče po koteh, po čašicah, po torbici drobnega denarja, naposled izvleče izza prtene srajce nekako tkanino, podobno dolgi nogavici sajaste barve. Razbravši položaj dobrodušno pogledate v razmišljujoči handžijev obraz in odmignete z roko, češ: ni treba, ne trapi se, sokol sivi, ne išči brez potrebe drobnega denarja. Handžija precej razume tak kavalirski migljaj. «Pa hvala tebi, gospodar ti naš, živio!» reče z jasnim glasom. Nogavica, v katero je zacvenkljala desetica, hitro zopet izgine za debelo srajco. Handžija skrči prste desnici, kakor bi napravil kristjanski križ, dvigne roko in jo pritisne ob strani ob črni turban. Tako vidi pozdravljati avstrijske vojake, kadar gre v mesto po duhan, kavo in sladkor. Evo vam čudo kulture! Načela je to trdo in okorno deblo, ona kljuje na njem, lušči krastavo skorjo, počasi izpodmiva temne pege in gladi stare grče.

Handžija Mato ima na sebi vse lastnosti in vso bedo bosenske raje. O njem se pač ne more reči, da živi kakor evangeljski ptič, ki

ne seje in ne žanje. Dela od zore do mraka; toda kako majhen uspeh ima njegovo delo. Pa dobrotljiva usoda je takim bitjem dala potrebe, ki so uspehom njihovega dela primerne. Mato je zadovoljen, da ima grenko kavo, duhan, čebulo, koruzni ali ječmenov kruh, sir, sol in vodo. In toliko da zaslužek in dobri ljudje.

Veselje je gledati, kadar priskakljajo po poti njegovi otroci k njemu, prižastih lic in napetih trebuščkov. On ljubezni do svojega zaroda ne kaže tako javno kakor mi olikani ljudje; pa vendar ne more prikriti, kako mu je prirasel k srcu. Treba je videti, kako rahlo pritiska otroke, motajoče se okoli njega, k svoji nogi in kako jim šepeče. V samem tem šepetu je izražena globoka ljubezen čuteče duše. Ne imeli bi njegovi otroci tako napetih trebuščkov, da nima Mato dobrega brata Tunjice in Tunjica dobrih gospodarjev. Brat Tunjica živi na zemlji umrlega bega Alibegovića. O tem begu govori raja, da je zaslužil vseh sedem rajev Mohamedovih, tak poštenjak je bil. Stara vdova kaduna in njena hči sta ostali zvesti človekoljubnim nazorom umrlega bega. Nikoli ne pošljeta kmetu age ali subaše v kočo, terjat tretjine, kmet naj sam prinese davek, kadar in kolikor ga bo mogel. Takih svoboščin kmetje ne zlorabijo;

vsak odbije ob pravem času svoj dolg in ga nese v kadunine dvore. Tunjica gospodari v zadovoljstvu okoli trideset let na Alibegovićevi zemlji in si je toliko opomogel, da se je hotel nedavno odkupiti, pa mlada begovica ni bila pri volji. «Kaj še, da bi prodajala?» je dejala. «Noče se mi še umreti; ob čem bom pa živela, če zemljo prodam in denar potrošim?»

Ta Tunjica hrani in oblači Matove otroke.

Zdi se mi, da je to sad nove kulture, da si Mato ne striže glave. Jako bujni lasje temne barve mu padajo izpod turbana na tilnik. Pogosto si seže pod turban in tam s prsti potiplje med lase, pa zato ni treba imeti o glavi takega nepokvarjenega bitja matere prirode kakšnih postranskih, slabih misli. V take goste lase se kaj lahko nabere prah in smet, ki živo srbi in grize v kožo.

Samo v tem je handžija enak evangeljskim ptičem, da drv ne spravlja; le toliko si jih vsako jutro privleče, kolikor jih potrebuje čez dan. Drva ima vedno sirova, zato se od njegovega ognja vedno vali gost dim, na katero stran mu je ugodneje. Če v hanu ni gostov, ki bi trebali hitre postrežbe, gre Mato v šumo k studencu po kangljico ali vrč vode, ali prekopava zemljo — za hanom leži majhen vrt — ali rahlja trdo grudo okoli čebule in

česna, puli zrele stroke iz zemlje in povezuje ali sadi koruzo. Večkrat sedi pred hanom na kosmatinah kozje kože in šiva iz ovčjih kožic sebi in otrokom torbice, ali pa nateguje nove jermene v stare opanke. Spomladi gradi po več tednov plot za potom in okoli vrtiča; ta plot pozimi znosi v kočo in ga sežge. Navadno je bos; le če dežuje, ali kadar gre v mesto in pozimi nategne na široke noge prostrane opanke, podobne ploščnatim želvam. Zvečer leže na kozjo kožo, dene roko pod glavo in zaspi. V turbanu in opankah spi krepki in sladki spanec pravičnega in delavnega moža.

Nagledali ste se handžije, napili kave, odpravite se. Mimo košate lipe stopite na pot. Pod vami se razprostira poldrugo uro široka in šest ur dolga ravnina, čez katero se vije križkraž temnosiva Spreča. Ob reki leže močvirnati travniki in pašniki, prepreženi z vrbami in jelšami. Onkraj Spreče se dviga zelena Vrana planina, dalje proti jugozahodu se temni Konja planina, na zahodu Ozren planina. Na severu vidite dolgo valovito gorovje, Majevico planino, segajočo s svojimi odrastki v Posavino, v Bosno in Drino. Na vzhodu se razteza do Drine Čaklavica planina. Vsa ta primeroma nizka gorovja so bogato obrasla, v kotlinah in zakotjih še za-

dosti obljudena in po vseh straneh prepre-žena s stezami in gorskimi poti. Gozde Konj-planine sedaj «regulira» neka zadruga ogrskih lesnih trgovcev. Na rebrinah in brdinah teh gor obilo rode češplje, na podnožjih leže razsežni hrastovi gozdi, lastnina premožnih begov. Niti na ravnini, niti na gorah ne za-pazite sela, minareta, cerkvice ali kočice: kakor gorski volk je skril Bošnjak svoje pre-bivališče. Kjer je bilo le mogoče, je postavil svojo kočo v zatišje gore, v zakotje, v strugo ali v preseko med gorovjem. Po teh krajih se je klatilo največ janičarjev in spahij, pregna-nih v početku tega stoletja iz sosednje Srbije.

Pogled na svet, ki vas objema, vas čudno prevzame. Obveselite se, pa kmalu se vas polasti duševna utrujenost. Okoli vas se kopiči grič do griča, gora do gore; svetle strmine se menjavajo z globokimi, stisnje-nimi, podolgovatimi, temnimi nižinami. Vse je tako pusto, prazno, presunljivo nemo in prvobitno. Oko blodi po valovitem gorovju in zastonj išče predmeta, na katerem bi se ustavilo in odpočilo. Vaš duh se zavzame nad prizorom, do sedaj nepoznanim; pre-mamlja ga enoličnost stvaritve, svečanost in čas tihote, nepremičnost planinskih sil; na lahkih krilih šine črez ves ta razprostrani svet v prvobitnost: zdi se mu, da ima pred

seboj tanko zaveso, za katero stoluje božanstvo pri prvih poskusih stvarjenja, stoluje in stvarja. Mogočno roko stvarnikovo slutite, pa ni vam dano pogledati v njegovo obličje. In že se bliža vašemu srcu rahla otožnost, nepotrebno sanjarenje z navadno tožbo, zakaj se zavesa ne odgrne, zakaj ne smete videti skrivnosti stvarjenja, mogočne roke stvarnikove, pa dobri handžija vas reši takih težkih misli. S kakršnimkoli darom stopi na pot poleg vas. Navdušila ga je vaša radodarnost, odmeriti se vam hoče za desetico. Milo se smehljaje vam bojazljivo ponudi, kakor je letnemu času primerno, ali koželj jagod ali šopek črešenj ali perišče hrušk, orehov, češpelj, kostanja. Hvaležno sprejmete dar.

V slovo podate starcu desnico.

Pravi človek je handžija Mato. Nesel bi vas čez planino, ko bi bilo treba; pri njem ste varni, kakor bi sedeli v malhi svetega Krištofa.

III.

Markica.

Slika z bosenskih gor

Čim dalje pohajate bosensko planino, tem bolje se vam priljublja. Seveda tam ni za turiste, šetalce in enake ljudi nalašč naprav= ljenih potov, pometenih, nasutih in oglajenih; drevje ni otrebljeno, gozd ne ograbljen, ni klopi ob poti, vabeče na oddih in nasladno ljubkovanje, nikjer ni deske in na nji na= slikane črne roke z iztegnjenim kazalcem in nadpisom: «Na razgled». Take potrate sem videl v nekaterih partijah Alp v obližju mest, v Bosni jih ni in jih ne pogrešate. Nepotreb= nih naprav in poprav ni v planini. Le tam, kjer je bila najskrajnejša sila, posegla je človeška roka v prirodino delo in priredila, kakor je bilo človeškim potrebam primerno. Potov ni nihče nikoli nakopaval; ljudje so lomastili čez gore, čez šume, kjer je bilo naj= priročneje in si sčasoma ugladili pot. Čudno in slikovito preprezajo pota in steze planino. Tu se spušča rjava proga med mogočnim drevjem v globoko strugo; na dnu struge ostro zavije okoli prastare, v gorenjih delih vse grčave, v spodnjih delih vse razjedene lipe. Še na deblu lipe in na njenih debelih koreninah vidite sledove človeške noge: tod

se spuščajo ljudje na komaj vidno stezico, ki vodi med hosto v globoko, temno kotlino, ki leži pod potjo. Rezek, večen hlad, presunljivo dehteča trhlina in prvobitna tihota kraljujejo v globini. V klancih po stopnicah stopate navkreber ali navzdol. Te stopnice je v zemljo izkopala konjska noga: konj v klancu stopi vselej tja, kamor je stopil njegov tovariš, pred njim tovoreč. Tam v daljavi se pot po kačje vije čez vrh podolgovatega golega holma; tu zavije okoli votlinastih skalin, tam mimo vdrtin in lazov, s katerih se je skorja zemlje speljala v globoka brezna; drugje vas vodi po strmih ovinkih okoli vrška gore, odkoder uživate diven razgled. Zdajci pa se prevrati sredi goščave v neznatno stezo; druge boljše steze, ki peljejo s poti v stran, leže že za vami, zgrešili ste jih. Po stezi se potikate dalje po hosti, od vseh strani vas boža mehko perjiče grmovja in dalje, vedno dalje greste v nepoznane kraje. Primerjal bi, ker so primere v navadi, tako potovanje našemu potovanju skozi življenje: zdaj gre navzdol s teboj, strt padaš v globočine bolesti in obupa, potem pa se zopet dvigaš in zmagonosno se popneš v višavo in vedno s tajnim strahom čutiš, da se bližaš nepoznanemu svetu, da že stoji pred teboj skrivnosten kraj, kamor ni pogledalo še nobeno oko . . .

Iz senčnatih, hladnih gozdov pridete na goličave, pokrite z resjem, za tem vas objamejo dolge plasti leščevja, brinja in praproti, pridete v dolinico, otresete se lesne tesnobe, resnost beži z vašega lica in radostno korakate po ravnem mimo velikega češpljevega vrta po oni, iz mladih let vam tako priljubljeni mehki kolovozni poti z dolgo rižo zelene trave med kolesnicama.

Drugikrat, na primer, zapustite pot in krenete v šumo. Po navpičnem platišču gore se spustite med hrastovim grmovjem navzdol. Po odcvelem resju previdno stopate, plašeč martinčke in podobno golazen. Iščete steze, pa steze ni. Drče pridete v strugo; v goščavi nekje curi voda; s trudom prebredete gosto, razšopirjeno praprot, med robidovjem, bičjem in ločjem rijete dalje, zabredete v nekako močvirje. Preskočite potoček v plitvi strugi med bujno, mokrozeleno travo, in zopet lezete po vseh štirih navkreber v goličavo, polno suhih štremljev in mravljišč. Ko ste prekomarili po solnčni in po senčni strani tri, štiri hribe, pridete naposled na stezico, skrito med dehtečim brinjem in malinovjem. Premišljujete, ali bi udarili na levo ali na desno, v globoko vrezano, stisnjeno dolino pod vami, obraslo z debelo hraščino, ali naprej v gore. Zategnjena bosenska pesem se glasi

izmed hraščine. Poslušate, ujamete naslednje besede:

«Silni bezi, Švaba vama sudi,
kam ste, bezi, našu Bosnu dali,
slavnu Bosnu, majku od junaka!»

Gledate in — nepriljudna in temna se vam zdi dolina, gore pa se zlate v žarkih rumenega solnca. Na gore! Na gore!

Neko nedeljo sem obiskal starega Turčina Mustafo Omeragića. Leto poprej sem se seznanil ž njim sredi gozda brez kakih ceremonij. Hodil je nekaj mesecev po dvakrat na teden v mesto v konak: pravdal se je namreč s sorodnikom in sosedom Karamujićem za neko zapuščino. Mustafa se je molče ustavil pred mano, v pozdrav povil z desnico od prsi proti čelu, izvlekel izza pasa v rdečo ruto zavit papir, skrbno ga izvil in mi podal polo rekoč: «Prečitaj mi, dobar čovječe!» Taki prošnji sem rad ustregel. Razgrnil sem papir, čital in razbral, da sodišče zove Mustafo Omeragića, kmeta iz Dubrave, na ta in ta dan v konak v stvareh te in take zapuščine. Razložil sem stvar starcu, v skrbeh ugibajočemu, ali ga pozovnica zove ravno na ta dan ali na kateri drug. Pozneje sem še mnogokrat srečal Mustafo: ali je nesel na kolke v konak, ali je šel na zopetno zaslišanje, po odlok, s pri-

zivom ali pritožbo, ali po protiodlok: vedno je bil na poti zaradi svoje pravde. Če sem v mestu slučajno šel mimo konaka, Mustafa je gotovo čepel na goli zemlji pred konakom mračen, zamišljen in zgužen, pušil, čakal in čakal. Vselej sva se pozdravila in pogovorila, kako kaj pravda teče. Naposled je po velikih težavah iztekla stvar. Prizivaje se na stari carski otomanski in na novi avstrijski zakon je sodišče pripoznalo en delež zapuščine mojemu znancu, drugi delež njegovemu nasprotniku, Karamujiću, tretji delež pa je vzela carevina. S takim odlokom so bili vsi zadovoljni. Pri tej priliki povem, da je Omeragićev delež skoraj do golega ostrigel in oskubel advokat Atila Lajnkavf, človek, ki je pri obilnih, mastnih poslih v Bosni na neizmerno korist vseh nemadžarskih narodov pozabil pomadžariti svoj priimek.

Staremu Omeragiću sem se prikupil, ker sem kazal zanimanje za njegovo stvar; večkrat me je vabil, naj pridem k njemu pogledat in popit čašico kave. Nisem mogel drugače, poiskal sem ga. Njegova hiša je naslonjena na odrastek Čaklavice planine, ki se nosu podobno izteza v Posprečje in prav do Spreče. Vrzel, katero je zaradi grmovja in visoke trave težko opaziti, pelje s poti do dosti razprostrane, ometane in pobeljene hiše.

Mustafa se odlikuje z mirnostjo in modro spokojnostjo. Če govori, drži roki pred seboj, kakor bi grabil v perišče, gleda na dlani in govori tako premišljeno in pametno, kakor bi zajemal iz samega vira modrosti. Nikomur ne pravi «brat» ali «gospodar», vsak mu je «dobar čovjek». Svoboden kmet je in rad pove, da plačuje samo desetino carju. Dosti je izkusil in prebil v življenju, pa trpljenje ne zadene tako bridko, ne pohabi človeka, ki se ni še oddaljil od prirode, ki trdno veruje, da mu je usojeno od pravekov vse, kar pošlje Alah nanj. Bolečine takega človeka se hitro zdravijo in videli smo v Bosni, da ima življenje malo veljave za ljudi, ki stoje tako blizu prirode. Mustafa je imel pet sinov in tri hčere, izgubil pa je vse sine. On sam nikoli ne govori o svojih otrocih, dobivajo pa se tudi v Bosni ljudje, ki umejo z veliko opreznostjo raznašati tuje stvari. Od takih ljudi sem slišal, da sta padla dva Mustafova sinova v vojski zoper Srbe, da sta druga dva pozneje ali poginila v bojih zoper Avstrijce, ali pa z Arnavti potegnila na Albansko in da je eden umrl navadne smrti. Hčere so omožene po vaseh kraj Posprečja. Pri njem živi edina snaha in osemletni vnuček, brdki Ibrca. Pa zadosti o Omeragiću. Pokažem vam sedaj junaka, zaradi katerega sem pisal to povest.

Na povratni poti sem prišel skozi ozko sotesko na močvirno kotanjo. V kotu te kotanje izvira studenec, ki se precej spušča v visoko sočno travo. Ob poti se ta voda zbere in razširi v mlako, v kateri svobodno rajajo žabe in njim sorodna plemena luž in blata. Široke in visoke vrbe stoje ob poti, od tu se vidi čez tratino tja do studenca. Ob robu hriba in kotanje drži gladka steza k izviru; čez njo stezajo trnulje svoje pritlikave, skrivljene, skromno-zelene veje, okrašene z belim deviškim cvetom. Po bregovih nad tratino štrle izmed leščevja in trnja ogromna odrta debla dreves, katera je podrla trhla starost in oklestil Bošnjak. Na vrhu hriba se šopirijo temni hrasti, vidni daleč okoli. Ta kraj se imenuje «Pri triintridesetih hrastih».

Zavzel sem se, ko sem stopil v kotanjo; pesem mi je zamrla v grlu. Volnene mačice vrbovega cveta so se vrtele in podile po zraku kakor snežni kosmi v tihi zimski dan, prijemale se mojega lica in obleke in lahke, kakor dih južne sape, zopet odletavale v tiho razgreto ozračje. Skozi beli kolobar mačic sem pogledal mimo sivkastih vrb na ona črna, belolisasta debla, sloneča ob bregovih in pol prikrita z grmovjem. Zdelo se mi je, kakor da mi ti orjaški ostanki starega gozda skrivnostno migajo in vele: Pojdi stran odtod, ne

moti nas ti, stvar iz drugih svetov, tu biva car hoste, šume in lesov in mi ga stražimo. Žeja me je primorala, da sem krenil po stezi k studencu. Napil sem se hladne vode in sedel v srobotjo in bezgovo senco na hrastov hlod, ob kateri se je poskusila že marsikatera slabotna sekira. Nad menoj so letele vrane, veselo krakaje, v hraščino; v mlaki je rezko vzdihnila žaba. — Med grmovjem v hribu je nekaj zašumelo. Na onem kraju, odkoder je prihajal šum, so se vršički lahno pripogibali in tresli; nekaj je počasi lezlo po hribu doli. Čakal sem in ugibal, kdo pride na plan, ali živalsko bitje, skrivajoče se v gošči in opletajoče po nadležnih obadih, ali kaka človeška duša. Izmed nizkega grmičja se zasveti rdeč fesič. «A,» mislil sem, «bosensko pastirče bo, s katerim se lahko kaj pogovoriš.» Bosenski otroci so sila zgovorni, smeli, odkritosrčni, pa tudi ljubeznivi. Kmalu je prilezel skoraj po vseh štirih zal deček iz goščave, s kratko, debelo palico v rokah. Popravljal si je fesič in pazljivo gledal v grmovje ter počasno koracal po stezi proti meni. Da bi vzbudil njegovo pozornost, sem odluščil trsko od preperelega in razsušenega hloda. Deček me je opazil, osupnil, češ, kaj neki išče Švaba po teh krajih.

«Kako si, mali?» vprašam.

Pazno me je pogledal, postal, začudil se sam pri sebi, ker nihče do sedaj še ni vprašal takega smrkolina za zdravje, pa precej se je osrčil, zasukal palico med dvema prstoma, kakor jo zna sukati gospoda, in se mi je približal za nekaj korakov.

«Zdravo sem, hvala Bogu! Pa kako si ti?» je odzdravil odločno.

«Dobro sem, hvala Bogu!»

Tako pozdravljanje je popolnoma odstranilo dečkovo nezaupljivost. Sedel je pred hlodom tik mene v travo. «Kaj pa ti todi?» sem začel.

«Koze pasem gori; krava je pa doma, otelila se bo.»

«Aha! — Kako se zoveš?»

«Markica.»

«Ali si Srbin?»

«Srbin.» — Prikupila se mi je živost in smelost pastirjeva.

«Čigave koze paseš?»

«Mustafove.»

«Katerega Mustafe?»

«Omeragića.»

«Ali pri njem služiš?»

«Pri njem.» — Pogledal je v goščavo.

«Gori na hrastu je veverica s takim prisuknjenim repom...» Pokazal je v hrib in se zamislil; s palico je dregnil v travo.

«Oj, da bi prišla doli, pa bi jo ujel!»

«Veverico je težko ujeti, Markica!»

«Oni dan sem pa ujel eno.»

»Ali živo?»

«Živo!»

Zmajeval sem z glavo in se delal nevernega Tomaža.

«Boga mi! Tamle je iz hoste pribežala, pa beži, tako beži tu sem preko mlake; jaz pa za njo! Ondi se je pa zamotala v travi in jaz — hlop!»

Posmejal sem se; Markica me je površno pogledal.

«Ali ti pa hlop — i kako pa?»

Markica je snel fesič, se potuhnil kakor mačka pred mišjo in napravil po strani uren mačji skok, kazaje, kako je poveznil ververico.

«Kam si dal žival?» sem vprašal.

«Prodal v mestu, v tisti veliki hiši.»

«Komu?»

«Gospodar jo je kupil, takšen kakor ti, pa me je prevaril.»

«Prevaril? Kako vendar?»

«Pokažem mu veverico in vprašam, če kupi. Ogleduje jo, ogleduje, boža, gladi in tiplje po tistem kocastem repu. Pa jo vzame z vrha za

vrat in spusti v svoj kovčeg. Pa mi vrže za njo marijaš.

«Ali si dal?»

«Vzel jo je, pa hajdi!»

«Glej, vraga vražjega! Malo ti je dal zanjo.»

«Malo, malo; ljuto me je prevaril.»

Pastirjevo lice se je pomračilo. Pljunil je skozi zobe in pomajal z ramo, kakor bi hotel reči: Viš ga, takšen je Švaba, kaj se če.

«Nisi je prodal prida človeku, to je pa že res.»

«Prevaril me je,» vzdihnil je komaj slišno in sanjavo gledal pred se v tla.

«Tako lepa žival se drago plačuje,» sem dejal čez nekoliko hipov, zvesto gledaje mladega trpina. «Glej, Markica, ko bi bil meni prinesel veverico, dal bi bil zanjo petkrat toliko.» Trudil sem se, poslednje besede povedati z visoka, resno, važno.

Popraskal se je za ušesom, snel fesič, ga popravil, si ga posadil skoraj na tilnik, se pomel na sedalu in s palico togotno udaril po travi. Da bi imel Markica pred seboj gospodarja, ki ga je tako grdo prezvijačil in da bi se ga upal, pokazal bi mu, po čem so veverice.

«O ... še bom ujel katero, pa je ne ponesem onemu.»

«Meni jo prinesi, Markica!»

Vstal sem, segel v žep in izvlekel srebrno desetico.

«Ná, Markica, že naprej za vevericol» Molil sem mu denar, nezaupljivo me je gledal in meril od nog do glave.

«Vzemi, vzemi, ti si zaslužiš te novce!»

«A... čemu bi meni tvoji novci?»

«Karsibodi lahko kupiš zanje, kadar pojdeš v mesto.»

«Meni kupuje moj oče.»

«Kje pa prebiva tvoj oče?»

«Tam... v Mustafovi koči.»

Pomislil sem: Bogve, kaj mu kupuje njegov oče.

«Vzemi, Markica... glej no za veverico!»

Premagal sem pastirjevo trpkost. Ravnodušno je iztegnil roko po desetici in ne da bi jo pogledal, jo je vtaknil v torbico.

«Ti si vrl dečko, ki znaš loviti veverice!»

Poščegetalo ga je samoljubje, zopet je pogledal v hrib na hraste. Otročja lahkoživnost je vzela svoje: zamišljeno in razburjeno lice se mu je razvedrilo. Vstal je.

«Tisto z belo liso pod vratom ujamem in ti jo prinesem, gospodar!» —

Zapustil sem dečka in ob robu hoste sem korakal na pot. S poti sem se ozrl: Markice ni bilo več pri studencu. Po zibajočem se in

šumečem grmovju sem ga videl, da se rije skozi goščavo proti «triintridesetim hrastom».

Pozneje sem večkrat prihajal v ta kraj. Omeragić, ki je znova pogosto hodil v konak, mi je pokazal stezo, ki na bližnjico v poldrugi uri pripelje iz mesta k «triintridesetim hrastom.» Moj znanec se je že zopet pravdal s sosedom Karamujićem zaradi neke zapuščine. Stvar je bila kratka. Karamujić je bil pehnil svojega sto let starega očeta iz koče na plan, češ, pogini ali živi, samo meni ne delaj več napotja. Omeragić se je usmilil starca, ga vzel pod svojo streho, ga položil na blazine in ga hranil, seveda ne bogve kako, vendar pa mu je podaljšal življenja luč. Čez leto in dan umre stari Karamujić. Na smrtni postelji reče pred pričami svojemu dobrotniku: «Mustafa, dobar čovječe, zvezda moja jasna, bašča (vrt) za kočo je še moja, bašča! To baščo bodo prodali in ti vzemi pet dukatov za hrano in streho!» Starčevo truplo so zanesli še toplo gori v reber Čaklavice planine, njegova duša pa se je preselila tja, «kjer ni muh», kakor bi rekel Andrejčkov Jože; če so namreč tudi Mohamedova nebesa brez muh, o čemer, žal, doslej še ničesar nisem mogel pozvedeti iz svetih mohamedanskih knjig. Precej drugi dan po tem dogodku se je Omeragić napotil v mesto povprašat v konak, kako priti do ob-

ljubljenih novcev. In vnelo se je pisarjenje in pravdanje.

Kadar me je peljala pot čez ono kotanjo, vselej sem počival pri onem studencu, gledal v goščavo in čakal, ne pride li od katere strani Markica. Slišal sem včasi drobno zvonkljanje pasoče se živali, bližajoči in izgubljajoči se šum v hosti, ali o Marikci ni sluha ne duha. Mislil sem že, da je že davno zapravil mojo desetico in pozabil veverice, katero mi je obljubil tako za trdno. Za malo se mi je zdelo, da mi niti ne pove, kako je obrnil podarjeni denar in kako mu je teknilo ono, kar je kupil zanj. Za tako neolikano vedenje sem se s tem maščeval nad njim, da sem ga nevoljen kolikor mogoče zbrisal iz spomina in ga v duhu vrgel v koš, v katerega spravljam enake vetrne značaje moškega spola.

Pa glejte, kaj se beli in rdi tam na hrastovem hlodu? Kdo sedi v senci v beli podpasani srajčici in binglja in zvoni z bosimi, obraženimi nožicami opiraje se ob palico ob hlod? Ali je morda sin kakega junaka in pogorske vile, ali je mar kdo betlehemskih pastircev? — Kaj še, to je Markica, pastir Omeragićev.

Bližal sem se dečku. Skočil je s hloda po vsem licu rdeč in lahno se nasmihajoč. Stopil je pred me, segel v torbico in povel z roko

proti meni. Srebrna desetica se mu je leskétala med prsti.

«Gospodar, evo tebi tvoje novce!»

«Kaj? Čemu?» čudil sem se mlademu poštenjaku.

«Tvoji so novci, dam ti jih nazaj!»

«Zakaj že, Markica, sem ti jih podaril?»

«Dal si jih za veverico, a veverice ne morem sedaj ujeti; ni lahko žival ujeti, ne pride doli s hrasta. Da imam puško, ustrelil bi jo.»

«A, kar tako sem ti dal, podaril. Čemu bo meni veverica!»

Začudeno me je gledal.

«Ti si tako srčen dečko, dober junak in zato sem ti dal. Kako vendar, da si nisi kupil za te novce samuna?»

Nekaj je pomislil.

«Gubi se duša, če se kupuje za tuje novce,» je dejal s ponižanim glasom in tako malodušno, kakor da se podirajo v njem prejšnji nazori.

«E, kaj... le spravi, Markica!»

Novi vtiski so se rodili v dečkovi glavi. Malo je odprl usta, pogledal name, potem na denar in naposled so se njegove umne, modre oči uprle nekam tja v daljavo čez vrbe. Beseda «samun» je neznansko vplivala nanj. Samun je ploščnat opresen hlebček kruha, nizek kakor rena, ideal mladih in starih Bošnjakov.

Jedo ga najrajši kar vročega, kakor poje naš kmet svoj hlebec precej, ko mu ga prinesejo mati iz peči. Trdil ne bom, pravijo pa, da je takšen samun, mešan s soljo in čebulo, znamenita jed, taka jed, po kateri se Bošnjak oblizne čez vse lice, notri do ušes.

Laskavo sem potrepal pastirca po rami.

Ej, bratec, nečeš s tem pogubiti duše svoje, če si za moje novce kupiš belega samuna!»

Spustil je desetico v torbico in naglo počenil v travo. Na licu se mu je zasvetila zadovoljnost, potolažila se mu je duša. Prijetno se mi je zdelo pogovarjati se ž njim. Vprašal sem torej:

«Markica, kaj ti daje Mustafa, ker mu paseš koze?»

«Daje mi kruha in sira.»

«Kaj še?»

«Daje mi mleka.»

«Pa kaj še?»

«Pa mi daje ... graha ... leče.»

«Pa kaj še?»

«A ... meni je dosti, če tebi ni!»

Na glas sem se zasmejal, ne Markici, temveč vsem onim, nikdar sitim ljudem, ki jih mrgoli današnji svet. Ta smeh pa je zadel tudi v mojo dušo in spomnil sem se, da nisem čist pred pastirjem; jel sem si oponašati Mefistova

svoja dela: čemu si mamil dečka z denarjem, tipal ga po samoljubju, kako da nisi mogel prikriti misli, ki se sučejo okoli užitka in dobička? In zarojile so mi po glavi motne in kalne ocene o pokvarjenosti sveta in o potrebi, da se vrnemo vsi v «prirodin naročaj». Že sem se bal, da se mi porode kake težke, bolestne misli, pa niso se rodile: noben sentimentalni izrek ali verz modernih učiteljev človeštva in pesnikov me ni mogel potopiti v morje otožnosti, ker se nobenega nisem naučil na pamet. Stvar se je zasukala tako, da sem bil pripravljen se vrniti v prirodin naročaj, toda samo s tem pogojem, da se mi odkaže v tem naročju kak lep, ugoden prostor na mehkem mahu, v senci pod večno zeleno lipo, okoli mene pa da so nakopičene vse pozemske in nebeške blagodati in da mi noč in dan strežejo in me kratkočasijo mlade pogorske vile v lahkih oblekah.

Markica se je v tem igral s palico po travi. Zdajci pa je dvignil glavo in obrnil jasen pogled name. Bogve — morda je nedolžnost spoznala grešno moje poželjenje po mladih vilah in se zavzela.

«Je-li, gospodar, ti si asker?»

«Da, asker.»

«Poznam askere, videl sem jih v mestu. Eden nese naprej sabljo, drugi pa za njim

puške, same puške, mnogo, mnogo... In eden gre ob strani in bobna.»

«Da!»

«Je-li, ti si prišel k nam od debelega morja?»

«Da, blizu tam sem doma.»

«Kaj...»

Umolknila sva.

Zdajci se je zaslišalo s poti votlo zvonkljanje. Izza grmovja se je pomolila suha konjska glava z zvoncem, za glavo se je prizibal na konjskem hrbtu pol kozji meh; pet težko otovorjenih konj se je po vrsti pokazalo na poti med vrbami. Za konji je stopal nenavadno visok mož v rdečem turbanu. Karavana je vzbudila pastirjevo pozornost, oko mu je zažarelo, ko je ugledal moža na poti in hipno, kakor lesna zver, je skočil na noge.

«A, Ilija!» je vzkliknil z občutljivo prodirajočim glasom.

«Kdo je oni Ilija?»

«Ilija je... moj oče.»

Čez nekaj hipov je prikorakal Ilija po stezi k studencu. Markica mu je šel naproti in se ustavil ob stezi, svetlo, dostojno gledaje na očeta. Niti ene besede si nista povedala oče in sin: taki ljudje ne umejo prelivati srčnih čustev v mehkužne besede. Ilija je temno,

presunljivo pogledal na sina, me pozdravil, se sklonil k studencu, z dlanjo zajemal vodo in jo srebal. Gledal sem na moža. Njegova junakost in krepkost mi je vzbudila misel, da je pevec Ilijade morda živel med takimi korenitimi ljudmi. Čudil sem se tej zastavni postavi tem bolj, ker sem na njej videl sivo brado in sive lase. Odkod to znamenje starosti in trhlosti na takem neupognjenem orjaku? — Okrepčavši se z vodo se je Ilija zopet odpravil na pot; Markica je šel molče za njim. Krenil sem skozi hosto mimo «trintrideset hrastov» domov.

Med ljudmi, ki se s karavanami ustavljajo v Vidakovičevem hanu, sem opazil nekaterikrat Ilijo. Zvedel sem, da je njegovo družinsko ime Ostojić in da se je rodil tisto leto, ko je prišel Omer paša prvikrat v Bosno. Odkod siva brada in sivi lasje na takem močnem in še mladem možu? Zanima me tudi njegov posel: Ostojić je kiridžija, to je vodnik in gonjač mezgov in tovornih konj, služeč pri veletrgovcu, za katerega naloži blago danes na bregu Save in nekaj tednov pozneje kje tam v južni Bosni ali v Stari Srbiji. Tak kiridžija pozna vsa pota in steze dežele, vse prelaze planin, ob vsakem vremenu je pod milim nebom, on ve vselej mnogo novega in čudovitega; v prejšnjih viharnih dneh za upo-

rov in vojska je marsikak kiridžija vedel za stvari, o katerih se oblasti še sanjalo ni. Kiridžija je narodni poštar: če ima Bošnjak kaj posebnega povedati oddaljenemu sorodniku ali prijatelju, ne «vzame peresa v desno roko», kakor naš mladi zarod, in ne napiše lista, temveč pošlje ustno poročilo po kiridžiji. Zato ima kiridžija vedno polno glavo misli, vedno molči, «kakor bi bil vode nabral v usta» in le ono govori, kar so mu naročili ljudje. Ljubi se mu tako kočujoče življenje: vedno na poti, vsak dan v drugačnih krajih, med drugačnimi ljudmi in vsak dan nove misli, čuti in nazori, nove radosti in nove prevare.

Dolgo sem navračal pri nam že znanem handžiji Matu govorico na Ostojića, marsikaka desetica se je preselila na veke od mene in vtonila v globoki Matovi nogavici, predno mi je bila jasna in odkrita nastopna dogodba. Mato mi jo je povedal v odlomkih in te mi je podaval skrivaj le takrat, kadar sva bila sama pred hanom.

Neko poletno noč 1882. leta je udarilo kakih dvajset hajdukov s planine na bosensko vas ob srbski meji. Govorilo se je, da so se ti siloviti volcje hoteli osvetiti, ker je vaški muktar (turški župan) oblastvu ovadil hajduško ležišče in ker so nekateri smeli vaščanje odločno odrekli vsako prikrivanje in pomoč

sitnim razbojnikom. Kakor hudournik so se vlili srditi hajduki na spečo vas ter požigali, razbijali, streljali in sekali s handžarji. Preplašeno ljudstvo je skočilo na noge in se postavilo v bran. Vname se ljut boj puške in handžarja z motiko in sekiro. Moški in ženske se bore, otroci jokajo, psi tulijo in se zaganjajo na vrage, živina rjove, kruli, mekeče in bega med ognjem. Noč je prekrasna, luna sije, na vseh straneh stoje poslopja v visokem plamenu, vidi se kakor podnevu. Drina dere ozarjena in osvetljena mimo tolikega gorja. Trije vaščanje obleže mrtvi, na obeh straneh je več ranjenih. Zadosti je osvete, boj se poleže, hajduki okrvavljeni z bratovsko krvjo odrinejo v planine, narod javka na razvalinah. Drugi dan prihrumi v vas orožništvo z vojaštvom, priskaklja mnogobrojna komisija. Vojaštvo obstopi vas in gasi, komisija gleda na podrtine, piše, riše, izprašuje, sklepa roke, zvija cigarete in stika po živih in neživih pričah. In zdajci stopi pred komisijo bula iz vasi. Bula izpove, da je med hajduki dobro videla in spoznala Srba, živečega za vasjo na agovi zemlji — Ilijo Ostojića in da je Ostojić sam razklal njenemu možu glavo. Poslali so po Ilijo Ostojića... ni ga doma; poklicali so njegovo ženo in ta pove, da je Ilija pred tednom zapustil dom in odšel v kiridžije. Poslali so za

Ostojićem pisma, naslovljena na orožniške postaje. Nekaj tednov potem pride Ostojić domov. Še predno prestopi domači prag, ga zgrabi oblastvo in ga postavi pred vojaško sodišče. Vojaško sodišče ima v takem slučaju moč na mestu poslati zločinca na oni svet, samo dveh prič je treba. Pa druga priča se ni hotela oglasiti. Tirali so tedaj jetnika pred redno civilno sodišče, upajoč, da bo potom redne preiskave mogoče kaj koristnega zvedeti o hajduški drhali. Dan za dnevom, vse leto so izpraševali in pestili Ostojića. Ta se izgovarja, trdi, da je čist, kakor pšenično zrno, da ni toliko krivde na njem, kolikor je črnega za nohtom, da se je bula prevarila, toda če ga vprašajo, kje je bil ono usodepolno noč, laže, in mu sproti dokazujejo, kako laže. Bula ostane vedno pri svoji prvi izjavi. V tem pa se jetniku belijo lasje in bela brada mu zarase lice. Njegova žena, gladna, zmučena in potrta čepi z deco doma, ali da povem z besedami starine Klačića:

«Osta jadna ljuba Ostojića
kukajući, kano kukavica,
a privrčuć, kano lastavica.»

Včasi se sodnikom, gospodom Poljakom, zdi, da ima Ostojić že odločilno besedo na jeziku,

resnično besedo, ki prizna razbojništvo in ovadi imena hajdukov, pa «vztočni, azijatski» prekanjenec se premisli in ničesar noče priznati. Naposled so Ostojića obsodili na smrt. Neko popoldne so mu objavili, da se drugo jutro izvrši sodba. Tudi pri tej objavi je jetnik trdovratno trdil, da je nedolžen. Šele zvečer je priznal svoje hudodelstvo. Prosil je, da pokličejo ječarja in temu je razodel, da je ono noč, ko so napadli hajduki vas ob Drini, tovoril s sedem tovariši dvanajst tovorov duhana čez turško mejo v Bosno, in sicer po planinskih potih, ki so oddaljeni sto kilometrov od one vasi. Povedal je, da zato ni prej priznal tega pregreška, ker se je bal, da mu oblastvo proda vse, kar je njegovega na agovi zemlji in spravi njega, ženo in otroke v propast in na beraško palico. Zoper tihotapstvo ima Bosna jako stroge kazni. Začela se je nova preiskava. Vse se je čudilo, kako more takšna neverna bula v take zadrege spraviti kristjanskega človeka. Ostojić je imenoval vse, ki so se udeležili tihotapstva. Oblastvo je ujelo in zaprlo njegove tovariše in se odškodovalo kakor je moglo. Pri Ostojićevih ni dobilo ničesar, koča na agovi zemlji je stala že prazna. Modri aga je za časa, ko je šlo njegovemu kmetu za glavo, za ostalo tretjino ugrabil njegovi ženi, kar mu je prišlo

pod roke: najprej dva voliča, potem kravo, naposled koze. Nesrečna žena je umrla od žalosti in gladu ravno tisti dan, ko so njenega moža obsodili na smrt. Otroke je neka usmiljena teta vzela k sebi. — Po dveletnem zaporu je prišel Ostojić zopet v Podrinje. Vzel je svoje otroke in se preselil v Posprečje, kjer ga je Omeragić za petdeset grošev na leto, groš po osem avstrijskih krajcarjev, sprejel v svojo kočo.

Stare rane se zacelijo, družba potegne človeka za sabo, vse se nevede pozabi in odpusti. Ostojić zopet moško stopa čez planine, njegovo sokolje oko bistro in samozavestno gleda na božji svet. Samo siva brada in sivi lasje pričajo, v kakih zadregah je ta mož stal pred sodniki. Za take silne značaje je vedno pogrnjeno pri veliki mizi stvarnikovi. Izvolil si je posel, ki vidno ugaja njegovi razmišljujoči duši.

Handžija Mato je pa teh misli, da Ostojić ni še dobil vsestranskega odpuščanja. «Ta ne bo umrl navadne smrti,» mi je dejal nekoč pomenljivo pogleduje za odhajajočim velikanom.

«Kako da ne?»

«Oj, kakšen je naš narod! Še ubili ga bodo, ker jih je ovadil Švabom.»

Strme sem gledal za kiridžijo, kakor bi se poslavljal ž njim, dokler mi ni izginil v gori med zelenjem. —

Neki petek lanskega decembra sem stal v mestu pred džamijo in gledal, kako ravnodušno sezuvajo Turčini pri vodnjaku opanke in sandale in kako verno si umivajo noge, predno odidejo v svoje svetišče se klanjat velikemu Alahu. Kar začujem na strani otročji glas: «Evo me, gospodar!» Ozrem se — Markica stoji poleg mene, vrč vode drži na rami, glavo izteza izpod vrča in se smehlja, kakor bi me hotel opomniti, naj se mu čudim. «Služim sedaj v mestu ... hen-tam pri gospoji,» je dejal, iztegnil glavo proti Hašimagovi ulici in zaklopotal tjakaj v lesenih coklah.

Čudna so pota usode in previdnosti božje. V mestu živi mogočen, vpliven, ljudomil gospod, ki na vse kriplje dela za večjo kulturo Bosne. Tako nervozno delovanje ga včasi privede v položaje, ki se vsem zde smešni, marsikako stvar tira do skrajne meje, tako daleč, da postane iz nje spaka; pa take neudače ga nič ne oplaše, drugam obrne modro svoje oko in včasi res pogodi pravo. Ta gospod je domač prijatelj pri gospoji v Hašimagovih ulicah. Tam je spoznal Markico, pogledal v njegovo bistroumno glavo in zvedel za njegovo siromašno minulost. Sporazumel se je z Ostoji-

ćem, pisal v Sarajevo in že je gotovo, da pojde Markica še to jesen v stolno mesto v vojaško vzgojevališče za bosenske dečke.

Pravijo in pišejo, da je vse mogoče na svetu. Mnogo hrabrih in slavnih vojakov so že rodila jugoslovanska plemena. Kdo ve? Že mogoče, da bo usoda mladega Ostojića zanimiva, njegovo življenje spomina vredno, in da bo kdo naših zanamcev nadaljeval povest o Markici.

IV.

Stričevi darovi.

Med bitja, s katerimi sem se seznanil že v zgodnji otroški dobi, štejem svojega strica. Bival je takrat na tujem, v naši hiši pa se je o njem govorilo vsak dan. Opisovali so mi ga, da nosi sabljo in brke; pripovedovali mi, da pride domov in mi prinese sabljo in konja. In res: stric je prišel, opravičil in zadovoljil vsa moja razmišljevanja o njem, prinesel mi je sabljo in konja in že prvi dan se ga je oklenila moja duša. Tudi stric me je rad imel in mi dovolil vse: jahal sem na njegovem kolenu, čepel mu pri nogah in sukal zveneča kolesca njegovih ostrog, tipal na njegovo svetlo sabljo in ga prijemal za dolge brke.

Spominjam se — nekoč je stric segel v svoj žep, privlekel polno prgišče drobnega denarja, krajcarjev, četrtakov, desetic in dvajsetic in mi pomolil odprto pest rekoč: «Na, sokolček moj, izberi si novec, katerega hočeš, tvoj bode!»

Take radodarnosti naša kmetska hiša ni bila vajena. Moji bratje so kakor ukopani stali ob strani, bezali se v nos, svetlo pogledavali

na strica in njegovo prgišče in mi zavidali srečo, ki je prišla k meni tako nepričakovano. Dobro sem razumel, kaj mi ponuja ljubljeni stric, ker današnja vzgoja navadi človeka že v zgodnji mladosti na krajcarje, ali vendar sem se obotavljal, bal ali sramoval seči po stričevem daru. Zdajci me je od zadaj lahko potegnila za suknjico moja sestra in me polglasno vzpodbudila: «Vzemi, Francek, glej no, ko ti stric ponujajo!» To je pomagalo.

Pogledal sem v oči najprej sestri, potem stricu in odločno sem potem segel po — četrtaku. Vesel sem se obrnil k sestri in bratom kazoč svoj plen, toda oni se niso veselili z menoj. Smejali so se mi in mi oponašali, češ, kako sem nespameten, da nisem vzel belega krajcarja, da se za četrtak malo malo kupi, za beli krajcar pa dosti več in kake lepe reči se dobe zanj. Poučevali so me, zabičevali mi, naj drugič vsekako vzamem veliki beli krajcar — dvajsetico.

In zopet mi je stric molil odprto prgišče z denarji. Pritisnil sem se k njegovemu kolenu in zalepetal: «Beli krajcar mi dajte, stric!»

Pa stric ni dal.

«Sam si izberi, kakor ti drago!» je dejal in položil roko na mojo ramo. Pogledal sem na denar — oh, eden novec se je svetil kakor

žarko solnce. Bil je četrtak, ki ga je stric, kakor sem zvedel pozneje, nalašč opilil in očistil, da se je razlikoval od drugih novcev, kakor se razlikuje carujoči dostojanstvenik od navadnih ljudi. Pozabil sem na sestrin in bratov pouk: za bele krajcarje se nisem zmenil, videl sem samo bleščeči četrtak in tega sem vzel presrečen, da imam tako krasno stvar. Kako so se zagrohotali bratje za menoj, pitali me s tepcem in bebcem, in sestra me je pritisnila k sebi rekoč: «Oh, kako si še nespameten!»

Ko je moj oče slišal o stričevih darovih, je dejal, da iz mene ne bo prida gospodar, da ostanem vse žive dni gola sirota. Vzel mi je še ta četrtak, kakor mi je vzel prvega, in si poslal zanj po tobak.

Odrasel sem in zapazil, kako nam včasi vse okolnosti kažejo na pravo, istinito srečo, a mi je ne vidimo. Sreča sedi pred nami, milovidno zre v nas — kake skrite blagodati nam nudi! — in mi sežemo poleg nje — po četrtak; in že nam pamet šepeta, da nismo prav storili. Mnogokrat je človeku voliti med krepostjo in strastjo, med resnico in lažjo, med večno in časno blaginjo; ali sodeč po laskajoči zunanjosti seže človek po strasti, laži in begoči peni. Toda kmalu se oglasi kesanje, potrka na dušo

obup in prepozno spozna človek, da je pogubno volil. Kadar vidim človeka v takem razmerju, vselej se spomnim stričevih darov in pravim sam pri sebi: «Ta si je izbral opiljeni četrtak.»

V.

Plaznik in kirasir Martin.

Slika s kmetov.

obup in prepozno spozna človek, da je pogubno volil. Kadar vidim človeka v takem razmerju, vselej se spomnim stričevih darov in pravim sam pri sebi: »Ta si je izbral opiljeni četrtak.«

V.

Plaznik in Kirasir Martin.

Slika s kmetov

Plaznikova hiša stoji nekoliko v stran od velike ceste na nizkem parobku krašenjskih hribov. To poslopje dela vsakemu, ki se mu bliža, prijeten vtis. Belina zidovja, rumenkaste lise v slamnati strehi, živozelene polknice, čistota po vseh oglih, vse to priča, da je pri Plazniku vedno vse v redu. To dejstvo je napotilo že marsikakega potnika, da je pustil neznatne hiše ob cesti in gostilno na strani ter krenil pod gostoljubne Plaznikove peroti.

Odkar se zavedam, sem rad zahajal k Plazniku. Poleg gospodarja me je vabila tudi fiziognomija njegove hiše. Vidim, da se smehljate, ker prisvajam hiši fiziognomijo. Dà, tudi hiše imajo svoje fiziognomije, ki se med seboj razlikujejo kakor vse druge fiziognomije. Če boste zvesto ogledovali kmetske hiše in razmotrivali značaj njih gospodarjev, najdete med obema nekako sorodnost in harmonijo in mi pritrdite, da se kmetske hiše izprevržejo po blagostanju in po svojstvih gospodarjev, tako da se gospodarjev značaj vtisne v fiziognomijo njegove hiše. V obrisu Plaznikovega bivališča vidim nekako ponižno dobrosrčnost.

Zidano je na širjavo, tako da ima skoncema pri tleh tri okna, pod streho pa dve, ki gledata izmed beline zidovja ravno tako jasno in dobrohotno na vas, kakor zna gledati s svojimi še vedno milimi in čistimi očmi mati Plaznica na poštenega in pobožnega človeka. Božje oko, ki je naslikano med postrešnima oknoma, mižuri ravno tako šegavo v beli svet kakor Plaznik sam. Tudi znamenje gostoljubnosti in dobrodušnosti je gospodar pripojil k svojemu bivališču: pred vhodna vrata je prizidal pristrešek, vanj je postavil klop, pripravljeno za trudnega potnika ali zgovornega soseda. Druga klop stoji na koncu hiše pod božjim očesom; odtod je razgled po dolini in na vas Krašnjo, ležečo ob veliki cesti.

Na klopi pod božjim očesom sem pred nekaj leti sedel poletno popoldne s Plaznikom. Mož me je opozoril na nekatere posebno značilne hiše v vasi in na značaj njih gospodarjev. Precej na desno mi je pokazal ob pogorju podprto, razdrapano kočo, kjer se noč in dan toči žganje. Povedal mi je, da se je pripetilo, da se je tam včasi kak hlapec tako napil, da so morali vliti vanj latvico mleka, ker bi se sicer vnelo v njem. Strast do te pijače in nje nasledke mi je opisal tako živo, da se mi je zdelo, da vidim nad vrati one pohujšljive koče tisti strašni napis, ki stoji

nad peklenskimi vrati: «O vi, ki vstopite, vsak up pustite!» Na levo mi je pokazal novo hišo, katero je postavil priseljenec, ki je kupil posestvo od zadolženega kmeta. Ta priseljenec, lahko bi ga tudi imenoval prihajača, je vtisnil novi hiši precej svojo posebno fiziognomijo: odprl je prodajalnico in nad njena vrata nabil napis: «Johann Potrata«. Plaznik ni bil prijatelj Potrati in ni govoril o njem pohvalno. Imenoval ga je političnega štacunarja, ki prekani, če le more. Naše mamice navadno pošiljajo otroke po dva funta soli, po unčo kave ali sladkorja. Potrata vselej porabi to priliko: na tehtnici odtrga pri soli po celo unčo ali pa še več, pri kavi in sladkorju po četrt unče, za odškodnino pa pomoli otročetu rožič ali figo. Takšen podarek privabi mamici, če se ni že prej stajal v ustih sladkosnedeževih, dobrosrčen nasmeh na zadovoljno lice in izdatno poviša sloves štacunarju. Ali kdo, razen modrega Plaznika, bo zameril Potrati tako politiko in našim mamicam tako kratkovidnost? Saj vidimo podobno politiko, kako prešerno sedi na merodajnem mestu, in podobno kratkovidnost pri vsem narodu, kateremu se za ogromne obete, darovane na oltar skupne domovine, poda včasi kak malovreden rožič, časih pa figa. Po Plaznikovih besedah zna Potrata postreči tudi odraslim: deklinam

daruje kar zastonj po vatlu trakov, fantinom pa, kakor nanese kupčija, ali tobačni mehur ali obroček za uho ali košček rdečega mila. Stare, trde možake, kolikor mogoče dolgo zadržava v prodajalnici. Mencaje si roke vpraša: «Kako pa kaj Vi, očka?» — ali pa: «Kaj bova pa midva, očka?» In vsak se pri njem rad pomudi. Žganje ima znamenito in včasi ga nalije zastonj; zastonj pa bi naš kmet še rad vzel sovraženi rubelj — in ako bi mu ga vrag prinesel na repu.

Ko je Plaznik tako prerešetal Potrato, pogledala sva na Bavčkovo hišo, stoječo ob cesti precej pod Plaznikovo. Ta hiša je čepela tako tožno tik neprestopne luže in kupa gnoja, kakor bi solze točila po slavni preteklosti. Skoncema ji je molela iz podstrešnih lin slama v beli svet; eno okno je bilo zdolaj zamašeno s krpami, zgoraj pa zalepljeno s papirjem. Vprašal sem Plaznika, kako je kaj pri Bavčkovih.

«A, Bavček,» je dejal Plaznik, «ta je pa zagazil tako, da se ne bo izkopal nikdar več. Kakšno posestvo je imel nekdaj in kakšno ima sedaj! Glejte, ob slemenu mu je dež že razril in razmil pazder in že se vidi sleme. Ej, slabo znamenje je to za gospodarja, kaj mislite; povsod že rijejo krovnice izpod

slame, jeseni mu bo pa silila moča na mizo. Ta je pa res zabredel!»

«Ali je zapravil popivajoč in prepevajoč?» sem vprašal.

«Zapil ni, ampak zagospodaril. Gozde je že pred leti tako oskubel, da mora sedaj drago kupovati drva. Lani je popravljal pod, pa je moral kupiti potrebnega lesa za podnice. Takšen gospodar... Spomladi je prodal travnik in jeseni govejo živino. ‚Čemu mi bo,' je dejal, ‚stala živina čez zimo v hlevu, ko nimam dosti klaje? Mar prodam živino in jo kupim spomladi, ko se začne paša; imam dvojen dobiček: pozimi ni z živino nobenega dela in klajo, kolikor je je, tudi lahko spravim v denar.' Tako je modroval lansko jesen in tako je tudi storil. Pozimi pa se mu je ubil denar, ki ga je prejel za živino, in spomladi ni bilo ne denarja, ne živine, pa tudi ne gnoja za njive. Oh, ti hudimanska pošast, kako ga je bila res premotila. Dvojno škodo ima sedaj.»

«Pa take škode še poravnati ni moči.»

«Zlepa ne. Bavček pojde na boben, ne bo dolgo. Tale vrt pod hišo bom kupil od njega. Hišico bi si tamle rad postavil, da bom imel na stara leta svoj kot. Saj veste, kako se godi staremu človeku, kadar gospodarijo mladi.»

«Vi ste moder, daljnoviden gospodar,» sem dejal.

«Človek se še na svoje otroke ne more zanesti,» je odgovoril Plaznik.

Ugajal mi je njegov zdravi pesimizem.

Pogledal sem na Andrejčevo hišo, prelestno in vabno za tujce in domačine. Andrejec je pokazal, da je prijatelj slikarske umetnosti in da ume spajati lepoto z dobičkom: na končni zid svoje hiše je dal naslikati poleg pesjaka sedečega psa z dolgim jezikom, na prednji strani pa ima na zidu svetega Florijana, ki nas varuje časnega in večnega ognja. Vštric svetnika je naslikan venec zelene trave in rdečih rož, znamenje, da je gostilna v hiši. Nad vse ljubim fiziognomijo takih hiš; svoje dni sem marsikatero nedeljo popoldne presedel za Andrejčevo mizo in gledal, kako pleše pri cvileči harmoniki vtopljena v nepopisno radost slovenska deva «oberštajeriš».

«Kaj pa pri Andrejcu — ali je še takšna reč, kakršna je bila včasi?» sem vprašal Plaznika.

«Ali Andrejče — oh, ta pa zna, ta. Ta bo vso vas ugnal v kozji rog. Zavoljo meje živim ž njim v prepiru, pa se bova pobotala brez tožbe. Kaj bi jezične dohtarje pasel z denarjem, ko ne opravim ničesar. O, to je ptiček, in kake gozde ima! ‚Les,‘ pravi, ‚bo imel zmeraj svojo veljavo; drugi boste hodili ponj v Trst, jaz pa v svoj gozd za Lipovcem. Še

drago vam ga bom prodajal!' Ta ne izpusti nikdar več, kar dobi v svoje roke.»

Pri Plazniku sem našel vsa dobra svojstva našega kmeta: ukaželjnost, radovednost, gostoljubnost, štedljivost in prebrisanost. Dozdeva se mi, da je on poleti drugačen človek kakor pozimi. Poleti so vse njegove misli pri gospodarstvu: ali pretehtuje svojo imovino ali se pa v duhu bavi z gospodarjenjem sosedov, graja in hvali. Pri tem kaže resen obraz, na katerem se bere trud, skrb in pot in če mu uide včasi kaka šegava beseda, tiče se gotovo kakorsibodi gospodarskih stvari. Pozimi pa se ves prelevi. Njegova domišljija nima toliko tehtovitih resnih stvari, da bi se ukvarjala ž njimi, dela prenehajo, prigospodarjeno leži v shrambah, čas odmora in počitka je napočil. Takrat Plaznik rad sedeva za mizo in posluša povesti beračev, cunjarjev in potnikov o široširnem svetu in njega homatijah. Njegov obraz se take čase razveseli, šegavost se mu razigra, jezik razveže in sam pripoveduje, kaj je kdaj tu ali tam videl in slišal. Pa tudi pozimi se v njegovih besedah spozna gospodarska duša in vir njegovih misli se izlije naposled vselej na kak vrt, travnik, spašnik, v gozd ali na kak zelnik. Stopite pozimi v njegovo hišo, se boste prepričali, da govorim resnico. Izvolite, idite v duhu z menoj! —

Minulo zimo, mudeč se v Krašnji, nisem zamudil posetiti Plaznika. Bila je nedelja popoldne. Duh po kislini in tisto gosto, zadehlo ozračje, ki nevajenemu človeku priskuti bivanje v kmetski hiši, je puhnilo vame, ko sem odprl vrata. Prišel sem prezgodaj, ker sta bila Plaznik in Plaznica s sinom Antonom še pri krščanskem nauku. V izbi so bile navzoče štiri osebe. Na klopi v kotu je čepela stara Plaznica v rjavi kočemajki, prevezana z majolikasto ruto. Pod klopjo pri peči je sedela dveletna deklica, premetavala lesenega zajca in venomer pela: «ajajá, ajajá»; okoli nje se je smukala in murlikala mačka. Pri stolu je stal Plaznikov mlajši sinček, svetlolas in drobnoličen, in je preobračal liste nekih bukev in iskal podob. Nad čelešnikom je molela izpod sive suknje bosa noga s črnim podplatom; globoko hropenje se je slišalo izza peči; tam je nekdo spal, odet s sivo suknjo.

Na moj pozdrav mi ni nihče odgovoril. Kakor duh Hamletovega očeta je pokimala v kotu starka in izvlekla izpod krpe pipico nosogrejko. Tesnota obide človeka pri srcu in se čuti osamljenega, če zajde med stare, za ta svet odmrle ljudi, in med otroke, ki žive v svojih, odraslemu človeku že tujih sanjah. Poskusil sem to tesnobo pregnati s kakim pogovorom. Stopil sem k dečku in ga vprašal:

«Kaj pa ti pregledueješ, mali?»

«Tukajle... tegale hočejo pa v vodnjak vreči,» je odgovoril dečko, kazaje na podobo egiptovskega Jožefa.

«Kdo ga hoče?»

«Tile... njegovi bratje. Že ga drže.»

«Bratje?... A — á — brezbožniki! — Kdo si pa ti?»

«Plaznikov Janček sem.»

«Koliko si star?»

«Toliko kolikor doli Mohorčkova Francika; tisto pa ne vem, koliko je ona.»

«Plaznikov je Plaznikov, zato odgovarja tako modro,» se je oglasila starka iz kota. «Onile gori... sveti Janez Krstnik je pa njegov patron.»

Pogledal sem podobe, pribite na steno nad mizo. Bil je tu naslikan Egipet, sveti Janez Krstnik, držeč v naročju ovčico, kateri je «umetnik» izvolil narediti konjsko glavo, sveti Mihael s tehtnico za naša dejanja, sveti Peter z liso na čelu in drugi. Da bi prečital napis, vzpel sem se k podobi, ki je predstavljala na moč pobožno svetnico, držečo v rokah neznanske klešče.

«Tista je pa sveta Polona, pomočnica za zobe,» je začela razlagati starka. «Poleg je sveti Štefan, konjski varuh; tista sta pa sveta brata Valentin in Peregrin, branita nas ne-

znanih bolezni in bolečin. Zraven je sveti Urh, pomočnik v mrzlični bolezni.»

«Ali pomaga?» sem vprašal gledaje na svetnika.

«O, pomaga, pomaga; vero treba imeti in se mu priporočiti, pa rad pomaga,» je prikimala starka in si prižgala nosogrejko. «Oni je pa sveti Anton, dober za prašičke,» je poučevala dalje. «Ta tukaj gori je sveti Hromelj, ki dela strelo in točo. Vi ne verjamete? Seve, videl še ni nihče, kako dela, ampak slišati je pred hudo uro, kakor bi kdo gori v oblakih gonil brus, in takrat, pravijo, se brusi za nas šiba božja.» —

Ko sem se na tak način seznanil s pomočniki in zaščitniki Plaznikove hiše, sem se jel ogledovati po sobi. Tu so se nahajale najrazličnejše stvari v bujnem neredu. Pa zaradi tega nereda Plazniku ne bom očital nemarnosti. Res mi skupina mnogovrstnih stvari, razmetanih in raztresenih po njegovi sobi, ni predstavljala take harmonične celote, kakršno predstavljajo zbrani udje slavnega pesnika, vendar pa si kmetske hiše brez slikovite zbirke predmetov, ki so potrebni gospodarstvu, niti misliti ne morem. Pod klopjo pri peči je ležalo zraven dekletca celo krdelo čevljev in šolnov raznih kalibrov, na drugi strani peči se je sušilo nekaj borovih višnjev-

kastih polen za luč; na drogeh okoli peči so bile poobešene tri vrste rumene koruze in raznovrstna obleka. Ob zidu pri vratih je slonela metla poleg vreče žita; za klop je bila vtaknjena sekira poleg čopice in dleta; pod oknom je ležal star klobuk poleg zakajene svetilnice, potemnelega ogledala, butarice špalovja, praznega korca in nedogorele trske. Izza kadunj za narezano repo je gledal locen jerbaščka za šivanje; ob strani sta drugovala skledica vode in košara suhih hrušek. Za mizo je ležala knjiga «Zgodovina katoliške cerkve» poleg obrabljene krtače in ogoljene nogavice. Na polici pod oknom se je valjala različna drobnjav: zamašek, zarjavelo pero, košček mila, pipec, naprstek, žeblji, gumbi, nekaj mrtvih muh in berilo za ljudske šole. Pogledal sem v berilo in se poučil iz njega, da ima človek oči zato, da gleda, da mu tiči nos sredi obraza, pod nosom pa da so usta, v katera devljemo jed in pijačo. «Oh, kake modrosti,» sem dejal sam pri sebi, «in pa zdravega realizma se uči sedaj mladina!» Na omarico je bila nabita odprta pratika, poleg nje je viselo dvoje rožnih vencev. Tudi v pratiko sem pogledal; iz nje sem razbral, da mora biti dan svete Barbare za Plaznikovo gospodarstvo važen in spomina vreden, ker je bil debelo začrknjen. Očrnela ura na zidu je leno ščrkala

poleg rešeta, ki je viselo na zidu zraven torbice za šolske knjige in kravjega lanca. V kotu pod starko je stala prazna zibel, ob strani stolček na treh nogah.

Ravno sem bil dobro razmotril sobo, ko so vstopili Plaznik, Plaznica in Anton. Ko me je Plaznik ugledal, je pritrknil naglo z glavo, presukal klobuk z desne na levo, mi pomolil jekleno desnico in vzkliknil: «Ej — bigèc! — Kraksen? Kraksen?» Tako on pozdravlja vse ljudi, o katerih ve, da za silo razumejo nemški, če pridejo iz tujih krajev nazaj v domačo vas Krašnjo, kateri so čudni Nemci dali ime «Kraxen». Ko se je moja desnica seznanila s Plazničino in Antonovo in sem povedal, da se mi godi tako in tako, so me posadili za mizo. Plaznik je stopil k peči, vzel trsko in potrkal ž njo na podplat, moleč nad čelešnikom, na kar se je zaslišal votel, zategnjen samoglasnik za pečjo. Nekaj trenutkov zatem se je pokazala izpod sive suknje zatekla glava, ki ni bila nikogar drugega kakor starca, meni že od nekdaj znanega, katerega nekateri imenujejo Krokarjevega Martina, drugi pa ga velicajo za kirasirja.

«Hej, Martin, ali nisi nič lačen, pridi k mizi, nam boš povedal kaj!» je zaklical Plaznik. Martin je zlezel na čelešnik, kjer se je vzdihuje poslavljal s sladkim spancem.

«Ovbe, res, povejte, kako je kaj v Bosni,» je pričel gospodar in sedel za mizo. «Vsak, ki pride od doli, ve toliko povedati. Kakšna je prst doli, ali je črna ali rjava ali kakšna?»

«Večinoma rjava,» sem odgovoril.

«Ali je suha ali mastna?»

«Mastna.»

«Hentejte ... je že res tako, kakor je pravil Plahutnikov Bolantin, da se doli brazda sveti kakor obilo zabeljen žganec.»

«Res, res. Po ravnih, rodovitih krajih mora poljedelec čakati, da mu solnčna gorkota osuši razorano zemljo, prej ne more zavleči semena.»

«Tisto pa tudi ni prida. Zdaj ... recimo, včasi je po štirinajst dni vreme oblačno in deževno, pa se kar zamudi setev.»

«Pripeti se tudi to.»

«Bog ve, ali je res kaj-li ... Bolantin je pravil, da doli orjejo s štirimi voli ali konji in da gre po pet ljudi k plugu. Ko pa urežejo eno brazdo, sedejo v senco, narede ogenj in začno kuhati črno kavo, katero neki zelo radi pijejo. In tako orjejo eno njivo po ves teden.»

«Saj res, nekateri blizu tako obdelujejo zemljo.»

Gospodar je zmajeval z glavo, ker mu ni bilo všeč tako gospodarjenje. Plaznica je postavila na mizo bokal tolkovca in pol hleba

črnega kruha. Potem je vzela hčerko v naročje in prisedla k mizi. —

«V Bosni so samo Turčini, kaj ne?» je vprašal Plaznik.

«Ne sami; žive tam tudi staroverci.»

«Staroverci? ... Ali tisti tudi kaj molijo?» je vprašala prestrašena Plaznica.

«Molijo, molijo, saj so kristjani,» sem potolažil skrbno ženico.

«Tisto vam pa jaz povem, kako molijo,» se je začul gromki Martinov glas.

«No, pa ti povej, Martin, saj si ti tudi izkusil sveta, hoj, hoj!» je dejal Plaznik.

Martin je stopil s čelešnika in se približal mizi.

«Kako molijo? ... Eden počasi moli naprej: ‚brdájs — brdájs — brdájs!' — drugi pa hitro godejo za njim: ‚dru, dru, dru!'»

«Hm ... kakšna je pa že tista molitev?» je vprašala Plaznica in nagubančilo in obsenčilo se ji je čelo.

«A ... tako molijo.»

«Ne vem ... jaz sem videl staroverce po cerkvah in zelo pobožni so se mi zdeli. Posebno mi je ugajalo njih cerkveno petje,» sem omenil.

«Tisto je pa res, da tudi staroverci poznajo Boga in devico Marijo,» je dejal Martin.

«Kje ste pa videli staroverce?» sem vprašal.

«Na Ogrskem in v Banatu.»

«Česa ste pa tam iskali?»

«Glejte, gospod... Vi ste gospod in Vam tudi gospod rečem. O jaz vem in poznam... Vi ste gèr — gèr!» (Martin je, kakor vsak naš človek, rad pokazal drobtinice, katere je nabral na tujem.) «Jaz sem pa uboga reva, ki moledujem okoli dobrih ljudi in tudi Vas še poprosim daru.» Poslednje besede je govoril ponižno in pridurnjeno, potem pa pristavil s preletečim glasom: «V svoji mladosti sem bil pa — ‚Nikolaj-kirasir'... ej — ej!... Dà!»

Tu je Martin iztegnil desnico, jo dvignil in razprostrl predpotopne prste, lopnil se ob prsi in tako čudno pogledal name od zdolaj gori, da sta še Plaznik in Plaznica radovedna uprla v me oči, kakor bi hotela razbrati, kaj mislim o nenavadnem možu.

Nisem utegnil izraziti svojega začudenja. «Nikolaj-kirasir» je sedel na stol poleg mene in pričel svojo povest, pri čemer si je večkrat brisal ustna. Temu je bil kriv «redki plot» njegovih zob, kakor se blagovolijo izražati podlistkarji.

«V svoji mladosti,» je pripovedoval kirasir mahaje z roko, «sem prehodil, kaj pravim prehodil, na konju sem prejahal vso Ogrsko. Služil sem v polku Nikolajevih kirasirjev trinajst let, osem mesecev in pet dni. To imam

napisano in s pečatom potrjeno in rajnki gospod Jurij so mi sami prebrali. Ta gospod so me pa čislali, ker sem si dal tisti večer, predno sem šel k vojakom, odpreti cerkev in sem se poslovil s farnim patronom svetim Tomažem, ki me je tudi srečno privedel nazaj v našo faro. Nisem šel iz fare kakor kak pogan, ne!» (Ugriznil sem se v ustna, ker se o podobnih prilikah nič nisem poslavljal s preljubim svetim Tomažem.) Dà, kirasir sem bil — zdaj sem pa star siromak, saj od Vas dobim tudi kaj vbogajme! Ne zamerite!»

Nisem zameril starcu.

«Ali veste, kje je na Ogrskem Kapolna?» me je vprašal.

«Kapolna pod Biškovcem? Kaj bi ne vedel?»

«Pri Kapolni sem bil v bitvi devetinštiridesetega leta in pri Temešvaru v drugem škadronu Nikolajevih kirasirjev. Dà, bil sem, nič ne lažem, kakor drugi, ki so tudi hodili po svetu!»

Blagovoljni čitatelj pozna človeštvo vobče in naše preproste ljudi posebej, torej lehko sam ugane, katere besede je kirasir posebno naglašal. Vsakemu, ki je hodil po svetu, svetujem, naj bo oprezen, če pripoveduje o svetu in svetovnih dogodkih, ker zvedeni in natančni junaki bivajo po naših vaseh, korenjaki,

ki imajo kdaj tudi razburjene živce in vselej trde, krepke pesti.

«Pri Kapolni je bil naš polk v ognju,» je nadaljeval Martin zastavno, važno in samozavestno, «in polovica naših ljudi je padla. Kakor je res, tako povem! O, kako smo se bili, koliko smo takrat prelili krvi... tega vam, ljudje božji, ne morem povedati. Kaj menite — kadar od vseh strani grme kanoni in udari kobalarija, takrat ni moči obdržati čilega konja. Ko zažvenketajo gole sablje... ej — tu ni več nobene skrbi... smrt ali življenje... kaj to mar? — Bizom terémtete!»

Oj, kako so se iskrile starini oči ob navdušenem, pesniškem spominu na cvetočo mladost, na viharne dneve, v katere ga je zanesla usoda. Nisem se nadejal takega zanosa pri preprostem, starem človeku. Kako je deloval z roko, kakor da drži v nji bridko sabljo, udriha, bode, seka, mori in kolje. Udaril je s pestjo tako silno ob orehovo mizo, da je zazvenelo okno. Plaznica je nepremično zrla v Martina, strastno tiščeč k sebi hčerko, ki je v strahu zaplakala. Janček je zveraje se ob Plazničnem krilu plašno pogledaval na starega kirasirja. Plazniku je bila glava težka, pripognila se je tiho k mizi in položil jo je na sklenjene roke.

«Pri Temešvaru pa nismo prišli v ogenj,» je pripovedoval kirasir z umirjenim glasom. «Kakor je res, tako povem! Stali smo v zatišju nekega gozda in čakali povelja, da udarimo, pa tam so nam pomagali že Rusi, in opravljeno je bilo brez Nikolajevih kirasirjev. Pa tudi pri Temešvaru sem videl, kaj je vojska. Stali smo tako in čakali, čakali in gledali od jutra do večera. Za pol streljaja od nas pa je peljala pot, ozka kakor ta miza in po nji je šel voz za vozom, — in na vozeh so bili sami ranjeni vojaki. Nekateri je ležal, drugi slonel ali sedel. In glejte... voz se je prevrnil in razen voznika ni nikogar, ki bi pomogel ranjencem. Naš polkovnik pa je precej ukazal zlesti s konj petim možem in iti na pomagaj, in med temi sem bil tudi jaz. Tete, magarska tica ti... dosti sem že nakladal prej in pozneje, pa tako še nikdar ne.»

«Ali so bili težki?» je vprašal Plaznik.

«Hoj, težki!... Sami Rusi so bili, močni, težki ljudje in zarasli kakor sveti Hromelj, pohabljeni pa tako, da se nobeden še geniti ni mogel. Takrat sem se pa prepričal, da tudi staroverci niso pogani.»

«Kaj so bili tisti staroverci?» je vprašala Plaznica.

«Staroverci! Rusi so sami staroverci. Ali tistih dveh ne pozabim nikoli. Eden je imel

strel v prsih, pa smo tudi njega dvignili in je klical na pomagaj Boga in devico Marijo, klical tako, da bi se bil smilil zverini. ‚Kijó-peščerska mati božja, kijó-peščerska mati božja!‘ je klical venomer in stiskal škapulir na krvave prsi.»

«O, Ježeš — Ježeš!» je vzdihnila Plaznica.

«Drugi dan je umrl na tleh. V smrtnih težavah je hotel še glavo dvigniti, pa sem mu pomogel in podstavil tako-le roko. Gledal sem mu v obraz, ali ni mogel strpeti mojega pogleda in mi je rekel, kakor vam tukaj zdaj povem: — ‚Ne glej mi tako v oči!‘ — Prav tako je dejal. Po teh besedah mu je omahnila glava, vzdihnil je še in dal dušo Bogu.»

«Kaj... ali ste vse naložili?» je vprašal gospodar kakor v sanjah.

«O... naložili, naložili.»

«Ali tudi mrtveca?»

«Mrtveca tudi.»

«Kaj pa potlej?»

«Nič... voznik je pognal in jih peljal dalje.»

«Kam jih je neki peljal?»

«Kam bo siromake peljal... v nebesa, ali sam Bog ve kam.»

Nastalo je kratko molčanje. Vsi smo zamaknjeno zrli v temni obraz Nikolajevega kirasirja. Plaznica je porinila poln kozarec vina predenj.

Ali v kmetski hiši, pri zdravih, delavnih, nerazvajenih ljudeh, ki še niso sužnji mehkužnih književnih izdelkov, ni prostora sentimentalnosti. Plaznik se je je otresel z besedami:

«Grozna je vojska, kaj menite, ljubi moji! Bog daj ljubi mir povsod in tudi med kralji in cesarji!» Vzravnal se je za mizo. «Tonče, idi, idi pokladat živini, pa suknjo obleci!» je dejal Antonu, čvrstemu rdečeličnemu mladeniču, ki se je na klopi gostil s suhimi hruškami.

«Čemu mi bo suknja?» je odgovoril sin.

«Golorok pa nikar ne hodi, mraz je, voda gre kar na kup.»

«Saj Vas tudi ne zebe v lice, čeravno ste gololici.»

«Glej ga, kako mi pove!»

«Tisto je le taka razvada, če kdo zmeraj tiči v suknji. Gospoda naj nosi suknje,» je rekel Anton in odšel golorok.

Plazniku je bila prilika pozvedavati o svetu. Zopet je položil glavo na sklenjene roke in pričel:

«Tako bi dejal: — Rus, tisto mora biti hud narodec, ne vem pa ne!»

«O, hud, hud! Napoleona je ugnal, katerega nobeden drug ni mogel ustrahovati,» je odgovoril Martin.

«O Napoleonu sem pa še v pridigi slišala,» je pristavila Plaznica. «Tisti je neki pogubil

veliko kristjanskih duš in je preganjal tudi papeža.»

«Preganjal je papeža in razmel vse kralje in cesarje.»

«Torej Rusa pa le ni strl, si dejal,» je omenil Plaznik.

«Seve, kako ga bo, če se mu je pa skril za Mrzlo morje.»

«Glej ga hudika!»

«Napoleon ni poznal ruskega sveta in morja, pa je udaril na ladjah čez morje za Rusom. Ko je bil sredi Mrzlega morja, je pa čez noč zamrznilo in ladje so bile v led ukovane. Rusi so navajeni hoditi po ledu kakor mi po cesti, in so planili nanj od vseh strani in potolkli njegove vojske. Napoleon je bežal v puščavo in je v brlogu pod skalo delal pokoro za svoje grehe. Vendar pa pravijo, da on ni zveličan, ne ve se pa ne!»...

«Ti... doli na Ogrskem je raven svet,» je povzel Plaznik po kratkem premolku.

«Sama ravnina.»

«Doli je Donava, tista velika reka... Moj rajnki oče so videli tudi dosti ljudi in zemelj, Bog jim daj nebesa... Tamle na čelešniku so kaj radi sedevali in pripovedovali iz svojega vojaškega življenja. Pravili so nam, da so šli peš čez Donavo, pa ne po mostu.»

«Hudika, jaz sem pa dvakrat jahal čez njo, pa tudi ne čez kak most, ampak kar tako čez.»

«I, kako že?» se je začudila Plaznica. «V bengeljih se bere tako, da se je zgodil tak čudež, da so hodili po morju kakor po suhem.»

«Glej ... jaz sem pa čez Donavo jahal brez čudeža — po ledu.

«Moj oče so šli tudi po ledu. Tista reka pa pozimi trdo zamrzne.»

«Dà, ob hudi zimi, sicer pa ne.»

«Oče so služili pri pešcih na Hrvaškem in nekje daleč doli še onstran Ogrskega, blizu tam, kjer biva sam Rmán.»

«Rmána je pa spomladi vse zeleno pred našim uljnakom,» je priteknila Plaznica.

«Tudi so ljudje, katerim pravijo Rmáni, samo mi prav ne vemo kje. Na oko so neki takšni kakor medvedje: temne polti so in kožuhe nosijo narobe.»

«Pa buče jedo, sirove. O, poznam, poznam!» je pristavil vzneseno kirasir in pritrdil z glavo.

«Hm, da so na svetu tudi taki ljudje, ki buče jedo,» je pridejala Plaznica. «Pri nas jih dajemo svinjam.»

«Ogrskega sveta pa rajnki oče kar nahvaliti niso mogli: doli pšenica obilo rodi, pa sena je dosti. Doli so lahko trdni kmetje. Ej, da

imamo pri nas tak svet!» Pljunil je Plaznik in urezal kirasirju kos kruha.

«Tudi tvoja zemlja ni slaba,» je dejal Martin, zvečé ajdov kruh.

«A... še za ajdo ni! Kaj bi v teh plitvih bregeh!»

«Pa jo znaš obdelovati. Ti si pravi gospodar!»

«Takšen kakor drugi.»

«Ni res. Le poglej Bavčka, kakšno posestvo je imel in kako ga je zapektal.»

«Zdaj mu pa sin kostanj nosi po vaseh in prodaja ter očeta opravlja,» je primeknila Plaznica.

«Oj, Plaznik, ti znaš, ti imaš pratiko v glavi, ti bi muhe koval, ko bi ti kdo delal podkve,» je pohvalil kirasir in izpil kozarec tolkovca. Gospodarju in gospodinji se je taka hvala zdela prilična in upravičena. Smejoč pogled je letel od Plaznika na Plaznico in obratno. Ta zadovoljni pogled mi je povedal, da so pri Plaznikovih še vse shrambe polne lanskih pridelkov, da od lanske pšenice niti zrna niso prodali, da stoji v hlevu devet repov govedi — toliko jih ni bilo še nobeno zimo — in da se je dolgo zaželjeni Bavčkov vrt že pripojil Plaznikovini. —

«Martin, res, tega nam še nisi nikoli povedal, ali si pri vojakih kdaj kaj ukradel in

pofulil?» je vprašal Plaznik. «Svoje dni je šlo po naši dolini toliko vojakov na Laško in nazaj in so kradli pri nas tako nazarensko, kar se je dalo.»

Kirasir je pogoltnil drobec kruha in se prihuljeno posmejal. «Ukradel nisem, kar tako sem vzel!»

«Pa nisi bil nič kaznovan, je-li?»

«O kaznovan, čeravno je bilo ob vojskinem času; pa kar po nedolžnem so me zaprli.»

«Po nedolžnem? Kako li?»

«To je bilo tako. Nekega dne smo jezdili tako čez polje v neko vas, kjer smo ostali štirinajst dni. Ob strani škadrona je jahal naš kapetan in gledal po naših konjih; posebno na mojega se je bil nateknil: zdel se mu je menda bolj suh kakor drugi. ‚To pa že ni prida,' sem si mislil, ‚bo pa že zopet raport ali vizita.' Ali kapetan je bil tisti dan dobre volje. ‚Kirasir Urbanija,' je zavpil — mene pišejo za Urbanijo — ‚kirasir Urbanija, poglej na levo in pazi, da te ne ugrizne ona detelja. Ali jo vidiš?'» —

«Oj, ti premiljón, ti... kako te je napeljaval!» je vzkliknil Plaznik in pridvignil klobuk.

«Vidim, gospod kapetan» — sem odgovoril. Pokimal je z glavo in oddirjal kakor veter. Ogledaval sem tisto deteljo... suha je bila in

v kupu in prav blizu vasi. — ‚Že vem, že dobro‘ — si mislim. Povem tovarišem kako in kaj. Ponoči, ko je v vasi že vse spalo, smo se odpravili z vozom samotež po deteljo in smo vso naložili. Kakor je res, tako povem! Nametali smo jo konjem, da je bilo veselje. O ti magarska tica ti... kaj se je zgodilo? Vsi konji so od nje zboleli. Glejte, tista detelja je bila prepozno pokošena in taki oprhnejo pri tleh vsa peresca.»

«A hudimana... taka pa že ni za žival,» je potrdil Plaznik.

«Drugi dan sem stal pri raportu. Kapetan je razgrajal nad menoj, zakaj nisem pogledal, kaj sem ukradel. ‚Hudika,‘ sem si mislil, ‚kako bom pogledal, ko je bila tačas, ko sem kradel, taka tema kakor v peklu‘. Toda rekel nisem ničesar, potulil sem se in šel v ječo. Pet dni sem sedel. Pa je kapetan sprevidel, da mi je storil krivico. Ko je bila vojska končana, me je vzel k sebi za ordonanca. Drugega posla nisem imel pri njem, kakor obleko sem mu krtačil in njegovega psa sem vodil na izprehod. To vam je bil čuden človek... tak... oh! Imel je tri sobe za stanovanje. V prvi so bili sami čevlji, kakih petdeset parov, za vrstjo postavljeni ob steni, v drugi sobi so se nahajala sama sedla, vajeti in uzde, v tretji je pa spal. Če je prišel ponoči domov in je ležal

njegov pes na postelji, pustil je psa v miru počivati, sam pa je legel na tla na konjska pregrinjala in si del sedlo pod glavo. Tak človek je bil.

«Ali je bil prismojen ali kaj?» je vprašala Plaznica.

«Čuden človek je bil in dober. Ko sem šel od vojakov domov, mi je podaril deset goldinarjev in dvoje čevljev.»

«Glej, dobro se ti je obnesel,» je dejal Plaznik in pritrknil z glavo.

«Ni bil prismojen, ne. Pri toliko gospodarjih sem pozneje služil, pa nikoli nisem dobil vkupe deset goldinarjev.»

Spomin na darežljivega kapetana in na davno minule čase je privabil solzo v kirasirjevo oko. «Pravi človek je bil tisti. Bogve ali še kje živi in kje je.»

Martin je pogledal name, kakor bi pričakoval od mene kakega poročila o svojem kapetanu. Žal, da nikjer nisem naletel na dobrodušnega čudaka.

«Glejte,» se je obrnil kirasir k meni, «nikdar še nisem bil pijan belega kruha, vendar pa lahko rečem, da se mi je godilo pri vojakih še najbolje. Ko bi le ne bil vedno misil na dom, na krašenjske in moravške hribe, kdaj jih bom zopet videl. Kakor je res, tako povem: Pravega doma nisem imel nikjer; predno sem

šel k vojakom, sem služil tu in tam pri gospodarjih; ali navajen sem bil teh krajev. Zdaj na stara leta pa brnjam pri dobrih ljudeh in največ sem še pri Plazniku. Naj mu povrne Bog stotero, kar je meni revežu storil dobrega. Smrečja ali jelšja še nadrobim za steljo, ali polena razcepim za luč, ali pazim na otroke, za težka dela pa nisem več, tako sem opešal. Soseska bi me morala živiti, pa čemu, rajši sam lazim okoli, saj je še dosti dobrih ljudi na svetu... Oj — oj... kako me je zgrabilo v nogi... to je moj večni spomin na zimo oseminštiridesetega leta. Naj komarijo drugi po svetu, zame je pozimi za pečjo najbolje.» Rekši je kirasir vstal in šepal za peč.

Do trdega mraka sem sedel pri Plaznikovih. Gospodar je navrnil govorico zopet na Bosno; vprašal me je, če doli rase ajda, če rodi sadje, če Bošnjaki nosijo tudi slamnike, če je res, kakor je pravil Plahutnikov Bolantin, da prinese Bošnjak po dva naročaja drv na konju v mesto na prodajo, če zahaja doli solnce tudi na notranje kraje. Tudi Plaznica se je vtikala v pogovor, pa ona ni kazala tiste ukaželjnosti kakor njen mož, ki se ni mogel načuditi svetu, da je tako mnogovrsten in pisan, ona je kazala bolj mišljenje tistih ljudi, ki uče, da je le eno potrebno in da za tem enim naj vre vse človeštvo.

Kirasir je že smrčal za pečjo, ko sem se poslavljal s Plaznikovimi. —

Bog te živi, slovenska kmetska hiša! Tvoji sinovi na tujem te ne morejo pozabiti. Kadar se te spominjam, vprašam te, ali si srečna zdaj, ali te ne bodo poplavili novodobni zakoni, ali ti bo kaj pomogla nova šola, ali ti je res, kakor pravijo stari očanci, cvetela prava sreča v minulosti, v časih poštenja, preprostosti in naivnosti, takrat, ko še ni bilo toliko davkov in gospode, toliko tovarn in železnic, dividend in superdividend, špekulantov in sleparstva? ... Bog te nam ohrani, ti edini steber narodu! Bog te živi! Bog te živi!

VI.

Kako sem prvikrat romal.

Za otroških let sem pasel Dimko, velik del očetovega premoženja. Ta posel sem opravljal kar se da nepazno. Ali sem Dimko zgubil kje v hosti, ali pa sem ž njo popasel sosedu kakršen si bodi sad. In kake različne stvari so odvračale moje oči od živali, izročene mi v nadzor? Enkrat me je premotila gora, stoječa nasproti pašnika, da sem pozabil živinčeta, ki se je splazilo v sosedov zelnik. Zaslišal sem namreč, da gora da glas od sebe, če krepko zakličem vanjo. Pokrikaval sem torej v goro in prisluškaval odmevajočim odklikom. Ta zabava mi je bolj in bolj ugajala in poskusil sem z mogočno sosedo govoriti besede; podala se mi je mogočna soseda in mi je povrnila besedo za besedo. Zvedavost mi ni dala miru, vedno več sem hotel slišati in sem kričal v sinjo višavo cele reke, ki sem jih slišal doma; toda vedno sta mi le zadnja zloga odmevala od nasprotne strani. Spremenil sem mesto in poskusil na drugem kraju pričeti pogovor; le eden zlog sem čul v odgovor. Srdit sem bežal na drugo stran pašnika in sem gromko zaklical v tajno goro, toda nikakega glasu ni bilo nazaj. Začuden sem gledal v

temne šume, kakor bi hotel iz njih razbrati, zakaj mi gora več noče odgovarjati; a tu me je prebudila trda sosedova roka, ki je gorko zavila moje desno uho in me korenito poučila, da ne bij z glavo ob zid, in da se ne pečaj s stvarmi, ki so zate previsoke. Od tistega dne več nisem maral se pogovarjati z goro; polegaval sem v travo, pogledaval v božji svet in na Dimko.

Nekoč slonim na komolcu v travi in glej — kaj moti moje oko, kaj se ziblje in giblje tik mene? Mravlja vleče v potu svojega obraza bilko, jo spušča in popada in zopet počasno vleče, vedno se zatikuje ob sitno travo. Oj kako se trudi in upira ubogi mravljinec, kako naskakuje in nikakor ne odjenja. Ali bo premagal toliko zaprek in ovir, toliko strmesnic, sotesk in klancev? Kam neki nese bilko tako naporno? Čemu mu bode? Taka vprašanja so se mi porodila v glavi in dobro sem se zagledal v temno živalco. To priliko je porabila Dimka: med tem, ko je v mojem srcu zvenela nekaka tanko-tožna struna milosrčnosti do drobne mravlje, je mulilo kravišče po sosedovi ajdi tako predrzno in tako požrešno, kakor bi znalo, da plačam jaz račun. Račun je plačalo moje levo uho in sosed mi je postavil pred iskreče se oči neko prislovico, da sem gledal vanjo kakor v zrcalo, ono prislovico,

ki veli, da ne begaj za vrabci, kadar ti uhajajo golobje.

Ko je moja teta brisala solze, ki so mi kapale iz oči, ter slišala, kako se mi godi na paši, se je močno užalostila. Prepričan sem, da je dolgo premišljevala, kako bi podkrepila mojo pazljivost in stvar spravila v tak tir, da bi zaradi paše ne bilo več nikakih pritožb in neprijetnosti. Naposled je ugenila pravo. Ko mi je neko popoldne izpustila Dimko z lanca, mi je segla takorekoč v dušo, ko mi je dejala: «Francek, če bodeš pridno čuval Dimko, pojdeš ob Šentilovem z menoj na goro.»

«Na goro, na goro!» to je bila že davno moja iskrena želja, že davno sem želel videti od blizu njene rjave drče in zelene rebrine in sprehoditi se po njenih temno- in svetlo-zelenih predelih, odkoder sem slišal glasove kukavice in tajne, otroškemu joku podobne klike nočne sove.

«Teta, ali pojde Novakova Ivanka tudi na goro?» sem vprašal, ko sem bil v mislih razbral že dokaj prijetnosti, ki jih prinese Šentilov dan.

«Samo pridni otroci pojdejo, in Ivanka pojde, ker je pridna,» je dejala teta, bistro me pogledala in se obrnila.

Do Šentilovega je bilo še teden dni. Ta teden se je neznosno vlekel kakor beda človeška. Gonil sem Dimko na pašo, sanjaril in ogledaval goro. Ali Dimke nisem pozabil, tetine besede, da «pojdejo samo pridni otroci na goro,» sem si dobro vtisnil v glavo. Tiste dni so se mi vzbudile želje iti v svet, potovati od kraja do kraja. Zavidal sem vsakega potnika, ki je šel mimo mene, poigravajoč s palico in pozvižguje, rad bi se mu bil pridružil, s popotno kljuko v roki in s torbico na rami mahal po beli cesti, se ogledaval, žvrgolel in šel dalje, dalje, notri do visokega Triglava, o katerem sem mislil, da stoji na koncu sveta!

Dan pred svetim Tilnom je že vse kazalo na gorski shod. Prišli so medičarji na svojih težkih vozeh in najeli v naši vasi lahke voziče, na katerih so peljali svoje blago dalje na goro. Otroci smo ogledavali te imenitne može in njih kovčege in živo smo si v mislih slikali lepe stvari, ki se bodo prodajale na gori. Z medičarji so prišli berači, ki so gredoč na goro obirali hiše po dolini. Popoldne so začeli vreti romarji od vseh strani. Po njih številu so vaščanje sklepali, za koliko bo obogatela cerkev, koliko bodo raztočili krčmarji, prodali mali trgovci in ali bo kaj prida beračem ali ne. Gorski zvonovi so tisto popoldne pritrkavali tako ubrano in tako milo so vabili k sebi,

da romarji nič niso utegnili postajati pri dolinskih krčmah: vsak je pospešil korake, da bi čim prej prispel k cerkvi, v kateri stoji svetnik, ki še vedno rad pomaga.

Napočilo je Šentilovo. Ob enih zjutraj je na gori pritrkavalo imenitnemu dnevu. Tiste čase sem spal na podu v dišečem senu. Teta me je hodila zjutraj klicat, ko se je že hladilo kislo zelje na oknu. Ali težko je bilo sklicati me. Če je vpila na pod: «Francek, vstančkaj, žgančki so na mizi!» — nisem se zmenil dosti, jedva sem slišal take laskave besede. Prišla je drugič klicat — obrnil sem se renče na drugo stran in spal dalje. V tretje je teta navadno poslala brata, da me skliče. Brat je šel v listnjak, ki se nahaja pod našim podom, vzel drog in buhnil ž njim od zdolaj ob podnico, na kateri je bilo moje ležišče. To je imelo uspeha: če je buhnil dvakrat zapored, sem se vzdramil in se spomnil žgancev. Šentilovo jutro pa teta ni potrebovala ne žgancev ne brata, lahko me je sklicala sama. Precej sem bil na nogah, ko sem zaslišal njen glas: «Hej, Francek, na goro pojdeva!» Tekel sem na ulico, umil se pri koritu in brž sem bil v hiši, kjer me je čakala teta že opravljena. Nadel sem klobuček, katerega mi je hranila v svoji skrinji poleg stare peče, vzel pod pazduho v majolikasto ruto zavit štrukelj,

spečen nalašč za brašno, in hajdi z Bogom na božjo pot.

Jedva sem prestopil hišni prag, že sem pogledal na goro. Navajen sem bil videti jo v zeleni obleki in sedaj stoji milica pred menoj temnovišnjeva in na nji se odlikuje cerkev s svojo živo belino. «Lepo vreme nam podari vsemogočni Bog!» je dejala teta, ko se je nagledala cerkve. V naši dolini je že taka navada, da kmet, če se pride zvečer ali ponoči pred vežna vrata hladit, vselej pogleda na gorsko cerkev in ugane, kakšno vreme se bo zverižilo in zlepilo za prihodnje dni: če je videti gorska cerkev temna, bo vreme slabo, deževno; če je bela in svetla, bo vreme dobro in jasno. In kmet, vračaje se v izbo, ugiba, kakega dela se poprime tiste dni.

Udarila sva po stezi čez travnike mimo kupov dehteče otave. Teta je imela nad štirideset let, drobnela pa je kaj gibčno pred mano; nje bistro oko je tudi v temi zapazilo vsak vodotoč, vsako strugo in brv, lužo in krtino. Bila je lepa noč, kakor ustvarjena za romanje. Mesec je bil že za gorami, a mehak njegov odsvit se je razlival trepetajoč po vsem nebosklonu. Lahke, redko razstlane oblačice so mrlele po obzorju, med njimi so rojile drobne svetle zvezde, potujoče preko sinjega nebesnega oboka, kakor nočne roma-

rice preko zelene planine. Preko planjave je frfela kresnici podobna luč, s katero si je zgodnji romar razsvetljeval peščeni pot.

Zavila sva po stezi v goro. Iz doline se je slišalo ropotanje mlinskih koles, petelinje petje, pasji lajež in zdaj in zdaj bitje cerkvene ure. Prišla sva v gosto šumo nad pečino Kukaljo. Na steze in poti naših šum takrat solnčni žarek še ni sijal tako svobodno kakor dandanes. Teta je užgala trske, katere je nesla s seboj, in svetila po poti. Šel sem tiho za njo. Spomnil sem se štruklja in oglasil se je v meni oni po vseh slojih človeške družbe že bujno razplojeni črv poželenja, oni ostudni mrčes, ki čimdalje bolj izpodriva poslanca božjega — črva vesti. Premagalo me je poželenje po štruklju, začel sem s prsti dolbsti vanj in nositi potvično sredico v usta.

Od vseh strani so se jeli zbirati ljudje na goro, povsod se je čulo iz teme govorjenje, tu zamolklo, tam živo. Teta tuje družbe ni marala; če ni bilo domačinov, je potovala sama ali z otroki. Čeravno je imela dober dar zgovornosti, vendar je še celo pri domačinih rajša poslušala nego govorila. Zdi se mi, da so bile njene osamelosti vzrok nezgode, ki so jo zadele v mlajših letih. Ko je bila v petindvajsetem letu, je umrl nagle smrti mladenič, katerega je ljubila in ki je hotel biti njen

mož. Za tem je tri leta bolehala. Ko je imela trideset let, ji je umrla mati in teta je dolgo gospodinjila na domu. Privadila se je gospodinjstvu, biti prva ženska v hiši in užalilo jo je, ko je morala izročiti svojo oblast rokam ženske, ki se je primožila v hišo. Šla je v svoj kot in se zamislila. Sad teh misli je bilo spoznanje človeštva in resignacija. Z leti se ji je oko pomračilo in po vrsti so ji legle gube na obledelo lice.

Bilo je še zgodaj v jutro, ali berači so bili že pri svojem živahnem poslu. Teta je metala krajcarje na levo in desno. Povedati moram, da moja teta ni bila skopa, kakor se navadno misli o starih ženicah, katerim Bog ni naklonil ognjišča; a tudi po nepotrebnem ni dala groša izpod palca. V cerkvi je rada izpustila težak novčič v puščico; kadar so se darovale sveče za cerkvene potrebe, je vselej nesla nekoliko prešerno zeleno, to je najdražjo svečo okoli oltarja; otročajem je rada kupovala to, kar razveseli njih dušo, a beračem je delila samo na božjih potih in pri cerkvah; doma jih je pošiljala po dar h gospodinji, naj ta, ki si je prisvojila vse prijetnosti gospodinjstva, okusi tudi njega sitnosti. Teta ni bila prijateljica papirnatega denarja; bila je priča papirnatega poloma ob francoskih vojskah, katerega ljudje dolgo niso mogli

pozabiti; hudovala se je na bankovce in njih padajočo veljavo in večkrat sem jo slišal tožiti, da naraščajoča draginja ne pomeni ničesar drugega nego to, da «crka bankovec». Bila je v tesnih svojih razmerah modra gospodinja; žal, da ni stala na ugodnejšem mestu, kjer bi bil dan njeni široki gospodinjski duši primeren delokrog, nji na slavo in sorodnikom v prid. Ko je umrla, so našli na dnu njene skrinje precejšen kupček beličev. Jaz sem po nji podedoval dvanajst starih srebrnih dvajsetic, lepe denarce, katere sem nespametnik v dveh dneh zabunkal v Ljubljani v «Lovšetovi jami» za Svetim Krištofom, kamor shranjujejo zdaj mrtvece. Bog daj nepozabni moji teti srečno večnost, naj se okoplje v vseh nebeških blagodatih!

Ali kam sem zašel z romarske poti! Kako čudno je ustvarjen človek! Kadar se mu oživljajo spomini zelene mladosti o domačih krajih ali o kaki dediščini, takrat mu sedeta srce in duša na jezik, smehljaj zleze na lice in samoobsebi se pripoveduje. Takoj se vrnem zopet na romarsko pot. Gorska ura je bila počasi in slovesno štiri, ko sva se približala cerkvi. Pri znamenju, stoječem pred cerkvijo, je teta pokleknila in mi namignila. Pokleknil sem, toda ne na njeno stran, ampak za njen hrbet. Zbal sem se bil razkuzmanega

berača Fikuža, ki je sedel poleg znamenja. Fikuž je bil poglaviti malhar naše doline; otroci smo se ga bali, kakor da nosi v svoji malhi tiste preklicane srebrnjake, katere je Iškarijot dobil za Krista. Proseč po dolini je kazal pust in čmeren obraz; ljudje so dejali o njem, da se drži, «kakor bi mu lezli črvi iz nosa». Ali na božjih potih vendar ni bil takšen mrtvičen pustež; zvijal se je dosti prožno, smehljaje gledal, raztezal roke in zvonko molil za žive in mrtve. Poleg znamenja sedeč je bil popolnoma v svojem elementu in to ga je pogrelo, oživilo in pregnalo odurne sence z njegovega obraza. Za hrbet si je razgrnil malho, na katero se je včasi naslonil, na eni strani je imel poleg sebe prižgano svetilko, na drugi nastavljen klobuk. Če je kaj padlo v klobuk, je prenesel svetilko k pokrivalu in pazno pogledal, «kako kaj stoje finance»; celo brsnil je včasi s kazalcem v drobiž. Teta je hotela iti mimo njega, kakor da ga ne vidi, ali bistrooki Fikuž je ob pravem času spoznal radodarnico ter iztegnivši roke pojoče zavpil na ves glas: «Oj, ljubi prijatelji in prijateljice, romarji in romarice te svete božje poti, poglejte na mene siroto, obdarujte siromaka božjega!» Nekako grozno se je razlegalo to moledovanje po temini. Siromak božji se je naslonil na malho,

truden od govorniških naporov; teta ga je obdarila.

Prišla sva k cerkvi. Tik grmovja je gorel ogenj, okoli katerega je sedela gruča romarjev in prepevala pobožne pesmi. Teta je vrgla nedogorele trske v ogenj. Po deskah in na vozičih so spali romarji in trgovci obojega spola. Krotak odsev prve zarje je naznanjal, da se bliža dan. Stopila sva v cerkev. Po klopeh in pri stranskih oltarjih je dremalo dokaj ljudstva. Sredi svetišča je čepela zgužena postava Petračkovega Boštjana poleg kebla pitne vode. Ta farizej je ob shodih prodajal studenčnico podnevi pred cerkvijo, ponoči v cerkvi. Ko se je teta priporočila pri stranskem oltarju pred podobo svetnika-čudodelca, me je potegnila za sabo pred veliki oltar, kjer sva pokleknila.

Gledal sem po širokem prostoru okoli in okoli. Vse je bilo tako skrivnostno, slovesno in neslovesno. Ob stenah in v kotih je kraljevala gosta tema; iz nje je gledal tu in tam podkovan čevelj, kuštrava glava, stisnjena pest, žensko krilo. V visečih svetilkah so brlele rdeče in zelene luči; njih žarki so se otrinjali ob zlatih opravah svetnikov in svetnic, ki so zrli na vse strani. Rožljale so brojanice, loputale duri, koraki vstopivših romarjev so odmevali, nosovi so kar piskali

in peli. V klopi nad menoj je slonela ženska in globoko dihala, tiho kimaje z glavo, poleg nje je hrkal in hropel romar. Skozi okno je padala mrkla svetloba na oltar, žarek svetilke se je opiral naravnost ob obličje lesene svetnikove podobe. In ta svetnik je gledal tako drobno in naperjeno name!

Do takrat še nisem bil nikdar ponoči v cerkvi; toda slišal sem dostikrat o grozotah, ki se dogajajo ob nočnih urah tam in na pokopališčih. Oživela je otroška domišljija, spomnil sem se takih pravljic in groza me je prevzela. Pogledal sem na teto, če je tudi njo kaj strah, ali ona je čebljala in čebljala svoje molitvice in se ni zmenila zame. Zdrknil sem počasi s kolen, se poravnal, položil roko na kamnito stopnico in prislonil uho... Truden zadremljem... Sanja se mi, da svetnik izteza roko po meni... Hotel sem zakričati na ves glas, a tu me je prebudila teta, položivši roko na mojo ramo. Vstal sem, segel po štruklju in klobučku, in ne da bi se ozrl v oltar, sem bežal za teto ven na beli dan.

Precej sem pozabil težkih sanj, ko sem ugledal jutranje solnce in toliko pražnje oblečenega ljudstva. Po vseh straneh so lezli romarji po peščenih potih in stezah na goro, po vseh straneh so razodevali berači svoje pretege in žalosti radodarnemu človeštvu in

kazali svoje govorniške sposobnosti; Fikužev glas, dasi nekoliko hripav, je zatapljal vse druge. Trgovci so že razprostrli, razobesili in razpoložili svoje blago. Večno bi človek stal pri teh razstavkah in pasel pogled, pa teta ni hotela, vedla me je za cerkev, kjer so delovala trgovska bitja nižje vrste. Tu je suhljat dedek mrcvaril in rezal kuhanega koštruna na porcije; pomagala mu je naduhla ženska, ki je pobirala novce od gostov in delila juho. Poleg te dvojice je imela starikava babnica poln jerbas prijetno dehtečega pšeničnega kruha naprodaj, in da bi bilo vse pri roki, kar okrepi in poživi pobožnega človeka, se je utaboril precej za jerbasom Petračkov Boštjan z dvema škafoma pitne vode. Pa Boštjanova kupčija je bila slaba, ker je bilo še prezgodaj in ker se goreči pobožnosti prilega dosti bolje vino nego voda. Tudi kave se je prodajalo obilo. Neka babnica je klicala teto k svojemu ognjišču, toda teta je odmignila z glavo in z roko. Kave ni marala po nobeni ceni in kupila je raje juhe. Ko sva se okrepčala in prevetrila, sva odšla zopet v cerkev, ker se je pričela prva maša s pridigo.

Pririla sva se pred veliki oltar. Bil je že velik dan in vse sveče so gorele, videl sem torej vse natančno in razločno. Nad menoj v klopi zagledam Novakovega očeta tam, kjer

je ponoči dremala romarica. Neprestano so migali z ustnicami, včasi so vzdihnili, včasi porožljali s križem od brojanic ob klop, včasi so tiho pljunili pod noge, z dlanjo otrli nos in sivo pogledali v stran. Pred klopjo je stala njih hčerka Ivanka s sklenjenimi rokami, svetle nedolžne oči, obrnjene zdaj name, zdaj v oltar. Teta se je nagnila k meni, prinesla kazalec k nosu in mi pokazala v oltar, rekoč: «Le gori glej, pa ročice povzdigni, vidiš Bogca!» Potem se je zameknila in v goreč-nosti izgovarjala molitve. Dostikrat prej me je že teta poučevala, kako se vedi v cerkvi, «da te bo Bogec vesel», in vender sem prišel tisto jutro s pravega tira. Klečeč za njenim hrbtom sem se presukal na kolenih, da sam nisem vedel kdaj, tako da več nisem bil obrnjen k oltarju, ampak k Novakovi Ivanki. Nasmihavala se mi je. Privlekla je iz žepa rdeč odpustek in mi ga skrivaj pokazala. Ali kmalu sem bil kaznovan za tako neprilično vedenje: tista kruta sosedova roka, ki sem jo že nekaterokrat čutil na pašniku, me je prijela za lase ter me lahno obrnila nazaj proti oltarju. Zato se pa lahko pohvalim, da sem se med pridigo, katero sem razumel vso od konca do kraja, vedel, kakor se spodobi prid-nemu dečku. Neprestano sem gledal na duhovnika in ga zvesto poslušal. Tega sem se

navadil v naši župnijski cerkvi, kjer sem čepeč pred oltarjem svetega Antona slišal s prižnice toliko mičnih svetopisemskih zgodbic, gladko in ubrano povedanih.

Dalje nego drugi sva se pomudila s teto v cerkvi. Ko sva stopila iz nje, je bila pri lopah in medičarskih šatorih že prava gneča. Vse je ogledovalo, pretipavalo in kupovalo. Pred krčmarjevo kolibo so stali Novakov oče in, kakor je bilo vidno, pogajali s suhim in hripavim človekom ceno za neko stvar. Oba možanca sta bila zelo glasna in tudi nervozna. Poskakovala sta drug pred drugim, lovila drug drugemu roko in udarjala v roke. Novakov oče so vedno poudarjali številko petnajst, a njih hripavi tovariš je hrešče odgovarjal: «Nak — trinajst, ali češ trinajst!» Pri tem je tako dvigal roko, kakor da namerava Novakovemu očetu namazati trinajst gorkih po dlani. S teto sva postala, da bi pozvedela, o čem gre kupčija in po čem. Ko je pa neznanski hripavec trikrat zapored bil izustil grdo hudičevo ime in se poleg še pridušil, je teta odskočila in se zarila med hrumeče ljudstvo.

Jaz sem bil s tem zadovoljen: pririla sva se do medičarja in stala sva pred deskami, ki pomenijo posvetna nebesa za otroke. Kake lepe stvari so ležale in visele pred mano, vrtele se mi pred očmi v vseh mogočih

barvah, kakor da je navihani medičar božjo mavrico ukradel z neba in jo razprostrl po belih prtih. Teta mi je nakupila konjcev in kolesec, kolikor jih je poželelo srce in sreča se je priselila k meni. Dalje in dalje sva se rila s teto vedno mimo raznovrstnega blaga in zgovornih prodajalcev. Pri nekaterih lopah sva postala in teta je ogledavala posebno rute. Tu in tam je katero potipala, poduhala in povprašala po ceni, ali kupila ni nobene. Kupila pa je podobo svetega Valentina, o katerem sva slišala toliko lepega tisto jutro v pridigi. Tako sva počasi prilezla do dedka z bravjimi porcijami. Ko sva prišla poleg ognjišča, me je teta vprašala, če sem kaj lačen. «Nič!» sem odgovoril kratko in veselo. Kako bom lačen, ki imam polno ruto konjcev in kolesec!

Pri Petračkovem Boštjanu sva stala celo četrt ure. Teta se je rada posmejala temu bore=človeku, ki je bil doma v hribovski vasi in je mnogokrat prišel v našo dolino. Njegova silna nezgubečnost je bila vzrok, da se je vsak zadel obenj posebno otroci. Malokdo je izpil kozarec vode, a vse mu je delalo sitnosti in opravke. Ta je hotel vode zastonj, a Boštjan ne bi dal zastonj niti svetniku v gorski cerkvi, drugi je hotel piti samo prvi kozarec zastonj, drugi kozarec bi pa plačal, če bo še žejen,

tretji je zahteval zvrhani kozarec in Boštjan je jecaje dokazoval, da voda ni pšenica, četrti — prvi mogočnež — bi bil rad kupil za en novčič poln škaf z Boštjanom vred, peti se mu je hotel zmuzniti z novčičem. In ubogi Boštjan se je med smejočo druhaljo pulil, suval in pehal za uboge novce, da mu je lil pot raz rjavo lice. Ko se je teta naveličala teh burk, je pogledala na solnce, ki je stalo že visoko na nebu in se domislila, da bo čas se odpraviti na obratno pot domov. Ali nerada se je ločila od gorske cerkve: počasi odhajaje se je ozirala po božjem hramu in po zvoniku, dokler ni odvrnilo njenih misli znamenje, poleg katerega je še vedno taboril Fikuž.

Zdi se mi, da sem storil tisti dan poseben korak v svojem življenju, če je res, da stori vsak človek v vsakem vzrastu svojega žitja-bitja po nekaj takšnih korakov, pametnih ali neumnih, katerih nikoli ne more pozabiti in katere prične pozneje v zrelih letih smatrati za mejnike svojemu mišljenju. To pa se mi dozdeva zato, ker se od tistega dne dalje nič več nisem bal berača Fikuža.

Povratno pot sva ubrala preko samotne in tihe leščeve doline, da bi se ognila ljudem, ki so iz bližnjih krajev tolpoma vreli na goro k deseti maši. Zavila sva okoli peščenega roba, za katerim se je nama skrila gorska cerkev,

in vzela je naju šuma v najmračnejše svoje predele, v svoje mirne in hladne prostore. V leščevi dolini sva počivala. Teta je sedla v zeleno mejo in mi vzela majolikasto ruto. Izvila je štrukelj in zmajevala z glavo, videč, da je votel. Napela je ustna, kar je bilo znamenje, da tli v nji tiha jezica. V meni se je oglasil črv vesti, ker sem samolastno segel po potici. Oh, zakaj ni prej črhnil! Ali nima daru daljnovidnosti, da se oglaša šele po storjenem grehu? Toda moja teta ni imela moči izreči karajočo žal-besedo, ki bi ostro zadela grešnika. Kmalu se je razkadila njena jezica in tem lepše je posijalo solnce sprave. «Glej ga Franceta,» je dejala z nekim posebnim milobnim naglasom, ki je svojstvo mehkim, brezsilnim ljudem, «kako je izluščil in izvrtal sredico; skorjico bi bil pohrustal, skorjico — skorjica ni za moje zobe!» Take besede so me pomirile; pogledal sem tja, kjer se navadno nahajajo «zobje», ali samo dva sta tam drugovala, zarjavela in nagnjena, kakor bi se klanjala drug drugemu. Žal mi je bilo, ker sem jima napravil tako težko delo. Teta je brala v mojem pogledu, da se kesam greha, in ko je razpolovila skorjo, mi je podala večjo polovico. Zagnal sem se v leščevje iztikat za lešniki. V tem, ko sem se potikal po duhteči hosti, zobal maline, nabiral lešnike, je teta

molila in se križala, kadarkoli je pozvanjalo na gori. Zapustila sva pot in se leskoma spuščala nizdol po temnih, s preperelim listjem nastlanih drčah in stezah širokih lesov. Med potjo me je poučevala, kako koristno in Bogu ugodno je, če gre človek s pravim namenom na božjo pot. Pripovedovala mi je novest o starčku puščavniku, kateremu je sam Bog razodel, kako ljuba mu je molitev, ki jo opravimo kje daleč od doma. Žal, da te povesti ne morem povedati s tetinimi besedami; povem jo tako, kakor se mi je ohranila v spominu.

«Živel je v starih časih,» tako je pripovedovala teta, «puščavnik, ki je imel zelo daleč od svoje kolibe do studenca. Vsak dan je šel po vodo in vselej je pokleknil kraj studenca in goreče molil. Ko se je postaral, ga je začel mrziti ta dolgi pot in večkrat je prosil Boga, da mu prestavi vodo na kako bližje mesto; ali Bog ga ni uslišal. Nekega vročega dne je starček koracal z izvotljeno bučo, ki mu je rabila namesto vrča, po brezsenčni, peščeni stezi k studencu. Premagoval ga je trud in pot, kolena so se mu šibila in zamrmral je in zopet potožil Bogu, zakaj mu ne odkaže kje bliže kakega vira pitne vode. Tu pa se je zgodilo čudo, kakršna so se rada dogajala v starih časih, zlasti po samotah in

puščavah. Jedva je izustil puščavnik svojo pritožbo, že mu puhne v nos taka prijetna in mameča vonjava, da enake ni čutil še nikdar, zaeno pa sliši poleg sebe nežen, mehak glas in ta glas šteje. Starček se ozre, da bi pozvedel, odkod takšen glas in taka vonjava in — oj, čuda — drevo, kakršnega poprej še nikoli videl ni, se giblje ob njegovi strani in kadar stori korak on, premakne se tudi drevo poleg njega za korak. To drevo se je šopirilo v najbujnejšem perju in v najlepšem sadju, podobnem češnjam belicam. Starček gleda, si gladi plešo in premišljuje, kaj pač to pomeni, ker nikdar še ni naletel na potujoče drevo, čeravno je poprej, ko ga je še mikal svet, prehodil do malega vse jutrove dežele. Ali to še ni bil konec vsega čuda. Zdajci zapihlja veter, zazibljejo se na potujočem drevescu veje in toliko prijetna godba zazveni izmed zelenja, da bi se bil starček morda na peti obrnil in zarajal, da ga ni odvrnilo novo čudo od take posvetne stvari. Nov naval vetra in veje se razgrnejo in med vejami se prikaže angel božji, mil in krasen, zlatolas, rdečega lica, belega zatilka. Krilatec na veji, kakor bi jahal, seza z okroglo ročico po belicah, jih trga in potika med rdeče ustnice, zaeno pa na glas pošteva in pošteva.

Starček ostrmi, čudom se čudi, ali nič ga ne oplaši, ker je bil že navajen čudes in prikazni.

«Oj, brate,» tako nagovori puščavnik angela, «ali si ti tisti, ki Bogu sešteva vse, kar je ustvarjenega? Povej mi, koliko ptičic leta pod nebom, koliko rosnih kapljic se bliščí po livadah, koliko je nakopičenih peščenih zrnec v puščavi?»

«Prijatelj božji,» mu odgovori nato kratko angel. «On, ki je ustvaril te stvari, ve njih števila, jaz pa štejem dobra in slaba dejanja človeška.»

«Hm,» pomisli radovedni starček in z roko potegne po pleši, potem pa pristavi: «Povej mi, brate, ki veš ... koliko se naredi greha na zemlji? Jeli, da je dosti zasejala nečista peklenska sila ljulke v svet?»

«Toliko je greha, kolikor rodi zemlja listja in trave,» odgovori angel hladnokrvno in ravnodušno.

«Oh, da se usmiliš, Bože!» javknil je užaljeno starček in pogledal k nebu. »Kaj pa dobrih del, teh bo pa dosti manj, bi dejal?»

«Tudi dobrih del je še obilo med človeštvom: toliko jih bo, kolikor se ziblje kapelj v morju.»

«Oj, hvala Ti, Bože!» je vzdihnil pobožni starček in se napotil dalje. Solnce se je z vso močjo uprlo v njegovo glavo, pot mu je v

kapljah padal na sivo brado in na tla. Drevo se je vedno zibalo, šumelo in zvenelo kraj njega, angel je vedno pošteval zdaj počasneje, zdaj hitreje.

«Kaj meniš,» je izpregovoril zopet puščavnik ogledujé prikazen, «dobrega konjiča imaš, nosi in hrani te obenem, zabava te in še senco ti dela. In potrebuješ ga, ker nič ni prijetno hoditi peš po ostrem kamničju in po razbeljenem pesku. Ali ne zameri mi, če te vprašam, po kaj šteješ po teh brezljudnih puščavah, čemu ne greš med človeštvo, tja, kjer se v bratoljubju razcveto najlepša kristjanska dela, tam bi naštel dobrih del štejoč od vzhoda do zahoda.»

«Prijatelj božji,» je odgovoril nato angel, kakor bi bil že čakal na tako vprašanje, «pošteta so od vzhoda do zahoda vsa dela usmiljenja in bratovske ljubezni in zabeležena v knjigo, iz katere bo sodnik na sodni dan čital vsakemu svoje. Mene pa je Bog še posebej poslal v puščavo, da poštejem vsak korak, katerega storiš, gredoč po vodo in vsako kapljo potu, ki kane s tvoje glave, ker zelo ugodna je Bogu molitev, katero opravljaš kraj studenca in vse te potne kaplje in vsi ti trudapolni koraki bodo prišteti tvojim zaslugam, kadar vnideš v večno zveličanje...» Rahleje in rahleje je zvenela godba

med perjem čudnega drevesa, prikazen je začela bledeti, še enkrat je mignila pred puščavnikovimi očmi in mahoma izginila. Zdaj je puščavnik spoznal, kako vrednostni so ti koraki k studencu in nazaj in v kaki milosti je pri Bogu. Padel je na kolena, pokesal se zaradi mrmranja, zahvalil Boga in ga goreče prosil, da mu prestavi studenec še enkrat tako daleč, da si tem več zasluži za božje kraljestvo. Te prošnje Bog ni uslišal, storil pa je drugo čudo, da bi se njegova slava tem dalje razlegala iz pobožnega puščavnikovega srca. Ko je bil starček opešal, je Bog izpremenil studenčnico v vino, ki je tako okrepilo puščavnika, da je komaril še mnogo let in celo po večkrat na dan k žlahtnemu vinu oznanjat slavo božjo.»

Solnce je stalo že na temenu gore, ko sva prišla v dolino. Družno sva korakala po prašni cesti srčno vesela in zadovoljna, da sva opravila Bogu ugodno pot. Lahen krivec je zdaj in zdaj pritegnil, obliznil po cesti in dvignil oblak prahu. — Ali kdo je stopil s praga Jernačeve gostilnice, stoječe kraj cestnega jarka, kdo je stopil tako težko in silno, kakor bi se bil siloma odtrgal od gostoljubnega poslopja? Ali je dolgi birič, terjajoč davke, tako planil na dvor in se zbal prazne, toda stisnjene pesti, ali je bedni

potnik s sušo v mošnji tako skočil iz gostoljubne veže hoteč se potuliti? Ni birič; da je birič, bi ga branil žandar z nabito puško; ni potnik, da je potnik, vbogajme bi ga gostili mati Jernačka, to so Novakov oče, vračajoč se z božje poti domov. Za njimi je pribosopetila Ivanka s kosom belega kruha v roki. S teto sva se požurila, da bi došla znana romarja.

«Čudno, čudno,» je mrmrala teta, «da se je Miha tako natrkal; nasrkljal se je že zastonj.» Novakov oče so krevsali dosti nerodno, noge so jim uhajale na to in na ono stran, nalegavali so zdaj na desno, zdaj na levo, kakor bi nesli poln naramni koš. Ob strani je drobnela Ivanka, pogriskavala v kruh in se ozirala nazaj na naju.

«Miha, danes pa švrkaš kakor svinski rilec sem in tja in kakor megla se vlečeš po cesti!» je zasolila teta, ko sva došla znanca.

«Po krivcu gredo megle, po krivcu, vreme bo,» so odgovorili Novakov oče, ki so napak ujeli tetin nagovor.

«Vremce pa bo, vremce, če Bog da, svetega Mohorja zvon se je slišal sinoči,» je pritrdila teta ogleduje tanke oblačice na nebu.

«Oh — oh, Mica!» so vzdihnili Novakov oče.

«I, kaj pa je?» je sočutno vprašala teta.

«Le meni verjemi... le meni verjemi!»

«Kaj?»

«Imeli bomo še vroče dneve: sproti se je delala rja včeraj v jutro na kosi. Otava se nam lepo posuši... Uh!»

«Podoba je takšna.»

Novakovemu očetu so sijale oči kakor šarcu kraljeviča Marka v bojih z dušmani. Teta se je tiho smejala. Rada je navila človeka, ki je zabredel v beden ali smešen položaj, ali dasi se je norčevala, vendar je bila vsaka njena beseda in vsa njena duša na strani siromaka: pritajena iskra milosrčnosti se je skrivala za to nasmešljivostjo in nasmešljivost sama je pričala, kako se je razcvela v nji ljubezen do brata trpina.

«Oj, Miha, ti pa delaš take korake, da jih angel ne more šteti, čeprav bi jih hotel,» je pripomnila teta po kratkem molku. Novakov oče so se pritajili in ničesar na to niso rekli. Šestovilili so dalje in prebirali take nepravilne korake, da podobnih najbistroumnejši vseh generalov ni kos poštevati.

«Kaj si pa prodajal na gori? Videla sem te, kako si sejmoval z dobovskim Tinetom,» je pozvedovala teta.

«Volno sem prodal... oh, volno!»

«I, po čem je že volna?»

«Je po trinajst, pa je po štirinajst in je po petnajst grošev, kakor je volna.»

«To potegneš zopet lep denar.»

«Vraga potegnem! Za davke mi je Dobovski posodil še v postu... na pšenico, sem dejal. Oh, ljuba duša, saj ti ne veš, kaj so davki, ti ne veš!»

«Kaj bi ne vedela! Prava reč! Saj jih moj brat tudi plačuje, rad ali nerad.»

«A — a... ti ne veš, kako težko de za nič švrkati v kresiji bankovce na mizo: puc, puc, puc, puc! (Novakov oče so pokazali, kako se šteje in zmika denar izmed prstov.) Glej, tako zdaj svet le... legirajo, da jim znosi v kresijo vse, kar pridelaš... Ti hudiči!»

«Kaj bi zato klel!» je važno posvarila teta.

«Zareče se tako včasi.»

«Z božje poti greš, pa se ti vedno vrti tisti peklenski maček na jeziku. Kakšna je to božja pot!»

Teta je imenovala hudiča peklenskega mačka, če je tako naneslo, da se je morala spomniti tega sovražnika človeštva. «Grum, šent in namerkèj,» to so bile edine kletvice, ki so se uporabljale v naši hiši; pa to, hvala Bogu, še kletvice niso, kakor je dejala teta, ki se je zaradi teh temnih besed posvetovala s svojim izpovednikom. Novakov oče so se površno ozrli na njo.

«Jelite, oče, backe poženem pa jaz v Dob?» je poprosila zdajci Ivanka in od strani zažmerila z očmi na očeta. Solnce ji je sijalo naravnost v obličje.

«Backov pa ti ne poženeš, čemu bi ti gonila backe?»

«Kaj si ovce tudi prodal?» je vprašala teta.

«Prodal... Oh!... Živino prodaj, žito prodaj in spomladi hodi v Ljubljano v mlin, če nisi gol kakor tale prst!« Potrtost in ubitost je bila uprizorjena na licu Novakovega očeta. Vinski duhovi so se že razkadili.

«Jelite, mojih backov pa niste prodali?» je povprašala Ivanka, veselo priskočila in vgriznila v kruh.

«Tvojih pa ne,» so odgovorili Novakov oče in se rahlo doteknili hčerkinega ramena.

Videč Novakovega očeta v takem bednem stanju, sem se osrčil tudi jaz in začutil in spoznal potrebo, da jih poučim in jim svetujem po svoje. Poceni se dobi dandanes poučna beseda; prave, krepke in izdatne dejanske pomoči pa ni od nikoder.

«Čemu pa volno prodajate?« sem vprašal.

«Sila me sili, dolg treba plačati.»

«Mar bi si dali napraviti sivo suknjo, kakršno imajo naš oče,» sem zablebetal in nisem pomislil, da govorim nepriličnost.

«Bila bi siva suknja, bila!»

«Saj včasi tudi Vas zebe.»

«I, kaj pa da me zebe. Tjale o božiču pa tako poleze mraz tule po levem stegnu gor v život, tako poleze, da kar strese človeka. Lej ga, nedolžno dušo... nove suknje pa kar res potrebujem. Že prav praviš...»

Trudno so se mi nasmejali, segli v žep in mi podali meden srček. Obveselil sem se tega srčka, ker sem ga smatral za povračilo za moj dobri svet in ker mi teta ni kupila srčka, rekoč, da srčki niso za otroke. Med takimi pogovori smo prišli domov.

Ali ni se končal srečno tisti dan. Popoldne Dimke nisem gnal na pašo, ker so se bali, da zaspim na pašniku. Z očetom sva sedela poleg uljnaka in «pasla» čebele. Tu se je pripetilo, da je sedla jata vrabcev v naše proso, ki se je bilo že vlatilo na njivi za cesto.

«Ej, namerkéja!» so jeknili oče ugledavši nadležne goste in pljunili. «Francek, ti si urnih nog. Teci, teci tja za cesto in prepodi šenta vrabjega iz prosa! S kamenjem jih!»

Zadirjal sem po tratini, skočil čez ograjo na cesto, pobral kamen... Ali kdo stoji prihuljiv sredi ceste, kdo leno pika in kavsa v nasuto kamničje? Oj, to je cesarski mož, cestar Rjavec pod klobukom, okrašenim z

rumenim dvoglavim orlom. Zleknil se je po koncu in me osato in strašno pogledal, kakor bi me hotel ugonobiti, ker sem pobral kamen na njegovi cesti. Zamrla sta mi o tem pogledu srčnost in veselost, kamen je padel iz roke, potisnil sem klobuk na glavo, in kar so nesle noge, sem bežal nazaj k ulnjaku. Ko so oče videli, da nisem prepodil vrabcev, potresli so nevoljno z glavo, rekoč: «Za kmetska dela ti že ne boš; v šolo te dam, če boš pamet rabil, da boš morebiti za gospoda.»

Od tistega dne so vedno nekaj težkega premišljevali, večkrat so me bistro pogledali, vlekli debelo bruno iz sebe, in pogostoma so mi govorili o ljubljanskih šolah in o čestitem duhovskem stanu. Leto pozneje sem moral v Ljubljano. Tako sta zakrivila tisti Rjavec in pa šent vrabji, da sem se moral učiti in da mi je mnogo prezgodaj minila sreča otroških let.

VII.

Gorski potoki.

Povest.

A te convien tenere altro viaggio.
Dante.

Pogovarjali smo se o politiki, o slovanstvu: kdaj zazori naš dan, kdaj se utelesi naša stara pravda, in ali si jo priborimo z «uma svetlim mečem» ali kako. Ni treba pristavljati, da smo imeli najrazličnejše, nasprotujoče si nazore in da nas je bilo skoraj toliko strank kolikor glav.

«Nam treba močne nadvlade,» je dejal štiridesetleten mož — zvali so ga Ivana Gorca, «sicer se pokoljemo med seboj tako, da ne bo po Slovencih ne duha ne sluha.» To je rekel z dobrohotnim usmevom, polnim ironije, ki se smejé ob vse zadene, pa tudi vse spregleda in odpusti, ki se človeku dobrega srca rodi v poznejših letih in po mnogih izkušnjah. Prikladna je taka ironija v mnogoglavi druščini, kjer se govori o politiki, kjer treba toliko odpustiti in toliko spregledati.

«Naš up je naša mladina,» je menil drug možak motnega, solzivega pogleda, znan kot velik idealist.

«Kako si to mislite?» je vprašal Ivan Gorec.

«No, tako —» je zajecal idealist. «Naša mladina je navdušena za našo stvar, ona ima v prsih še tisti ogenj, katerega so nam več ali manj že zadušile skrbi in pretege življenja.»

«In pa plača, žena, otroci — le odkrito govorite!» je primeknil Ivan Gorec.

«Da, tudi to so pretege, ki ovirajo razvoj jeklenih značajev,» je pritrdil idealist, «in teh ne pozna mladina. Dandanes se mladina drugače vzgaja, nego smo se mi, torej bo opravičila nade, katere gojimo o njej.»

«To so lepe besede, a so že jako obrabljene. Mladina, mladina, kaj je mladina! To ni nič! Vihrav in igriv vzrast brez vztrajnosti in idej. Njo tako zaduši življenje, kakor je nas in tako opraviči nade, kakor smo jih mi. Kaj menite?»

Gorec se je tako smehljal, da se je kazalo, da ni popolnoma prepričan o resničnosti svojih besed, da hoče le izzivati, poslušati tuja mnenja.

«Tako torej!» se je začudil idealist, ki ni povsem razumel Gorca. A kdo nam neti ogenj za našo dobro stvar?»

«To bi bil še narobe svet, da bi ga nam netila mladina; sami si ga moramo netiti, mladino pa učiti, kako se naj uči in priprav-

lja, pripravlja, pravim, za bodoče službovanje domovini. Možje naj služijo domovini; nezreli mladiči naj stoje ob strani in se naj uče ob vzgledih značajnih mož, potem se lahko poreče, da skupina naroda služi domovini.»

«Tudi to so lepe besede,» je dejal idealist nekoliko ozlovoljen. «Kje pa imamo tiste značajne može?»

«Imamo jih, nekateri so očiti, mnogo je pa skritih. Da, da... le smejte se! Domoljubje se ne kaže v hrupnih besedah, ampak v tihih dejanjih in kdor vestno izpolnjuje zapoved božjo, ki pravi, da ljubi svojega bližnjega, tisti je že pravi rodoljub. Vsemu narodu posameznik težko pomaga, vsakdo pa lahko pokaže svoje rodoljubje s tem, da pomaga svojemu najbližnjemu bratu. In takih značajnikov, takih vzgledov je dosti.»

«V tem, ko bomo mi na tihem, kakor pravite, brez hrupnih besed pomagali brat bratu, bodo hrumeli naši sosedje po svoji navadi in naravi nad našimi glavami in nas res zbrisali s površja zemlje. Dandanes se ohrani hrumeč in kričeč narod. Italijani in Madžari naj nam bodo zgled!»

«Jaz bi prej rekel, naj posnemamo v rodoljubju požrtvovalne Čehe, samo s to izjemo, naj se naša mladina izogiblje hrumnih demonstracij češke mladine. Pride morda čas, ko bodo

mogočni in modri činitelji poklicali ves narod na delo od petnajstletnika pa do trhlega starca, pride morda dan — da po Jokajevem povem — ko se bodo kupovale kose, s kojimi se ne bo kosila trava. Ali ne verujete temu? Da, vse je mogoče! Pomislite na upor Tirolske v začetku našega stoletja. Takrat, pravim, mora tudi mladina stopiti k delu, sedaj v mirnih časih naj se peča z učenjem, da se kar najbolje izuri za svoj resni in težki poklic. Mene boli srce, kadar se spomnim, koliko čeških mladeničev vzdihuje po ječah, in da ti mladi ljudje s svojimi nepremišljenimi demonstracijami ničesar niso koristili, še poslabšali so stanje narodu, ki je čudovito napredoval v vseh strokah. Tako se je godilo tudi italijanski mladini. Slišal sem, da so bili pred nekaterimi desetletji mlečnolični laški mladeniči neredki gostje na ljubljanskem gradu, pa tudi drugod je bilo dosti zaprtih zaradi političnih pregreškov. Ali mislite, da bi bila Italija kdaj edina, da ni bilo drugih činiteljev? Jaz sam sem izkusil, s kakim ognjem stopi mladina, če hoče kaj doseči, na polzko pot nezakonitosti in dovolj bridko sem čutil nasledke, ker sem prišel z zakoni v nasprotje, čeprav sem se potegnil za pravico in resnico.»

«Kdaj je bilo to?» je nas vprašalo več obenem.

«Oj, to je dolga povest,» je dejal zamišljeno Ivan Gorec, spuščaje in odpihuje smotkin dim skozi nos. «Da, to je dolga povest, ali s politiko nima opraviti ničesar.»

«Tem bolje, tem bolje!» smo se nekateri oglasili, ker naše misli so se bile obrusile ob neplodnem politikovanju in nerazrešljivih vprašanjih. Poznali smo Ivana Gorca, da je s svojim nasmehom dal vedeti, da bi se naprošen rad iznebil svoje povesti, vedeli smo tudi, da mu gladko teče beseda in da zna pripovedovati mične prigodbe, vzete iz svojega življenja, torej smo napeljali govorico tako, da je naš zgovorni tovariš pričel svojo povest. Evo je!

I.

Med tiste ljudi, s katerimi živim v prijateljstvu že izza mladih let, štejem na prvem mestu Frančiška Lazarja. Poznal sem ga že na ljubljanski gimnaziji. Bil je dve leti starejši od mene, hodila sva pa skupaj v isti razred in stanovala sva skupaj pri Gregorki v enonadstropni hiši poleg Kravje doline. Frančišek na gimnaziji ni imel posebne sreče. Boril se je s hladom in gladom, poleg tega pa je bil izmed tistih mladeničev, ki prva učna

leta ne morejo pozabiti, da so odtrgani od domačih pašnikov in se pozneje ne morejo sprijazniti z nadzorovanjem, katerim pa misli, ko so se utrdile in ublažile, tako rade uhajajo od ozkih predalov šolskih knjig k tistim tvoritvam bujne domišljije, kojim se v poznejših letih tako radi posmejemo. Res se je odlikoval v nekaterih predmetih, a drugi so se mu zdeli tako pusti, da je le za silo prebil ž njimi. Temno se spominjam šolskih let. Zdi se mi, da gledajo obrazi nekdanjih tovarišev name mrklo in brezpodobno, kakor gledajo z nekaterih slik glave, naslikane v meglenem ozadju, brez pravega izraza, brez znatnih potez in obrisov, brez življenja in značaja. Le Frančiškov obraz je med to množico jasen in rezek, le Lazar mi stoji še živo pred očmi, zamišljen in skrivaj čitajoč «Slovenski Narod», med tem ko učitelj predava poslušnim in neposlušnim učencem o bistvu in nebistvu hroščev in podobne gomazni.

Predno je dovršil Frančišek gimnazijo, so ga vzeli v vojake. Po štirih letih se je odpovedal vojaštvu, želja po domačih krajih ga je privela nazaj na Slovensko. Jaz sem bil tisto leto nameščen z dnevno plačo pri cesarskem uradu, in ko je prišel Lazar v Ljubljano, me je nagovoril, naj se nastanim ž njim vred pri Gregorki, ki je imela takrat prazno dijaško

sobo. Hotel sem v nekdanjem stanovanju še enkrat živeti srečno otroško dobo, torej sem rad sprejel njegovo ponudbo.

Najina gospodinja Gregorka je bila stara devica, utrjena v marsikateri kreposti. Poleg skrbi za svoje dušno zveličanje — in velika je bila ta skrb — ni zanemarjala reda in snažnosti v hiši. Pri dijakih in njih roditeljih je bila v číslih zaradi svoje poštenosti in vljudnosti. Pri nji nismo dan na dan žulili ričeta, ne lokali juhe, podobne sami vodi; pri nji se ni valjala v vsakem kotičku krpa, ni gostolel iz vsake špranje ščurek, ni dišalo v njenih sobah danes po kisli repi in po gnilobi, jutri po pricvrti kaši in po trohnečem prahu, ni se pod posteljo glina valila od prhke stene, ni še moča in trohnjad razjedla podnic in tudi sitna živad ni motila sladkega dijaškega spánja. Res, da je tudi ona, kakor vse ženice njene vrste, prejšnja leta dijaško sobo nabijala z dijaki tako, da so ležali notri duša pri duši, kakor pogubljenci v šestem krogu pekla — če je prav videl Dante v svojih vizijah — no, pozneje, ko se je bila že nakopala kopica, se ni hotela več ubijati s celo kopo otrok, ampak jemala je po dva, največ po tri odrasle dijake ali sicer odrasle ljudi v stanovanje brez hrane. Gregorka se je rada pogovorila z dobrim človekom; ker pa drugi ljudje

niso prihajali k nji, oprla se je na stare babnice svoje vrstnice, ki so si pred njeno sobo kar podavale kljuke: zdaj se je pritresla po stopnicah gor kaka prevezana z jerbasom ob komolcu, zdaj je prilezla kaka zgubana in osmojena in glej, zdaj skaklja k nji preko mostovža jezik na klepetec. Nočem opravljati, kako so te ženice včasi obirale žive in mrtve, le skratka povem, da je bila Gregorka ženska «očen ljubivšaja pit kofe i pokaljakat», kakor pravi ruski pisatelj.

V našem nadstropju in nasproti našim durim je stanoval čevljar V a h že mnogo let. Za mojega dijaštva mu je bila družica šibka ženska, ki se je poslujoč po hiši sukala silno urno in tiho in je živela z vsemi v hiši v miru in prijaznosti. Ta ženska je Gregorko zelo uvaževala in ni minilo dneva, da ne bi sedela pri nji z vezenjem ali šivanjem. Za njo je hodila, kakor mlado jagnje za svojo materjo, rdečelična, osemletna deklica, držeč se vedno za materino krilo, poskakujoč in smehljajoč se neprestano v njeno bledo lice. To deklico so imenovali I v a n k o in prinesla jo je Vahulja s seboj iz svojega prvega zakona s privatnim uradnikom. Pripeljala pa je Vahu v dom tudi svojo mater, šestdesetletno ženo, katero sem včasi videl sedeti pri Gregorki.

Tedaj so bili Vahovi v hvalevrednih razmerah in Gregorka je dala nam dijakom večkrat pokusiti kakega cvrtja ali pogače, katero je dobila od njih.

Tisti čas, ko sem prišel z Lazarjem drugič h Gregorki, je bilo pri Vahovih že marsikaj drugače: hišni mir in red je bil podrt in marsikaj je bilo narobe. Prva Vahulja je bila že mrtva in Vah je bil oženjen vdrugo z mlado hčerjo mestnega sluge ali biriča T r o v r a g a. Težko si je misliti dveh zakonskih, ki bi si bila tako malo podobna, kakor ta dva Vaha. Čevljar je bil že star, pohabljen, medel dedec, mlada njegova žena pa v oni krepki dobi, ko človek misli, da se vsa sreča tega sveta suče okoli njegovega telesa in da samo treba imeti razum in potrebno smelost in popasti, pa se odkrhne ono, kar uteši naše želje.

Ivanka je bila vzrasla že v sedemnajstletno dekle in je stanovala s svojo staro materjo tik Vahovih v majhni sobi, katero so vezale duri z Vahovo in ki je bila del skupnega stanovanja. Bila je ljubljenka ne samo stare matere, ampak tudi Gregorke, pri kateri je presedela za šivanjem po več ur na dan. Preživljala je s šivanjem sebe in staro mater, ki je že tako opešala, da ni prišla več iz sobe.

Tudi druga Vahulja se je izprva približala moji gospodinji in se je skušala okleniti; in

dasi se je Gregorka naživela in natrpela na svetu, si nabrala izkušenj in se naučila, da se mladost redkokdaj druži s starostjo, razen ko jo potrebuje, se je vendar toliko upognila sladko govoreči ženi, da ji je posodila desetak, ki ni priromal ob določenem času nazaj v njen predal, kar je zaupnost varčne starke v poštenje mlade sosede omajalo in izpodkopalo tla prijateljstvu teh dveh po starosti in mišljenju tako različnih žensk. Moja gospodinja ni mogla pozabiti desetaka, ki bi še lahko bil, pa ga ni več, in je dala pri vsaki priliki sosedi spoznati, da se nikakor ne more sprijazniti z njenim mišljenjem. Sedi na primer Vahulja pri Gregorki in ji po svoji navadi brblja venomer. Gregorka, ki je pri svojih poštenih sosedah vselej pazna in zgovorna, kaže skrajno ravnodušnost: jeziček vtakne med zobe, prikimuje in odkimuje.

«Sokolci pojdejo v nedeljo na Vič. Oh, bo pa spet parada!» pripoveduje Vahulja.

«Hm, parada že! Ali denar, denar!» vzdihne Gregorka, čvrsto pogleda na mlado ženo, ki takega pogleda ne more strpeti, vtakne jeziček med zobe in umolkne.

Neko jutro sem slišal nastopni razgovor:

«Dobro jutro! Kaj pa, mamka, ali ste dobro spali?» se je oglasila Vahulja vprašaje v Gregorkino kuhinjo.

«Dobro, hvala Bogu! Zdrava sem in spim dobro.».

«Ali ste kaj slišali godbo, kako je godla davi po mestu?»

«Nič!»

«Jaz sem pa še za njo šla nekaj časa gredoč v cerkev.»

«Hm!»

«Danes je prvega majnika.»

«Ko ljudem že vsega manjka. Meni, hvala Bogu, ne primanjkuje, ker sem vselej umela gospodinjiti, drugim ljudem pa, oh ljubi moj Bog!» je dejala Gregorka prihulivši se. In pri takih prilikah je znala pravo besedo tako naglasiti, da je človek moral razbrati njen zmisel, če ni bil preveč v glavi udarjen.

Vahulja je rekala moji gospodinji mamka, pa Gregorka ni bila nikdar omožena in nobene krstne bukve ji ne morejo pritrditi tega naziva.

Da ni očak Noe zasadil vinske trte, da ni žid izumil žganjarske kuhe in da ni vrag zatrosil na svet kvart, bi bil Vah ne samo priden in pošten čevljar, ampak tudi sicer mož po želji božji. Pa naj bi bil že pil vino — ali žganje in kvarte — to, to! Kvarte so ga zvabile vsak večer v kavarno. Ni igral visoko, ali potrate je bilo dosti. Vahulja je hodila po moža v kavarno, posedela pri njem in njegovih

tovariših, šla sta potem še na polič istrske črnine, katero je Vah vselej rad plačal, bodisi da je bil vesel dobitka v kvartah, bodisi da ga je pogrela in razsrdila izguba. Prihajala sta navadno pozno v noč domov in večkrat se je slišal ponoči do Gregorke dirindaj in vpitje pri Vahovih. Ko bi že to pohajanje kavarn in gostilnic ne bilo povzročalo nikakega prepira, bi bilo rušilo vsekako red, ki se nahaja v poštenih družinah, kjer se živi po težkem telesnem delu nekako notranje, duševno življenje večera. Takega vse oblažujočega življenja Vaha nista poznala.

Spominjam se... Neki prizor iz tistih dni se mi je zadolbel globoko v dušo. Bilo je že pozno v noč, štramljanje po stopnicah in ostro govorjenje me je prebudilo iz spanja. Ležal mi je že zopet prvi mrak spanca na očeh, ko se zasliši krik, podoben rjovenju, iz Vahovega stanovanja. Z Lazarjem sva skočila obenem iz postelj. Odprla sva vrata. Pritajen vrišč in stok in pretrgane kletve so se slišale od sosedov. Zdajci so se odprla na stežaj njih vrata in na mostovž je skočil čevljar in si hlastno nasadil klobuk na glavo. Ni še dospel do stopnic, ko se je pojavila na pragu Vahulja, razgaljena, rdeča in razjarjena s sekirico v roki. In hipoma je zagnala z močjo in razmahom ostro orodje za možem, katerega je

k sreči obrsnilo le toporišče ob ramo. Takrat človeške narave še nisem poznal in zavzel sem se ob takem divjaštvu in nisem pozabil tega prizora. Priznati pa moram, da se mi jeza na gledišken odru, kjer se strasti kažejo v njih dovršenem vidu, ni predstavljala — skoraj si ne upam izreči — tako visoko in veličastno, kakor ono noč na našem mostovžu. Vahulja je stala z razpuščenimi gostimi in dolgimi lasmi, z obraženim polnim ramenom, z napeto gorenjo ustnico, z napihnjenima nosnicama, kakor Amazonka, v svesti si svoje moči in slave in pridala je svojemu žarovitemu, razdraženemu pogledu še več iskrenosti in ognjevitosti, ko je zapazila, da sva z Lazarjem priča njene zmage. Oh, kakšno revše se mi je zdel takrat Vah in tistega vtiska se več nisem mogel iznebiti, on je ostal zame ubogo revše tudi poslej!

II.

Frančišek je prinesel od vojakov nekaj novcev, toliko da je mogel nekaj mesecev prebiti in čakati službe, o kateri je mislil, da jo lahko dobi po pravici, ki si jo prilastuje vsak človek do vsakdanjega kruha. A prinesel je tem več knjig. Občudovanja vredno je bilo veselje, ki ga je navdajalo do tega knjižnega

zaklada. Po cele ure je stal pred knjižno omarico, urejeval, pregledaval in prebiral. Polastila se ga je bolezen, da je hotel vse prečitati, kar se natisne v slovenskem jeziku, in kakor čmrlj sede na vsako cvetico, naj je kaj slaščice tam ali nič, tako je on obral vse, kar se je pojavilo na našem književnem polju. Suhoparno je bilo, kar je nabral, neurejeno in zmedeno; ti slabotni odlomki, ki so mu iz knjig ostali v spominu, niso mogli utešiti njegovega hrepenenja po duševnem napredku. V nemškem jeziku ni čital razen zgodovinskih del ničesar. V tej stroki pa si je nabral toliko znanja, da sem se mu čudil, čudil tem bolj, ker sem bil sam v zgodovini velik nevednež. Poleg tega pa je imel že izkušenj: prišel je bil med svet, videl je dosti ljudi in spoznal že nekoliko življenje in bedo, učiteljico človeštva. Lazar je rad napeljal govorico na zgodovinske dobe. Meni zgodovina, kakor sem že povedal, ni šla nič v glavo; da bi pa prijatelj mojega nedostatka ne opazil, sem brskal ž njim po njenih predalih, kolikor mi je bilo mogoče. Včasi je bil zmisel mojega umstvovanja v takih stvareh resen, včasi nasmešljiv.

Rada sva se pogovarjala o zgodovinskih možeh. Moj junak je bil Hanibal, katerega nisem veličal zaradi njegovih junaških po-

hodov, ampak zaradi njegovega neugnanega sovraštva do Rimljanov. Lazar se je posmejal, kakor je rekel, moji naivnosti v zgodovinskih stvareh; a je pritrdil, da je bilo tisto dosledno in dosmrtno sovraštvo vsekako znak duševne velikosti. Tudi Lazar je imel svojega zgodovinskega moža, katerega je hvalil nad vse druge, in ta je bil Mojzes. Ko sem se neverno posmejal njegovi trditvi, mi je korenito dokazal, da je Mojzes naložil na svoje rame težji posel, ko je sklenil izpeljati zasužnjeni, mršavi in kodrasti izraelski narod iz Egipta, nego Aleksander Veliki, ko se je pripravljal, da pokori z vojsko, vajeno zmage, aziiske despote.

«Povej mi, Lazar,» sem ga vprašal nekoč, ko sva sedela pri mizi, jaz za knjigo, ki uči računovodstva, on za zgodovinsko knjigo, «čemu se ukvarjaš toliko z zgodovino, s tako vedo, ki zate ne more imeti nobene praktične vrednosti več? Mar bi se prijel računovodstva, kakor jaz, saj sčasoma se izprazni kako mesto, kamor se lahko vrineš.»

«Vsak živi po svoje: slavca zabava p. tje, žabo kvakanje,» je odgovoril.

«Istina, ta dva žgolita vsak svoje,» sem dejal in se vgriznil v ustnice in nekamo debelo pogledal, ker me je tako pikro prismuknil.

«In žgolita vsak sebi na slavo in veselje.»

«A ne živi slavec o petju, ne žaba o kvakanju.»

«Res, da ne: oba zobljeta črve: slavec jih pobira med perjem in cvetjem, žaba po lužah. Ali črvi so le črvi, naj se skrivajo v zeleni travi ali naj gomazijo po blatu. Napačno je soditi človeka po tem, kar si zasluži in kar užije, treba ga je uvaževati po tem, česar se uči in kar zna.»

No — sem si mislil — včasi je boljši drobec sreče nego cel koš znanja in vede — rekel pa nisem ničesar.

Lazar se je rad pri priliki pohvalil s svojim znanjem in spoznanjem in rad je nameknil na človeka, na katerem je zapazil kaj posebnega, bodisi v dobrem ali v slabem. Iz svojega kratkega vojaškega življenja je vedel dosti povedati in, kar je posebnost, ni mi pripovedoval kakih pustih, polzkih dovtipov, ki so doma v vojašnicah, ampak povedal mi je semintam kako ane ,dotico, ki je krepko naslikala kako zanimivo osebo. In tako je znal zasoliti svoje pripovedovanje, da sem ga rad slišal, četudi je bilo večkrat ponovljeno. Najrajši je nameknil na svojega stotnika in mi naslikal starega, dosti pohabljenega moža, z mozolom na nosu, s prestreljeno desno nogo, vedno bolečo, vsled česar je stopal, kakor da ima dve levi nogi. Stotnik je bil rodom Kranjec in

se je pisal za Pipana. Bil je ta Pipan tudi Gregorki znan. Kakih trideset let poprej — nji je bilo takrat blizu dvajset let — je stanoval kot dijak pri njeni materi, predno so ga potrdili sedmošolca k vojakom. Gregorka se ga je rada spominjala, dasi se je on v svojem kapitanskem stanu vedel, kakor bi bil pozabil domačih krajev in prejšnjih znancev in prijateljev in jo je v teku tridesetih let obiskal samo dvakrat. In kaj je nama pripovedovala Gregorka o dijaku Pipanu? Pravila nama je, da je bil velik prijatelj porcelanaste pipe in romanov in da se ima njemu zahvaliti, da tudi ona ve, kaj in kakšni so romani, dasi ni čitala še nobenega. Kratil je namreč nji in njeni materi dolge zimske večere s tem, da je njima pri topli peči sede pripovedoval odlomke iz romanov, katere je čital čez dan. Gregorki ni ugajala nobena povest toliko, kakor ona o Pavlu in Virginiji. To povest je moral Pipan od odstavka do odstavka večkrat ponoviti, in tako globoko so se ji zasekale te zgodbe v srce, da jih več ni pozabila; in mnogo let pozneje, se hvaležno spominjajoč Pipana in njegovega povestvovanja in morda še česa drugega, o čemer pa molči zgodovina, je kupila slike, ki so predstavljale prizore iz imenitne Saint-Pierreove povesti, slike, na katere je slučajno naletela na semanji dan pri

slikotržcu pred škofijo in jih spoznala za prave. Te slike so krasile sobo, kjer sva prebivala z Lazarjem, in Gregorka je nama radostno razložila njih zgodovino in pomen, ko je slišala, da je Lazar služil ravno onega stotnika, ki je kot dijak stanoval pri nji. Dosti ponosa je prizadela dobri ženici zavest, da je postal eden dijakov, kakor je rekla: iz naše hiše — stotnik, med tem ko si to ni štela v posebno čast, da sta dva druga dijaka, tudi iz naše hiše, postala prošta in je bil eden že blizu škofovske palice. Ta liberalnost je imela gotovo svoje tehtne vzroke, ker je znano, da stare ženice raje tekajo za duhovniki kakor za stotniki. Ali ni ga bilo človeka, od katerega bi bil slišal kdaj kaj slabega o svoji gospodinji.

Pipan je bil Lazarju dobrotnik in pokrovitelj. Kadar je moj prijatelj govoril o njem, se je vtopil tako v pripovedovanje in spomine nanj, da se mu je utrnila solza iz očesa, kar se rado prigodi čutečemu človeku, kadar žarko opisuje dni, katerih ni več, in osebe, ki so mu prirasle k srcu. Bil je Pipan, po izpričevalu Lazarjevem, pravi pravcati čudak, o katerem se je spočelo v polku dosti zabavljic in pravljic, katerim ni povsem verjeti, kakor sploh ustnemu poročilu ne, ker se odvali od vsakih ust v prenarejeni in povečani obliki. Tako se

je na primer natanko poznal okus stotnikov glede njegovega berila. Stotnik je največ čital iz službenih knjig, vzpodbujajočih častnike in prostake na mehanično pokorščino; če se je pa domislil, da bi bilo dobro pogledati tudi v kako drugo knjigo, je dal svojemu služabniku par šestic, naj gre v knjigarno in mu kupi knjigo, katero in kakršno hoče. Ta mu je prinesel kako razbojniško povest s strahovito sliko na sprednji strani, in Pipan jo je slastno prečital. Nekoč se je silno razsrdil na služabnika, ki mu je prinesel precej debelo knjigo iz knjigarne. Stotnik leže na hrbet, zapali smotko, čita in zeva in čita. Ko pride do dvajsete strani, se ga polasti strašno dolgočasje; to berilo se mu zdi pusto in otožno, prazno in kislo obenem. Radoveden postane, kdo je pač pisal to vodeno povest; pogleda na prvo stran — Marlitin roman! Mirno bi bil položil roman, ko bi ga bil napisal moški, na mizo, naj ga bere služabnik, če se mu ljubi, ali stotnik je tako globoko preziral ženski rod, da ni maral v hiši knjige, katero je rodila ženska. Mahoma jo je vrgel skozi okno na dvorišče in še sam je skočil k oknu in radostno si je pomel roke, ko je videl, da plapolajo razburjeni listi ženskega romana po zraku, podobni grivi, kojo razpusti ognjevit konj po vetru, veselo dirjajoč preko ravnega polja. Pipan je

bil dobra, predobra duša in vsak mu je želel višjega čina. Bil je stotnik v polku že mnogo let in ker ga nihče ni videl z drugačno, nego s kapitansko glorijo na ovratniku, so dejali nekateri zbadljivci, da je kakor večni žid prešel iz starega v novi vek, drugi — predrzna mladost se tako rada zaletava v starost — so pa trdili, da je Pipan svetopisemski stotnik iz Kafarnauma in da se ga je najbrž spomnil kak starinar in ga izkopal iz razvalin obljubljene dežele. Priimek stotnik iz Kafarnauma je ugajal vsemu polku in vsak ga je imel na jeziku: moštvo seveda skrivaj, častniki pri svojih veselih popivkah pa tudi vpričo dobrodušnega Pipana.

Frančišek je res že nekaj pretrpel in spoznal na svetu, ker sicer ne bi bil mogel slikati s tako ironijo svojega sobrata. Tudi ob to spoznanje se je zagnal včasi z žolom ironije. «Kaj mi pomagajo izkušnje in spoznanje?» tako je modroval, «ko sem brez službe in sedim pri suhi skledi. Vedno čutim, da me je to spoznanje razburilo, a ni mi prineslo zaželjene tolažbe in miru. In ko bi tudi dosegel ono globoko spoznanje, ki je lastno velikim duhovom, in katero so veliki duhovi porabili v svoj prid, kaj bi to meni pomoglo. Poznanje človeštva je Cezarja in Napoleona dvignilo na vrhunec slave, jaz pa ostanem vedno v

prahu in naj postanem še tako razsvetljena glava.»

Smejal sem se Frančišku ob takem modrovanju in šele nekaj let pozneje, ko sem imel že za sabo mladeniško dobo in že nekaj grenkih izkušenj, sem ukrenil sam pri sebi, da je imel Lazar takrat poleg malenkostnih, mladostnih izkušenj mnogo srca in še več domišljije.

III.

Precej prve dni, ko sva prišla h Gregorki, sem se prepričal, da je Vahova žena pogledovala na Lazarja pazneje, nego na moža ali na mene. Če se je naključilo, da smo se srečali na mostovžu, dvorišču, na ulici, ali če sva bila v sobi pri Vahu, ki je nama popravljal in delal obutel, vselej je letel neki čudno globok pogled mlade žene po brdki postavi mojega prijatelja. Očividno je iskala takih naključij, da jo je Lazar zapazil ali srečal; če je naju videla prihajati preko dvorišča domov, je odpirala okna, jih brisala, zalivala ali prestavljala rože, ali pa naju čakala na mostovžu, baveč se s kakršno si bodi malenkostjo. Imela je navado, da je skoraj vedno pogrizovala kako bilko ali šibico z belimi zobmi, zevaje z rdečimi ustni — navada, ki je lastna močnim, silnim ljudem z globoko

strastjo, kojih edina misel hlepi z vso silo na eden in isti smoter in konec.

In spominjam se... Nekoč sva bila pri Vahovih. On je molče nabijal čevelj, jeklene barve lasje so mu štrleli preko čela in padali na oči, ona je stala pri oknu, vrteč rožo v ustih in ni odvrnila pogleda od Lazarja. Lazar je bil vesele volje in smejoč se je pripovedoval iz svojega vojaškega življenja. Ko sva odhajala, se je stresla mlada žena na vsem životu, dvignila roko po rožo in je povela ž njo gracijozno, kakor kaka imenitna svetska dama, od ust nizdol proti srcu, bliskajoč z očmi in dvigajoč sapo, kakor bi hotela reči: «Oh, človek božji, ko bi ti vedel...»

Toda Lazar o tem ni hotel ničesar vedeti. Pozdravljal jo je včasi vljudno, včasi zadosti hladno in površno; vedel se je ž njo dostojno, včasi celo nekoliko neotesano in nikdar ni šel k Vahovim brez mene. Tako sem bil priča vseh njenih tajnih naporov. Smejal sem se prijatelju, kadar sva sedela zvečer v sobi pri knjigah in se je na mostovžu zaslišal zvonki glas sosede, kakor izzivajoč na pomenek in pogovor.

Mar je bilo Lazarju pomenkov z Vahuljo! Njegove misli so krenile tiste dni na ves drugačen tir; slučajno sem jim prišel na sled. Takrat sem se pripravljal za državni izpit iz

računovodstva. Vse svoje proste ure sem posvetil pouku o tem predmetu, da po pravici povem, zame silno dolgočasnem. Naša hiša je imela skoncema nekaj vrta, na katerem je v kotu stalo troje orehov. Prav ob zidu je stala pod orehom klop. Tja sem hodil, kadar nisem bil v službi, s knjigo, ki uči računovodstva. Neko popoldne sem korakal na vrt s knjigo pod pazduho in s trdnim namenom, da ne neham prej, dokler ni zadnja vrstica odstavka, ki opravlja konto-korentno vknjiževanje, semléta in zabičena v mojo pusto glavo. Ali evo nesreče, ki človeku podere najboljše namene. Prestopivšemu prag se mi je zazdelo, da se nekaj giblje v ozadju vrta pod orehom. Pogledam pazneje — Lazar sloní obrnjen s hrbtom proti meni ob orehu in poleg njega stoji pol prikrita za drevesom Ivanka. On jo je držal za roko, ona je stala nekoliko upognjena, potopljena, kakor šibka jelka ob viharju. Pogovarjala sta se. Noga mi je zastala, zdelo se mi je, da listje na drevju miglja in lepeta, kakor pred hudim vremenom, oko je topo strmelo tja v temoto pod orehe, kakor bi še dvomilo, sta li to res Lazar in Ivanka, ali so to druga bitja, ravnodušna zame, tuja, ne dotikajoča se tako silno mojega srca. Povedati moram, da sem Ivanko na ulicah pozdravljal, še predno sem prišel

drugokrat h Gregorki, da se mi je, ko je odrasla, zasadila v spomin, da so moje misli vselej, kadar sem slišal njen mehak glas pri Gregorki, zavrnile na njene globoke oči in da sem ob takih prilikah pozabil na borno resničnost in na izpit iz računovodstva in si naslikal za ta svet življenje, kakršno ni bilo opisano v moji suhoparni knjigi. Ivanka je bila deklica tolike miline, da je ni bilo mogoče prezreti v hiši. Če sva z Lazarjem odzdravljala Vahulji prisiljeno in suho, pozdravljala sva Ivanko z igrajočim srcem in nisva je pozdravljala samo z besedo, omiljeno z naglasom naklonjenosti, vse črte najinih lic so izražale spoštovanje in sočutje. Na njenem obrazu se je svetila sreča zorne mladosti in neskaljenega veselja in nobena črta ni pričala, da je bilo to dekle sirota brez očeta in matere, sirota, ki se je trapila od jutra do večera, da preživi sebe in staro mater.

Razbravši položaj, sem se splazil tiho nazaj v sobo, kakor človek, kojemu je zdajci padla na dušo moreča ga skrivnost; položil sem knjigo na polico in šel pod grad Podturen uživat svežega zraka. Ivanka je bila moja prva ljubezenska misel, in da sem bil smelejši in mi je ona dala kdaj kak znak ljubezni, nikdar več bi te deklice ne bi mogel izruvati iz srca. Tu na sprehodu sem izprevidel, kaj

mi je bila in kako lepe so bile sanje o nji, in začutil sem prvikrat v življenju tisto neznosno srčno rano, o kateri so peli vsi meni tedaj znani pesniki. Dve uri sem se motal po stezah in potih pod Rožnikom, in kakor so zmedene in zavozlane te steze in poti, tako zamotane so bile moje misli. Ko sem se vračal domov, sem srečal v drevoredu Lazarja: globoko zamišljen, v tla gledaje je šel kakor burja mimo mene. Ni me opazil. Hitel je tudi on v Podturen, tudi njemu je bilo treba svežega zraka. Postal sem in gledal za njim. Padlo mi je nekaj v glavo, nekaj nerazločnega in temnega, da sam ne vem, kaj je bilo, ali motreč za Lazarjem, sem izprevidel, da je zdaj konec moje tajne sreče, da je na veke izgubljeno zame, kar je prišlo v last prijatelju. To motrenje za prijateljem mi je privabilo na lice bridek nasmeh. Posmejal sem se samemu sebi. Tako sem se že v mladeniški dobi naučil se premagovati, ukrotivši prvo strast, ki se je pojavila v meni.

Ko je Vahulja izprevidela, da ji nič ne hasnijo napori in izzivanja, se je kazala užaljeno in dasi so njeni dolgi, živi pogledi še pričali, da še vedno tli strast v njenem srcu, je bila že brati na njenem zamišljenem licu prisiljena, nemirna odpoved.

IV.

Neko nedeljo zjutraj me je poprosil Lazar, naj grem ž njim k Vahu vprašat, je li že narejeno zaukazano novo obutalo.

«Čemu sam ne greš?» vprašam.

«Ne maram zaradi nje.»

Pritajeno sem se posmejal, rekoč: «Star vojak si, pa se Putifarke bojiš!»

«Ne bojim se nikogar,» je odgovoril Lazar, «a tako mi je zoprna ta vsilujoča se ženska, da ti povedati ne morem. Da, ona je prava Putifarka.»

«Ali si že slišal, kako ravna z Ivanko in njeno staro materjo?»

«Slišal; prava šiba božja je obema.»

«Ali se ti je Ivanka sama pritožila?»

«Ivanka... Ivanka ne toži. Gregorka mi je pravila in drugi ljudje tudi vedó.» Lazar se je obrnil od mene, njegov obraz je bil obsenčen; izprevidel je, da nemara več vem, nego je bilo treba. Umolknil sem, ker sem čutil, kakšnih strun sem se dotaknil. Res so slepi zaljubljeni ljudje. Kako bi bil mogel pač prezreti Lazarjevo in dekličino vedenje, ko bi tudi ne bil slučajna priča njiju sestanka na vrtu? Frančišek mi tiste dni ni pravil smešnic, svojega Pipana je pozabil, govoril je malo, tudi zgodovinske knjige ni imel vedno pri rokah. Šetal se je po sobi in mnogokrat je

postal pri oknu nad vrtom in ni mu bilo žal časa, ki bi se bil dal s takim pridom porabiti pri knjigah. Ivanka prejšnje čase ni bežala tako tiho, lahko, po mačje gibčno mimo naju, in če je dvignila oči, te niso bile poprej vajene se spajati s tako živahnostjo z Lazarjevimi.

Stopila sva k Vahovim. Čevljar je likal dodelane čevlje, žene ni bilo doma.

«Dobro jutro, gospoda!» je kliknil Vah, «po čevljičke ste prišli, jelite!»

«Da, po čevljičke,» je odgovoril Lazar.

«Že so zbiti in sešiti. To bodo čevljički, da takih še niste imeli. Ovili se bodo noge kakor predivo, usnje jedro, podplati jeklo. Tu ni nič tistega piškavega blaga notri, kakršno dajejo sedaj v obutel. Tisto blago, ki izdelujejo zdaj po fabrikah na mašinah, res na videz je na blesk, ali komaj ga dobro nategnete in stopite, pa je preč — resk! Jaz pa delam vse z roko in na moč!»

Nama z Lazarjem pa ta hip ni bilo do tega, kaj blebeče kopitar; najine misli so hipoma ušle v ves drugačen svet, tja za pol priprte duri sosednje sobe, kjer je prebivala Ivanka. Izza teh duri je zabelelo pri najinem vstopu dvoje drobnih ženskih rok, tanko zapletajočih rumenkaste lase v dolgo kito. In kakor bi Vaha ne bilo v hiši in bi ničesar drugega ne bilo na svetu, sva se zagledala v te bele ela-

stične prstke, ki so tako gibčno prebirali mehke, svetle lase, kakor bi plesali po taktu divne razburilne godbe, in v to polovino rdečega obraza, kakor dozorevajoča jagoda, in na živo oko, ki je pozdravljajoč in smejoč se napol prikrito zrlo na naju.

Videč, kako sva se zagledala v Ivanko, je viknil Vah v sosednjo sobo: «Ej, deklina, prepelica, le bliže pristopi. Nista taka gospoda, da bi te pojedla. Mlad gospod, ljub gospod!»

Ivanka se je odmaknila za duri, pa kmalu je stopila na prag z zapletenimi lasmi, podobna pomladanski roži. Bila je praznično oblečena. Radostni blesk njenih oči je oživil Lazarja.

«Sedita, gospoda, se bomo kaj pogovorili o starih časih, kako smo mi vojačili po svetu. Primakni klop, deklina!»

Ivanka je nama primaknila klop. Poklonila sva se ji in sedla. Mela se je ob vratih kakor otrok, ki je prišel v nenavaden položaj, da občuje z odraslimi ljudmi, ki ga izprašujejo o stvareh, ki so celo zanj preotročje, ali pa o takih, do katerih še njegov razum ne dosega popolnoma.

«Vesta kaj, gospoda, o laških dekletih vama kaj povem; saj taki gospodje le o dekletih radi slišijo,» je povzel Vah, «in obutala potem laže pričakata!»

«Povejte kaj veselega in poštenega,» je odgovoril Lazar. «Lahinje so lepe, kajne?»

«In zvite.»

«Pravijo. Pa Vi se pač niste dali prevariti nobeni.» Lazar je govoril trdo, veselo in pritrkuje z glavo.

«Tega pa ne, premotila me ni, ali poskušala je ena v Veroni.»

Vah je vzel leseni gladež in začel ž njim neznansko drgniti kraje podplatov. Kakor kodelja nad vegastim kolovratom mu je opletavala glava nad čevljem. Ko je ogladil podplate in si oddahnil, je pričel:

«Torej v Veroni je bilo na Laškem in nastanjen sem bil kraj mesta s konjem šarcem. Dober konj je bil, ali spomladi nikakor dlake ni hotel dati od sebe, dasi sem ga golil od jutranje zarje, pa da so nam trobili večerno zarjo. Takrat konj še niso strigli. Kakor ščetine so štrlele kosmatine od njega tja do poletja in mene so zmerjali in uhljali višji od mene dan na dan. Zato pa se je svetil, ko sem ga dobro ogolil, kakor salo in plaval je z menoj preko laškega polja, kakor zvezda preko širokega neba!»

Vah je potegnil dober požirek žganja iz steklenice, stoječe pred njim na stolu, umolknil in se zasolzil. Te solze so bile bržkone posledica hudega pijančevanja.

«Bogme, dober konj je bil Vaš šarec. Le pripovedujte!» ga je obodril Lazar, ki je imel oči vedno pri Ivanki.

«Z menoj je imel v hlevu svojega konja moj tovariš Madžar, ki je znal le toliko naših besed in jaz tudi le toliko madžarskih, da sva se za silo razumela. Tisti Madžar ni maral dosti za svojega konja, imel je pa bukve in v tiste bukve je vedno gledal. Čudil sem se včasi, kako se hudir ne naveliča. Ni bil prida človek. Še poleg konja je gledal vanje in če je prišel kak višji, jih je skril v žleb. Bil je gotovo iz kake dobre hiše.»

«Ker je znal brati?» je vprašal Lazar, da bi pokazal svojo paznost.

«Tudi zato, in pa ker je bil lep mladenič: obraz okrogel, poln, kakor na kopitu, in tudi denar je dobival od doma. Hlev je pripadal hiši, ki je bila lastnina laškega grofa, v hiši pa je stanoval grofov najemnik. Otroci iz tiste hiše so se naju kmalu privadili: prihajali so v hlev, ogledavali in otipavali najino opravo in v kratkem so se pri naju udomačili. To je dobro znamenje, se mi je namuznil Madžar, ko so se otroci vpričo naju že brez strahu prekopicavali po slami.»

«Zakaj je bilo tisto dobro znamenje?» je vprašal zaradi priličja Lazar, ko je čevljar malo poduškal.

«Madžar je bil navihan človek. Vidiš, baratom, mi je dejal, otroci so se naju navadili in za otroki prideta kmalu tudi najemnikovi hčeri pogledat v hlev. Že se prepeljavata po dvorišču in to je dobro znamenje. In res, kmalu sta stali najemnikovi hčeri na pragu hleva.»

Vsi trije poslušalci smo lahno pordeli, se spogledali in se posmejali. Nam je bilo tako lahko, svetlo na dušah.

«Ali sta bili lepi tisti dve deklici?« sem vprašal.

«Lepi! Obraz teman, napet in prišpiljen, kakor ajdovo zrno. Vse Lahinje so take, tanke in ravne kakor ščetina.»

«Pa ste se zagledali v eno ali v obe,» je pridejal Lazar in nekak šegav pogled mu je ušel po strani na Ivanko, ki mu je enako odgovorila.

«Ne tajim — laže mi je bilo, kadar sta stali deklici v hlevu, in zdelo se mi je, da moje roke s povesloma slame hitreje švigajo po konjskem hrbtu. Milovali sta naju, da sva velika trpina in kaka škoda bo, če padeva v vojski. Prišli sta pa vsak dan po dvakrat, trikrat in po celo uro sta stali na pragu hleva, se smejali in brbljali. Mlajša Kolomba se je uprla v Madžara, starejša Jermenžila pa va-

me. Ej, takrat je bilo življenje, mladost, zdravje in vsega drugega dovolj. Ob vojski je vsega dosti, ob mirnem času pa živi vsak vojak na tesnem.»

«Da, posebno kadar si jermenje na tesno zapne,» je dodal veselo Lazar.

«Le en primer Vam povem. Prišlo je povelje: vsak dan dobi vsak vojak pet smotk na roko in po mestu se mora izprehajati in v mestu pokaditi smotke. To je bilo pa zato, ker so se bili Lahi uprli, da ne marajo več avstrijskega tobaka, da bi s tem oškodovali cesarske dohodke. Ker nam je bilo prepovedano v tistih nemirnih časih posamič hoditi po mestu, smo se izprehajali po najbolj obljudenih krajih v tolpah in vsak je imel gorečo smotko med zobmi. In pokazali smo jim, da se bodo smotke tudi brez Lahov še kadile!»

«To so se Lahom sline cedile po dobrih smotkah, katere ste dobivali zastonj in kojih vonjava jim je puhtela v uporne nosove. Ali ste jih užugali Lahone, ali so se podali in so zopet segli po našem duhanu?» vprašam.

«Kar jaz vem, se niso podali. Nam je kmalu za tem prišlo povelje, da nam je vsak čas odriniti na Ogrsko, kjer je bil Košut dvignil rebeljon.»

«Kaj pa je bilo z Vašo Jermenžilo!» sem vprašal hitro Vaha, boje se, da ne bi padla v vodo povest o italijanskih deklicah.

Vah je pricurnil v grlo žganja in si z dlanjo obrisal porosele brke. «Deklini sta se naju kar navadili. In glejte, kake reči mi je govorila Jermenžila. Beži, pravi, z menoj na Pijemonteško, tam boš čevlje delal, jaz bom pa tvoja žena! Tu ti ude polomijo, ali te pa še ubijejo; beži z menoj, tako me je večkrat nagovarjala. In veste, tako se je obesila name, da sem dejal sam v sebi: Vraga, slaba je polenta, ali ko bi ti šla z menoj na Kranjsko —» Kopitar se je posmejal v ves obraz in dvignil razščetinjene obrvi preko vsega čela.

«Lepo je to, Vah, da ste ostali zvesti slovenski zemlji, sem obodril mojstra. «Povejte, kako ste z Jermenžilo izpeljali stvar do konca.»

«Le poslušajte! Tiste dni so v naš regiment vtaknili nekaj Madžarov, katere so uklenjene pripeljali z Ogrskega. Trije tistih so se napili nekega večera in razgrajali po mestu in kričali ‚eljen' zemlji Ogrski in Košutu. Takrat so Lahi in Madžari kljubovali našim, kjer so le mogli. Nato so vse tri prijeli in priprli. Zaprti pa so bili v neki kamri, ki je bila poleg hleva, kjer sem imel konja. Neko noč je stal pri tistih jetnikih na straži moj madžarski

prijatelj. Po vojaških zapovedih pusti stražnika pri miru, kakor da stojiš poleg božjega groba, in vendar Madžar tisto noč ni imel miru. Ko je sedela Jermenžila v kotu dvora pri meni, je stala pri Madžaru njegova Kolomba. Pri luninem svitu sem dobro razločil, kako so se v njiju pomenek vtikali tudi jetniki, dasi kaj takega ni dovoljeno. Če je zarožljala kaka častniška sablja na ulici, je dala Jermenžila znamenje in Kolomba je zbežala kakor srna preko dvora, jetniki so skočili od okna in Madžar je korakal pod oknom z golo sabljo raven kakor sveča. Ko je zopet utihnilo na ulici, se je pričel pomenek pred ječo iznova. Malo pred deseto uro je bilo teh pomenkov konec, ker ob desetih se je menjala straža. Madžar je šel v stražnico, dekleti v hišo, jaz pa spat h konjem. Kako sem se zavzel drugo jutro, ko sem slišal, da tistih Madžarov ni več v ječi, pobegnili so vsi trije z mojim tovarišem vred. Zgodilo se je pa to med drugo in četrto uro ponoči, ko je stal na straži Madžar. Čakal sem, da se prikaže katera deklin, pa zastonj sem čakal. Ves dan nisem videl nobene in tudi drugi dan ne, in tudi otroci iz hiše se niso več prišli prekopicavat po moji slami. Tretji dan smo odmarširali na Ogrsko.»

«Kaj menite, ali je Madžare tista deklica izpeljala izpod cesarskih zastav ali ka=li?» je vprašal radovedno Lazar.

«Podoba je. Lahinje so take. Zakaj je pa mene izkušala tisto poslednjo noč Jermen=žila, naj bežim z njo pod sardinskega kralja. Pravila mi je, da se na Sardinsko preseli tudi njen oče in vsa družina, ker bodo grofova posestva v Veroni prodana in grof sam je že zbežal. Podoba je tako, da so tisto noč zbe=žali vsi, ker nisem videl nobenega več.»

«Oj, poštenjak ste bili, Vah, da se niste dali preslepiti,» je pohvalil Lazar. «Mamiti ne=dolžnega slovenskega vojaka, kakršen ste Vi, to pač ni posnemanja vredno delo; ta dogo=dek pa kaže, kako vnete so Lahinje za svoj narod. Pri nas bi bilo kaj takega nemogoče; naše ženske nimajo takega rodoljubja.»

«Oh,Vi tako pravite... seveda vsak moški tako pravi!» se je vnela Ivanka, ljubko se smejoč. Kazala se je malo užaljeno, a bila je to tistega roda užaljenost, katere ne smatra=mo za resnično, katera se tako rada pojavi med zaljubljenimi ljudmi, če si hočejo na=gajati.

«Oprostite, gospodična, ni pravila brez iz=jeme,» je hitro popravil Lazar vesel, da ima povod izpregovoriti z deklico.

«Oh, v rodoljubju tudi ljubljanski gospodje niso trdni; slišala sem že, da navadno pravijo: Iz čigar sklede jem, tistega jezik govorim. To je prav žalostno za Slovence!» Ivanka črke ‚ž' ni mogla čisto izgovoriti, izgovarjala je ‚šalostno', kar njenega govora ni nič kazilo, še pridalo mu je neki poseben, samo nji lasten izraz.

«Da, to je res žalostno,» je odgovoril Lazar. «Naj si bo človek v katerikoli službi, on vedno je iz sklede naroda. Težko je najti zavod ali upravo, kamor bi se ne stekali prispevki naroda primerno njegovemu številu in bogastvu v primeru, kolikor njemu koristi ta uprava ali zavod.»

Ivanka se je čutila že kar domačo ob Lazarjevi navzočnosti. «Vi še ne veste, kako nemškujejo moški v Ljubljani,» je dejala. «Saj jih spoznate, če ostanete dlje tukaj.»

«Odklej ste Vi taka iskrena Slovenka, da ste zapazili to narodno mlačnost?» je vprašal moj prijatelj.

«Od tistega časa počenši, kar sem prvikrat prebrala Prešerna.»

«To je lepo! To je lepo!» je ponavljal odobruje Frančišek.

Kje je neki dobila obliko ‚počenši' v svojo govorico? sem vprašal ves zavzet. Nastal je kratek premolk. Nisem se čudil deklici le

zaradi rabljenega deležnika, oblike, ki je delala meni toliko preglavice v šoli, vse njeno bitje je bilo polno tistega mehkobnega in obenem odločnega, dobrega, mladostnega ženstva, ki se na prvi hip prikupi in zavzame moškega. V njenih očeh ni bilo drznosti in neskromnosti: s svojim vlažno bleščečim žarom so božale tako Lazarja kakor mene ali Vaha ali mačka, ki je zaspano murlikal pod pečjo.

Lazar je pretrgal molčanje, rekoč:

«Tako mislim, Vah, da ste prišli iz dežja pod kap, ko so Vas premestili z Laškega na Ogrsko.»

«Saj je bilo res tako in tako pravim, da ne Madžari ne Lahi niso bili prida ljudje. Takrat so bili čudni časi: če sem legel zvečer s tovarišem, nisem vedel, ali ga najdem zjutraj še poleg sebe, ali ga odnese ponočni veter bogve kam. Ko smo se bili po Ogrskem, so nagnali v naš regiment laških ljudi, kakor poprej na Laško madžarskih, in tudi ti so nam uhajali drug za drugim ali pa trumoma. Le kar nas je bilo pravih naših mož, ti smo bili vedno pripravljeni udariti, kadar se nam je velelo: Sablje ven!»

Po zadnjih besedah se je kopitar dvignil po ščetico in črnilo. Vzpevši se k polici je pogledal skozi okno in nič mu ni prijalo, kar

je videl na dvorišču. Hlastno je segel po steklenici, popil ostanek žganja in zroč skozi okno je mlasknil z jezikom in namrdnil obraz, kakor tisti, ki je izpil kozarec pelina. Potem je kliknil: «Harum baša, cirum curum, čuhu čuhaj — moja starica gre domov! Nikar ji ne pravite o Jermenžili!» In kakor se glumec, zvirajoč pred občinstvom v cirkusu pred vsako novo zvirko abotno postavi in s pogledom značilno šine po občinstvu, želeč zanimanja in pohvale, tako se je Vah postavil pred nas, očitno hoteč nas pripraviti na nekaj posebnega, različnega od tega, kar je bilo doslej. Mene je spreletela misel, kako prijetno bi se sedelo pri Vahovih, ko bi ne bilo Vahulje. Ivanka se je za hip zganila, kakor bi hotela uiti v svojo sobo k stari materi, pa precej se je vzbudil v nji odpor, pogledala je v strop, potem pa Lazarja, kateremu ni ušel pojav njenega notranjega boja, in trdni sklep je bil storjen, da počaka ob durih slone nemilo gospodinjo.

Vrata so se odprla in vstopila je «starica».

V.

Val rezkega zraka je zaplul z gospodinjo po sobi. Bal sem se, da ta sitna Vahulja zamori naš prijetno oživljeni pogovor in pomenek slično slani, ki je nastlavši travnik «vso

trav'co pomorila in vse rož'ce pisane». Ona sama se je po dosti prijaznem nemškem pozdravu (imenovala je naju z Lazarjem «Herrschaften», mislila pa si je menda «Kundschaften») in po priličnem strmenju, da sva tako zgodaj že na nogah, držala pusto in vidno kazala spočetka, kako malo ji je mar tuja trojica, navzočna v njeni sobi. Vendar pa tudi ni mogla odoleti svoji stari navadi, da bi ne pokoketirala, kar je pokazala s tem, da je vzela ruto z glave, stopila pred zrcalo in si tam popravljala kito močnih temnih las, ovito dvakrat okoli glave, kar ji je dalo priliko, v zrcalu obrsniti nekaterekrati tja, kjer se ji je predstavljala podoba toliko zaželjenega Lazarja. To je Lazar opazil in kakor bi ga dregnil hudobni, nagajivi duh nasprotovanja in zanikanja, je obrnil hrbet proti zrcalu in s svojim navadnim smehom na licu ogovoril Ivanko, rekoč: «Kaj pa, gospodična, ali greste kdaj v slovensko gledišče?»

«Oh, samo enkrat sem bila to zimo, na vseh svetnikov dan,» je odgovorila deklica.

«Aha, pri Mlinarju in njegovi hčeri?» je vprašal Frančišek.

«Da, pa še takrat sem se tako vedla, da se mi še zdaj smejejo Gregorka in moje tovarišice.»

«Ta smeh se gotovo nanaša na kako ljubezniv dejanje od vaše strani?»

«O, prav ljubezniva sem bila in otročja, tako da me je bilo prav sram, ko sem se opomnila in se obenem sama sebi smejala.»

«Kaj se je takega prigodilo?»

«Le pomislite: sredi igre sem začela ihteti in solze brisati, tako da so od vseh strani na mene gledali in se mi smejali. Od takrat še nisem bila v gledišču, ker se bojim, da bi se mi ne pripetilo zopet kaj podobnega. Pa tudi nisem posebna prijateljica gledišča.»

«Ali res ne?»

«Prav res.»

«Glejte, v tem ste meni podobni.»

«Oh, res? Jaz sem se včasi že naveličala sedeti pri predstavi in prav dolgočasno se mi je zdelo, med tem ko na primer v cerkvi lahko sedim celo uro in se nič ne naveličam.»

Lazar je malo pomislil, potem je odgovoril: «Da, v tem sva si podobna, ker sem se tudi jaz naveličal gledišk ih predstav, le vzroki so pri Vas drugačni kakor pri meni. Za mojih dijaških let in še pozneje sem bil ves za gledišče in vsak denar bi bil nesel vanj; namah pa me je minila navdušenost in razočaranje mi je prišlo v najboljšem avstrijskem gledišču, v dvornem gledišču na Dunaju, pri najboljših igralcih. Igrali so žaloigro Arija in

Mesalina. — Tu je Lazar pripovedoval, kako je šel v dvorno gledišče, še poln mladeniških misli, gledat razborita igralca: gospo Wolter in gospoda Levinskega; kako si je naprej naslikal značajno Arijo, žensko visokih misli, in lokavo in ničemurno Mesalino, žensko močne čutnosti. (Vahulja je stopila mačku na rep, da je nemilo zacvilil in odskočil za duri, kjer je zvijal rep in mrko gledal na družbo.) In ves svet njegovih premišljevanj se je vrtel že nekaj dni poprej okoli teh dveh zgodovinskih žensk. In tu tekom predstave, kar hipoma je prišlo razočaranje. (Lazar je zamolčal, da je bil vzrok prevrata njegovih nazorov beda, ki ga je tlačila na Dunaju, in tuga po domovini in iz teh izvirajoča nezadovoljnost s človeštvom in ono mladostnim filozofom, če so bedni in nesrečni, lastno preziranje vseh ljudi, torej tudi onih, ki se kretajo po deskah.) Oh, ti nisi Arija, ti ne Mesalina, ti nisi Cecina Pet, ti ne Marko Pet! — je vzkliknilo nekaj v njegovih prsih in ta vzklik je uničil mnogo njegovih prejšnjih nazorov in vzorov. Vse je laž, vse je prevara! — šepetalo mu je nekaj na uho. Od takrat se za gledišče več ne navdušuje. Izgubil je za vselej dar iluzije — pomen te besede je Lazar kolikor mogoče razložil — in on še vedno občuduje dejanja velikih mož, a nevoljen beži od desák, na

katerih se razkoračen zvira kak krojač v Črtomirovi obleki in hoče pokazati junaka davno preteklih časov. To je žalostno zanj, da je tako zgodaj prišel do spoznanja, toda razmere, življenje, izkušnje — in Lazar se je razgovoril in postavil je na dlan vso svojo preteklost. Ni je slikal kar s temnimi barvami; doteknil se je tudi svojega duševnega življenja, notranjega razvoja, a modro je zamolčal svoje najbednejše dni. H koncu je dodal nekak posnetek, rekoč, da ni bila njegova preteklost najjasnejša, da si je ne želi nazaj, da pa gleda poln nad v prihodnost, da ni izgubil po svetu energije, volje, poguma.

Vsak sam o sebi najrajši in najlažje govori in vsak je že pripovedoval samemu sebi cele pravljice o samem sebi. Lazar pa je dobil priliko, razložiti povest svojega življenja deklici, ki ga je mirno, radostno in hvaležno poslušala, kakor da ji je treba te pravljice in si jo hoče vtisniti za vse življenje. Kaj mu je bilo mar malopaznosti Vahove, kaj mu je bilo mar Vahulje, ki je delala, kakor bi malomarno brskala okoli ognjišča, pa je od togote spreminjala barve, videča, kako se dva človeka, katera oba sovraži, v njeni, v njeni sobi zbližujeta in bližata višku pozemske sreče.

Vahulji se ni nič kaj zdelo umestno, da je Lazar nazival Ivanko z gospodično, in kolikorkrat je izgovoril ta pridevek, vselej je posmehljivo namrgodila lice. Ni je razjedal samo strup ljubosumnosti, tudi nož sovraštva jo je neusmiljeno rezal v srce.

VI.

Med tem je Vah čevlje dolikal. Postavil jih je pred Lazarja, rekoč: «Zdaj so pa! Tako se privadite mojega obutala, da se ga boste spomnili na sodni dan, ko vstanete iz groba in zavpijete: Vahove čevlje sem, Vahove čevlje sem! Nosili jih bodete dve leti in se bodete še dolgo spominjali mojega dela. Kaj stavite, da bo res!»

Tu je vzpihnila Vahulja, stopila sredi izbe, se površno ozrla na Lazarja in se bistro obrnila k Vahu, rekoč: «Ali si ti neumen, Vah! Taki gospodje, da bi mislili na razščetinjenega čevljarja, kakršen si ti? Taki premišljujejo o drugačnih stvareh. Kako si ti neumen! Groza!»

To je odvrnilo Lazarja od Ivanke in ne da bi pogledal mlado ženo je odgovoril: «Da, različne misli rojijo človeku po glavi in ena izvira iz druge. Kdo ve, če se pozneje, ko me ne bo več tukaj, ne spomnim še kdaj današnjega dneva in tudi mojstra Vaha.»

«Pa vendar ne mislite zapustiti Ljubljane in nas?» je vprašala Vahulja in temu vprašanju je bil primešan izraz porogljive prošnje.

«Ne ve se še; morda bom na svetu kakor ptica selivka, danes tukaj, jutri tam.»

«Zategadelj bi bila jaz rada moški, da bi mogla iti po svetu, kolikor in kamor srce želi.»

«Človek se naveliča tudi tega in tako nestalno življenje trga srce, če se človek ubija na zemlji kakor riba od kamna do kamna.»

«Pa je le prijetno in zanimivo.» Razmahom se je obrnila zopet k možu. «Jeli, Vah, ti si tudi dosti hodil po svetu, ko si bil mlad. V vsakem mestu si imel po vojaškem običaju drugo gospodično. Vojaki ste vsi enaki!»

«Take sile ni bilo,» je čmerno pristavil Vah.

«Seve, če si bil umazan, kakor si danes, te gospodične niso dosti marale. Kaj si mislita gospoda, ko te vidita v nedeljo takšnega.»

«Kaj... pri delu sem... od šestih že zbijam, tolčem in mažem po čevljičkih.»

«Pa bi se bil umil in počesal, ko si vstal. Saj te vedno učim! Kaj bo pa naša lepa gospodična rekla, ko si ves prižast po licu?»

«Ali deklina?» je vprašal kopitar nedoumevajoč.

«Ne bodi, ne bodi! Kaka deklina? Saj deklin ni več na svetu. Kaj deklina! Zdaj

imamo samo gospodične! Kje je tvoja pamet? Groza!»

«I nu —» je zamrmral Vah in se potuhnil. Kako heroično navdušeno je govoril poprej o svojem vojačenju po Laškem in Ogrskem in kako lirično piskljivo je javkal tu pred svojo ženo!

«Ti še ne veš, kakšne so te frajlice,» je nadaljevala zlobna žena. «Le mene poslušaj, Vah! Zjutraj vstane in brž beži k ogledalu in prva misel ji je, kako bi se ne primerno, ampak nad mero nalepotičila, našemila in nafrkala in napravila iz abotne, tope dekline divno gospodično. In ni konca ne kraja vrtenja pred ogledalom in pred predalnikom in vsa druga hišna dela — groza — kaj to frajlici mar! Da so le lasje lepo na fru-fru in ličica interesantne barve in da se obleka lepo oklepa, prilega in oprijemlje. Potem pa na ulici tisto nesramno spogledovanje in striganje z očmi, postavanje po drevoredih, pozdravljanje z vsemi brivci in mazači! Jelite, gospodična, da je tako?»

Ivanka je koprnela ob tem naskoku nemile gospodinje; kri ji je šinila v glavo, zmešala molekule v možganih in ji tako prestrigla hiter, stvaren in rezek odgovor.

Lazar je opazil dekličino zmešanost in je suho odgovoril Vahulji: «Pripeti se, da,

mogoče je, da ima takih gospic tudi Ljubljana, ali gospodične Ivanke Vi sedaj pač niste slikali.»

«Ne ve se.»

«Tedaj ste jo slikali povsem neresnično. — Vah, koliko sem dolžan za čevlje?»

Vah je praskaje se za ušesom povedal vsoto in Lazar je plačal.

«Oj, gospod Lazar, ali je mogoče, Vi ste se že vzpeli do varuha te dekline,» se je zasmejala Vahulja po kratkem premisleku. «Čestitam! Vam seveda treba drugače govoriti; oprostite, da sem se izjavila tako odkrito!»

«Oh, izjavili ste se neprilično in povsem lažnivo,» se je zdajci oglasila Ivanka, katero je minilo prejšnje koprnenje, a glas se je še tresel. Njena nožica je zdrknila z durinega praga, izzivajoč in nastopajoč, kakor bi se hotela postaviti v bran, po njenem mirnem obrazu se je razlil nasmeh, tisti slastni, pol zlostni, pol nasmešljivi nasmeh, ki je lasten samozavestni mladi nedolžnosti, če stoji pred sovražnikom, o katerem meni, da nima škodljivega orožja.

«Glej, glej, Vah, kako me naša gospodična pita z lažnivko,» se je obrnila Vahulja po izbi iskaje moža. «Vidiš, kako gospodično si odgojil?» Ali mojstra že ni bilo v sobi; vtek-

nivši zasluženi denar v žep, se je bil tihoma izmuznil iz sobe.

«Le poglejte, gospod Lazar, kakega gospodarja imam; ko bi bilo treba se potegniti za svojo ženo, ga pa ni. Oh, kako sem sama na svetu! Zdaj pa res drugega ni, kakor da prosim vsestransko odpuščanja.» In zavrtela se je kakor vrtavka sredi sobe, se porogljivo priklonila in obstala pred deklico, rekoč: «Oj, dična gospodična, oprostite mi tudi Vi!»

Dregnil sem Lazarja v komolec, hoteč ga opomniti, da bi bilo čas zapustiti to odurno žensko.

«Ivanka!» se je zaslišal iz sosednje sobe star, hripav in zadušen glas.

«Precej, precej, mati!» je odgovorila Ivanka pospešno v duri in precej se je tudi odzvala na Vahuljin ugrizljiv priklon. Ustnice so ji trepetale in vedno se ji je še tresel glas. «Oh —,» je dejala obrnjena z vsem telesom k Vahulji — Ivanka je stavke rada začenjala z vzklikom: Oh —. «Oh, ko bi Vi le hoteli pometati pred svojim pragom, pred mojim ni smeti, in ko bi videli bruna v svojem očesu, mene pa pustili na miru!»

«Torej pred mojim pragom, pravite, da so smeti?» Mlada žena je uprla roke v bok.

«Poln kup jih je tam!»

«Groza!» je vzkipela Vahulja, «to je pa že preveč, da bi nedorasle smrkolinke poučevale odrasle poštene ljudi. To je pa že res, da se lahko reče, da jajce več ko puta ve. Komaj se je izvila iz plenic, pa že druge uči.»

«Oh nikdar, nikdar bi jaz ne izpregovorila besedice o Vas, da me ne silite sami k temu. Zakaj se zaletavate vedno vame, ko se Vas ogibljem, kjer le morem? In še to Vam povem, ker se sami prištevate k poštenim ljudem, da je Vaše poštenje znano vsi Kravji dolini. Celo pesem so zložili, ki slavi tisto Vaše poštenje.»

«Pesem?» je vprašala Vahulja kakor iz uma.

«Da, pesem! Oh, ne delajte se tako nevedno.»

Postelja je zaškripala za steno in zaslišal se je zopet izza duri zategnjen, nekak umiljen glas, kličoč Ivanko. Deklica se je obrnila v duri. «Oh, pustite me, mati, da govorim, kakor govori burja na Krasu. Saj smo se dosti natrpeli v tej hiši in danes je moj dan, dan povračila in osvete!» Ponosno se je ozrla po družbi.

«Oh, Vi poštena gospa, ki ste se danes zopet tako kruto in očito zagnali vame in se drznili natolcevati in podtikati meni nespodobno vedenje — a živi Bog mi je priča, da ste obrekovali — le spomnite se, da so Vam

zapeli pošteni fantje šentpetrskega predmestja pod Vašim oknom pesmico o mačku na strehi; tega se domislite in pa tega, čemu so Vam jo zapeli in pred svojim pragom pometajte!» Rekši se je lahno priklonila Lazarju in meni in izginila v svojo sobo.

«Ha, ha, ha!» se je Vahulja zvonko zasmejala, vijoč z rokami. «Glejta, gospoda, kake muke imamo v naši hiši; v kaki ljubezni živimo mi, družina krščanska! Le se ne ožení nikdar nikar, gospoda, nikdar, nikdar! Bolje je iti v puščavo in živeti ob samih koreninicah, nego si nakopati na glavo tako dolgočasno družinsko življenje... Kako prazno, neumno govoričenje! Groza!... Res, da ga ni človeka, kateremu bi se ne mogli postaviti pred obraz sveti evangelji, — kakor so pridigovali nedavno pater Dominik — da se ogleda v njih kakor v zrcalu in spozna svoje grehe in napake, ali otroci nam pa vendar še ne smejo postavljati takih zrcal pred oči in se vtikati v stvari, katerih ne razumejo in ne morejo presoditi. Tej deklini se bo to še otepalo, le pomnite me! Kolikokrat sem upala prejšnja leta, pride čas, in Ivanka spozna, kako je dobro, če ima ljudi, na katere se lahko zanaša... pride k pameti in se bo složno živelo ž njo. Ali ona ne in ne! No, kakor si kdo postelje, tako spi!»

Govoreč je Vahulja hodila po sobi od omare do ognjišča in do mize in do okna in povsod je pospravljala, brskala, brisala, kakor človek, ki je prišel v veliko zagato in ne ve, kako bi prikril osuplost in onemoglost. Z Lazarjem sva segla po klobuke; med durmi sva se primerno priklonila.

«A to vaju prosim, gospoda,» je dejala mlada žena pri slovesu, stopivši na prag, «nikar se ne spotikajta ob tem, kar sta slišala danes pri nas. V nebesih in na zemlji je znano, da smo vsi grešniki; čemu torej očitanja in prazne marnje? Upam, da tudi v prihodnje še rada prideta k nam, in takrat se bomo zabavali bolje!»

VII.

Pokazilo se je jutro, ki se je pričelo tako prijetno pri Vahovih. To sva čutila z Lazarjem, ko sva hodila po sobi, nevede, kako dati duška tesnemu čuvstvu, in molčala kakor učenjak, ki premišljuje o težavnih vprašanjih.

Naposled se je oglasil Lazar: «Kaj si slišal kdaj o tej babi? ... Ali znaš tisto pesem o mačku na strehi?»

«Ne znam. Morebiti je Jenkova pesem o mačku.»

«A ... ne verjamem ... nemara bo kaj drugega.»

«Ali to je pokazala Putifarka, da jo ta pesem grize. Ali si videl? Kakor bi jo bil polil z mrzlo vodo; ker precej je reč izpremenila, kar minila jo je tista zlobna zadirljivost.»

«Da, to je težka vest, ob katero je zadela Ivanka.»

«Meni se zdi neumestno, zakaj baba toliko sovraži deklico.»

«To stvar je treba razvozlati, tu so posebni vzroki. O sovraštvu se ne more govoriti, da je slepo, kakor ljubezen, dasi se dostikrat ne more spoznati, kaj povzroči tako strast. Morda Gregorka kaj ve o tem.»

«Morda . . . povprašajva! Ravnokar je prišla od maše.»

«Ivanka te pesmi ni spravila zastonj na dan . . . to je prebrisana, pogumna deklica. — Hej, Gregorka, ali ste doma?» je zaklical Lazar.

«Doma, doma; precej Vama prinesem mrzle vode!» se je odzvalo iz sosednje sobe.

Gregorki sva povedala od konca do kraja vse, kar se je prigodilo pri sosedih: kako se je razblebetal čevljar; kako se je razgovoril Lazar in so tekle besede kakor namaščeno kolo in je bilo vsem lahko in svetlo pri srcu; kako je poparila Vahulja našo dobrovoljnost, se vmešala, se razkokodakala in zavladala

pogovoru in kako je ta ‚sklesek babji' — prav tako se je izrazil Lazar — napadel Ivanko.

«Povejte, Gregorka,» je poprosil naposled Lazar, «kaj je s tisto pesmijo o mačku na strehi? Ta mora biti imenitna, da je tako spekla njeno vest.»

Ženica je zmajevala z glavo, ker ji nič ni bilo všeč, kar je slišala. «Križ božji,» je javknila, «kaj je bilo treba dekletu čakati takega naliva, ko vendar ve, da proti Vahulji ne opravi ničesar. Do zdaj je sirota molčala in še ji ni bilo prebiti. Kaj bo pa zdaj? Ugonobi jo Vahulja.»

«Ne ugonobi je!» je povzel Lazar. «Naj poskusi!»

«Kaj Vi veste! Ivanka je navezana nanjo in se ne more ganiti od nje. Zdaj ne, zdaj ne!»

«Že poprej sem Vas hotel vprašati, pojasnite mi, čemu si deklica ne poišče drugega stanovanja, kjer bi lahko mirno živela s staro materjo?»

«Stara mati noče; ona pravi: tu umrjem, kjer je umrla moja hči in njen mož. Dve leti sem se že tudi ne more preseliti, ker ne more iz postelje in je čisto pri kraju.»

«Ali povejte, kaj je zanetilo tako globoko sovraštvo v tej družini? Ivanka pač ni zakrivila ničesar?»

«Kaj je zanetilo? Velik greh, Vahuljin greh.»

«Kakov greh? Grehi so mnogovrstni kakor plevel med žitom.»

«Smrtni greh,» je poudarila Gregorka bridko.

«Tudi ti so različni: v nebo vpijoči, mutasti, zoper svetega Duha.» Lazar je govoril odločno, kakor sodnik, ki izprašuje trdovratnega hudodelca. Na njegovem visokem čelu se je bralo, da hoče prodreti stvari do konca in da je pripravljen na vse. Gregorka ga je osuplo gledala.

«Kaj tako izprašujete in gledate kakor ris. Jaz bi se Vas kmalu zbala.» Pri teh besedah je stopila za dva koraka nazaj.

«Postojte, gospodinja, Vam se me ni treba bati, a boje naj se me v soseščini, če bo Ivanki treba moje zaščite. Vedite, da sem pripravljen storiti za Ivanko vse, odkar vem, kako se ji godi.»

«Tako je torej... to se mi je zdelo. Vi zalezujete deklico.»

«Nikakor ne tajim svojih namer, ker so poštene, in nič se ne obotavljam očito priznati, da vse sile napnem, da rešim to dekle neznosnega položaja. Pa povejte že vendar, kaj je s tisto pesmijo in pokaj tako sovraštvo proti Ivanki!»

Gregorka je dvignila pogled na steno k sliki, ki je kazala Pavla, budečega svojo Virginijo, ki se je izgubila in zaspala sredi bujnega amerikanskega gozda. Zadovoljen smehljaj se je razlil po njenem licu, stopila je bliže k Lazarju, rekoč: «Gospod Lazar, Vi imate dobro srce. Blagoslov božji bo z Vami, če ostanete zvesti svojim nameram, pomagati ubogemu dekletu. Vam zaupam, da se ne boste premislili in znemar pustili sirote. Le poslušajte me, zakaj se je razlilo to sovraštvo nad Ivanko. Pred dvema letoma je služil pri Vahu čevljarski pomočnik, ki se je pisal za Mačka.»

«Aha!» je dejal Lazar z izrazom čudečega se človeka, kateremu se je ravnokar zatesala v možgane do sedaj nepoznana misel.

«S tem Mačkom je bila Vahulja ... veste ... no, saj veste kako!»

«O vem, vem, dasi nisem nikdar poznal tega Mačka, pa to se lahko ugane pri prvem namigavanju.»

«Nesreča je tako nanesla, da je bila nekega dne z Mačkom vkup pod streho — —»

«Aha, tudi mene je zalezovala in tudi z menoj bi bila rada ..., veste ..., oh, saj veste kako!»

«Oh ta Putifarka!» sem se odzval in čutil, da mi pri teh besedah sili gorkota v lice.

«In pripetilo se je, da je imela tistikrat Ivanka opravka pod streho in je naletela na Vahuljo in Mačka. Meni je prav žal, da je ona tako mlada prišla na take stvari. Prijokala je takrat k meni. Razen meni pa ni nikdar nikomur omenila o tem, ker je pametna in o takih stvareh takšen otrok ne govori.»

«Danes torej je kljunila golobica prvikrat v sovo in precej zadela v živo. Ali znate tisto pesem šentpetrskih fantov? Vsaj začetek mi povejte, da ji jo tudi jaz včasi zažgolim, kadar pojdem mimo nje preko dvora.»

«Kaj meni mar pesmi ponočnjakov! Le na miru pustite to žensko; vendar ne boste podpihovali ognja in še prediva metali vanj! Ona je objestna ženska in se je že poprej ujedavala nad njo; odkar se je pa to prigodilo s tistim Mačkom, jo črti iz dna duše. Vah je kmalu potem zvedel za to stvar, sam Bog ve po kom,» — tu se je Gregorki beseda malce zapela in ubila — «veste ljudje vse izneso, kar se govori med štirimi stenami... Vah je za to zvedel in Mačka spodil iz hiše.»

«Gorec,» Lazar se je obrnil k meni, «to pesem bi rad znal. Ali nimaš kakega znanca med šentpetrskimi fanti, ki prebivaš že toliko let pod šentpetrskim zvonom?»

«Imam ga. Ali se spominjaš tistega Ščinkovca, ki sva bila ž njim na normalki pod Ivanetičem? Kako ga je lasal Ivanetič dan na dan in mu polagal roko na glavo s tisto svojo neumestno nemško prislovico? Njegov oče je mnogo let fijakaril po Ljubljani.»

«Kje je zdaj Ščinkovec?»

«Stavec je v Narodni tiskarni.»

«Hajdi, poiščiva ga!»

«Ob enajstih ga gotovo dobiva v Zvezdi. Tam se sprehaja ob vojaški godbi. Tudi Mačka sem že večkrat videl tam.»

«Ti ga poznaš?»

«Poznam.»

VIII.

Ob enajstih sva šla z Lazarjem v Zvezdo, kjer sva precej naletela na Ščinkovca, ki se je šetal v stranskem drevoredu, z rokami v žepu, kakor se sprehajajo vsi ravnodušni ljudje, ter z ugaslo viržinko za ušesom. Po kratkem pozdravu je prišlo, kakor navadno ob takih prilikah, spominjanje šolskih let in Lazar se je počudil Ščinkovcu in Ščinkovec Lazarju, da se — oj, oj! — po tolikih letih zopet vidita in snideta.

«Jeli, Ščinkovec, ti stanuješ v Kravji dolini, precej nad znamenjem?» je povzel Lazar, hoteč napeljati vodo na svoj mlin.

«Da.»

«Midva pa v soseščini.»

«Pri Gregorki, nasproti čevljarju Vahu?»

«Da. Ali poznaš Vahuljo?» Lazar je pazno, ostro pogledal na stavca in se s tem izdal, da pričakuje na svoje vprašanje posebne novice. Stavec je spoznal, o čemer gre delo, in zdajci je zamežiknil z levim očesom, uprl desno oko šegavo v Lazarja, napel ter namrgodil šobo tako, da sem se mu na glas posmejal.

«Ali si bil že kdaj pri Vahovih?» je vprašal Lazar.

«Bil, kajpada! Vahulja je moja čevljarica.»

«Kako — saj ona ne dela čevljev.»

«Seveda ne, ali umeriti jih zna kaj dobro. Meni jih je ona pomerila.»

«Hm, hm — ali Mačka poznaš?»

«Poznam, saj sva vkup v gledišču igrala.»

«Pravi korenjak mora biti to — a?»

«Kakšen korenjak? Šalobarda je in tepec! Na odru se je mel, kakor bi valil mlinske kamne.»

«Kaj, ti tudi na odru nastopaš?» je izpraševal radovedni Lazar.

«Da; včasi sem kočijaž, včasi hlapec, kakor nanese in kar treba.» Ščinkovec si je samoljubno pogladil svetle brkice. «Tudi pojem včasi v koru.»

«Koga je Maček predstavljal?»

«Hišnega postrežnika; pa drugega ni imel opraviti, nego med vrati na oder zaklicati: Gospa, jaz sem pripravljen! A še to mu je izpodletelo.»

«Ali se ni morda zarekel in zaklical: Vahulja, jaz sem pripravljen!»

«Kaj si tudi ti že slišal o tem?»

«Ničesar nisem slišal.»

«Res je tako zaklical!»

«Kaj vraga! Beži, beži!»

«Da, istina! Ta tepec neumni! Vahulja, jaz sem pripravljen! je bleknil. Hvala, da je bil tako boječ in je tako tiho zamrmljal, da ga niso slišali med občinstvom. Za kulisami smo od smeha skoraj popokali. Od takrat pa on več ne igra.»

«Verjamem, verjamem.»

«Vahulja je bila tisti večer tudi v gledišču.»

«Slišal sem, da sta bila Vahulja in Maček velika prijatelja.»

«Oj, pa še kakšna! Jaz sem na to prijateljstvo zložil pesemco, katero včasi v Kravji dolini ponoči zakrožimo.»

«Kaj ti tudi pesmi kuješ?»

«Bi že, pa nimam časa in volje pečati se s prismodarijami. Ta se mi je kar brez pravega pomisleka zatelebala v glavo. Veš, jaz sem zmeraj vesel, kaj bi človek klavrno s povešeno

glavo hodil po božjem tlaku kakor kljuse, ki je obljubljeno konjedercu.»

«Napiši mi tisto pesem, jaz nabiram narodno blago.»

«Pisana ti ne bo ugajala, ker ni narejena za tisek; ko bi jo pa v čitalnici zapeli po polnoči, vem, da bi ji vse ploskalo.»

«Kdo jo je uglasbil?»

«Jaz sam.»

«Ščinkovec, ti si postal čudovit možakar. Učitelj Ivanetič se je presneto motil o tvojih sposobnostih.»

Taka hvala je stavca prevzela; prijetno se je posmejal, pomeknil klobuk na tilnik, se pogladil po telovniku in pazno pogledal proti nunskemu samostanu, kakor bi od tam pričakoval kaj prijetnega. Mahoma se je vzpel, njegova dosti pritlikava postava se je nekako povečala in živo je vzkliknil: «Glejta, tam gre Maček nam nasproti! Dajmo ga!... Postrašimo to suho preklo! Jaz bi ga najrajši utopil kakor mlado mače. Počakajmo ga tukaj!»

«Zakaj si pa tako hud nanj? Pusti ga!» je dejal Lazar, ki je že tako težko čakal zaželjene pesmi.

«Kaj porečeta temu... ta pokveka se je domislil moje sestrice Albinice, pa je začel postopati za njo!» je hitel pripovedovati sta-

vec. «Ali sem mu posvetil! Kakor grom sem planil nanj, ko sem videl, da se zvečer že v tretje sprehaja pod našim oknom in da opre= zuje venomer noter; pa ga nisem mogel kaj namahati, ker mi je prezgodaj ušel.» —

V tem se nam je približal Maček, z levico za hrbtom in zlagoma postavljaje palico pred se. Bil je raztegnjen, slok človek, smolnatih las in čisto obritega, sila bledega lica. Ušesa so mu že nekako na izpregled molela od glave, in uhlja, kakor bi postajala prozorna — zna= menje delujoče sušice. Iznad ušes mu je segal na vsaki strani kviško zakrivljen zalizec las v čelo, kakor bi hrepenel, da se združi s črno obrvijo. Šel je mimo nas trdo in ponosno, gledal v stran in živahneje potikal palico v tla. Ščinkovec je pljunil v dlan in si povrtal ž njo nad ušesom, kakor bi si hotel, oponašaje Mačku, narediti takov zalizec. Potem je ve= selo mlasknil z jezikom in nama pošepetal:

«Vesta kaj... pojdimo za njim in se latov= ski pogovarjajmo; ti, Lazar, pa primešaj včasi kako madžarsko kletev.»

Z Lazarjem sva nerazumljivo gledala na stavca, češ, čemu bi govorili latovski in kleli madžarski?

«Le kar pojdimo! Videla bosta, kako se preplaši, ker bo mislil, da se menimo o njem, kako bi ga nabili. On je tako neumen, da še

latovski ne razume. Takemu oslu ne škoduje, če ga imamo za norca.»

Udala sva se temu naklepu, dasi nisva umela, kako bi mogli oplašiti na predlagani način Mačka. Ko smo mu bili za petami, je pričel Ščinkovec svojo latovščino, mlaskal z ustnicami, cmakal z jezikom in oponašal na nekak čuden, smešen način mačje mijavkanje. Lazar se je smejal in zdržano prilagal z vsakovrstnimi neslovenskimi besedami. To se je Mačku že zdelo preneumno in je krenil iz drevoreda na trg, mi za njim. Sredi trga je Ščinkovec suho zakašljal, vzel iznad ušesa viržinko in recitiral svojo pesem, poudarjaje z naglasom, z viržinko in z glavo na dolgih zlogih. In vedno je gledal, kak učinek bo napravila pesem na njegovega sovražnika. Z Lazarjem sva jo zvesto vlekla na uho. Vse pesmi si nisem zapomnil, tudi ni ne v jezikovnem, ne v drugih ozirih vredna, da bi se uvrstila v sicer široke predale naše književnosti, prvi kitici pa še zdaj znam. Glasita se takole:

Je maček na streh',
kaj dela, kaj prav':
Mijav, mijav, mijav!

Je mucka pri njem,
ga boža po glav':
Mijav, mijav, mijav!

«Oh, ta je imenitna, ta pa je imenitna!» je pritrjeval Lazar z glavo. «Ta ščiplje!»

Mačka je pesem v živo zadela; požuril je korake in mahnil proti Gradišču. Obračal je pogled zdaj na levo na hišne številke in napise, zdaj na desno na kostanjeve vršiče, ali razbrati teh stvari menda ni hotel, ampak oziral se je po straneh najbrž zato, da bi ugledal sovražnika, ki mu je za petami. Tako smo ga gnali prek vsega trga. Pri vhodu v Gradišče smo ga pustili. Ščinkovec je bil sila dobrovoljen.

«Ves prestrašen je,» je dejal. «Te pesmi ne more slišati. Zdaj se doma zaklene.»

«Le pustimo ga!» je svetoval Lazar. «Veš kaj, Ščinkovec, tvoja pesem ima na nekatere ljudi blagodejen, nravstven vpliv. Rad bi se je naučil. Povej jo nama še enkrat!» Ni se dal dvakrat prositi.

Čemur sva se z Lazarjem najbolj čudila in smejala, je bilo to, da je znal stavec pri besedi ‚mijav' tako mlaskati in cmakati z jezikom, da se je slišalo kakor strasten, glasen, odmevajoč in slasten poljub, kakršnega z razmahom pritisne ljubimec svoji ljubi pri slovesu in ločitvi za več časa. Poskušala sva se naučiti tega mlaskanja, a meni se ni hotelo podati, čeprav sem zvesto gledal na stavčeve

ustnice. Lazar je pa kmalu razbral in pogodil to stvar.

«Kdo je pač raztrosil po mestu ono ljubkovanje Vahulje z Mačkom?» je vprašal.

«Kdo? Stare babnice so zagostolele in Kurji želodček je raznesel.»

«Kurji želodček?»

«Da. Saj poznaš tisto babišče, ki je znano pod imenom Kurji želodček, tisto mrtvaško ptico, ki okopava mrliče, jih straži in spremlja na pokopališče. Ta obleze vse hiše in obere vse novice.»

«Seveda jo poznaš, Lazar, h Gregorki tudi včasi pride,» vmešal sem se jaz. «Kaj pa, Ščinkovec, ali Vahovo Ivanko poznaš?»

«Poznam. Pripravna, umna šivankarica! Hodila je šivat v Prečno ulico.»

Tu me je Lazar potegnil za suknjo, se obrnil k stavcu in se poslovil, rekoč: «Zbogom torej, Ščinkovec! Kuj še dalje pesmice sebi na slavo in drugim v pouk in radost. Ti nisi zadelana glavica. Ti si ptič! Bog te živi in hvala za pesemco!» Moj prijatelj ni hotel, da bi pesnik Ščinkovec blebevsal o Ivanki.

Ločili smo se; spotoma pa sva še pogledavala nazaj na stavca, mu migala in kimala in on je istotako gledal za nama, nemalo vesel, da je nama pokazal svojo sposobnost in da je bil slavljen in hvaljen.

«Nepridiprav je tista pesem in kdor jo je zložil!» sem dejal na obratni poti, spomnivši se Dantejevega verza: Galeotto fu il libro e chi lo scrisse.

IX.

Oprostite mi, če zasledite na meni ali na osebah moje povesti kako nedoslednost. Že pridejo take razmere in okoliščine in vsa doslednost gre po zlu. Lazar je nekoč našel na meni hibo nedoslednosti: zdel sem se mu premalo trden v svojem slovanskem mišljenju in imenoval me je zategadelj nemškega Pavliho v slovenski obleki. S tem je potipal na mojo občutno stran in dolgo nisem mogel pozabiti tega pridevka. Ponudila se mi je prilika, da sem mu dal razumeti, da taki ljudje, ki se smatrajo za vrh značajnosti in za duševno vzvišene, ne morejo biti vseskozi dosledni.

Nekaj dni po prej omenjeni nedelji sva sedela zvečer za mizo. Jaz sem s prsti dromljal po mizi in premišljeval, kdo je pač izumil tisti dolgočasni konto-korente, Lazar je z nožičem prerezaval liste novi knjigi.

«Kako knjigo pa sedaj premlevaš, bo pa spet zgodovinska — á?» sem vprašal prijatelja.

«Ta pa ni zgodovinska,» je odgovoril.

«Pokaži, pokaži! Ni mogoče, da bi ti obrnil hrbet svoji preljubi zgodovini in da je za en sam večer. Svet bi se podrl!» Vstal sem, sklonil se čez mizo in pokukal v knjigo. Debelo tiskani besedi «Konto-Korente» sta me zbodli tako neznansko v oči, da sem precej nazaj padel na kanapé. Da, kar padel sem!

«Kaj vraga, ali tudi ti riješ med birokrate?» sem vprašal z ironičnim usmevom.

Na obrazu mu je bil razlit tisti pritajeni nasmeh, s katerim človek sramežljivo pripozna, da je zakrivil kaj lahkega, bodisi v svojih razsodkih ali pa v svojih dejanjih in nehanjih.

«Glej, prijatelj,» mi je odgovoril, «zdaj je prišla vrsta nate, da me zasmehuješ, kakor sem se pri priliki jaz posmejal tebi.»

«Ker naposled tudi ti lezeš med žabe?»

«Da, tudi jaz lezem tja, kamor si ti že skočil, in če hočeš, lahko mi očitaš nedoslednost.»

«Ne bodi, ne bodi, kaj bi ti očital! Prav imaš, da se primeš kakega resnega posla in tisto zgodovino zameniš z vedo, ki ti lahko kaj koristi. Tebi je pred vsem treba, da se vrineš v kako službo. Pa ne misli, da ti jo bodo ljudje sami ponudili, na nos obesili, iskati jo moraš. Res, težko je, ali kdor išče, ta najde, kdor trka, temu odpro. Že zdavnaj sem te hotel opozoriti na to. Svoj denar

porabiš, čas poteče in iskal boš službe, ko boš brez sredstev in je boš čakal težje. V tvojem položaju bi se jaz obrnil na agenta Muzeljna v Gosposki ulici, on ve za vse male službe in po novinah bi razglasil, da tak in tak človek želi pisarskega dela. Za zdaj moraš biti z majhnim zadovoljen; zahtevaj toliko, da se skromno preživiš, in v tem se pripravljaj na kaj boljega. Ivanka je vredna, da se potrudiš za kako stalno službo.»

«Kako si danes zgovoren,» je zamrmral Lazar. Senca zamišljenosti se je razlila po njegovem obrazu in globlje se je vtopil v puščobno knjigo. Nisem ga hotel dlje motiti, ker sem se bal, da bi mi ne očital sitnosti. Čutil pa sem tiho zadovoljnost v sebi: prvič zato, ker sem dal tako modre svete prijatelju, drugič, ker sem videl, da se je poprijel resnega dela in je dal slovo zgodovini, kateri je očital že Salust pristranost, in tretjič, ker sem izprevidel, da utegnejo priti Ivanki boljši dnevi, če začne Lazar misliti na resno delo.

Ali dandanes je tako: misli, misli človek na resno delo kolikor hočeš, se pripeti, da si brez kruha. Dosti je ljudi na svetu, ki ne vedo, kaj se pravi biti brez zaslužka in brez kruha, ker niso zmožni resnega premišljevanja; dosti je tudi takih, ki vidijo stradajočega siromaka, a srca jim tak pogled ne

gane, in nekaj je tudi še takih smešnih ljudi, sam sem jih že slišal, katerim se zdi to večno vpitje stradajočega ljudstva po kruhu in po delu nizko, gabno, preziranja vredno filistrstvo. Ljudje poprek v slast delajo: ogromna večina pristopi k delu z dušo, razvneto od veselja: delavci pojo in žvižgajo, kjer je to dovoljeno, gredoč prek mestnih ulic v tovarno, kosci ukajo na travniku, še predno je zažarilo solnce na vzhodu, ženjice prepevajo ob večerni zarji; delo jim je veselje in sreča. Lazar je pokazal, da ne pripada onim puhlim postopačem, ki se sramujejo službe, če ni dobro plačana. Delo mu je postalo dolžnost in jel je napenjati vse sile, da dobi trajno ali vsaj začasno službo. Njegova ljubezen je šla za kruhom. Šel je k agentu Muzeljnu, razglasil po časnikih, vložil prošnjo za razpisano tajniško službo pri neki občini na Dolenjskem in čakal. Muzelj ga je dvakrat ali trikrat poklical in mu sporočil o službi, ki ni bila zanj, ker je bila brezplačna ali pa kje zunaj Kranjske dežele in s tako pičlo plačo, da se je Lazarju škoda zdelo potnih troškov; zato je Muzeljna sumničil, da ga vodi s svojimi službami le za nos.

Tiste dni sva hodila v gostilno pri «Beli vrani» kosit. Zahajal je tja po kosilu na četrtinko vina narodnjak starega kopita.

Takratni starokopitni Slovenci so se odlikovali v tem, da so znali vse vede tega sveta, le slovenskega jezika ne. Obžalovaje so priznali ta nedostatek, a vkljub neznanju našega jezika so šli vendar za narodom po vseh potih. Hvala jim i na tem! Ta narodnjak, star mož, ljubitelj dobre kapljice, počivajoč že na lovorih, je pisal članke o narodnem gospodarstvu v nemške novine in Lazar mu jih je pilil in včasi tudi prelagal na slovenski jezik. Temu častitemu možu se je smilil mladi nadarjeni človek brez pravega dela in je Lazarju nameknil, naj gre službe prosit k prvakom naroda in naj reče tem možem tako: Gospodje, vas je vaša ljubezen do naroda obogatila, jaz nič manj ne ljubim slovenskega naroda; ta ljubezen me je pripeljala iz tujih krajev nazaj, — pomagajte mi, da pridem v domovini do potrebnega kruha! S tem jo je hotel narodnjak zasoliti prvakom, ki so ga prehiteli in prekosili, pomislil pa ni, da istinita ljubezen do naroda pri nas še nobenega ni obogatila, in da prvaki niso zato na svetu, da bi preskrbovali ljudem službe. Lazar je poslušal moža, se opravil, kakor spodobno, in se napotil k prvakom. Prvi prvak, častitljiv mož, ga je zelo ljubeznivo sprejel, sama dobrota je bila razlita na njegovem obrazu, a odslovil je prosilca, rekoč, da ima zdaj samo

pri enem zavodu vpliva in tam ni praznega mesta, da se ga pa spomni, kadar se tam kaj izprazni. Drugi prvak, liberalec in dovtipnež, se je mogočno razkoračil pred ubogim prosilcem, se udaril na prsi in na svojo vero zatrdil, da se dandanes laže dobi služba «hofrata», nego borna pisarska služba. In še k tretjemu prvaku je šel. Ta je dejal, da kadar potrebuje kakega delavca, razglasi po novinah in da ne ve nikjer za nič. Poskusil je priti k zavarovalni banki; tu bi ga bili sprejeli za popotnega agenta; toda agentu se morajo besede zložno zmikati z jezika, ali kakor pravijo: jezik mora imeti na mokrem; a Lazarju se je zdelo, da ima več misli v glavi, nego besed na jeziku, torej takega posla ni hotel sprejeti. In čedalje bolj je spoznaval in ž njim sem spoznaval tudi jaz suhoparnost in brezsrčnost, ki delata iz nas nezadovoljneže, da zabavljamo vsemu, kar se nahaja pod božjim solncem, dokler naposled izmučeni in razteptani, obenem pa tudi utrjeni ne prijadramo v naročje ironije, tiste svete ironije, ki skuša vsa nasprotja spojiti, pokriti vse nedostatke s plaščem krščanske ljubezni in se tako radovoljno vdati v neizogibnost. Blagor mu, kdor spotoma ne omahne na taki trnjevi poti življenja!

X.

Nekega večera je prišel Lazar nenavadno dobrovoljen domov, čemur sem se čudil, ker je bil resnega značaja in nekaj dni se je držal že kislo kakor meglen dan.

«Kaj se ti je pripetilo tako nenavadnega, da si se prismejal v sobo? Kar jamice se ti delajo na licih!»

«V službi sem bil ves dan,» je kliknil veselo.

«Ali res, pa mi opoldne nisi ničesar povedal.»

«Saj ti zdaj pravim.»

«Naposled si se vendar dokopal do nje, hvala bodi Bogu! Ali se ti je vendar posmejala sreča? Ali je kaj prida služba?»

«Da, sreča se mi je posmejala, toda ironična.»

«Torej zopet nič — ej vraga!»

«Službica je to — žal, da sem jo že na kol obesil, ker sem se ves dan smejal samemu sebi in drugim.»

«Te je agent Muzelj morda zopet opeharil za tvoj honorar?»

«Da, zopet. A mar mi je!»

Tu mi je Lazar na dolgo in drobno pripovedoval, kako ga je poklical Muzelj — evo službe! — in poslal ga v menjalnico, katero je pred nekaj meseci nanovo odprl v Ljubljano

se preselivši Nemec, kako se je tam predstavil in so ga sprejeli s predlogom, da bo štirinajst dni brezplačno služil, da ga poskusijo in ako se izkaže, odmerijo mu potem primerno plačo, kako ga je pomočnik menjalnice, krivonos človek, žid nemara, vzel pod svojo vrhovno oblast, mu narekoval dvoje terjalnih pisem na Dolenjsko, dvoje na Notranjsko, kako ga je potem pošiljal na pošto, v brzojavni urad, v prodajalnico po pečatni vosek, po smotke, a ni ga poslal tako, da bi šel in vse obenem opravil, naročil mu je zdaj to, in ko se je vrnil, poslal ga je zopet drugam, skratka: pošiljal ga je. Naposled ga je poslal po žveplenke.

«Kakšna služba zate, ki znaš po vrsti našteti z letnicami vred vse rimske in nemške cesarje, kar jih je kdaj rogovililo po Evropi!» sem jeknil nevoljen. «Tebe po žveplenke pošiljati! Ali si slušal hudirja?»

«Slušal. Spotoma sem zmajeval z glavo, dvojil in se tolažil, rekoč: poskusiti te hočejo, naj bo! — Za popoldne mi je naročil, naj pometem pisarno.»

«Pometal mu pa vendar nisi?»

«Sem, sem, zakaj bi ne! Posmejal sem se samemu sebi, da sem zagazil v tak smešen položaj in posmejal sem se vsem onim, ki se sramujejo kakega dela. Le nepošteno delo je

sramota, vsako pošteno je dolžnost.» — Popraskal sem se za ušesom, spomnivši se reka, kojega je nekoč navedel Lazar, rekoč: Slavca zabava petje, žabo kvakanje.

«To je preširoko razlaganje, Frančišek, ti devaš svojo luč pod mernik! Kako si dalje delal tlako?»

«Ko je prišel popoldne v pisarno, je stopil s šopom papirja v roki važno pred me, rekoč: Sedaj pojdete pa po mestu k našim dolžnikom denarje inkasirat.»

«Glej, kaka zaupnost!»

«Podal mi je sedem obročnih listov, naj na nje izterjam dolžne obroke. Menjalnica prodaja srečke na obroke, to je tisti, ki bi se rad vzpel do originalne srečke, dobi za vsak obrok, ki ga je plačal, potrdilo, ki se imenuje obročni list, a srečke same ne dobi v roke, dokler ni poravnal ob pravem času vseh obrokov. Vzamem torej tiste obročne liste, sprejmem tudi natančni naslov vseh tistih, pri katerih moram potrkati in poterjati in hajdi. Prva oseba, ki mi je odprla, je bila brhka kuharica v Gradišču. Glej — sreča bo! Začetek je! — sem si mislil, ko sem zagledal rdeči, prijetni obrazek kmečke deklice. Prijazno se mi je nasmehnila, prijazno mi odzdravila, ali ko je prišla govorica na obrok, se ji je beseda zalomila in obotavljala se je,

češ, da ji v igri sreča ni mila in da rajša s tistim denarjem podpira brata, ki je prišel od vojakov in ne ve kam. Vesel sem bil, da sem našel v deklici krščansko ljubezen, in nič ji nisem prigovarjal h kupčiji — še odgovarjal sem ji. Ko sem odhajal, je odprla okno in dolgo zrla za mano.»

«Kakor Julija za Romeom?»

«Da. In čutil sem v sebi tiho zadovoljnost.»

«Zakaj si čutil zadovoljnost?» sem vprašal spomnivši se Ivanke.

«Zaradi dekličinega dobrega srca; mene so vsi moji sorodniki zapustili.»

«Kam si šel potem?»

«V Krakovo. Stopil sem v branjarijo in izšetala je pred me nizka, tolsta, zabuhla baba, po svoji širokosti podobna tistim sneženim možicem, katere smo svoje dni po zimi postavljali kraj hiše. Nikdar je ne pozabim! Povem ji, da prihajam po tem in takem opravku; ni me sprejela povoljno. ‚Kaj,' — zarepenčila se je name, ‚že zopet ste prišli s tistim sleparstvom! Vi ste pač takšen slepar, kakršen je Vaš gospodar. V štirinajstih dneh sem že pet takšnih pognala. Če se ne poberete precej iz moje hiše' — in zagrabila je za smetišnico.» —

«Pa te je opljusnila... ti revež ti!»

«Ne boš! — Odskočil sem, ne od strahu, ampak tako nenadoma je prišla ta ploha, da nisem vedel s kakšno besedo odmahniti — skočil sem z razmahom na plano pod silni curek od kapa. Po neznanskem blatu sem cokljal iz Krakovega na Žabjak. Dež je lil tako silno, da je kar od tal priskakoval. Na Žabjaku sem stopil v zakotno gostilno. Oštir, suh človek, ostrih oči in razježenih obrvi, me je vprašal: Kaj bi radi, Dolenjca ali Hrvata? Eh, očka! — menil sem dobrodušno, kakor se spodobi agentu — nimam danes žeje ne dolenjske, ne hrvaške, ali tule Vam prinašam srečo, debelo srečo: ta list tako pravi, da boste Vi enkrat bogat mož, ako odrajtate drugi obrok, prvega ste pošteno plačali! In smehljaje sem mu molil obročni list pod nos.»

«Dobro si mu nateknil besedo,» sem dejal, «a kaj oštir nato? Ali je plačal?»

«A... kaj... nič! Zagrohotal se je, doznavši, kaj pravi list. Plesknil je z rokama in kakor izpit, nor človek se je vrtel okoli mene zoprno se grohotaje: Hahaha! Veste kaj, Vam tak denar dati je pač toliko, kakor če bi kdo šel s svedrom k Ljubljanici in bi hotel luknjo vrtati v vodo. I, poznam, poznam debelo srečo, katero nosite po hišah, pa še bolj jo pozna mož, ki sedi tule notri. (Oštir je pokazal v sosednjo sobo, pogrnjeno morda

za boljše ljudi.) Ta se je že tožaril z Vašim gospodarjem, pa ni dobil ne denarja nazaj, ne srečk, ne hudiča! Še zaprli so ga, ker je sleparja po pravici in resnici ozmerjal. I kar prav ste prišli! Že zdavnaj je hotel dobiti takega ptiča v svoje klešče. Čakajte, čakajte! — Oštir je skočil k durim in jih zaklenil — še ključ je vzel ta mrkač k sebi — potem je zaklical v sosednjo sobo: Miha, Miha, vzdrami se, tule sem ujel enega tistih ptičev, ki so te spravili na boben! Pojdi, oskubi, oskubi ga! Mihaaa! — Aaa! Odjeknil in zahreščal je hripav glas, obenem je zaškripala v sosednji sobi miza tako neznansko, kakor da je butnila vanjo kaka predpotopna zverina.»

Smejal sem se Lazarjevemu pripovedovanju: pripovedoval je tako živo in šegavo, hlastno in veselo, kakor da mu sedi sama jasna sreča na rami in se mu smehlja v obraz. Tudi jaz sem bil vesel, videč, da prijatelja ni potrla neudača tistega dne.

«Radoveden sem, kako se je končala ta halabuka. Ali si se kaj ustrašil Mihovega vstajanja?» sem šegavo pripomnil.

«Kako bi se prestrašil, ko se ne bojim dveh treznih, še manj pa dveh pijancev. Ali tako protiven in oduren se mi je zdel ta položaj, da sem želel kar najhitreje uiti iz te kletke.»

«Kako si pa ušel?»

«Med tem, ko je oštir v sosednji sobi spravljal Miho na noge, sem opazil, da je okno na dvorišče odprto. V hipcu mi je udarila v glavo misel, rešiti se in smuk — skočil sem na dvorišče. V naglici sem bil še dežnik pozabil v gostilni.»

«Ali nisi šel nazaj ponj?»

«Ne, pregabna se mi je zdela tista beznica. Po meni je vse vrelo in kipelo in polotila se me je za hip neka zbeganost, kakor da je že sveta konec. In spomnil sem se zadnjega špartanskega kralja.»

«I zakaj pa tistega?» Ali je imel tudi opraviti z obročnimi listi?»

«Nič ni imel, ampak ko je videl, da se norčujejo ž njim na egiptovskem dvoru, kjer so ga nadzorovali, kakor bi bil njih jetnik, in ko je spoznal, da ga pitajo s praznimi obljubami, je izdrl svoj meč in drl s svojimi tovariši po aleksandrijskih ulicah, klicaje narod na boj za svobodo in iščoč sebi slavnega konca.»

«E, neumnost! Meni kralj Kleomenej ne ugaja zaradi tega prenapetega čina, ampak zato, ker je vse svoje premoženje razdelil med obubožani narod in je še bogatine prisilil storiti istotako; ker je zapovedal enakost in ravnopravnost in je sam začel pri svojem premoženju. Danes takih kraljev ni več! To ti povem le mimogrede in zato, da

boš vedel, da sem tudi jaz pobrskal v dotičnem poglavju zgodovine. Zdaj pa povej, kako se ti je godilo v okrožju Sv. Jakoba.»

«Listov nisem šel nikamor več ponujat, zadosti sem bil že zvedel. Bil sem tako razjarjen, da sem izgrešil celo pot v mesto. Zašel sem bil na Dolenjsko cesto in sem prišel okoli grada nazaj v Ljubljano.»

«V takem dežju?»

«Da.»

Oba sva se na glas zasmejala.

«Toliko ti povem, prijatelj,» je nadaljeval Frančišek, «da sem se danes, motreč življenje, naučil za življenje več, nego cele mesece poprej čepe pri knjigah. In spoznal sem tudi staro resnico, da so knjige le slab odsev spoznanja, življenje pa je njega vir.»

Segel je v žep suknje in izvlekel šop listov, premočenih in zlepljenih. Bili so neizpečani obročni listi. Vrgel jih je na predalnik, rekoč: «Tu gori naj trohne in plesnijo! Drugače se menjalničarju ne morem maščevati!»

Po sobi se je bil že razširil duh vlažnosti in mokrote. Potipal sem prijatelja po suknji in tlesknil z rokami, rekoč: «Človek božji, ti si moker, ti si moker do kože! Kar puhti od tebe kakor od Turgenjevega stepnega kralja Lira. Slekel bi se in legel v posteljo in Gregorka naj ti skuha čaja!»

«Mar mi je! Veš kaj... ker sem danes tako pri volji in korajži... veš kaj narediva? Pojdiva doli na vrt in zapojva tisto pesem o mačku na strehi toli glasno, da jo bo slišala... (Namignil je na nasprotno stran, k Vahovim.) Potem pa hajdiva v kavarno novine čitat: Rusi so napovedali vojsko Turkom in že so prekoračili Donavo; vse novine so tega polne!»

Moja povest se vrši 1877. leta, ravno ob času, ko smo tako željno pričakovali, da prične širovladna Rusija vojsko s Turki. Novica, ki jo je prinesel Lazar, me je tako navdušila, da sem bil precej pripravljen vreti za njim, če treba noter na Balkan. Segel sem po klobuku in mladostno hrupno sva stekla po stopnicah na vrt.

XI.

Jedva sva se drugi dan zvečer dobro vglobila v knjige, ko stopi Gregorka v najino sobo. Ubitost, skrb in nevoljo je prinesla na licu s seboj.

«Nekaj bi vaju poprosila,» je izpregovorila, a beseda se ji je trgala, kakor človeku, ki mu pohaja sapa.

«Kaj pa je, Gregorka? Govorite!» je pohitel Lazar, obrnivši se z vsem obrazom k starki in sklenivši roke na kolenih.

«Meni je danes tako neprijetno in zoprno, da nič tega: še jed mi ne diši; kofe se mi je za malico tako upiral, da nikdar tega, dasi mu nisem pridejala prav nič cikorije.»

«Ali naj skočim po zdravnika? Prehladili ste se; po včerajšnjem dežju se je izhladil svet in najbrž Vam je zopet škodoval hlad. Tudi meni je bilo žaltavo davi,» sem se ponudil ženici dobro hoteč.

«Bog pomagaj in devica Marija!» — Res je bila prepadla, kakor da je živela ves dan ob sami pelinovki.

«Pazite, pazite, Gregorka!» je dejal Lazar, «zdravje curkom doli, po niti gori, pravi pregovor. Kar po zdravnika pošljite!»

«Oh, kaj zdravnik... le pustite ga! Življenje je v božjih rokah in zdravniška pomoč tudi. Ali še nista slišala, da smo imeli danes Boga v hiši?»

«Boga?» je vprašal Lazar, «saj je Bog vedno v naši hiši in povsod, le v Vahulji ga ni.»

«Saj ga tam menda res ni. Torej še ne vesta, da so danes prinesli zadnjo popotnico Ivankini stari materi?»

«Kaj se je revi tako shujšalo?» je vprašal moj prijatelj z velikim sočutjem.

«Čisto na kraju je. Moje starosti je, zdaj pride kmalu vrsta name.» Gregorka si je zakrila s predpasnikom obraz in si brisala oči.

«Ne bojte se, Gregorka, Vi ste trdni in še lahko prebijete svojih petnajst let,» jo je potolažil Lazar.

«Tisto je v božjih rokah. Ali mi obljubita, da bodeta danes meni in Ivanki na ljubo pri rokah, če bo treba kake pomoči?»

«Kar hočete, Gregorka, na vse sva pripravljena, le smrti ne moreva odgnati, če pride po staro mater,» je dejal Lazar.

«Ne zoper smrt, zoper hudobno žensko pomagajta!» Gregorka si je pri teh bolestno izgovorjenih besedah zopet zakrila obraz. Z Lazarjem sva svečano vstala izza mize.

«Govorite, Gregorka, kaj se je pripetilo takega, da potrebujete najine pomoči!» je rekel Lazar.

«Oh, ne vesta, kaj si je izmislila Vahulja!» je viknila Gregorka.

«Kaj neki?» je vprašal Lazar in strmo uprl oči v gospodinjo. In ves se je tresel in roka se je oprla ob bok.

«Kakor stekla psica — Bog mi greh odpusti — je begala vse popoldne po sobi in po mostovžu in kričala, da ji je zmanjkalo desetaka in da ga ji nihče drug ni vzel kakor Ivanka. Pomislite!»

«Kakšna podla izmišljotina!» sem siknil.

«To je maščevanje za najino sinočno podoknico!» je vzkliknil moj prijatelj. «Ali za

tako natolcevanje je sodišče, je globa, je ječa! A kje in kakšni so njeni dokazi? Tako se ne dolži, kar tako na slepo!»

«Precej sem si mislila, ko sem vaju slišala sinoči, da iz tega ne bo prida. Pa res, kaka nespametnost je to od vajine strani, da sta ji šla pod okno nagajat s tisto pesmijo. Prav tako sta naredila, kakor tisti, ki je steklemu psu nalašč molil stegno, češ, ugrizni!» — Gregorka je pomela s prstom pred svojim čelom, kakor bi hotela namekniti, da se nahaja v najinih glavah to, kar ljudje ob vročini na glavah nosijo — slama. «V nedeljo — tako pravi Vahulja — ko sta bila Vaša gospoda pri nas, sem spravila desetak, ki sem ga imela pri sebi, v svoj predal; prav očito sem ga položila v denarnici na vrh obleke, ker nisem mislila, da bi bila tatvina pri nas mogoča. Ivanka, ki je stala na pragu, je vse to videla, nihče drug ga ni vzel kakor ona — pravi. Baba dobro ve, da dekle ne pojde k sodišču iskat pravice, in kjer ni tožnika, ni sodnika!»

Lazar je grizel ustnico; v njegove oči je stopil tisti mrki nemir, ki se zasadi tja, kadar zaslišimo kaj takega, kar na prvi hip ne moremo opravičiti, ne sebi, ker vidimo krivdo, ki nas žge in reže noter v dušo, ne drugim, ker smo zmešani in nam manjka pravih besed, nemir, ki prisili oko, da pogleda na

vsak drug predmet, le človeškega obraza ne more strpeti. Kmalu pa je zbral misli in stopil pred Gregorko rekoč:

«Ali verjamete Vahulji, ali mislite . . .» Lazar ni hotel končati stavka.

«Oj, ta je bosa; nič ji ne verjamem, saj sem Vam rekla, da si je izmislila, da je skovala laž. Ivanka mi je popoldne sama pravila in je tako bridko jokala, da so naposled še meni prišle solze. Seveda ona ne ve o denarju ničesar. Njene nedolžnosti sem tako prepričana kakor umrljivosti telesa.»

Lazarjevo blodeče oko se je pomirilo. «Hvala Vam za Vašo zaupnost. Hudo bi me bili razžalili, ko bi se bil pokazal najmanjši dvom v Vaših besedah; vem, da tudi v Vaši duši ni dvoma. Tako pošteno dekle dolžiti, da je skrivna zalaznica, to more le oseba, ki že nima več čuta v sebi; to more le taka izprijena ženska, popolnoma podobna onim, ki namigavajo po ulicah. A jaz ji pokažem roge, ne Vahovih, a drugačne! Naj se me čuva! Precej mora resnico povedati in preklicati natolcevanje. Ta prekleta . . .»

Lazar si je nategnil suknjo, hoteč iti k Vahovim.

«Vššš!» ga je mirila Gregorka. «Nikar tako grdo kleti! K Vahovim Vam tudi ni treba hoditi, ker nista doma. Ali naprosila bi Vas

in gospoda Gorca, da bi se res potegnila za Ivanko in za njeno staro mater, ker Vahulja je zagrozila, da ju nocoj pahne na dvorišče, če se sami nočeta izkidati, da ne mara tatic v hiši. Tako je zagrozila Ivanki, predno je šla zvečer z doma. Kako smo poprej mirno živeli pod to streho — oh saj vidva vesta! — zdaj pa dan na dan prepir in krik! Kam pojde stara mati, ki se že več geniti ne more. Ježiš, pomagaj!»

Nastal je kratek premolk. Lazar je korakal po sobi, najbrž premišljujoč, kaj sedaj početi, kako pokazati Vahulji roge. Ustavil se je pred gospodinjo, rekoč:

«Umirite se, Gregorka! Z Gorcem bova nocoj stražila, dokler ne prideta Vaha domov. In če zaslišiva potem krik pri sosedih, planeva v njih sobo, kakor so nekdaj udarili dobri angeli na hudobne, in niti las se ne skrivi ne deklici, ne njeni stari materi!»

Starki se je razvedril obraz. «Bog vama povrni, če branita preganjano nedolžnost. Tudi jaz bom čula in vama pomagala, če drugače ne, pa z jezikom. Vprašala jo bom, kje je zalotila desetak, naj dokaže, kdo ji ga je dal. Ona nima toliko denarja, da bi se ji valjal po predalih. Kako bo zapravljivka spravljala v predal, saj še meni ne more vrniti mojega desetaka; že vse leto čakam nanj in ga čakam,

pa ga ni in ga ni in ga ne zmore. Vsi trije jo že uženemo!»

To bo krasna ponočna ekspedicija, sem si mislil; na pročelju prizorišča ravs in kavs med sovražnima strankama, a v ozadju tantiguje in raglja Gregorka o desetaku, ki bi še lahko bil, pa ga ni več. In poradoval sem se ob tej misli, dasi je bila stvar težka in resna: boj z Amazonko ima vsekako nekaj privlačnega v sebi in že stari kiparji so take boje v slast upodabljali.

«Ali bi ne mogel zdaj precej govoriti z Ivanko?» je vprašal Lazar.

«Oh, pustite ubožico, saj komaj ve, da je na svetu. Pri materi sedi in joka, joka, joka. Takega udarca ji še materina smrt ne nanese, kakor ji ga je prizadela Vahulja. Oh, živa šiba božja je ta ženska!»

«Ali stara mati še kaj ve o tem, kar se godi okoli nje... o natolcevanju?»

«O ve že, dasi se ji menda že meša v glavi. Včasi govori prav pametno. Nič ne jokaj, Ivanka, je govorila popoldne, gori grem k nebeškemu očetu in s tvojo mamo ga poprosim, da bi se našel tak človek, takšen pošten človek, da bi prišel, da te vzame v varstvo. Potem postane tako otročja in prav po otročje jame govoriti. Umrčkala bom, pravi, pa nič se ne boj, vsakega pokliče Bogec k sebi, tebi

pa pošlje poštenega človeka, kakršen so bili tvoj oče. Oh, Ivanka, pravi, ali še kaj pomniš, ko je ležala tvoja mama na smrtni postelji... ti si bila takrat še majčkena. Tule sva sedeli pri mizi in jaz sem te učila moliti. Ali še veš, kako si zaklicala — oh, kaj boš vedela, ko si bila tako majčkena! Mati, tako si zaklicala, če bodo mama umrčkali, naučite me mrčkati, naučite me mrčkati! — Tako ji govori stara mati. Mene so pri zadnjih besedah kar solze polile in sem zbežala iz sobe.»

Lazar je šel dvakrat po sobi ves bled. «To je grozno, to je grozno!» je vzkliknil, kakor bi odgovarjal svojim mislim. «Stara mati na smrtni postelji in še umirajoča nima miru. Gregorka, prosim Vas, idite precej k Ivanki in ji povejte, da jaz... da oba z Gorcem stojiva na straži in da je še božja pravica v nebesih, ki poplača preganjano nedolžnost in udari hudobnega obrekovalca. Recite ji, da če nihče drugi, jaz bom orodje v rokah božje pravice!» Pogledal je na mene, kakor bi me hotel proučiti, sem li tudi jaz sposoben, da postanem orodje v rokah božje pravice.

XII.

Bog ve — sem si mislil, ko so se zaprla za Gregorko vrata, — Bog ve, kako bova z

Lazarjem orodje v rokah božje pravice. Ženske se dotekniti, tega ne! O tem še misliti ni. In besede pri nji ne izdajo ničesar. Naregljala se bo tako ali tako Gregorka, čemu torej besedičenje z moške strani? Seve če se Amazonka sirovo dotakne deklice, tedaj treba porogoviliti...

Vprašal sem Lazarja, kaj misli storiti, ko bi Vahulja resno poskusila, da izžene Ivanko iz hiše. Zmajal je z rameni, in ta ravnodušnost mi je vcepila misel, da so se morebiti v njem podrle vse prejšnje junaške nakane, kakor se to rado pripeti človeku, ki sili in stremi le na en predmet, da temu stremljenju na eni strani še priliva strast, da ga pa na drugi strani že krha in ruši spoznanje onemoglosti in da mu ono brez posebnega duševnega trpljenja in grenkega očitanja popolnoma upade, brž ko je skozi meglo strasti jasno razbral položaj in spoznal svojo onemoglost v očigled tega težkega položaja.

«Veš kaj,» sem dejal, «če se Vahulja zares kakor si bodi zaleti in bi že ne bilo druge pomoči... poslala bi... jaz bi sam tekel na policijo —.»

Lazar je uporno molčal, korakal je po sobi in na njegovem čelu se je videlo globoko razmišljevanje.

«Trovraga treba poklicati,» sem nadaljeval, «njenega očeta Trovraga. On sam naj jo strahuje, to najbolj pomaga! Saj včasi tudi oblast tako kaznuje uporne ljudi, da maščuje brata, da strelja na brata, sina, da strelja na očeta in obratno.»

Lazarju ni šla v glavo moja logika. Zmajal je z glavo, češ, neumnost! Ali jaz nisem odjenjal.

«Vsekakor,» pravim dalje, «treba že zdaj ukreniti, kako prihiteti na pomoč zatirani nedolžnosti. Ni težko sovi premagati golobico, zato treba najine izdatne, premišljene in hitre pomoči.»

«Oj, ne brbljaj toliko,» je jeknil Lazar, «če hočeš biti z menoj, delaj, kakor boš videl mene. Ko sem včeraj gazil blato za gradom, sem potlačil, pogoltnil svoje pojme o časti in zdi se mi, da sem prav storil, ker sem se sam hotel vsiliti tujim špekulativnim ljudem in kaznovan sem bil za svoje in za njihovo dobičkarstvo. Danes gre zares za čast in ne za dobičkarstvo; gola hudobija je naskočila brezobzirno na njo. In Ivankina čast je moja čast in za njo sem pripravljen dati vse.»

Kakor zadnji špartanski kralj! — sem si mislil in ugajala mi je misel, da prijatelj ni ravnodušen.

Sedel sem k mizi. Konto-korente mi je migljal pred očmi, ali skrivnosti puščobne knjige mi zopet niso šle v glavo. Lazar je postal včasi pri oknu, včasi pred stenskimi slikami in tako se je pazno zagledal na Pavla in Virginijo, kakor bi hotel sam poizvedeti, kako bi dostojno dovršil svoje nakane. Če je kje kaj zašumelo, je dvignil bleščeče oči in poslušal, če ni ta šum začetek grozne burje, če se ne plete že po stopnicah gori Ivanke živa šiba božja. Jelen, pasoč se v mirnem zakotju, se tako vzravna, kadar mu veter prinese jek oddaljenega strela in z namuljeno travo v gobcu vleče na uho, od katere strani se pač bliža grozna nevarnost, njegova živa šiba božja.

Okoli enajstih se je začul pretrgan govor z dvorišča. Stopila sva k oknu; mesečina je zavladala noči, Vah in Vahulja sta šla domov. Ona je šla ravno v svesti, kakor vselej, svoje moči in sile, z rokami, trdo zagozdenimi v žepih, češ, katera je meni enaka in mari mi je svet, — poleg nje je krevljala motna njena senca, čevljar Vah. Tavajoč v temi sta prilomastila po stopnicah, zašumela je obleka, suh kašelj se je razdal, zaškrtala je kljuka ključavnice, nekaj se je silno zadelo ob podboj pri vratih. Stisnil sem pest v žepu.

Pri priprtih vratih sva ždela, popolnoma prepričana, da se ta večer že ne konča brez hrupa, in pripravljena, drzno prestopiti tuji prag, narediti mir in red ter konec besedi tako ali tako.

Jedva sta se Vaha dobro vgnezdila v domu, že sva začula Vahuljin zvonki glas: «Rada bi videla, ali pride moj denar na dan ali ne!» Odprla je predalce in spet zaloputnila.

«Pss!» je miril Vah.

«Kaj?» se je zaznal zopet njen glas. «Da bi se pa ti ljudje mastili z mojim denarjem!» — Beseda «mastili» se mi je zasadila globoko v srce: mastili, mastili, sem ponavljal: kakšen izraz! Kdaj se pač masti naš borni narod, ki ima več masti na čevljih, kakor pa pod svojo kožo! — «Jaz jima razbrskam skrinjo, posteljo, vse predale, vse obrnem narobe! Ali pa denar nazaj, primojdunaj!» Za tem je prišlo dolgo zamolklo šepetanje med zakonskima. Razločila sva posebno hriple izraze Vahove, glasove, lastne pijanim ljudem. Potem je prasknila žveplenka in se s puhom užgala, zaprl in odprl se je predalnik. Maček je skočil odnekod nekam. —

Dolgo, vsaj nama se je zdelo dolgo, sva stala na straži. Najina bojevitost se je že krhala in vsega sva se že naveličala. Že sva hotela zapreti vrata, pomirjena in uverjena,

da pri sosedih vse leže k počitku, ko se je zdajci zaslišal Ivankin glas in ta glas — o tem nisva mogla dvomiti — je prosil, klical na pomaganje. Kakor razjarjen lev, ki je izvohal in zaželel živi plen, je planil Lazar prek mostovža, jaz za njim. Malo poprej sem se bal, da je morda Lazar že spoznal svojo onemoglost in da so se v njem že obrušile junaške nakane, a tu v skoku prek mostovža mi je zamigljal nekak premislek v glavi, češ: kako pa zdaj — iz česar sklepam, da se slabost nahaja v nas, ko o nji razsojamo in jo pripisujemo drugim in menimo, da je v nas ni, da smo vzvišeni nad njo. Lazar je kazal divji, strašan, bojevit pogled. A boja ni bilo treba.

Pri Vahovih se je nama predočil tale prizor: Vrata v drugo, v Ivankino sobo so bila na stežaj odprta. V tej sobi sta goreli ob postelji Ivankine stare matere dve sveči; na odeji je ležala suha, koščena roka s skrčenimi prsti, tista izmozgana roka, ki je tolikrat blagoslavljala Ivanko. Od starkinega obraza je bil videti samo šiljast, bled nos, vse drugo se je posušilo in zgrudilo pod nagrbljeno kožo. V prvi sobi je stal poleg postelje Vah s sezutim čevljem v roki, osupel in od strahu se tresoč, ob predalniku je slonela Vahulja s prekrižanimi rokami na prsih, velike oči strmeč uprte na naju. Poleg sebe sem občutil

nekak odblesk Gregorke, ki je pala v sobo precej za nama tiho, kakor megla na polje. Lazar je stopil sredi sobe, mogočno podprl pest ob bok, kakor izzivajoč na boj vse, kar mu je sovražnega pod solncem.

«Oh, pomagajte, pomagajte... mati... mati... moja ljuba mati umirajo!» je viknila zdajci Ivanka in planila iz zadnje sobe pred Lazarja. Angel božji je tako planil pred svoje tovariše s strahovitim poročilom, da so se pobunili hudobni angeli.

«Kje?» sem vprašal ves razburjen in vsi smo se rili skozi ozka vrata v drugo sobo.

Starka je bila že mrtva; nji ni bilo treba pomoči, pač pa Ivanki. Bled sem stal poleg postelje, zroč na mrtvo lice in na stotine gub, čez katere so se vsipali redki beli lasje. Takrat sem prvikrat srečal smrt in silno me je porazilo novo grozno srečanje. Čutil sem hlad blede gostje: morda se je splazila mimo mene, ko sem skočil skozi vrata, nesoča s seboj dušo, oproščeno telesa, morda je dihnila vame in moja duša je od strahu zatrepetala, skoprnela in si dala dušek v onem sicer neumestnem vzkliku: Kje?

«Le spat pojdita, bova že z Ivanko opravili, kar je treba,» je velela Gregorka. Obenem se je razdal milo proseč Vahov glas: «Po Kurji želodček teci, Lenka — po Kurji želodček

teci!» Z Lazarjem sva razumela, da sva tu odveč, in sva se tiho splazila iz sobe. Mimo naju je švignila Vahulja in zdrknila po stopnicah.

XIII.

Sami lahko uganete, da sem slabo spal tisto noč: misel na neizbežno grenko smrt mi je stala neprestano pred očmi. Menda prvič v življenju mi je prišlo na um: tako boš ležal ti enkrat brezsilen in brezslaven in strme bo gledalo nate oko. In javil se je ponos, napuh človeški, ki bi se tako rad ustavljal smrti, in vzbudil mi je one vsakdanje tožbe, s katerimi tako brezuspešno buhamo ob večni zakon, ona neplodna razmišljanja, s katerimi se tako rada poigra razburjena duša. Jedva sem zatisnil oči, že mi je začelo mrgoleti v glavi; oseba za osebo se je vrstila v sanjah: zdaj se prepiram z Vahom, potem z Vahuljo, naposled z Lazarjem. Pomaga mi izprva Gregorka, a kmalu se obrne na nasprotno stran in me napade prav z mrtvaškim izrazom umrle sosede na licu. Vzbudil sem se, planil pokoncu in sedel na posteljo. Nov neznanski strah me je obšel, ko sem ugledal na steni nad glavo pravcato sliko smrti. Tam je izobrazila mesečina, ki je lila v sobo, ogromno okno, v čigar okviru je stala smrt s koso. Ko

sem se pozneje zagledal v stvar, sem razbral, da se je sklonila vejica od bršljanove brajde, vijoča se okrog našega okna v sobo, menda samo zato, da mi naobrazi s svojo senco na steni podobo smrti in me postraši in opomni o polnočni uri, da mi je že napisan nad glavo moj ‚Mene-tekel'. Ni mi izbrisala iz spomina tožne podobe o smrti misel, da smrti ni — plitka tolažba mlademu, krepkemu, življenja polnemu in polno kupo življenja zahtevajočemu človeku, kupo, ki naj se nikdar ne izprazni — a pomirila me je misel na zgodovino. Zgodovina mi kaže može plemenite sile, velikih zmožnosti in visokih značajev: vsi so poginili in ni mi jih žal! Njih dela stoje pred mojo dušo in se jim čudim, o njih smrti ne mislim. Ali je m o j e bitje vredno, da mislim o njega koncu? — Proti jutru sem omamljen in zmučen zaspal.

Mrtvaški mir se je vselil pri Vahovih. Gregorka in Lazar sta pomagala Ivanki s svetom in dejanski. Vah je pokazal svojo dobro stran in z neko mračno marnostjo in skrbljivostjo se je motal okoli Gregorke in deklice. Čevljarsko kladivo je počivalo. On je preskrbel krsto, Lazar je šel v župnišče. Vahulja se ni genila iz hiše. Vrata v Ivankino sobo je zaprla in vzela ključ k sebi. Prihuljena resnost s tajno primesjo se je brala na njenem licu.

Razen nas, ki smo v hiši prebivali, in mimo dveh Gregorkinih prijateljic se ni nihče spomnil umrle starke, nihče ni prišel kropit in Kurji želodček ni mogel piskati svojih milih «Bog lonaj!» v odmeno srčni molitvici, opravljeni kraj mrliča.

Tretji dan smo starko pokopali. Bila je vpisana v bratovščino, ki pokaže svojo naklonjenost človeku s tem, da ga shrani v črno jamo. Tudi Vahulja je šla za pogrebom. Držala se je ponosno, visoko, razdraženo. Na licu ji je bil razlit pečat globokih misli, lasten strastnim ljudem. Javno je kazala preziranje do družbe, v kateri je šla. Kurji želodček je glasno molil častitljivi del rožnega venca, ostali smo tiše ali glasneje prilagali. Vahulja ni genila ustnic. Med potjo se nam je pridružil star slamorezec s škopnikom slame na hrbtu in ta usmiljeni mož je šel z nami v cerkev in h grobu. On je najglasneje molil, ali srčneja je bila molitev Ivanke, topeče se v solzah. Po pogrebu so ostale ženske na pokopališču, z Lazarjem sva se vrnila v mesto.

In tako je na svetu urejeno, da nas vse utrudi; predolgo veselje nam je neznosno in tako tudi predolga žalost. Nehote se človeku v žalosti vrine nekoliko samopridno vprašanje: Čemu žaluješ? In v odgovor se

dvignejo v srcu nekoliko veselejše, včasi celo šegave misli.

Spominjam se, da sem od Sv. Krištofa v mesto grede premišljeval, odkod dobiva ljubljansko ljudstvo tako čudne priimke, kakor so Kurji želodček, Žabja mošnjica, Trovrag, Macafura itd. Opozoril sem Lazarja na te priimke. On se je nevoljno odvrnil od mene. Bil je iz drugačnega kremena izklesan nego jaz. Različni smo ljudje: četudi se kažemo včasi enake v dejanju in nehanju, v strasteh in čednostih, vendar smo tako različni med seboj kakor trava na polju. In zdi se mi, da od te neenakosti izvira ono sovraštvo, ki razjeda človeštvo večne čase.

Ker nihče ni plačal običajne skupne sedmine, jo je plačal vsak pogrebec sam zase. Z Lazarjem sva zavila v čitalnico, da ne bi grešila zoper stari slovenski običaj. Ko sva prišla zvečer domov, sva slišala Gregorko v sosednji sobi pogosteje pohrkavati kakor navadno, znamenje, da je tudi ona obhajala sedmino najbrž v gostilni pri «Beli vrani», kamor se je zaletela vsake kvatre enkrat, iskaje razvedrila, kadar se ji je zatesala v srce kaka posebno globoka bolest. Vaha sta prišla pozno v noč domov in lahko sem ugenil po njihovem štramljanju v sobo, da sta se v dovoljni meri nasrkala pijače, ki ni bila

voda. Vahulja je pri tej priliki pokazala, da je ostala v starem tiru. Odprla je vrata na mostovž in je dala Vahu na znanje tako glasno, da smo jo tudi sosedje lahko slišali, da jutri zjutraj pojde tožit Ivanko. Kopitar jo je miril, kakor je vedel in znal, ali njegove besede so bile bob ob steno.

«Kaj meniš, da pobiram na cesti desetake, ali da mi jih vrag nosi na repu?» se je togotila. «Jutri bomo videli, pride li denar na dan ali ne; policaj mora priti po njo, ves komisijon pokličem in ta denar se najde, ko bi ga imel sam vrag skritega pod pazduho.»

Ta togota je tako zbodla Gregorko, da je odprla svoja vrata in stopila na mostovž. «Da Vas le sram ni, na današnji dan ubogemu otroku prizadeti toliko gorjupega! Ker že vedno blebečete o desetaku, katerega še zmogli niste, odkar sem Vam jaz enega posodila, Vam pa tudi to povem, da pojdem tudi jaz tožit in da tudi moj glas nekaj velja, zaleže in odrine!»

Tako je zagostolela naša gospodinja in to je bil šele uvod daljšemu jezikanju, ki se je vnelo med sosedama. Videl sem v gorskih krajih, kjer ni drugih vodil, da bi se po njih spravljal les v dolino, kako zajeze gorski potok in zbirajo njega vodo za močno zatvornico in pod jez navale lesa polno strugo;

kadar je nabrane dosti vode, odpro zatvornico in vodna sila hrume plane, dere in lomasti s poleni, platišči in hlodi po strugi v dolino tja, kamor lastnik hoče. Tako po priliki se je nabirala v Gregorki, ki sicer ni bila klepetavka, nekaj dni sem jezična sila, koji je zapirala izhod skrb, žalost in prilika; ko je pa odjenjala sveta potrpežljivost, glavna podpora te zatvornice, in se porušila, se je vsul besedni gramoz raz njen jezik z vso vihravostjo srditega gorskega potoka. Lepih priimkov je nasula tisti večer nasprotnici. Pridevki: grdoba in grdavš, macafura in mačji krempelj in krmevža so kar vreli iz nje in Vahulja ji je hitro in spretno vračala, postavljene na konce svojih pretrgano izgovorjenih stavkov besede, s kojimi se častitljivim ljudem očita njih starost.

Z Lazarjem sva ždela za zaprtimi durmi. Ostala sva mirna, ker je bila Ivanka pred Vahuljo že varna. Zapustila je precej po pogrebu staro stanovanje in se preselila h Gregorki. —

Drugi dan na vse zgodaj sem dobil tole pismo:

«Ljubi moj sin Janez! Dam Ti na znanje, da sem nekaj obolela in sem le toliko vstala, da Ti napišem to slabo pisanje. Drugi so pa, hvala Bogu, vsi zdravi in če je božja volja

tako, si tudi Ti zdrav in v milosti božji. Jaz, Tvoja mati, bi Te že prav rada videla, ker Te že od velike noči ni bilo nič doma. Vem, da imaš dosti dela, ker le Bog je dodelal sedmi dan, človek pa ne dodela do smrti nikoli; pa če jih boš lepo prosil v kancliji, pridovole Ti za en dan k Tvoji materi, ki Te v vsaki svoji molitvi priporoča Bogu in Tvojemu angelu varuhu. Posebnih drugih novic ni, kakor ta, da razsaja zdaj po dolini neka zavratna bolezen pri prascih; kar za korito ne mara več, pa crkne. Bog se usmili in pa sveti Anton! Nič se ne izgovarjaj, ampak le kar se odtrgaj in pridi. Zdaj Te pa vsi lepo pozdravljamo, posebno pa jaz, Tvoja skrbna mati. Z Bogom!»

Ker je bila tisti dan nedelja, sem se odtrgal zlahka in še tisto popoldne sem gledal zlati materi iz obličja v obličje. Njih zdravje se je zelo shujšalo.

Zarana v pondeljek sem se ž njimi poslavljal. Vi morda ne verujete slutnjam, ali jaz trdim, da se nahaja v naši duši nekak odblesk tega, kar nam prikriva prihodnost v svojem naročju, čeprav se tega odbleska spomnimo šele tedaj, ko se je izpremenil v resničnost, ko se je takorekoč utelesil. Zdi se mi, kakor bi bil takrat slutil, da vidim svojo mater zadnjikrat na tem svetu. Borna

luč je brlela na mizi. Sedeli so na klopi ob robu peči v belem nočnem krilu, z rokami, sklenjenimi nad kolenom, upognjena, zgubana, zlomljena in bleda. Hodil sem gor in dol, moje srce je bilo polno ljubezni in vedno me je nekaj vleklo, da bi sedel k materi in jim od blizu še enkrat, morda zadnjikrat pogledal v njih mile, dobre oči. Dolgo sem odbijal to misel, ker javnega skazovanja ljubezni nisem bil vajen; naposled ji nisem mogel odoleti in sem sedel k njim na klop. Kako mi je bilo svetlo v duši in težko v srcu, ko sem v svoji roki držal tisto roko, ki je toliko delala zame. Tudi mati so imeli slutnjo svojega konca. «Za maše daj po meni in križ, čeprav lesen, postavi na moj grob!»

To so bile zadnje besede, katere sem slišal iz ust, ki so s sveto mislijo v srcu tolikokrat molila zame.

XIV.

Ko je napočil zor, sem se vračal po železnici v Ljubljano. V misli zatopljen sem sedel v kupeju, razbirajoč stvari, ki so se tikale moje matere in dediščine po očetu, katero so upravljali mati. Seveda, ko so me utrudila ta premišljevanja, sem obrnil svojo pozornost, kakor se to rado prigodi v dolgočasnih trenotkih na poti, glasnemu govorjenju v sosednjem

oddelku kupeja, kjer sta sedela, kar sem že pri vstopu površno opazil, dva stotnika. Častnika sta govorila seveda nemški, a ne s čistim nemškim naglasom, posebno pa se mi je zdelo pri enem, da včasi stavke kar prelaga iz slovenščine. Drugi častnik pa je vpletel v svoj govor včasi kak krepak hrvaški rek.

«Kaj pa, oženil se še nisi?» je vprašal mehak, gibčen glas onkraj pregraje.

«Hm,» zažuborel je trudno drug glas skozi smotkin dim, «ne še in se ne bom več!» Ta glas je bil trd, rezek, starikav in kakor bi donel iz soda.

«Zakaj ne? Trden si še in tudi ne prestar!» je dejal zvonki glas s sočutnim poudarkom.

«Zamujeno, zamujeno!» se je odvalil starikavi glas.

«Nič ne de, še bolje tako, vrag poberi!» je vzkliknil zvonki glas. «Tudi jaz se ne maram nikdar ženiti. Čemu nam razcviljena žena in jadikujoči otroci? Kukala jim majka! Najlaže se vojak bori in umrje, če nima nikakih pripon in pritiklin. Padeš na polju časti in slave, pljuneš, bogme, na ves svet, in niti mačka ne porosi za teboj solzice!»

«Dobre nazore imaš, pa se tudi vidi, da se rediš od njih in da se te leta niso doteknila.»

«Resnično ti povem, da sem popolnoma zadovolien in ničesar ne pogrešam. Telo mi

krepi jed in pijača, starost preganjam z dobrim humorjem. Pravilo, da človek zato je in pije, da živi, zame nima veljave, ampak baš nasprotno: jaz živim zato, da jem in pijem.»

«Ti si še vedno stari veseljak, kakršen si bil na Ogrskem.»

Nastal je kratek premolk onkraj pregraje. Moja domišljija se je precej polastila tega, kar sem ravnokar slišal. Takimle ljudem — tako sem modroval v sebi — takimle ljudem, kojih žitje in bitje je naravno le uživanje, so dali narodi in razmere skoraj vso oblast na zemlji v roke. Ko bi bil Lazar tukaj, bi rad poslušal častnika, čeprav to vse vkup nič ni! Dobro, brezskrbno življenje jim rodi brezmiselnost in smele besede. V starih časih je Orfejeva piščalka krotila surove rodove Tracije, dandanes mirnemu narodu zagodejo s puškami in topovi in še se hvalijo, da širijo kulturo. Nazori vojaškega stanu so bili zame nov svet in mi niso ugajali, rajši bi bil mislil o Ljubljani ali pa na kmečki svoj dom, toda razmere so bile take, da sem moral slišati pomenek obeh sopotnikov.

«Povej mi, ali na Češkem še tako razgrajate, kakor smo svoje dni. Vse noči, vse noči — » je pričel zopet starejši glas.

«O še! Veseli rod pri vojakih ne izumrje. Da ne pozabim ... če se ne motim, so se te nedavno spominjali v veseli družbi, kak ostrak in dovtipnež si bil, tako da še zdaj žive v ustnih poročilih čeških stanic smešnice o tebi. Oprosti, ali nisi malo tako ... pohajal za neko bogato Nemko iz Draždan?»

«Ali si že tudi ti čul o tisti neumnosti?»

«Slišal pač, pa sem že pozabil; daj, povej tudi meni, kako je bilo!»

«Neumnost, sama, sama neumnost; no da si prikrativa čas, povem ti, kako je bilo s tisto Nemko. — Ko sem bil na severnem Češkem, to je bilo še pred šestinšestdesetim letom, smo se večkrat shajali z nemškimi častniki uradno. Saj poznaš tisti pusti in prazni «Reunion» na mejah?»

Tu je starejši častnik začel pripovedovati, kako sta se za njegovega bivanja na severnem Češkem navadila zahajati k njemu dva saksonska kavalerijska častnika, nastanjena v Draždanah. Kapitan Berger in njegov poročnik, oba velika ljubitelja čeških piv in ogrskih vin; kako so obhajali radovanke do belega dne, kako je sam zahajal v Draždane, se tam zaljubil v Bergerjevo sestro; kako je bil že do grla sit nemške družbe, a zaradi Bergerice se ni hotel odreči prijateljstvu.

Častnikovo pripovedovanje mi je prihajalo čedalje zanimiveje. Vmešal je včasi kako primero, da sem se moral začuditi in posmejati. Zvesto sem torej poslušal. Kakor potoček, izvirajoč visoko v zeleni gori, veselo curlja navzdol, mestoma poigravajoč in skakljajoč, mestoma tiho lazeč med belim peskom; tu zavrti perišče suhega listja, tam zasloni bilko za šibko travo in zopet tam glasno žubori gorsko pesem svoji najljubši cvetici: tako se je zdelo častniku, da mu teče življenje na blaženi češki zemlji ob nadepolni ljubezni: včasi strastno in burno, včasi mirno in tožno, a vendar prijetno in slastno.

«Da, to so bili drugačni časi, časi brezskrbnosti in mladostne lahkomišljenosti. In ker sem bil takrat dospel na vrhunec razposajenosti, se mi je vrivala čedalje bolj misel, da bi bilo dobro preskrbeti si svoje ognjšče, še predno se voz obrne navzdol, in vedno bolj se me je oprijemala misel na ženitev. Bergerica je bila ženska z denarjem, samostojna, razen brata in tete, ki je bila omožena na Dunaju, nič sorodnikov, kje naletiš na tako žensko?»

«Da, redke so primerne. Če je že bogata, pa ti pripelje s seboj polno gnezdo sorodnikov s taščo vred. Kukala jim majka!» je pritrdil nervozno zvonki glas.

«Seveda je bila tudi nekoliko ošabna, ohola, kakor vsi Nemci, pa sem si dejal: to se popravi v zakonu. Tako sem zahajal v Draždane, ji dvoril in čakal ugodnega trenutka, da pridem s pravo besedo na dan. Iz njenih pisem sem zvedel, da pride njena teta z Dunaja v posete; moj načrt je bil precej narejen: tisti dan, ko bo teta v Draždanah, se popeljem tudi jaz tjekaj, predstavljen ji bom in teta, ki živi že toliko let na Dunaju, je gotovo prijateljica avstrijskih častnikov in sama napelje govorico na ženitev, ali pa vsaj tako, da jaz lahko izprožim kako pametno o svoji zadevi. Če obvelja moja beseda, dobro; če ne, tudi dobro: beseda ni volk, da bi koga požrla. Saj veš, kako oprezen mora biti človek pri takih stvareh.»

«A... bogme!... Na čast treba misliti, na svojo in na čast svojega stanu.»

«Peljem se torej neko pomladansko jutro zopet v Draždane. Bil sem v civilni obleki. Z menoj v kupeju je sedela trojica sopotnikov: dva gospoda in postarna dama. In glej, polagoma ti prične ta gospoda rešetati avstrijske zadeve na tak način, da nisem mogel ostati ravnodušen. Kako so opravljali in zabavljali, da si to slišal!»

«Vrag jim jaši duše!»

«Gledam, poslušam. Najbolj razvozljan je bil ježiček one dame. Ona je povsod videla le nemarnost v Avstriji in zmešnjavo nad zmešnjavo. Rekla je, da je državni zbor Babilonija, vlada brez moči, da narodi delajo, kar hočejo, da vsaka dolina zahteva svojih posebnih pravic in vsaka dežela svojega kralja. Jaz jo gledam in poslušam in tudi ona mene gleda, kakor bi hotela od mene potrdila za svoje neumnosti.»

Mlajši častnik si je dal duška s tako silno hrvaško kletvico, da sem se vzklonil pokoncu in mu pogledal v obraz. Bil je to možak rdečega lica, velikega nosu, debele glave. Vse na njem je kazalo prvobitno silo. Starejši častnik je dalje pripovedoval, kako se je dama zaletavala ob avstrijske narode, katerih je izprva naštela nič manj nego trideset, sčasoma pa se je zadovoljila z devetorico; kako je opisala svoje popotovanje po jugu Avstrije, kjer je našla same zamazane, raztrgane in surove ljudi, hujše, nego so cigani.

«In vedno je gledala milostiva name in mi stavila vprašanja. — Da, da, milostiva, sem ji nameknil na videz veselo — ima naša zemlja krajev, kjer bi vrag, ugledavši jih, pljunil, voščil lahko noč in zbežal. Ali težko jih je natanko spoznati z železniškega voza. — Oh, ne mislite, da sem obsodila tiste kraje z

železniškega voza, dejala je pikro dama. Moj svak je služil v Ljubljani, če veste, kje je to, deset let za profesorja, ta jih pozna. — Bog ve, zakaj gospodu svaku niso ugajali, sem pristavil suho in trdovratno, — Oh, oprostite... kako morete dvojiti o resničnosti tega, kar rečem, in mi oporekati, Vi, ki mi niti predstavljeni niste — se je vznesla nad menoj Nemka. — Oh, oprostite milostiva — sem odgovoril in glas se mi je tresel — Vi ste me ogovorili, pa sem si mislil, da sem torej že sprejet v Vašo družbo! Dovolite, da se Vam predstavim sam: Jaz sem brivec Pipan iz Teše vasi na Kranjskem doma!»

Med tem, ko se je mlajši stotnik burno posmejal in starejši se odkašljal, je viknila moja duša: «Kaj, Pipan se pelje z menoj? Pipan, stotnik iz Kafarnauma, branitelj domovine! Čudež, čudež! Oj, kako se bo čudil Lazar!» In da bi mogel videti čudnega moža, Lazarjevega in sedaj tudi mojega prijatelja, sem se vzpel k polici, kjer je ležala moja culica, v katero so mi draga mati zavili mesa in cvrtja. Stoje sem otepaval posluške in si dal opraviti s tisto culico. Niti ene besede nisem hotel preslišati. Takrat se še nisem bil otresel šolske učenosti in zanimalo bi me na primer izvedeti, o čem so se pomenkovali grški junaki, sedeči v sredini trojanskega

konja, no zanimivejše še se mi je zdelo pripovedovanje Pipanovo, dasi nisem bil nikdar prijatelj današnjega militarizma.

«Da si videl,» je nadaljeval Pipan, «kako je bila dama pičena, ko je zaslišala, da je človek, s kojim je govorila, tako nizkega poklica in na Kranjskem doma. Bal sem se, da omedli. Naslonila se je nazaj v blazine, se našobila, vzela iz torbice stekleničico dehteče tekočine, duhala in duhala. Zdelo se je, kakor da sedi na šivankah in se ji pode neznosne misli po glavi. Oh, oh, brivca ogovoriti, kaka nepremišljenost!»

Pipan je pripovedoval, kako so dalje popotovali: on dobrovoljno uživaje razgled na Polabje, na češko Švico, in zadovoljen, da se je osvetil dami, njegovi sopotniki nemi in poparjeni. Naposled so v Draždanah izstopili: prva dama, potem sopotnika in tudi Pipan se je že hotel izkobaliti, a glej kak prizor! Njegova Bergerica stopi s perona, šeta se nasproti izstopivši dami, njegovi sopotnici in z vzklikom: Oh, tetka, mila tetka! — se ji ovije okoli vratu. Bedni stotnik se je zgreznil na sedalo, da bi se prikril in je gledal kakor človek, ki svojim očem noče rad verjeti. In postalo mu je težko in pusto na duši, ko je izprevidel položaj in spoznal, da je dama, s katero je imel razporico, atako, tista teta, na

kojo se je zanašal, da pomore njegovi srčni zadevi. Potrt je stopil iz kupeja, ko je bila Bergerica s teto že izginila v kolodvorskih prostorih; potulil se je v restavracijo in se s prvim vlakom vrnil na Češko. Še je šel parkrat v Draždane, ko hude tete ni bilo več tam, ali prejšnje prisrčnosti ni prinesel več s seboj. Priskutila se mu je ohola družba za vselej. Kmalu za tem je bil prestavljen na Ogrsko. Kakor potok, hrumno prispevši z gore na plano, umiri svoj tek in zmrači svoj vid, čuteč, da je za vselej izpeta njegova pesem, in brez sledu izgine naposled med ločjem in bičjem pustega travnika: tako se je izgubila za vselej v ogrskih pustah Pipanova ljubezen, da sam ni vedel, kdaj in kako.

Med tem pripovedovanjem sem opazoval natančneje Pipana. Nisem mu mogel dati dosti nad petdeset let. Videlo se je, da ga je že semtertja hudo in dolgo ščipala kaka srčna bolest. Njegovo medlo lice je bilo krotkega izraza, drobne, umne in dobre oči so kazale pravega Slovenca, katerega ne skazi obleka, naj si bo vtaknjen v kakršnokoli. Jagodasta bradavica na nosu ga je nekoliko kazila in zob časa mu je zarisal poleg oči že dovolj tistih brazgotin, katere imenujemo «kurje krempeljce», no, posebnih brazd na licu ni

bilo. Njegovi kratko pristriženi lasje so štrleli kvišku, uporni in redki, kakor strnišče, kadar je pozeblina strla setev in je Bog dal slabo letino. Pod tem strniščem pa ni bilo slame, najsi je čital Pipan v resnici samo službene knjige in razbojniške povesti. On je že vedel, zakaj ne mara romanov, posebno takih ne, katere je pisala ženska.

«Čemu si se predstavil za brivca iz Teše vasi?» je vprašal mlajši stotnik.

«Kar tako mi je prišlo na um. Narodil sem se v selišču, ki se imenuje Teša vas in moj stric je šel, ko sem bil jaz še otrok, po svetu brit ljudi in norce, pa sem se v naglici spomnil tega. Neumnosti, same neumnosti!»

V tem je pridrdral vlak na ljubljansko polje.

«A glej ti, kako prekrasen kraj se nama odpira!» je vzkliknil Pipan in se nagnil k oknu. Osvojilo ga je veselje in v glasu je bila čuti razburjenost. «Kadar se peljem tod prek in zagledam naše Grintovce, postane mi laže, kakor bi se odvalila od duše vsa službena peza. Glej, tam na desno pod onimi gorami sem se narodil in tam se v drugo naselim, morda ne čez dolgo. Tako je na svetu: komariš, komariš po svetu, po vsem cesarstvu te gonijo, raduješ se, živiš in uživaš in čedalje bolj te tesni razočaranje. Naposled

se vsega naveličaš in rad greš v tisti tihi kraj, kjer te je rodila majka.»

«Istina, brate,» je povzel Pipanov tovariš, «tudi meni je veselo pri srcu, kadar pridem v svoje krševito Primorje. In če me ne pobere vrag na bojnem polju, bodo trohnele moje kosti v lepi hrvaški domovini, kojo Bog poživi!»

Vlak je obstal na ljubljanskem kolodvoru; stotnika sta se poslovila, Pipan je izstopil. Izročil je kovčeg vozniku, sam je šel peš v mesto, jaz za njim. Radostno se je ogledoval, kakor človek, ki po dolgih letih zopet pride v domače kraje, kakor ptica selivka, ko se vrne na pomlad in ugleda svoje gnezdo. Pobiral sem stopinje za njim, dokler mi ni izginil pri Maliču.

Meni je bilo prijetno misliti o tem, kar sem videl in slišal na železnici. Lahno priskakuje sem hitel domov, ker sem nesel dobro novico, ki je na moč silila na dan. Bog nam daj vsem, da bi imeli vedno dobre novice za našega brata trpina!

XV.

Najprej sem stopil h Gregorki. Pospravljala je po sobi, pri mizi je šivala Ivanka. Gospodinji sem moral podrobno razložiti vse, kar se je tikalo mojega domovja, ker ona je

zelo čislala mojo mater. Ivanka je sedela s stranjo proti meni. Povedati vam moram, da sem bil za dijaških let velik prijatelj slik in kipov, da sem slike trgal iz knjig in žurnalov, kjer sem naletel nanje, in si tako nabral precejšnjo zbirko, da sem pri kipih stal po cele ure, kjer sem jih videl v steklenih izložbah. Nekoč sem naletel na kip, ki se mi je živo vtisnil v glavo in me je vabil dan na dan k sebi. Predstavljal je nemško Gretko. Ivankin obraz je bil podoben tej Gretki. Tista gorenja ustnica, krepkejša in napeta, vabeča na uživanje, tisti okroglovati nos in podbradek in tiste spuščene, mehke trepalnice in na vsem obrazu sama dobrota in požrtvovalnost, sama duša. In ko sem pripovedoval Gregorki, kako je na mojem domu, ko sem ji govoril o materi, bratih in sestri, si je Ivanka menda naslikala v svoji glavici najlepšo podobo družinskega življenja, kjer kraljuje složnost, mir in ljubezen med domačini, vzor tihega družinskega življenja, kakršnega se je ona jedva spominjala in kakršnega je ravno sedaj najbolj pogrešala in morda — da gotovo je bila ta lepa slika vir solze, ki se je prikradla iz njenih velikih, svetlih oči in zdrknila na gorenjo ustnico, malce pridvignjeno in ošpiljeno. Spoznal sem vzrok njene žalosti, žal

mi je postalo deklice in napeljal sem govor na svojo imenitno novico.

Gregorka se je začudila in se razveselila. «Deset let ga že nisem videla. Moj Bog, moj Bog, morda se me pa vendar spomni in pride k nam!»

«Veste kaj, Gregorka? Pipan ima morda znanja v Ljubljani; recimo, ko bi bilo pri deželnem glavarju, predsedniku ali županu ali pa drugod pri vplivnih možeh prvakih; kaj ko bi ga Vi nagovorili, naj zine pri teh možeh besedo za Lazarja, da ga spravijo kam v primerno službo? Vam bi morda take usluge ne odrekel.»

Prijetna se je zdela Gregorki misel, da bo za koga prosila pri drugem človeku. «Še škof ga dobro poznajo, saj sta vkup v šolo hodila,» je kliknila vesela in zamišljena.

«Škof mu ne pomore,» sem dejal neverno.

«Lahko bi mu pomogli, njih oblast sega na Dunaj in v Rim.»

«Škof bi ga nemara vteknil v kak samostan; to bi pa ne bilo prida in prav,» sem pridejal z lahnim nasmeškom in pogledal na Ivanko. Še niže se je sklonila deklica na šivanje in opazil sem živahen priliv rdečice na njenem licu. Ko sem odhajal in se poslavljal, se je nasmehnilo po sili njeno vlažno oko in še

bolj mi je segla v srce tista pridvignjena ustnica, za katero sem zavidal prijatelja.

Lazarja že nisem dobil doma, torej se nisem mogel iznebiti svoje novice. Ko sem prišel tisto popoldne iz pisarne, sem ga našel sedečega pri oknu. Njegov odzdrav je bil čemeren, otožna senca je ležala na njegovem visokem čelu; kamen, ki ga je tiščal na srcu, je zajezil vir njegove sicer dovtipa polne zgovornosti.

«Frančišek, novico, oh kako novico imam zate!» sem vzkliknil, ko sem vstopil. Lazar ni dal glasu od sebe. «Ugani, s kom sem se vozil od Litije gori!»

«S kom neki? S kakim starim sošolcem, ki se je pohvalil, kako se mu dobro godi, kako se ženi in tako dalje.»

«Nisi pogodil!»

«Morda s kakim zanimivim popotnikom s culo na rami, ki prihaja iz devete dežele po svoj vsakdanji kruh na Slovensko, med tem ko ga domovina nima za svoje sinove.»

«Ne, ne, pravega ne uganeš, če ugibaš do jutri; zato ti ga povem naravnost. Tvojega stotnika s Kafarnauma sem videl, tistega —»

«Ali Pip —». Lazar je zaiknil, bodisi da ga je tako morila žalost, bodisi da se je tako začudil.

«Naj bo pipež ali papež, tisti je pa le, o katerem si mi tolikokrat pravil, da ima bradavico na nosu, rdečkasto kakor jagoda.»

«Ti si se s stotnikom Pipanom vozil?»

«Da, prav s tistim, ki koraka, kakor bi imel dve levi nogi.»

Zdaj sem razložil prijatelju vse, kar sem videl in slišal na železnici. On me je zvesto poslušal. Včasi se je nasmejal razmišljeno in prisiljeno, a vedno je pogledal skozi okno na dvorišče, kakor bi čakal nekoga, ki bi ga rad brzo ugledal.

«Povej mi, ali nisi morda že davi pravil Gregorki, da je Pipan v Ljubljani?» me je vprašal.

«Da, na vse zgodaj sem bil pri njej in sem iskal tudi tebe.»

«Torej, torej — »

Moje oko je vprašaje strmelo v Lazarja.

«Zato je izšetala Gregorka dopoldne tako našopirjena in nalepotičena kakor še nikdar ne. Imela je na sebi tisto svileno krilo starega kroja, katero obleče samo k sprevodu na Telovo. In kako skočno je stopala. In kako dolgo je ni bilo nazaj. To nekaj pomeni. Oj, oj, kaj pa je stara norost, če to ni?»

Jaz sem bil le deloma tega mnenja. Bolj mi je ugajala misel, da je šla gospodinja moledovat za Lazarja in dobro se mi je zdelo, da

sem spravil v tir tako tehtno moledovalko. Rekel pa nisem ničesar.

«Vsekakor se vidi Pipanu, da je dober človek,» sem končal svoj hvalospev. «Vroče ljubi svojo domovino.»

«Dober človek je, dasi ga obdaja vojaška skorja. Ni pust slinež in lizun. V njem sem našel več srca nego sladkih in gladkih besed.»

«Kaj čepiš torej tu pri oknu in gledaš na božje solnce, kakor mačka na vrelo kašo. Mar bi se šla sprehajat, morda kje srečava Pipana; on te spozna, te kaj vpraša in ti ga lahko prosiš za dober svet. Ali si že pozabil svojega dobrega stotnika?» Zdelo se mi je, da je premalo presenetila moja novica prijatelja.

«Jaz se ne ganem od tega okna, dokler njega ni. Pusti me na miru!»

«Njega? Koga pa čakaš pust in čemeren, kakor bi ti kdo mašil koprive za vrat?»

«Trovraga!»

«Trovraga?» sem tiho vprašal in se sklonil k prijatelju, ker šepetaje sva govorila, da ne bi slišali ženski v sosednji sobi.

«Da, Trovraga!»

«Kaj pa je ž njim opraviti?»

«Tožila je menda.»

«Kdo?»

«Vahulja.»

«Ivanko?»

«Da!»

«In ti misliš, da pride Trovrag v hišo zaradi nje?»

«Podoba je. Davi me je ustavil na ulici Ščinkovec in me vprašal, kaj se je zgodilo pri nas, ker se mu je ustil Trovrag, da pride danes k nam miši lovit.»

«Miši lovit?»

«Da! In je dejal Trovrag, da več ve mačka nego miš in da se še ni prigodilo, da bi miš pozobala mačko, obratno pa že. On pa da pride v našo hišo, da naredi tukaj mir in red in ne vem, kaj je še vse napovedal Ščinkovcu.»

«Ti torej čakaš mišjega lovca?»

«Da, če ti pravim!»

«Če je tudi tožila... saj tako nemara ne stoji zapisano v sodnem redovniku, da bi smeli kar brez dokazov meni nič tebi nič tirati koga pred sodišče. Najprej mi pošljejo poziv, povabilo, naj se javim.»

«Saj tisti poziv ali tistega povabila pričakujem. Ali meniš, da bi Ivanka mogla odoleti takemu javnemu sumničenju? Ti je ne poznaš!»

«Res je, težko mora biti človeku, ki si ni v svesti najmanjše krivice, ako ga kličejo tja, kjer vprašajo le po krivici.»

«Zato onega poziva ne bo v našo hišo. Ne bode ga, pravim ti, prijatelj! In živ ne pride s takim povabilom preko našega praga mišji lovec, naj so v njem trikrat trije vragi.»

«Ali te ni morda slabo poučil Ščinkovec?»

Že sinoči je Vahulja pravila Vahu o nekaki pozivnici, pa nisem natanko slišal o kakšni. Ščinkovec pa mi je dal častno besedo, da govori resnico. Zato sem precej tekel domov ogledat sabljo.»

Lazar je prinesel od vojakov sabljo, kakor je rekel, za spomin. Tista sablja, gola in bridka, je slonela poleg njega ob zidu, zapičena v podnico. Dolgo sem hodil po sobi in pogledoval na njo in na Lazarja.

Rečem vam, da sem imel v tistih mladih letih dosti drznosti in poguma. Ko sem bil še v šoli, smo imeli dijaki svoje vojske na Gradu, za Sv. Krištofom in v šentpetrski jami, in smo bili istinite boje z ljubljanskimi postopači najnižje vrste, ki so nam hoteli nagajati pri naših igrah. Jaz sem stal tedaj vedno v prvi vrsti, naj je frčalo okoli mene kamenje in naj je imel sovražnik še tako debel sklesek v rokah. Nikakih bojazljivih pomislekov torej nisem imel spričo Lazarjevih nakan in sem bil pripravljen pomagati mu, kakor si bodi. Ugajala mi je misel, da bom «orodje v rokah božje pravice».

XVI.

Preko našega dvorišča je bil prehod iz šentpetrske ulice na stari živinski semenj. Ta prehod ni bil dosti v rabi, ker ni bil vsakemu znan, in je bil ta kraj mesta takrat odljudnejši nego je dandanes. Sredi dvorišča je stal vodnjak, od katerega se je odtekala moča po majhni grapi.

Zvesto sem pogledal skozi okno na dvorišče in pazil, kaj se odvali od gore, to je, kdaj se pojavi mišji lovec. Suhokrak dedek s culo pod pazduho je prišel na dvor, stopil za zid in začel nekaj jesti. Njegova koščena postava je pričala o nekdanji moči, katero sta ukrotila trpljenje in stradež. Siromak bi bil, da ni tako mršav pod širokokrajnim klobukom, prej podoben bedni duši, prišedši nazaj iz vic, da se na svetu kesa in pokori za grehe, nego živemu človeku. Z Lazarjem sva se mu čudila, ker so bile črte njegovega lica tako zelo podobne zajčjim in ker je pri jedi baš tako vrtel in migal z ustnicami kakor zajec. Vsa njegova gibanja so bila tako neokretna in trda, da sva se mu morala smejati. Po jedi je stopil k vodnjaku, potegnil za kembelj, in ko je pritekla voda, je skočil k cevi in naostril ustnice, da bi ujel pijače. Dasi je bil zadosti hiter, priložil je le prepozno k

cevi, namreč ko je bila voda že odtekla na tla. Zato je ponovil isti napor in ga ponavljal: vlekel je za kembelj in čedalje hitreje je skakal k cevi, a vse zastonj: voda mu je vselej ušla skoraj do poslednje kaplje.

«Glej,» sem dejal Lazarju, «podoben temu kmetu se ubija človek za vsakdanji kruh, vedno nastavlja usta, da bi kaj prida ujel vanje in večina blagodati, ki izvira iz njegovih žuljev in naporov, odteče v tuje grape in poji one, ki so umeli človeško moč zapreči v voz, na katerem sami mehko in prijetno sede ukajoč in se veseleč.»

«Da,» je pritrdil Lazar, «res je tako; take pozlačene fraze so dandanes vsakemu na jeziku in pogodi, — a dobro je, če je človek vsaj upredžen, da more vleči in živeti. Tu imaš priliko, da vse modrovanje človeku nič ne pomaga; beseda ne zaleže nič, z usmiljeno radodarno roko treba poseči v delo in navleči narodu siromaku vode življenja. Hajdi in skaži človeku dejansko pomoč! To lahko opraviš sam. Ne sramuj se!»

Nove misli so mi šinile v glavo in me osvojile. Da, sem dejal sam pri sebi, nama bi bilo bolje pristojalo, da skočiva nemudoma na dvor in pomagava žejnemu dedu nego marno modrovanje. Zdelo se mi je za malo,

da nisem bil sam roditelj take misli. Zardel sem segel po klobuk.

Obrnivši se sem zapazil, da se nova pohabljena oseba plete pod temnim hišnim obočjem na dvor — Trovrag sam. Lazar je skočil na noge, kakor bi bilo poleg njega treščilo. «Alo, nad mišjega lovca!» je kriknil. Stekla sva preko mostovža in jo udrla po stopnicah k hišnim vratom. Tam sva se postavila vsak ob en steber. Lazar je skril golo sabljo za hrbet in stal strog in mrk, kakor se poje v baladi o vojaku na poslednji straži. Prvo delo Trovraga, prišedšega na dvor, je bilo to, da je navlekel vode žejnemu dedu. Ko se je on mudil pri delu usmiljenja, sem se bližal vodnjaku.

«Stric,» sem ogovoril Trovraga mirno, kakor bi mu nudil pipo tobaka, «kaj pa grejete ondukaj pod svojo pazduho?»

«Pisanje nesem, pisanje nekemu, ki morda ni pričakoval takega pismonoše. Jaz tiram grešne duše k časnemu sodniku, ki prisodi po zaslugah, največkrat pa post, osoljen z jokom in škripanjem z zobmi. Vse kote pretaknem in podnevi in ponoči vidim in lovim.» Trovrag je bil Ižanec in je zavijal po ižansko.

Te besede so morale pogreti človeka. Lazar je stopil predenj. «Vi nobene duše ne boste tirali pred sodnika,» je dejal drzno, «a

svobodno Vam, ako hočete tirati tja svojo hčer Vahuljo.»

«Kako ste rekli, kaj ste dejali?»

«Razumeli ste, če ste me poslušali.»

«Vi ste Frančišek Lazar in do Vas vodi moja pot. Govorite tako, da bo moč izhajati z Vami. Vi kar nimate povoda moštvovati; saj znam in vse vem, kako je in kako še bo. Vi se ženite, a?»

«To Vam ni nič mar!»

«Vi znate prepevati mične pesmi ponoči pod tujimi okni. In neke liste ste prodajali po Ljubljani. Hm! hm!»

«Vi ste se napili in ne veste kaj govorite, a pazite — »

«Človek božji,» vmešal sem se jaz, «pustite za danes te stvari na strani in pojdite mirno domov. Pridite drugikrat, da se pogovorimo do kraja.»

«Kaj Vi boste domov gonili mene, ki sem službeno lêskaj? To je že na las podobno rebeliji!» Opotekaje se je obrnil. «Hej, ti kmet, ali kaj si, pojdi sem, da mi pomoreš krotiti uporne ljudi, ki so se naveličali dobrot!»

Obotavljaje in nemirno gledaje se je bližal kmet.

«Vidva sta ptička, ki zaslužita, da se naveličata tudi hudega. Marš z menoj na policijo!»

Trovrag je hotel prijeti Lazarja za ramo, ali zdajci je zagledal njegovo sabljo in vzkliknil: «Kakega psička pa peljete Vi za seboj? Bojte se Boga in redarja, pravim Vam! Dajte sabljo meni, to ni za Vas! Ne bodite, ne bodite! Jaz sem cesarski mož!»

«Vi ste poleg tega stari bedak, ki ne poznate svoje službe in javno in nepremišljeno trobuzljate o sodnih stvareh ljudem, katerim do tega nič ni mar!» je zagrmel Lazar. «Odlazite!»

Trovrag je za hip obstal kakor okamenel. Ko je pa pazneje pogledal v lice mojega prijatelja, se mu je menda zazdelo, da ima blaznega človeka pred seboj. «Rebeljon, sukurz, sukurz, sukurz!» je zaklical na vse grlo in z razmahom je bežal preko dvorišča. Še hujše je tekel na nasprotno stran proti suhemu mlinu kmet, dasi morda ni vedel, kaj mu povzroča tak strah. Kar prašilo se je za njim, tako je tekel, in le žeblji njegovih podkovanih čevljev so se svetili iz prahu.

«Hajdiva v vežo in čakajva za zaprtimi vrati, naj se vrne s svojim sukurzom!» je velel Lazar in brž sva se umaknila. Zaprla sva vrata z železno zaporico, poleg tega sva jih zapahnila z debelim hrastovim brunom. Poleg vrat je bilo precej visoko od tal dvoje omreženih oken, na vsaki strani eno. Po kratkem

vojnem posvetovanju sva sklenila se utaboriti pri tistih oknih in braniti vhod v hišo. Pomislil sem, kako bi si preskrbel primernega orožja. V kotu veže je slonel dolg drog, ki se mi je zdel kakor nalašč ustvarjen za dreganje v napadajoče sovražnike. Prinesel sem ga k oknu. Lazar je odobril mojo nakano in mi velel prinesti izpred Gregorkine kuhinje škaf vode in korec. Storil sem, kakor je bilo ukazano, in čutil sem radost v sebi, misleč, kako lepo se bo dalo z oken dol hladiti Trovraga in njegov sukurz, če bo naval na vrata prevroč. Skozi eno okno se je dalo operirati s stopnic, pod drugo je prinesel Lazar klop iz najinega stanovanja. Vse je bilo za obrambo urejeno kar najboljše. Genij Napoleonov ne bi bil vedel dodati ničesar. Odpiral sem prašna okna in ves razjarjen šepetal Lazarju: «Zvedel bo Trovrag in njegov sukurz: Kako Metulum se Avgustu brani!»

XVII.

Pol ure pozneje se je povrnil Trovrag, okrepljen pod naša vrata. Poklical je sukurz, ki je štel v vsem dve osebi: velikega, slokega moža z dolgimi brki, ki se je pisal za Barberinija in je bil vsemu mestu znan z imenom Baraba, ki so mu ga nadeli berači,

ker jih je silno pestil in preganjal, in majhnega, pa čokatega in hudogledega možica z majhnimi očmi in protivnim, skrivljenim obrazom, znanega s priimkom Kofernica — s sabljo ob bedrih. Oprezno je stopila trojica na dvor in se zavzela, ker na prvi mig ni zagledala nasprotnika. Vem, da se je malce preplašila, ker neprijetna je zavest, da imaš blizu skritega sovražnika, in ne veš, ali te buhne iz zraka ali puhne pred teboj iz tal ali plane od strani. Po kratkem odmoru je naju zapazil Trovrag v oknih in namignil Barabi. Troglava četa je korakala preko dvorišča tiho in pazno, kakor sv. trije kralji proti betlehemskemu hlevu, ker tako je zahteval resni trenotek.

Baraba je četi načeloval, dasi je bil po službi nižji od Trovraga. Zakaj je on načeloval in ne Trovrag, ne vem povedati: ne more vsak piškav duh prodreti v spletke sočasne politike in diplomacije, o takih stvareh le ugibamo. Najnižji po činu je bil Kofernica, ker se je vselej stresel in zravnal na «abtak», kadar je pogledal vanj Baraba ali Trovrag. Baraba je bil strog, resen in trezen. Mogoče, da mu je Trovrag drage volje odstopil vodstvo ekspedcije, uvaževaje po skušnji njega mirnost in previdno in modro ravnanje ob enakih slučajih; najbrž pa je spoznal, da se

je sam že preveč zagovoričil in sedaj že ne more drugih, tanjih strun, prikladnih poostrenemu položaju, tako napeti, da bi ne bilo na kvar ugledu in službi.

Baraba je trikrat pomikastil kljuko. Oglasil se je Lazar, rekoč: «Brezuspešno se trudite! Le mikastite vrata, pa bolje bo za Vas, če se ne odpro, ker tužne Vam žene in otroci, ako prestopite prag najine trdnjave!»

Bog ve, v kateri jugoslovanski povesti je pobral take grozne izraze.

«Gospoda,» je dejal Baraba resnega in imenitnega obraza, «Gospoda, odprita nam zlepa in se udajta! Vidva nista premislila, na kako nevarno pot sta krenila. To pomislita, kaj sta storila, kaj delata! Še se lahko reši vse zlepa, vse se lahko popravi. Vajina mladost opraviči marsikaj, in ako odjenjata drage volje, postavim to v svoj protokol in laže se bo vama zagovarjati. Vajino postopanje imenuje oblast upor, punt in rebelijon — to pomislita! Ko bi pa moje vama dobro hoteče besede ničesar ne izdale, bi bil prisiljen uporabiti hujše, ostrejše mere in sredstva in primerno tem bi zadela vaju tudi hujša kazen — to pomislita!»

Baraba je govoril rezko in zložno, v redarskem pismenem jeziku. Za odgovor je pomolil Lazar konec drogu skozi okno, kar je

tako ujezilo Kofernico, da je nervozno priskočil, stiskaje ročaj svoje sablje.

«Hm, hm,» je vikal nemški in skakljal pred vrati «dös is schon der höchste Spenat! Vojaško silo treba poklicati, da jih postreli! Postreliti jih!»

Za ta nasvet ga je osato pogledal Baraba. Mene pa je silno zgrabilo in speklo v prsih. «Pojdite bliže, Vi mož z nemško špinačo, da Vam jo zalijem!» sem viknil in — šop — zagnal sem mu curek iz korca za vrat.

Med tem, ko je srditi možic klel in mi žugal, se je pojavil na dvorišču stotnik Pipan. Korakal je naravnost proti našim vratom. Z Lazarjem sva prebledela in se spogledala. Siromak Orest se ni zgrozil hujše, ko je zagledal Erinije v veži Dijane. Da pride vsa armada na naju, ne strmela bi tako, ne vprašala bi se z očmi, kaj početi zdaj in kako, ali odpor nadaljevati ali odpreti vrata in se udati. Pipan je hotel kar k vratom, ali Baraba je stopil preden in mu vojaški objavil, da je ta hiša v obležnem stanju in da branita vhod vanjo dva uporna človeka, ki sta se utaborila tule v teh oknih in se že trikrat hudo pregrešila zoper postave: prvič, ker sta nevarno žugala, drugič, ker sta se nasilno protivila redarski oblasti, in tretjič, ker sta jo ozmerjala. Kofernica in Trovrag sta stala Barabi

ob strani in pritrjevala njega tožbo in pritrkovala z glavami. Pipan je bistro pogledal v okna, spoznal Lazarja in menda tudi mene. Zmajal je z glavo in zvesto poslušal raportnika, s stranjo obrnjen k njemu. «In zakaj sta se uprla redarjem?» je nadaljeval Baraba. «Enega teh dveh mladeničev kliče sodna oblast predse — Frančiška Lazarja namreč, tu je pozivnica — zove ga sodna oblast predse, da ga pobara zaradi nekih poneverjenih obročnih listov, ker ga poneverjenja dolži tukajšnji bankir, a on noče in noče sprejeti pozivnice in se je rajši uprl in je rajši zgrabil za orožje in se s svojim tovarišem že štirikrat hudo pregrešil zoper postave, oviraje redarstvo ob izpolnitvi predpisanih dolžnosti.»

Strmel sem ob tem prevratu stvari in zopet sva se spogledala z Lazarjem. Ali je res, da je prinesel Trovrag le pozivnico zaradi nesrečnih obročnih listov? Zakaj ni pijanec povedal tega precej, čemu se je ustil po mestu? Ta vprašanja so se mi valila po glavi. Postala sva malodušna in korec mi je padel iz rok na tla. Že me je začela težiti zavest, da sva nemara res preživo odporovala in poleg tega še druga zavest, da je bil odpor po nedoumljivosti odveč in nepotreben. In vzbudila se mi je sumnja, če ni Vahulja morda nalašč

tako napeljala svojega natolcevanja, da je naju speljala na pot odpora.

«Tega človeka poznam in nikdar nisem mislil, da bi bil zmožen kake malopridnosti!» je dejal Pipan Barabi in se obrnil k Lazarju, rekoč:

«Hej, Lazar, kako je to, da ste se tako prevrgli, odkar ste doma? Pri meni ste bili tako pameten in zanesljiv?»

«Gospod stotnik,» je odgovoril moj prijatelj, «tisto o obročnih listih nič res ni, ker listi tako trohne pri meni na predalniku, kakor sem jih prejel od bankirja, in lahko se mi bo zagovarjati pred sodnikom.»

«Ne bo tako lahko, ker ste se uprli redarjem in teptali postave,» je kliknil stotnik nekako oživljeno, kakor bi šlo o stvari, kjer si lahko zasluži cesarski red. Zapovedujoč je bil njegov glas, njegove obrvi žugajoče, razježene. Potrepal je po smotki, da je odletel pepel, in skrbno je pogledal po dvoru, ga li ne vidi kak znan človek.

Lazar je molčal. Domislil sem se, kako težko mu mora biti izpregovoriti pred temi ljudmi o Ivanki in o svojih zadevah, odkriti pravi vzrok odpora, in poleg zakriti svojo ljubezen in pred vsem ime drage deklice in vse ono, kar se je prigodilo poslednje dni. In da bi mu pomogel, izkopal sebe in njega, sem

se oglasil: «Gospod Barberini, poslušajte me! Midva se sama javiva jutri zjutraj, ali kadar ukažete na policiji in gospod Lazar prinese obročne liste in oba se bova zagovarjala zaradi današnjega prestopka in tožila bodeva tiste, ki so zakrivili to nedoumnost.»

Zopet je vzpihnil Kofernica in se obrnil k Trovragu: «Glejte, še tožila nas bosta, tožila! Take grožnje si je treba zapomniti. To je zopet nov prestopek!»

«Ustavljala sva se,» sem nadaljeval in jako imenitno se mi je zdelo, da so me poslušali, «ustavljala sva se, ker sva mislila, da se hoče storiti velika krivica nedolžnosti, preganjani po hudobni ženski v naši hiši. Hotela sva biti orodje v rokah božje pravice! Sedaj pa, ko je stvar jasna in veva, zakaj je prišlo redarstvo sem, sva pripravljena udati se in odpreti vrata, če ne zahtevate, da bi šla v vašem spremstvu na policijo!»

«Eh, glejte jih, zdaj pa še stavita pogoje! To je že prevelika drznost, to presega vse meje naše prizanesljivosti! To je nov prestopek, ki si ga je treba zapomniti! Tu treba eksempel pokazati! V ječo ž njima, brez pardona naravnost v ječo!» Tako mi je odrezal besedo Kofernica.

Zaškrtalo je okno nad nama v prvem nadstropju in razdal se je pretresljivi glas

Gregorke. In tako se je razvnela gospodinja: «Kaj, Vi hočete gnati v ječo moja fanta, moja gospoda, ki sta oba tako nedolžna, kakor tole moje jagnjiče? Veste kaj, ko bi smela in bi bila hudobna, vseh priimkov, kar se jih govori pod solncem, bi Vam lahko nametala brez greha na hrbet, ker hočete tako brez uvidnosti onesrečiti ljudi, ki imajo toliko blagodušnosti v sebi, da se zavzamejo za zatirane, od vsega sveta zapuščene sirote. Nič ne jokaj, jagnjiče moje! Pravica je na svetu in pride na dan, ta pravica, ki osramoti vse tiste, ki so hoteli tebi nakopati sramoto. Jaz bom govorila in brez ovinkov še vse povem, kako so te nesramni ljudje sovražili in zavidali, obrekovali in na časti žalili in kako drugače že delati nista mogla moja vse časti vredna gospoda, nego postaviti se v bran, ko sta mislila, zapeljana po hudobnih ljudeh, da te hočejo še očito sramotiti. Bog, ti meni grehe odpusti — vsega je kriva nevoščljivost in nesramno poželjenje!»

Pipan je srdito pogledal v okno. «Lazar,» je kliknil, ko se je hipoma ustavil tok Gregorkinih besed, «vojak ste in vedeti bi morali, kaj je prav, kaj ne. Ne čakajte, da bi vse mesto zijalo na Vas. Če ste se pregrešili, spokorite se, odprite vrata in pustite tem možem, da se pravica izpelje po svoji odmerjeni

poti. Kako, da se obotavljate! Vse vem, v kakšnem položaju ste in skoraj sem že ugenil, kako ste prišli v to zagato. Pomorem Vam, če je še mogoče, in le zato prihajam v to hišo, da bi Vam pomogel.» Prijel je Barabo za rokav in ga peljal nekaj korakov na stran. Iz tega, kako se je vedel z redarjem, kako je odmahaval z roko, prikimaval z glavo, kako je polagal roko na prsi, kazal na odprto dlan, kakor bi imel tam zapisano resnico, kako se je nagibal z životom proti Barabi, kakor bi mu hotel vnušiti svoje dobroželje in človekoljubje — iz vsega tega se je videlo, da mu govori na srce, moledujoč za naju.

Odstranila sva zapah, odklenila vrata in odprla. Kofernica je stopil pred naju, da bi nama zastavil pot, ko bi hotela uiti. Obstala sva pred vrati in čakala, da se do kraja zmeni Pipan z Barabo. Naposled je bil pomenek končan in stotnik se je obrnil k nama: «Vidva se oglasita jutri dopoldne ob devetih v redarskem uradu in tam se vama objavi, kaj se je izvolilo ukreniti zaradi vajinega prestopka. Glava se vama ne odtrga. Bodita pa vsaj odslej pametna in zapomnita si to: razbije si čepinjo, kdor buta ž njo ob zid!» In potrkal si je pomembno ob čelo, rekoč: «Pamet rabi, tako so vas učili stariši, predno ste šli z doma! Pamet, pamet, pamet!»

«Oh, mladost, norost! Saj taki ljudje ne pomislijo, kaj delajo,» je dejal Baraba, vročivši Lazarju pozivnico. «A Vi, gospod, kdo ste Vi in kaj je Vaš posel?» je vprašal mene, visoko dvignil obrvi in stisnil ustnice. Povedal sem svoje ime in posel. Skrčil je obrvi in važno pisal v svoj zapisnik. «Ahám! Tako! Dobro! Vi ste se posebno junačili!» je dejal in se obrnil k Pipanu. «Veste, gospod stotnik, vse dobre besede so včasi bob v steno. Pa kaj se hoče: naši zakoni so strogi in to rabuko moram objaviti, da ne bi se reklo, da smo čuvaji zakona sami teptali njega ugled. Da, da, od nas ubogih redarjev se zahteva po zakonu, od drugih pa le po dragi volji. Priporočam se Vam, gospod stotnik!»

Odzdravili smo se hladno in površno. Trovrag, ki je ves čas topo gledal in zaspano mežikal, kakor človek, ki ga po prečuti noči še mučijo vinski duhovi, bi bil kmalu ostal na mestu in pozabil, da je opravilo že končano. Baraba ga je moral opomniti in ga potegniti za seboj. Kofernica je nestrpno mencal z nogami, menda nedoumevaje, kako se more tako uporstvo končati brez končnega javnega zmagoslavja redarske oblasti.

Pipan se je zopet ozrl po dvorišču, da bi se prepričal, kdo ga je opazoval, ko se je pečal s tako malo imenitnimi ljudmi. Potem je skočil

mahoma v našo vežo, da bi se prikril radovednim očem, ki so z nekaterih oken, odprtih onstran dvorišča, gledale na našo halabuko. Šla sva po stopnicah za njim nema, zbegana in poparjena.

XVIII.

Pipan je urno stopal po stopnicah, da čim prej pride proč od ljudi, ki so rušili njegovo pokojnost. Tiščal je sabljo pod pazduho in niti ozrl se ni na naju: javno je hotel pokazati srd, da se je sešel z bitji, ki so po častniških nazorih pravi nebodigatreba na svetu. In res, kaj je takemu gospodu mar človek, ki ni ne vojak, ne uradnik, ne duhovnik, človek, ki sploh še nič ni in se tudi ne pričakuje kaj prida od njega.

Vrh stopnic sta nas čakala Gregorka in Ivanka. Deklici je že pojemal jok, solze niso tekle več s prejšnjo obilostjo in že so se lomili tisti vse telo potresujoči porivi, ki v veliki žalosti nastanejo v prsih in pripeljejo nov tok solza na lice. Ena roka, vzravnana ob životu, je brezsilno držala za beli predpasnik, na krajih zmečkan in poškropljen s solzami, druga, do komolca gola, je pritiskala ruto zdaj na levo, zdaj na desno stran lica, od solza nekoliko nabuhlega in zardelega. Ko smo prišli na mostovž, ni si mogla deklica kaj: stopila

je, podobna Kvasovi Manici, pred Lazarja in mu molče podala roko. Ali se je hotela zahvaliti, da se je potegnil za njo, da ne dvomi, da ji zaupa, ali mu je hotela odmeniti za neprijetnosti, katere si je nakopal na glavo, ali samo dokazati, da mu tudi ona zaupa? Tudi Pipana je zadelo njeno vlažno oko s takim izrazom hvaležnosti, da se je precej storil prevrat v njegovi duši. Šegavo poredno so pogledale njegove še bistre oči na deklico — levo oko je malce priprl, pridurnil — in njegova grešna duša je morda ugibala, ali je pač vredna ta plebejska cvetica upora in rebelije ali ni. Rekel bi, da se je odločil za prvo, ker se je pojavil nasmeh na njegovem licu, tisti dobrohotni, prijetni, nazdravljajoč nasmeh, ki je osvetlil široka lica rimskih velikašev, kadar so jim po slastnem obedu nalili prvo čašo rujnega orvijetskega vina.

Vse to se je vršilo po tihem; globoke, resnične žalosti nihče ni hotel kaliti z besedami. Šele, ko se je skrhal prvi vtisek, ki ga je napravila na nas žalujoča deklica, se je oglasila Gregorka. Dvignila je kvišku roke, kakor mlin na veter svoje vetrnice, ko ni vetra in ne more mleti, in takole se je zlila njena jezica: «Oh, vidite, gospod Pipan, v kakih razmerah ste nas našli; še s policijo bomo imeli opravka, s policijo! Bog pomagaj in

sveta Devica! Kolikokrat sem že rekla: iz te hiše pojdem proč, kamor me veter zanese, in se preselim na drugi konec Ljubljane, da bom imela vsaj mir, mir, mir! (Resnici na ljubo moram povedati, da še nisem nikdar poprej slišal, da bi bila razodela komu željo po preselitvi.) Tudi to povem: Ko bi ne bila toliko let živela tukaj pod to streho z rajnico materjo — Bog jim daj sveti raj! — saj Vi se jih gotovo še spominjate, in ko bi ne bilo tele deklice, tako poštene kakor čisto zlato — Gregorka je s prstom pokazala na «jagnjiče» — že zdavnaj bi bila rekla hišnemu gospodarju, da še zastonj ne maram imeti takih sosedov, nikar za drage denarje. Le pomislite: sto in petdeset goldinarjev plačam na leto za takele beznice. Križ božji! — za toliko denarja si najmem lahko sredi mesta stanovanje — še gospodje častniki bi radi stanovali pri meni! Sto in petdeset goldinarjev, to je nekaj denarja — uh — treba jih spravljati, predno so skupaj, pa za take beznice v Kravji dolini in pa v takšni soseščini — to, to!»

Gregorka se je na videz zagovorila, ker sicer ni devala v nič svojih sob, ampak hvalila jih je na moč, kadar je nanesla priložnost. Pogledal sem preko dvorišča in zapazil, da je hišni gospodar pri odprtem oknu in je, mogočno pušeč iz dolge pipe, menda ugibal,

kakšen vrag je to, da je redarstvo navalilo kar tolpoma in da se danes nočejo in nočejo pomiriti razburjeni duhovi njegove države.

Gregorka pa je že poprej opazila, torej — beznice.

«Kako sem jaz mirila, pridigovala in prigovarjala: ne moli steklemu psu stegna — Bog mi grehe odpusti! — Kaj vama nisem tako svetovala, ali ni res, gospoda? Oh, gospod Pipan, Vi ne veste, Vi ne veste —» Pipan je mignil z glavo in povel z roko, kakor da hoče reči: Že dobro, vse vem! Stopil je proti durim najine sobe, katere mu je priskočivši odprla gospodinja, vedno žuboreč kakor lonec, v katerem kipi krop.

Z Lazarjem sva nedoločno in boječe tihotapila za njima. Na pragu sva se še oba ozrla na Ivanko. Šla je v Gregorkino sobo. Zmestila sva se v kot kakor statisti na odru, ki niso za drugega, nego da polnijo prostor in zakrivajo stene.

Gregorka si je dala opravka z urejevanjem stolov; s predpasnikom je pobrisala po mizi, po stolih in po usnjenem kanapeju, dasi tam ni bilo praha. Pipan je, ne meneč se za gospodinjo, stopil dvakrat gor in dol, iskaje menda strategiške točke, s katere bi najlaže navalil na naju mlada zločinca. Ustavil se je pred nama, namršil obrvi in z odločnim, strogim

glasom je jel naju žmikati, lupiti in stružiti. Naši pogledi so se srečavali in ogibali, njih lesk je temnel. Oh, kako pridigo je nama napravil! Škoda, da si nisem zapomnil vse.

«Lepo sta jo zagodla,» tako je rekel med drugim, «in oba zaslužita, naj vama zagodejo, da vama bo zvenelo vse življenje po ušesih. Ali sedaj tako vzgajajo mladino, ali na takem polju rasejo naši prihodnji državljani? A kaj bosta počela, če vaju zapro in vzroka je več ko zadosti, kaj potem, če dobita madež, ki bo vaju zajedal vse življenje? Govorita, govorita sedaj, ko sta stvar že lahko premislila, ko sta lahko že prišla do spoznanja, kakó neumen je bil vajin odpor!» Z Lazarjem sva molčala in se stiskala v kot; meni se je delala tema pred očmi. In kaj bi ne! Človek misli, da se bíje za pravico in resnico, da ima vzvišene nazore in tudi nekaj tiste tvarine, ki pretvarja svet, ga čisti in boljša, pa vam pride drug človek, ki kruto razbije vaše sladko samoljubje. Kaj bi vam ne upadlo srce, ko se več ne morete smatrati vrednega, da bi smeli s ponosom na čelu stati na strani neukročenemu Hanibalu, smehljaje potrepati po rami značajnemu Kleomeneju, poigrati v taroke s poštenjakom Katonom. Tudi Lazar je stal okamenel in ukopan, kakor bi bil slišal gromovit ukaz svojega poveljnika, in

nekaj živalskega je bilo brati na njegovem licu. Taka lesena, mrtva obličja se vidijo vsak dan na vojaških vežbališčih, tako se zbegane ovce rijejo v kot, kadar lačni volk zatuli pred ograjo. Kje je bila sedaj Gregorka, da bi nama pomagala, da bi izpregovorila tehtno besedico za naju? Jedva je slišala prve stroge besede, pa se je izmuznila iz sobe.

Ko je naju Pipan do dobrega oskubil, je napel rahle strune. Skoraj kakor bi bil odsekal, se je Lazarju nasmehnil, češ, sedaj je končano ono, kar se tiče službenega dela moje osebnosti in navzočnosti. Takšna je namreč, to sem namreč opazil pozneje, vojaška vzgoja in tudi že priroda, da v službi srca ne sme biti: vpričo mene se je pohvalil nekoč vojaški dostojanstvenik, rekoč: V službi sem živina, v privatnem občevanju in zunaj službe pa zgolj angel. Jel je izpraševati Lazarja, ima li doma kaj premoženja, imovitih sorodnikov, kam se misli sedaj obrniti, če gladko izteče praska z redarstvom, sedaj, ko je že na več mestih poskušal brezuspešno. Lazar je prvi del vprašanja zanikal, na drugi del ni vedel odgovoriti nič gotovega. Stotnik mu je delal lahne očitke, ker je zapustil vojaško službo, kjer se mu ni slabo godilo; rekel je, da se tudi tam lahko skrbi za svojo bodočnost, le samozatajevanja je treba, potrpeža in uvid-

nosti. Omenil je, da je tudi njega misel na domovino izpeljala svoje dni v domače kraje, da je pa kmalu spoznal zmoto in jo kolikor mogoče popravil; pristavil je, da tudi na tujem človek ljubi domovino, še srčneje nego doma, in da ga ta tajna in sladka muka spremlja po vseh krajih zemlje, naj bo na jugu ali na severu.

Poprej sem bil že zameril Pipanu, ker je naju tako ožmikal in oskubil — pa res, v goste pride, pa zmerja — zdaj pa, ko sem videl, da kaže dobro, usmiljeno dušo, sem se zopet sprijaznil ž njim. On je moral zmerjati, on po stari navadi ni mogel odoleti ugodni priliki, sem dejal sam pri sebi in zopet mi je postal zanimiv človek.

Gregorka je vstopila in postavila liter vina, krožnik plečeta in vogel belega kruha na lepem, rožastem podstavku na mizo. «Če se Vam ne zamerim, pokusite, gospod Pipan, kranjskega vina. Najboljše vino je zdaj to v Ljubljani; iz gostilne pri ‚Beli vrani' je ravnokar prineseno. Dobro je in zdravo.» Nalila je kozarec in se spomnila, da brni še vedno struna zlosti v nji, dasi dosti rahločutneje nego prej. Tako se o potresu pojavijo izprva silno zadirni sunki, sčasoma pa se skrha podzemeljska moč in po malem pojemlje, dokler se sama ne izbrca — če je prav,

da se slabotna in brezumna dejanja človeška primerjajo ogromnim pojavom mogočne prirode.

«Vi ne veste, gospod Pipan,» je dejala in porinila bliže predenj dobrote na mizi, «Vi ne veste, koliko sem se jaz ubijala s to žensko, predno sem ji pokazala, kako se gospodinji. Ko je prišla k Vahu, saj ni znala za nobeno delo prijeti. Da bi bila žgance sama skuhala — še zdaj jih ne zna! Nekaj tednov sem ji kar sama gospodinjila. Vse sem ji naredila, dekla in gospodinja sem ji bila. Zdaj pa tolika nehvaležnost in take marnje!» In zopet je zaohnila.

Pipan je odpil, Gregorka je prilila.

Zaslišalo se je lahno trkanje na vrata. Precej za tem se je prikazala med durmi črnolasa glava, ki me je na moč presenetila, ker sem spoznal po nji pesnika Ščinkovca. Njegovo oko je pazno šinilo po sobi, kakor bi hotel razbrati, ima li prave ljudi pred seboj ali ne; njegovo lice je zalila živa rdečica in neko šegavo začudenje, češ, koliko vas je doma in kakega gosta imate pri sebi. Bil je delavno, toda lično oblečen. Prek lica je imel vidno brazgotino notri do ušesa. Vstopil je ves spehan in zasopel kakor maratonski junak, ko je prinesel poročilo, da je strt in pobit sovražnik. Ena roka je podržala kljuko

od zaporice, kakor bi dvojil, bode li njegova navzocnost v tej sobi prijetna ali ne, z drugo je vrtel ponošen sivkast klobuček. Kazalo se je, da od razburjenosti vse gori v njem in na njem, in lep mladenič je bil videti v tej gorecnosti.

«I s kom si se pa ravsal, da si tako opraskan? S policijo, a?» ga je vprašal Lipan, ki je z zanimanjem gledal na prisleca, misleč morda: lep materijal bi bil ta za vojaštvo.

«O, ne s policijo!» je odgovoril Ščinkovec in nasobil ustnice. «Maček me je tako razravsal in razkavsal.»

«Kaj si mu v škodo zahajal?»

«Ne, ampak on hodi drugim v škodo, on preži na tuje luknje, pa sem ga zavrnil. Pa ne mislite, da taksen maček, ki hodi ponoči s pridvignjenim repom po strehah, ampak čevljarski pomočnik Maček me je razpraskal. Saj, Lazar, ti ga poznaš in pa ti, Gorec.»

Stavec se je splazil ob steni k nama, ker pred stotnikom ni hotel obstati; za malo se mu je zdelo, da ga ta tiče.

«Kaj pa je zopet s tistim Mačkom?» je vprasal zamolklo Lazar.

«I, kaj... nabuhali smo ga danes tako, da bo pomnil nekaj časa. Le poglejte, kak neumen bik je to!»

Z Lazarjem sva s podvojeno radovednostjo pogledala na Ščinkovca. «Kegljal je danes že od enajste pri ‚Beli vrani', izgubljal, pijančeval in plačeval. Še dva druga taka pomagača sta bila ž njim, ki ne delata v ponedeljkih. Jaz pridem tja ob dveh, pa vidim, kako udeluje Maček. To spet ne bo prida za Tinico, si mislim. Pokličem torej tisto Tinico iz Kranja, ki je za točajko in mene rada vidi, pa jo opomnim, naj bo oprezna, ker Maček je brez službe in zopet ne bo plačal. Ali ona mi je odvrnila, da Maček naprej plačuje in da je pred nekaj dnevi pri nji zmenil desetak.»

«Desetak? Kje je dobil človek desetak?» je vzkliknil Lazar in meni je bilo isto vprašanje na jeziku.

Gregorka se je z obema rokama oprla ob mizo in zvesto poslušala; kar oči je zasadila v stavca.

«Tudi jaz sem bil precej teh misli, da je Maček ta denar pofulil, ker sem se spomnil, da mi je Trovrag pravil, da je bil njegovi hčeri ukraden desetak. Da sta Maček in Vahulja rada skupaj, to sem tudi vedel. Imel sem dva stavca pri sebi, pa bi se sam Mačka tudi ne bal. Grem torej bliže in potuhnjeno gledam na kegljišče. Maček je potegnil vrvico, segel v žep in potegnil mošnjiček ven.

Gledam tisti mošnjiček in znan se mi zdi. Že nekterekrati sem ga videl pri Vahulji, ko sem plačeval za obutalo. Trde, svetle, kovinske platnice ima in podobnejši je tobačnici, nego mošnjičku. Tu le imaš Lazar mošnjiček, poglej vanj in prepričaš se, da je Vahuljin. Daj ji ga nazaj in pošteno ji povej svojo misel.»

Lazar je nervozno pograbil za denarnico, rekoč: «Le noter poglejmo, ukradeno blago se sme pregledati do dna. — Glejte, zastavni listki od tukajšnje zastavljalnice na njeno ime! Eden na uhane, drugi na uro.»

«Oj, ti zapravljivka!» je viknila Gregorka in skoraj preplašena je tlesknila v roke.

«In denarja je: eden, dva, tri — štiri goldinarje in nekaj drobiža!» je štel Lazar. «Živel Ščinkovec, Bog ti plati! Z Gorcem poneseva denarnico tja, kjer jo pogrešajo.» Videlo se je Frančišku na licu, da se mu je odvalil kamen od duše.

«Kako si pa ugrabil te stvari?» je vprašal stotnik, ki je od strani gledal na naše raziskavanje.

«Kako? Kogar jaz primem, temu pomagaj Bog in vsi svetniki, ta se ne gane več, dokler ga ne izpustim! Takole sem naredil. Pravim Tinici, ti si pošteno dekle in za pol leta boš prej moja žena, če mi pomagaš danes. Tale

Maček je tisti desetak ukradel in tatvine se po krivičnem dolži mlado pošteno dekle. Pokliči Mačka na stran, da ga dobim samega v pest; on mora priznati! Le reci mu, da ga Vahulja čaka zadaj na vrtu v kotu. Slišiš: Vahulja Vas čaka, rada bi Vam nekaj povedala, reci! — on bo precej šel. Res, Tinica je izvabila Mačka, jaz s svojima prijateljema za njim. V kotu vrta smo ga dobili. Kar od spredaj in od zadaj sem ga zgrabil obenem. Mošnjiček sem, ti imaš po krivem denar, Vahuljin denar, sem ž njim! — tako sem mu tulil na uho in ga mikastil. Pa precej ni hotel dati, otepaval je krog sebe za žive in mrtve. Šele ko smo ga spravili na tla in ga onemoglega držali, je segel v žep. Povej, kajon, ali si ukradel denar, ali si ga dobil za dar! — tako sem robnel nad njim. To nobenemu mar! je odgovoril. Dobro, sem dejal, mošnjiček bom pa jaz dal nazaj tja, kjer so ga pogrešili. Ti pa zabrusi pete, kamor hočeš!» — Izpustili smo ga in kar plot je zahreščal pod njim, tako urno je zbežal na sosednji vrt. Torej delajta, kakor vesta, da je prav, meni se mudi v tiskarno. Z Bogom, zdravstvujte, gospod, stotnik, z Bogom!»

Ščinkovec je prišel, kakor pravijo, v svoj element; obvela ga je igralska prisotnost

duha in igralski se je sukal, klanjaje se na vse strani. Kakor bi mignil, nam je izginil za durmi.

XIX.

Malo pozneje je bila najina soba podobna prizorišču, na katerem se nahajajo po mišljenju in po starosti različni ljudje v prijaznih odnošajih in prijetni harmoniji, primerni njih starosti. Precej po stavčevem odhodu je šla Gregorka v svojo sobo obvestit Ivanko o najdenem denarju. Ko se je vrnila, je izrazil Pipan željo, da bi pozvala deklico, naj se v njih družbi potolaži in razveseli, ker je konči, kakor v starih poštenih povestih, prišla resnica na dan. Gregorka se ni obotavljala izpolniti te želje in kmalu je stala Ivanka na pragu, na katerega še nikdar ni stopila, odkar je odrasla. Ž njo je zavela nekaka sveža struja radosti v sobo. Mrak skrbi je izginil z lica naše gospodinje, sama milina se je naselila tja in milina jo je bilo gledati, ko se je ustrežljivo vrtela okoli starega prijatelja. Ivanko je izprva trla zavest, da je rušila pokoj dobrim ljudem, kmalu pa je mladost vzela svoje in premagala tesnobo. Marsikak prikrit pogled in svetel smehljaj je letel od okna, kjer sva stala z Lazarjem, k deklici in obratno. Pipanu ni ušlo tako pritajeno ljubkovanje.

Večkrat je dvignil glavo in je zasačil mlada človeka, katera so zgodbe tistega dne docela zbližale. Ali ni se zgruzil ob mladi sreči, ni je zavidal, kakor je to navada nekaterih starih, nestrpnih ljudi, ki ne privoščijo drugim tega, kar je zanje že izgubljeno na veke — češ: ljubezen je strup. Včasi se je njima zdržano posmejal, na kočnikih, in tisti smeh je bil prej odobravajoč nego karajoč. Jaz sem bil v tej družbi takorekoč brez druge polovice, ali veselje me je prešinjalo, ker sem videl srečne obraze.

«I, koliko je že tega, kar Vas ni bilo pri meni? Po mojem bi imelo biti tja o svetem Mihelu deset let?» je povzela Gregorka in sedla nasproti stotniku.

«Saj bo nemara toliko.»

«In kako dobro izgledate sedaj, bolje nego ste takrat. — Oh, in pa kako glorijo imate sedaj na ovratniku, še opazila nisem precej — jej, jej! Vi imate gotovo že dosti ljudstva pod seboj!» Posmejal sem se potihem taki čudni govorici in šestero mladih oči je švignilo in se srečalo. Gregorka ni govorila povsem tako, kakor Vam jaz sedaj pripovedujem, ampak rabila je znano purgarsko slovenščino (mesto ljudstva je rekla «fólka»), stotnik pa je govoril ono starodavno pošteno materinščino, ki je doma na deželi, a se je

videlo, da je vešč tudi književnemu jeziku, pa ga ne mara govoriti, da bi se ne kazal previsokega in afektiranega.

Odrezal je košček plečeta in kruha, da ne bi bilo zamere. «Ljudstva nimam dosti, skrbi pa in trpljenja,» je mrmljal, jezik valeč vzprejete dobrote.

«Verjamem, verjamem, da Vi, ki ste tako vestni, dobro skrbite za svoje ljudi. — Oh, gospod Pipan, nekaj novega in lepega Vam moram pokazati,» je dejala bleščečega obraza ter vstala, «mojih stenskih slik še niste videli. Poglejte jih!»

Pipan je dvignil glavo tako, da so mu izstopile debele gube na tilniku in z izrazom nedoumnosti na licu je gledal po stenah, podoben tujcu, ki pride v hram božji, čigar znamenitosti mu slavi njegova popotna knjiga, a njegovo neizurjeno oko ne najde nič znamenitega v njem, naj še tako naporno išče in išče.

«Ali se nič več ne spominjate, kako ste nama z rajnico materjo, ko ste bili še dijak, v zimskih večerih pripovedovali povesti? Na tem kanapeju ste sedeli, ogrodje je še vedno tisto, le prevlečen je že dvakrat od takrat. Ali ste pozabili tistih časov? Oh, človeku, ki toliko komari po svetu, se izgubi v spominu marsikaj.»

«Nisem pozabil tistih časov, Gregorka; kakor senca gre spomin na preteklost za človekom: izgine za kratke ure, pa se zopet pojavi.»

«Pa to ni resnica, gospod Pipan. Zame je to luč, ki mi sveti iz preteklosti, kakor mi sveti v prihodnosti druga luč, še lepša: nebeško kraljestvo, če ga bom deležna.»

In ljubo se je nasmehnila dragemu gostu, da ne bi slutil v njenih besedah kakega očitka.

«Kdo si ga je pa zaslužil, če ne Vi?»

«Tudi Vi morate poskrbeti zanj, če še niste. To je naš up onstran groba.» Rekši je snela sliko s stene in mu jo prožila pred obličje ter spraševala radovedno zroč nanj: «Uganite, kaj predstavlja ta obraz.»

«Saj je zdolaj napisano.»

Tudi on se je posmejal.

«Tu imam v slikah vso povest Pavla in Virginije, katero ste nam mogli tolikrat ponoviti. Lahko bi Vam še vso povedala, tako sem si jo ohranila v spominu.»

Prinesla je po vrsti vse slike. Pipan je vzel vsako v desnico, jo držal pred seboj kakor ogledalo in bistro gledal nanjo, si vihal z levico dolgi brk v ostro ošpiljeno puščico in vselej gibal z glavo navzdol, kadar je roka gladeč šla po brku. Pri sliki: Pavel nese Virginijo štuporamo čez potok — se je pomudil

dlje. Gregorka je z javnim zadovoljstvom brisala in podavala tablice in jih nosila nazaj na njih mesto, nič manj ponosna na svojo galerijo nego Italija na Pitijevo. Pri sliki, ki je kazala rdečelična otroka, gredoča ob deževnem vremenu pod dekličino suknjico, od zadaj zavihano čez glavo, se je sklonila k Pipanu, naslonivši se na mizo, in oba sta družno gledala in dolgo se nista mogla ločiti od ljubkih obrazov, nasmihajočih se in zorko gledajočih izpod suknjice.

Ko sta pregledala «galerijo» do kraja, je rekel Pipan: «Da... Vaše slike tudi meni bude prijetne spomine. Kar je spojeno lepega z našo mladostjo, ima za nas veljavo do smrti.» Naslonil se je na stol, oko se mu je zmračilo in površno je pogledal na Lazarja. Sabljo je predjal med koleni. «Lepa je mladost,» je nadaljeval, «le škoda, da so naši mladini pota prepredena s trnjem in da se ne zna in ne more dokopati do trdnega stališča, s katerega bi vsaj v poznejših letih zadovoljno lahko zrla na življenje. Javljajo se mlademu človeku dostikrat take zapreke, o katerih misli, da jih ni mogoče prestopiti, da, so celo gore; če pa krene na drugo pot, počaka in potrpi, izginejo te zapreke same od sebe. Res življenje za človeka, ki ni rojen v gosposki postelji, ni lahko; vedru v vodnjaku

je podobno: težko in počasno, zdi se, da gre na verigi k vrhu, a ko je izpraznjeno in iztrkano, urno rožlja na dno, kjer se potopi v vodi. In vedno je priklenjeno k verigi.»

«Da, res k verigi — to so naše skrbi!» je vzdihnila Gregorka.

«Ali zaradi tega ni obupati! Ne izpolni se vsaka nada, ali za vsakega se odkrhne kaj od blagodati tega sveta, če je vztrajen.» Umolknil je, nekaj pomislil, vstal in stopil pred Lazarja. «Da, da... le nikar ne obupajte, Lazar! Jaz bi Vam svetoval nekaj pametnega. Poskusili ste sedaj, da domovina za Vas nima mesta. Iščite si ga drugod, svet je velik. Idite nazaj k vojakom, pri moji stotniji je mesto za Vas prazno in lahko pridete k meni, če le hočete. Ne rečem, da bi se zavezali za večno; če se kaj boljega odpre za Vas, lahko se zopet odpoveste. Tudi vojaku se poda žena in se Vam ne bodo delale zapreke, če hočete osrečiti deklico, za katero ste uporstvovali.» Obrnil se je, šetal po sobi in pogledal Ivanko. Njena glava se je sklonila na prsi in vsa se je potopila v čuvstvo sramežljivosti. Pipan je ni motil. Segel je po kapi in še enkrat se je obrnil k Lazarju. «Premišljujte o tem, kar sem Vam rekel, in če Vam ugaja moj svet, sporočite mi to v treh dneh. — Ne pozabita, kam morata iti

jutri. Zaradi vajinega uporstva bom skušal, da stvar uravnam, kolikor je mogoče.»

Poslovil se je. Gregorki je podal roko; stisnila jo je oberoč in neizrečno usmiljeno ga je gledala, z vsem obrazom, proseč, naj kmalu zopet pride. Ali ste kedaj videli Michelangelovo sliko «Tri parke»? — Ne? — Ena parka, tista, ki prosi tovarišico, naj še ne odreže niti življenja, ima take moleduječe izraze v obličju. Spremila ga je do stopnic.

Ivanka je obstala med durmi kakor uvezana; Lazar je gledal na njo, kakor bi vprašal, kaj zdaj v očigled obzorja, ki ga je odprl stotnik. In čudno je to tajno utripanje dveh ljubečih src! V njem mora biti skrita sposobnost, ki povzroči, da ljubeče srce ugane nade in dvome, trepet in srečo, strah in veselje sorodnega srca. Deklica je hipoma uganila misli prijatelja in zdaj... zdaj, ko Gregorke ni bilo blizu, se ji je zdela ugodna prilika, da ljubimcu razodene svoje mnenje glede stotnikovega nasveta. Pogledala je name z najjasnejšim pogledom, češ, ti vse veš, ti si se bil zame, ti si dober in mlad, ti vse odpustiš! — in hitrih korakov je stopila pred Lazarja: «Lazar, prijatelj moj dragi, stori, kar hočeš! Če je tvoja volja,... ne bom

se bala tvojega stanu in če greš na konec sveta!» Rekši je zbežala v Gregorkino sobo.

Trenotek pozneje sva gledala z Lazarjem skozi okno za Pipanom, ki je odhajal preko dvorišča. Od severa je pihljal čuten veter in orehovo perje na našem vrtu je neprestano trepetalo v njega valih in en list, odtrgan od orehove mladike in viseč na rastlinski nitki, je lepetal v zraku, vrteč se, oddeljen od svojih tovarišev.

«Glej, prijatelj,» sem dejal, ko je nama izginil stotnik, «ali ni to perje, trepetajoče v vetru, podoba Slovencev? Tako trepetamo mi v valovih tujega navala, kar je vzrok, da smo se ojačili in postajamo vedno čvrsteji.»

Lazar ni odgovoril.

«In oni oddeljeni list, odtrgan že napol od skupnega roditelja — ali ni podoba tega stotnika Pipana.»

«Da! — Tudi moja usoda bo taka!» je odgovoril Lazar.

XX.

Tisto popoldne je praznoval Vah svoje ponedeljske počitnice; šel je zgodaj od doma in nisva mu mogla oddati denarnice. Vahulja se je nama zdela že pregabna, da bi se ž njo menila; poleg tega se je nama kazalo prilično in potrebno, da izročiva tak plen možu, ki

je glava vse rodbine. Zvečer sva šla k «Beli vrani», da bi se primerno zahvalila Ščinkovcu na njegovem junaštvu in tudi njegovi Tinici. Tu v razveselilnih prostorih smo se jako dobro počutili. Udarili smo v živ pogovor in pomenek. Seveda smo najprvo pošteno obrali Vahuljo in Mačka in jima želeli in prerokovali vsakovrstnih neprijetnosti za ta in za oni svet. Tudi zaničevani cviček ima resnico v sebi: Ščinkovec je odprl dušo na široko, in ker je v nji sedela ljubezen na zlatem stolu, je govorila sama ljubezen iz njega. Lazar se ni več sramoval razodeti vseh skrivnosti svojega srca. Njegov trden namen je bil, vrniti se nazaj na Ogrsko v Pipanov oddelek in čakati tam boljših časov. Spominjam se, da je Ščinkovec, dospevši na vrhunec židane volje, vstal in jel deklamovati Uvod Krsta pri Savici, da je pri tem stal korenito igralski razkoračen poleg mene s polnim kozarcem v roki in da je v verzu «Ko se neurnik o povodnji vlije» pri gromko proizneseni besedi «neurnik» živeje dvignil kozarec in po nerodnosti izpraznil polovico tekočine za moj vrat, kar me je nemalo pogrelo. Pogoltnil sem jezico, ali spomnila me je ta neprilika tistega korca, ki sem ga izpraznil redarju na glavo, da se mi bo treba zagovarjati drugi dan. Ugriznila me je nekoliko

vest, pa moje židane volje še ni bilo konca, ker precej me je pomirila zavest, da sem se poganjal za preganjano nedolžnost in da sem bil «orodje v rokah božje pravice». Ta zavest je povzročila z moje strani predlog, da ga stisnemo še en polič in potem še en in da sem pozabil tistega korca. In prigodilo se je, da sva prišla z Lazarjem domov, ko je vladala že po vseh sobah gluha tema in je že vse spalo v hiši, tako da se zopet nisva iznebila denarnice.

Rano drugo jutro sva šla k Vahovim. Bila sva v položaju človeka, ki se je dobro naspal in nabral one duševne in telesne sile, ki jo potrebuje za predstoječa težavna dela. In bolj nego druge dni so gnali živci neko bodro, moško veselost v glavo, morda je bil to učinek cvička, izpitega prejšnji večer, ali pa zavesti, da so naše stvari v dobrem tiru in da se drugače ne more končati nego dobro. Vahova nista pričakovala takih gostov. On je pometal okoli svojega stola, ona je pripravljala zajutrek. Opazil sem, da se je sramovala, ker sva jo zalezla nekoliko razmršeno, in njene okrogle bele roke so hitele popravljat glavnik in pripenjat močno kito, ki je zlezla na zardelo uho. Morda ji je pa tudi kaj drugega gnalo rdečico v lice. Nisva se ne klanjala, ne pozdravljala. Kadar začne

odločen človek upor, nasprotuje že do skrajnosti in če treba vsemu svetu. Čevljar je naju vprašal, kaj bi rada takega, kaj vsa prinesla novega. Na to nisva imela nič odgovora. Lazar je potegnil takoj denarnico iz žepa in je trdno izpregovoril te besede: «Prinašava Vam zaklad, katerega ste pogrešili in zaradi katerega ste hoteli tožiti!» Vah je strmo pogledal in zalepetal: «Kaj? Tožiti? ... Jaz ne ... jaz ne vem ničesar!» — «To je vseeno kdo!» je poudaril Lazar in položil denarnico na čevljarski stol. «Vi ste glava tukaj in z Vami govorim!»

Kopitar se je vojaško vzravnal z metlo ob bedru. «Tu je denarnica, z vsebino vred... kolikor se je našlo! Našla pa se je pri Mačku, Vašem pomočniku!» Zadnji besedi je pridal Lazar poseben naglas. «Ali jo je Maček ukradel, ali dobil za dar, ne veva! Tožila pa midva ne bodeva! Z Bogom!» Odhajaje nisem mogel kaj, da ne bi se prepričal, kak vtisek so napravile na Vahuljo Lazarjeve besede. Prihuljeno sklonjena je bezala z železnim kavljem v peč, tako da ji nisem mogel videti v obličje. —

Vselej in na kakšen način si bodi človek tudi ne more in ne sme biti «orodje v rokah božje pravice». To so mi v šolah le površno in po okoliših povedali, pri sodišču pa so me

tiste dni poučili do korena. Proti devetim sva šla v redarski urad. Radost je bila razlita po mojem obrazu, ker sem bil prepričan, da bi v podobnem položaju noben poštenjak ne bil ravnal drugače in da se mi nič hudega ne more pripetiti. Stopal sem po mestnem tlaku trdo, samozavestno, kakor zmagoslavni mladeniči, ki so se vračali od olimpijskih iger. Prišla sva pred sodnika. Ne bom Vam razkladal tistih sitnih, podrobnih raziskovanj in vprašanj, tičočih se najine praske z redarji. Izpraševanje je trajalo več dni in precej se je pokazalo, da se zame ne konča ugodno. Tudi Gregorka je bila poklicana za pričo. Dobra starka se je javila v svoji najlepši obleki in toliko je napovedala sodniku, da jo je ta nekaterekrati opomnil, naj ostane pri stvari in naj govori o tem, kar se tiče najinega upora, da vse drugo, kar se je godilo poprej v naši hiši, ne spada v okvir obravnave.

Pipanu se imam zahvaliti, da nisva bila že med preiskavo v zaporu. Lazar se je opral zaradi obročnih listov, katere je razgrnil na sodno mizo, in tudi glede upora je odšel kazni, dasi se je veledušno sam izdal za podpihovalca, hujskača in začetnika vse rebelije. Pipan ga je potreboval na Ogrskem, zato je vložil zanj tehtno besedo. Meni se je godilo hujše. Pestili so me zaradi javnega

nasilstva, ker sem preveč govoril, in glavno, ker sem Kofernici, delujočemu v službi, zalil jezo. Tistega korca vode mi niso mogli odpustiti. Dobil sem štirinajst dni zapora. S tem so se začeli zame kruti časi. Prišel sem ob komaj pričeto službo in pretekla so štiri leta, predno sem se vrinil drugam. Ali najbolj skeleče gorje to še ni bilo, ker sem imel doma toliko imovine, da sem za silo čakal. Najhujše me je zadelo poročilo — bil sem takrat v zaporu — da so mi umrli mati. Koliko bi bil dal, da prejmem od njih poslednji blagoslov, slišim še enkrat njih opomin ali pouk in poslednjo besedo, da njih angelsko oko vlije poslednjikrat krepila vame za dolgo trnjevo pot življenja. Preselili so se v boljši svet v moji odsotnosti in niti poslednjih tolažilnih besed jim nisem mogel govoriti. Koliko več lepih spominov bi se nahajalo v moji duši, ko bi bil navzoč ob smrti svoje drage matere, in ko bi me ne težila misel, da sem jim jaz okrajšal žvljenje.

Prišedši domov sem zvedel po ovinkih od dobrih ljudi, da so se precej, ko sem prišel v preiskavo, v mojem domačem kraju raznesle grozovite govorice o mojem hudodelstvu. Bog ve, kdo jih je prinesel iz Ljubljane in povečal, najbrž potovke. Govorilo se je, da sem se zaradi nekega dekleta pretepal ponoči z

mesarji na šentpetrskem predmestju, da sem dva ranil in potolkel policaja, ki me je hotel zvezati, in da bom sedel več let na gradu in kaka škoda je tistih let, katere sem presedel pri šolskih bukvah — mari bi bil doma pasel koštrune — in da se nikomur še sanjalo ni, da tiči pod takim poštenim obličjem toliko hudobije in hinavstva. Slišal sem, da se je moji bolni materi, ko so zvedeli o takem vedenju svojega ljubljenega, obožavanega sina, jel mešati um, da niso več izpregovorili pametne besede in so umrli četrti dan po zaslišanju one grozne vesti. Povedati moram, da je bila taka moja vzgoja in sem tako zelo spoštoval svojo mater, da vpričo njih nisem nikdar klel in da nisem nikdar storil ali izpregovoril kaj takega, kar bi bilo moglo pričati o izprijenosti mojega srca ali o madežih na moji nravnosti. Od teh dob mi je očitala vest, da sem jaz vzrok njih rane smrti.

XXI.

Ali mislite, da vam hočem s svojo povestjo reči: Človek, če hočeš biti srečen na svetu, pusti vnemar pravicoljubje, ne poteguj se za preganjano nedolžnost, pusti sobrata, če je v nesreči, naj si sam uredi svoje stvari in po svoje? Nikakor ne mislim tega! To bi bilo

grozovito. Ako vidiš v trpljenju svojega sobrata, ako vidiš krivico, na široko odpri srce, a vprašaj tudi glavo za svet, posebno pa pretehtaj sredstva, ker vsako ni dobro. Mladina nima dosti idej in še te so zmedene in fantastične: skupine idej, ki vlada svet, ne pozna. Ako se ji zateše kaka ideja v glavo, tedaj jo smatra za dobro, naj je že v resnici dobra ali ne, in da se utelesi ta ideja, prime za vsako sredstvo, bodisi dobro in pospešiteljno ali ne. No, vi moralnega modrovanja ne marate; rajši vam torej povem, kaj mi je še znanega o nadaljni usodi mojih in sedaj tudi že vaših znancev.

Lazar je odšel k vojakom. Leto pozneje je Avstrija zasedla Bosno in Hercegovino in on s Pipanom je pomagal pridobiti dve deželi, kakor se mi je takrat pohvalil pismeno. Po končani vojski je dobil službo pri bosenski upravi, kjer službuje še dandanes. Ivanka je njegova žena.

Pred nekaj leti mi je pisal na Tirolsko, kjer sem takrat služboval, da pride z ženo in otrokoma na dopust na Slovensko in da bi rad, ko bi se sešla v Ljubljani. Rad sem sprejel njegov predlog. Štejem se k tistim ljudem, ki se naveličajo sveta in tudi že samega sebe, če so dolgo na tujem. Moj načrt je bil tak, da potujem najprvo na Laško,

potem pa ostanem nekaj tednov v domovini. Prišel sem torej preko Italije v Ljubljano, kjer me je že čakal Lazar s svojo družino. Pozdravljanja in stiskanja desnic ni bilo ne konca in kraja. Tudi Ivanka je kazala odkritosrčno radost in večkrat je ponovila, kako neizrečno jo to veseli, da še enkrat vidi tistega velikodušnega gospoda, ki se je nekoč tako moško potegnil za njeno čast, in je pristavila, da se me mnogokrat spominjata z možem v svojih pogovorih. Sicer pa se je vnanje močno izpremenila: izginila je prejšnja mladostna, sveža barva z lic, postala je tanjša, nos se je nekako ošpilil, le oči so ohranile prejšnjo globokost izraza. Zato pa sta njena dečka cvetela v prvi svežosti in sta znatno povzdignila čvrstost teh umnih obrazov rdeča fesiča, ki sta pokrivala polnolični glavi. Lazar je vzrastel v postavnega moža, se razvalil, podbradek si ovil z mogočno brado. Vse na njem se je okrepilo, celo beseda. Navzel se je tistih krepkih jugoslovanskih izrazov, ki tako dobro dejo slovenskemu sluhu. Ker je bil že nekaj dni pred menoj v Ljubljani, sem zvedel od njega vse novice, tičoče se najinih nekdanjih znancev.

Družno smo obiskovali Gregorko, ki živi še sedaj v starem stanovanju in še vedno v

slast razlaga izvor in pomen svojih stenskih slik gospodom, ki stanujejo pri nji. Pripoveduje jim tudi povest o Ivanki in Lazarju in mene pripletava vanjo. Dobra starka, ki ni poznala nobene posebne strasti, se je vdala na stara leta užitku duhana, in tako globoka je postala ta strast, da si ga je v naši navzočnosti natlačila v nosogrejko in jo prižgala. Vselej se nas je srčno obveselila, posebno pa Ivanke in njenih dečkov, katerih se ni mogla nagledati.

Vahovi že davno niso več stanovali v hiši. O Vahulji sva zvedela, da živi še vedno po starem razuzdano. Prvega moža, čevljarja Vaha, je ubila ona in pa žganje; nič boljše ni ravnala z drugim možem, s tistim Mačkom, katerega se je usmilila sušica in ga spravila pod zemljo. Sedaj je omožena v tretje s starim kantinerjem, obogatelim ob vojaških novčičih. Dočim se stari mož nikamor ganiti ne sme in mu žena ničesar ne privošči, se ona vozika z vojaki po ljubljanski okolici, kolikor ji želi srce. «Ta pa zna, ta!» tako se je izrazil o nji Ščinkovec, na katerega sva naletela pri «Beli vrani». «Ta je sedaj... kaj... gospa je... po pravici se ji mora reči gospa, velika gospa je, vsa v svili, in peš ona izletov ne dela, ampak v kočiji, le v kočiji... drugače ta žlahtna roža ne!»

Dočim je Ivanka z dečkoma presedela cele ure pri Gregorki, sva hodila z Lazarjem po mestu in delala izlete v okolico. Moj prijatelj mi je vedel mnogo zanimivega povedati o bosenskih stvareh, o navadah in težnjah ondotnega prebivalstva, o svoji službi in zasebnem življenju, jaz pa sem bil tiste dni ves v ognju za proizvode umetnosti, katere sem videl na Laškem, in po cele ure sem jih našteval in hvalil, če sem našel potrpežljivega poslušalca. Oh, kakšne slike! — ah, kakšne stavbe! — uh, kakšni kipi! — ti in podobni vzkliki so se valili nepretrgoma iz mojih ust. In tako sva se pogovarjala o tem, kar je ravno takrat polnilo in razvnemalo dušo, in o preteklih časih.

Na nekem takih izletov se je nama pripeljala kočija nasproti. Voznik, zavaljen človek, je javno kazal, da je samostojen voznik, ki ne služi pri gospodi, kojo pelje, ampak sam lahko sede v druščino te gospode, če hoče. Široko lice pod majhnim klobukom, pomaknjenim na stran, mu je žarelo na vso moč — vidno je bilo, da ne od večerne zarje, in zadovoljno se je nasmihalo nazaj v kočijo, v kateri so sedele tri osebe: dva korenita vojaka in našopirjena ženska z vsem mogočim rastlinjem na klobuku. Kočija je vozila počasi po napeti cesti in časa je bilo dovolj

razbirati. Zlahka sva spoznala to žensko. Njeno oko je v naglici šinilo po meni in po Lazarju. Kako bi na prvi pogled ne spoznala teh črt čutnosti in napuha, katerim je doba desetih let pridala nekak sirov značaj, kakršnega ni videti na kipih Amazonk! Burno se je posmejala, ko se je peljala mimo, le tega ne vem, ali nama, ali kakemu dovtipu svojih prijateljev. Ta smeh me je živo spomnil tistih časov, ko je hotela ž njim zvabiti in zmamiti Lazarja.

S prijateljem sva se pogledala. «Glej, ta se je naposled dokopala do tega, kar je želela!» je dejal Lazar, ko sva imela kočijo za hrbtom.

Nekaj je pomislil, potem pa pristavil: «Meni ne ugaja to, da nekaterih javnih hudobnežev božja roka ne zadene že na tem svetu, in bojim se včasi, da ne bi hudobija tudi na onem svetu ne ušla zasluženi kazni, recimo, da bi jo kako izpregledali, ali pa da bi jo merili z drugačno mero, nego smo mi vajeni!»

«Tvoj dvom glede povračila na onem svetu je greh, ali odpuščen ti bo, ker izvira iz pravicoljubnega srca!» sem mu odgovoril. «Take ženske bi bilo treba vsekakor kaznovati že na tem svetu!» In jel sem prijatelju pripovedovati, da sem videl na steni stranskega oltarja v orvijetski cerkvi veliko sliko Signorellijevo, predstavljajočo padec pogub-

ljencev v pekel, kako nese nad drhaljo grešnikov, ki so vstali iz groba in pozabili se obleči, peklenšček štuporamo nago žensko preko neba, naravnost v pekel, in da mi je cerkovnik pravil, da je bila ta ženska ljubica imenitnega slikarja, kateri se je v njeni črni nezvestobi odmenil s tem, da jo je naslikal v tako brezbožno družbo.

«Cerkovnikom ni dosti verjeti,» mi je pretrgal Lazar besedo. «Slišal sem, da imajo laški mežnarji jako bujno domišljijo, ako se jim pokaže lira.»

«Naj bo s tisto sliko tako ali tako: jaz bi si želel biti slaven slikar in na podoben način bi hotel naslikati Vahuljo, da bi se večne čase zgražali ljudje in bi vsak s prstom kazal na njo, ker tako verolomno tepta božji zakon!»

Lazar se mi je posmejal.

Pipan je dosegel polkovniški čin in šel ž njim v pokoj. Živi pozimi v Gorici, poleti in do pozne jeseni pa na kmetih v svoji rojstni vasi. Kmetje ga visoko čislajo, pravijo, da je prehodil peš in na konju devet dežela, in še druge čudovite stvari pripovedujejo o njem. Skraja, ko je prišel v njih vas, niso mogli razumeti, čemu dobiva tako visoko plačo sedaj, ko ne službuje. «Vleče» pa stopet-insedemdeset goldinarjev na mesec. Tešo-

vaščani dolgo niso hoteli verjeti, da bi mu cesar dajal toliko na mesec in pa zastonj; preverjeni so bili, da je toliko za vse leto. Ko jih je pa birič o resnici prepričal, jeli so se čudom čuditi in so sklepali roke, rekoč: «Stopetinsedemdeset goldinarjev na mesec? Tristo medvedov! Kam jih pa devlje? Ej zlomka... saj suhih menda vendar ne je!»

Iz takih govoric posnemam, da se jim je začelo nemara daniti.

Jaz Pipanu ne zamerim toliko denarja na mesec, ker precejšnjo vsoto obrne v dobrodelne namene in ker, kakor slišim, pridno obiskuje našo Gregorko.

VIII.

Sinica.

Mrzel veter je pihal z bosenskih gor in zrnast, oster sneg je naletaval. Čim bolj se je mračilo, tem bolj je pritiskal mraz. Vse, kar čuti zimo, je iskalo zavetja.

Stopil sem v svojo borno, a toplo sobo, koje stene in tla so bila od vrha do tal in čez in čez pokrita z žimnatimi bosenskimi koci in preprogami. Nisem se še dobro ukeril v domu, ko sfrči sinica izza kovčega in sede na mizo. Gotovo je nedolžna žival iskala živeža in gorkote ter zašla opoldne, ko je bilo okno odprto, v mojo sobo in čuteč se ujeto, se skrila za kovčeg. Obveselil sem se božjega bitja, ki je prišlo k meni v gosti, in sočutno sem zrl na živalco, ki je sedeč na mizi vidno drhtela od strahu. Mehka čuvstva in dobrodejno usmiljenje so mi napolnila prsi in začel sem drobno gostjo loviti. Hotel sem jo potolažiti, pobožati, povedati ji, da ji ne storim žalega in jo potem spustiti v zlato svobodo. Oprezno sem se bližal mizi, ali ptičica je zletela na posteljo; po prstih sem se prikradel k postelji, stegnil roko — moja jetnica je švignila na peč. Pristavil sem stol in zrl v nedolžno stvar, ki je slutila

bogve kako nevarnost in morda celo pretečo smrt. Počasi sem se bližal, stegnil roko, ali zastonj; sirota je odskakljala na stran, počenila in plašno pogledala name. Zdelo se mi je, da je opešala, da jo tare morda glad ali pa žalost po sorodu in po izgubljeni svobodi. Zdelo se mi je tudi, da sem tu poklican pomagati, storiti konec trpljenju. Pa jedva se je moja roka doteknila mehkih peroti, že se je dvignila nesrečnica. Onemogla in omočena od prižgane luči je sfrfotala k svetilki in obvisela s krempeljci na stenski preprogi; no, tam se ji ni zdelo varno; znova je napela sile, zletela in v omotici sedla na mojo ramo. Segel sem po njej, ali ujel je nisem, ker je zbežala na polico. Sedel sem k mizi, da bi čital knjigo, pa čitati nisem mogel, ker mi usoda živali ni dala pokoja. Sklonil sem glavo na roko in se vprašal, ali ni bitje nad nami, polno ljubezni in skrbi za nas, za naš blagor, za našo časno in večno srečo, mi pa ne razumemo te skrbi, ljubezni in dobrote in slepci bežimo pred onim bitjem, bežimo in hitimo v propad in pogubo, jadikujoč in obupujoč, a vsevedec drži svojo mogočno roko nad nami in jo nam nudi! In še enkrat sem poskusil jo rešiti. Vzpel sem se in pod kapo sem hotel povezniti ptičico; odletela je in padla v oni predel

sobe, kjer je stala nekdaj domača kopel turških žen. Tja lesti bi bilo težavno.

Prepričan sem bil, da je ptica pogubljena na veke, da v tem toplem kotu, nevajena take vročine, pogine čez noč in da zjutraj vržem njeno telesce na dvor. Ali misel, da je nisem mogel rešiti, me ni zapustila. Neprestano sem si ponavljal: ali v vseh nadlogah, ki te tarejo, v skrbeh, ki te moré, v boleznih, ki se javljajo, ni božja roka nad teboj, ki te čuva, vabi, dviga k sebi, ti pa neveden in nezaupljiv jadikuješ, se togotiš in ježiš, a treba bi bilo, da zaupljivo obrneš pogled kvišku v jasno lice onemu, ki te hrepeneče vabi v svoje okrilje! Zakaj ne zaupaš onemu, ki te skuša danes, da te nagradi jutri!

Precej, ko sem drugo jutro vstal, sem pogledal v kot tik peči in glej — ptičica še živi in čepi pod desko. S palico sem lahno potipal na rep, moleč izpod deske. In čudo — sinica je sfrfotala na polico. Tam je počenila, a kakor bi dremala in pojemala. Pa glej, zunaj pod oknom na drevesu je zadonel ptičji glas, izzivajoč in klikajoč. Kakor novo, vedro življenje je mahoma prebežalo po telescu moje sirote, kakšen krepek glas je odgovoril drugu v svobodi! Odprl sem okno, ali takoj ni mogla najti odprtine;

na peč je smuknila, polna bistrega življenja in radostna, da je zopet slišala domače glasove. Novi kliki so se razlegali v sobo. Jetnica je naposled zletela na omreženo okno in od tam — kako čvrsto je plavala s svojim drugom čez dvor v svoj dom, v mrzlo, prozorno ozračje!

Nemo sem zrl za srečno dvojico.

IX.

V vojaškem arhivu.

Dobil sem ukaz, prerehtati ves stari papirnati materijal, ki je ležal v arhivu našega polka, in izločiti vse personalne dokumente in tudi vse ono, kar bi utegnilo biti važno za polkovno zgodovino, vse drugo pa prodati v erarski prid «zu Gunsten des Ärars», kakor se leposlovno izražajo. Dva meseca sem tičal v arhivu. Zblazneti bi bil mogel, da sem vestno pogledal v vsak sešitek in zveženj, ker tega prašnega, suhoparnega gradiva je bilo mnogo. Naš polk je dobil pred štiridesetimi leti, ko je bil razdrt stari grenadirski polk, računsko in evidenčno zastopstvo tega polka in zato smo imeli v arhivu toliko gradiva. Plavajoč po papirnatem morju sem se sprva jezil nad onimi, ki so zaplodili na svet toliko neumnega pisarjenja, kmalu pa sem se navadil brskanja po prašnih aktih, ker sem naletel včasi tudi na kaj zanimivega. Poleg ukazov grozovitega Hajnaua (v onih ukazih, ki so prišli na polke, ni bilo nič drakonskega), poleg dolgih pohodnih črtežev, ki so prevajali posamezne oddelke iz Italije na Ogrsko in obratno — svojo rojstno vas, ki je do 1866. leta pogostila nebroj vojakov, sem našel v teh črtežih več-

krat označeno kot nočno postojanko — so me začeli zanimati tudi personalni listi. Treba je vedeti, da ima vsak vojak svoj poseben personalni list, v katerem je poleg njegovega imena načrtano vse, kar se tiče njegove visoke osebnosti.

Preobračajoč personalne liste sem naletel nekega dne na ime, pri katerem sem se ustavil. Zatrepetalo mi je srce, ko sem bral domovinstvo tega imena. Bil je personalni list mojega bratranca Janeza. Moj bratranec je moral v začetku druge polovice našega stoletja k vojakom, kjer je našel smrt, predno je doslužil svojih osem let: utonil je v Taljamentu na Laškem. Videl sem ga samo takrat, ko se je odhajaje poslavljal pri svoji teti, moji materi. Meni je dal takrat lesenega konja. Kako čudno se prepletajo v naši duši predstave, kak ogromen učinek povzroča v naši domišljiji tak lesen konj, oh, in koliko je materijalizma že v mladem človeku! Iz tistih otroških let tečeta v meni vzporedno dva pojma kakor dve konkurenčni železniški progi: oni o bratrancu in oni o njegovem lesenem konju; oba sta globoko zadelana v meglo. Če se pojavi eden na površju mojega spomina, se prikaže poleg njega brž tudi drugi. Da je imel bratranec zlato dušo, to sem vedel, ker je sedela ta zlata duša mnogo let

na njegovem konju, a popolnoma temna mi je bila njegova zunanjost. In v to temo je posvetila zdajci luč našega arhiva, ker sem videl v personalnem listu Janeza opisanega kar najnatančneje, tako da sem si ga lahko živo predstavil. Čital pa sem v onem listu pod bratrančevim imenom tale opis: Lasje kostanjeve barve, oči rjave, nos v proporciji, usta v proporciji, obradek v proporciji, obutalo 13. velikosti itd. Bogve, sem dejal, s čim so bila bratrančeva usta v proporciji, ali z drugimi deli obraza ali s pičlo vojaško hrano ali s trdo skorjo slovenskih gor. In trikrat vesel sem bil takrat, ko sem našel oni personalni listič: prvič zato, ker mi je tako živo priklical v spomin prijatelja mladih let in dobrega človeka, drugič, ker sem čital korenit opis Janezove postave in sem takoj tedaj sklenil, da ga kdaj objavim, ker se mi je zdelo, da se iz njega lahko pouči razsoden slovenski pisatelj, kako naj primerno obriše zunanjost svojega junaka, in tretjič sem bil vesel zato, ker ni bilo nič neprimernega na Janezu in ker se je postavljal in ponašal z majhno nogo, kar je tudi imenitno.

Živí človek, ki ni nikdar maral za slike in jih ni nikdar iskal. Pripetilo se je nekoč temu človeku, da je moral zaradi dostojnosti s prijateljem v galerijo slik. Dolgo se je zaspano

ogledoval; nobenega prizora, nobenega portreta ni hotel bliže premotriti, vse se mu je zdelo ničevo: zmazki in potrata časa. A zdajci je stal pred sliko, ki ga je začela zanimati; predstavljala je navadni prizor družinskega življenja: rdečelično dekle naliva čaj ostali družini, in to dekle je skoraj podobno nekemu drugemu živemu dekletu, za katero se je nekoč baš tako pri čaju ogrelo njegovo srce. Ta slika mu je ugajala; dolgo se ni mogel ločiti od nje in je stoječ pred njo povedal vso povest samemu sebi. In ko se je ločil in stopil k prihodnji sliki, je našel tudi že v tej življenje in božjo stvaritev in ugajala mu je tudi ta in tako po vrsti večinoma vse. Od tistega dne je postal prijatelj slikarskih galerij. Tako nekako se je godilo meni, odkar sem našel v personalnih listih naslikanega bratranca; rad sem začel hoditi v arhiv in rad sem stikal po tistih listih, iskaje znancev, to je znanih slovenskih imen. Dosti sem našel grenadirjev-rojakov. Nekateri so bili rojeni še v preteklem stoletju, drugi v začetku sedanjega stoletja; moj bratranec je bil med najmlajšimi. Ta je dosegel kak višji čin in kako odlikovanje, drug se ni mogel dvigniti iz prahu; marsikdo je umrl pri vojakih, padel na ogrskih ali laških bojiščih, in dosti je bilo tudi takih, ki so častno doslužili svojih štiri-

najst ali osem let in se vrnili domov. In moja domišljija je pripletala izkušnje lastnega življenja ter se kmalu polotila tega starega, orumenelega gradiva, v katerem je bilo opisano drugo gradivo, nekdaj polno življenja, krasote, sile in slave, in snovale so se v duši povesti o starih grenadirjih-rojakih.

Dlje časa sem gledal tudi v debele kazenske protokole, ki jih je bila cela skladovnica. Po njih je vel ostri, okrutni duh starih časov, batin in barbarstva, ki jih nekateri ne morejo prehvaliti. Stikal sem po njih, no bratranca, Bog mu daj večno luč! v njih nisem našel. Moj Bog, kako je morala biti takrat, ko so se polnili ti protokoli, še razvita obrt in kupčija s španskimi šibami! Ko bi hotel sešteti vse batine, ki so bile zabeležene samo v enem teh protokolov, bi bil potreboval ves dan. Spominjam se, da se je po teh papirnatih velikanih povzpel do največjega števila neki Vagner, ki jih je prejel za časa svojega službovanja 1715 resničnih in točnih. Imel je dosti tekmovalcev, ali prekosil ga ni nihče. Le neki Italijan se lahko ponaša, da bi bil dosegel Vagnerjevo število, da ga niso prej za kazen kot nevredneža izobčili iz naše vojske.

Čas mi je začel v arhivu hitro potekati; listine so mi odkrivale dan za dnem nove

prizore. Solnce je bilo toplo in njegovi žarki so veselo sijali cele dopoldneve skozi odprto okno na moje akte, v katerih je bilo zakopanega toliko življenja in toliko bede. Popoldne je vročina pritisnila na streho konjskega hleva, ki je stal pod menoj na drugi strani dvorišča, in takrat so pripeljali vojaki češkega dragonskega polka svoje konje iz hlevov v senco prav pod okno mojega arhiva. In mlado, bujno življenje je vrelo po dvorišču; tovariš je odkrival tovarišu svoje muke in radosti, brenčale so ostroge, rožljale sablje, konj se je igral s tovarišem-vojakom ali s tovarišem-konjem, pesmi o lepi češki domovini, o vojaškem stanu, o slovanskem narodu, o Naninki, o Maženki so se razlegale med visokimi stenami našega dvorišča.

Neko popoldne sem naletel v kotu arhiva na kopico višnjevkastih listov v velikosti stotakov, povezanih v majhne snopiče; vsi ti snopiči so bili zopet trdo vezani v debelikasti snop. Za prevezo je bila zataknjena papirnata tablica in na njej je stalo z debelim podčrtkom pisano: Mrtvaški listi začasne budapeštanske vojaške bolnice iz leta 1849.

Odpiral sem snopiče in čital list za listom. To so bili nadglavni listki, kakršni so v vojaških bolnicah prilepljeni na leseno črno tablico, ki se nahaja na steni nad vsako

posteljo. Začasna budapeštanska vojaška bolnica je oddala po končani vojni vse svoje listine grenadirskemu polku. Na listkih je zapisano ime bolnika, njegova vojaška pristojnost, domovinstvo, veroizpovedanje, starost, obleka in orožje, kdaj in s kako boleznijo je prišel v bolnico in kako jo je zapustil, ali živ ali mrtev. V vojskinih časih nadomeščajo ti listki pri umrlih mrtvaške liste. Evo vam nekaj junakov, kakor imajo po vrsti svoj borni spomenik v arhivu našega polka.

Prvi je Sava Rusak, varaždinsko-svetojurskega polka. Tako oslabljenega so ga prinesli v bolnico, da je mogel imenovati samo svoje ime in svoj polk. Kje je doma, kaj veruje, koliko je star, o tem molči njegov listek.

Drugi je Trakim Simeon iz Mogilevska na Ruskem, poslan iz daljne zemlje sem v smrt. Na dolenji strani listka je zapisano: Kastramskova ruska armija — torej vojnik Kostromskega pešpolka.

Tretji je Jožef Sepeši, polka avstrijskih Nikolajevih kirasirjev; končal je 7. marca v sobi št. 1. za kolero. Prišedši v bolnico je oddal uro in pismo na svojo ženo, kar je potrjeno na obratni strani listka.

Četrtega so pripeljali umirajočega v bolnico; na njegovem plašču je bilo zapisano ime

Doležal, po njegovih našitkih se je sodilo, da je kirasir polka pruskega kraljeviča.

Petega, Albina Varšikijeviča iz Čenstohova na Poljskem, so prinesli mrtvega v bolnico, da bi bil pokopan.

Šesti je «Neznanec». V noči 5. marca so ga nezavestnega, pol mrtvega pripeljali z drugimi ranjenci z bojišča pri Kapolni; umrl je še tisto noč. Na sebi je imel topničarsko suknjo z dvema odlikujočima trakovoma na ovratniku in z belimi gumbi, ogrske višnjeve hlače, bel oprsnik — vse brez imena.

Sedmi je znan — Matija Petržila z Moravskega, pešpolka nadvojvode Karla; prinesli so ga 14. marca, mu odvzeli obe nogi in je umrl 20. marca.

Osmi je Šandor Jegeš, bojevnik Košutov. Njegovo domovinstvo se ni zabeležilo; vročinska bolezen ga je začasno nastanila v sobi štev. 19, zaspal je 8. marca.

Deveti je Ludovik Čuhrzinski iz Rzešova v Galiciji, 22 let star, katoličan, samec, po svojem poklicu dijak, korporal dragonskega polka cesarja Franca Jožefa. Prišel je v bolnico 2. marca. Na obratni strani je zabeleženo, da je dal shraniti v blagajno 27 gld. 40 kr. konv. velj. s prošnjo, da ga dostojno pokopljejo, če umrje. Umrl je 10. marca za kolero in zdolaj na listku sta potrdila dva

podčastnika, da je bil za omenjeno vsoto dostojno in javno pokopan.

Desetega so prinesli umirajočega v bolnico. Na njegovih hlačah je bilo napisano ime Stanik; beli gumbi, višnjevi našitki — najbrž Hardekov kirasir.

Enajsti je Mječislav Podolski. Pripeljali so ga 27. julija z drugimi ranjenci s kolodvora. Pristojen je bil najbrž k poljski legiji in je bil menda begun ruske vojske, kakor ugiblje listek. Umrl je 1. avgusta za strelnimi ranami.

Dvanajsti je Janoš Varga, zaradi neposlušnosti na mestu ustreljen pri Kerešturu.

Trinajsti je Peter Miščuk iz Grodijenska na Ruskem, 21 let star, pravoslavne vere, čevljar po poklicu, huzar ruskega Nikolajevega polka; umrl je 13. oktobra zjutraj ob pol osmih za kolero. Jako okorna, a usmiljena roka je napisala na obratno stran listka, da je huzar umirajoč prosil, naj njegovo smrt sporoče njegovi materi, katero prosi odpuščenja in gorke molitve.

In tako se je vrstil list za listom ter kratko in suhoparno svedočil o ugaslem življenju.

Ves popoldan sem strmel v tiste liste: elementarna sila vojske in smrti ima mnogo privlačnega v sebi. Koliko požrtvovalnosti in junaštva in koliko nežnih čednosti, ljubezni in zvestobe sem slutil za preprostimi imeni,

ki jih ne pove nobena povest, ne opeva nobena pesem!

Ko sem dvignil proti večeru trudno glavo, zadonela je na dvorišču pesem dragoncev:

«Ne umru na slami,
ja umru na polí;
a ked spadnu s kona,
šavlenka zazvoní.»

Pesem me je zvabila k oknu in v trši sklad je zravnala strune moje duše, ki so jih bile že razmehčale priče okrutne smrti. Koliko mladega življenja zahteva sedanji sestav človeške družbe in vsem, ki poznajo človeško naravo, se zdi nemogoč kakšen drug sestav, ki bi zahteval manjših žrtev. In ko bi bil mogoč kakšen drug sestav, koliko bi bilo treba preliti krvi, predno se utrdi in utelesi! Nam, ki stojimo sredi krutih sovražnikov, ki kujejo dan na dan novo hudo orožje zoper nas, ne pristoji mehkužna solzavost, nego žilavost, požrtvovalnost in vztrajnost. Kdo ve, kakšni časi se skrivajo za temnim pregrinjalom bodočnosti!

In pozabivši tužnih majk sem pogledal z veseljem na češke dragonce.

X.

Tovariš Damjan.

Povest

I.

V prvem letu svojega vojaškega služboʼ vanja sem bil nastanjen v kavalerijski voʼ jašnici v Mariboru kot novinec 4. škadrona, 10. dragonskega polka, ki se je tedaj nabiral iz vseh slovenskih pokrajin od Adrije pa do Drave. Ni baš prijetno zameniti šolsko klop s konjskim sedlom; no, za lepimi dnevi pridejo navadno tudi grdi, in ves čas svojega življenja še nihče ni sedel v senci. Blede in učene šolske tovariše sem zamenil z zagoʼ relimi kmetskimi fanti z omejenim duševnim obzorjem pa dobrim srcem. V našem polku je bila takorekoč zedinjena vsa Slovenija, in imel sem priložnost spoznavati mlade kmetske ljudi iz vseh kotov domovine. Z menoj je bival v eni sobi tužni Čič poleg veselega Štajerca, narodivšega se v vinoʼ rodnih Slovenskih goricah; Belo Krajino je dostojno zastopal suhi in visoki Juri Glad, ki se je vsem priljubil zaradi svojega zvonʼ kega belokranjskega narečja; temnih žirskih hribov me je spominjal okorni in pohlevni krojač Kopač, rodovitnih krških krajev pa

možati in samozavestni Metelko z Rake; brhke gorenjske fante izpod Kamniških planin je predstavljal Tone Damjan, mladenič lepo odprtih, jedrnatih oči in vitek kakor gorenjska jelka. Sprva se je marsikak tovariš zadel ob moje prejšnje dijakovanje, češ, iz dijaka ne more biti dobrega vojaka, pa sčasoma so mi postali vsi prijazni, ker so spoznali, da je tudi dijak še porabna stvar na svetu. Svojo porabljivost sem jim pokazal s tem, da sem onim, ki sami niso umeli pisati — in takih je bilo v tistih starih časih še premnogo — pisaril pisma na domačine in znance ter prebiral došle odgovore. V pisanju pisem sem postal, kakor so trdili tovariši, velik mojster. Sicer ni bila moja domišljija široka, ne globoka — moj Bog, kakšna more biti domišljija človeka, ki dobiva po šest krajcarjev na dan in guli od zore do mraka vojaškega konja! — no, moji tovariši so bili ž njo zadovoljni in marsikdo si je globoko oddahnil, ko sem mu prebral «še enkrat» plod svojega uma, list, namenjen ljubim domačim ljudem. Sestavljal sem pisma vseh vrst: zaljubljena, prosilna, terjalna, vojaško bedo slikajoča. Seveda mi taka pisma niso šla od srca, ampak moja borna domišljija je jemala z vsake tuje mize, kjer je bilo kaj dobiti. Največkrat sem se zatekel po izraze

k pesniku in prav po slavčje sem žgolel; včasi sem se obrnil tudi k propovedniku za pomoč in božje oblasti sem vpletal v list; če je bilo treba izpipati ljubim domačim ljudem izdatno podporo, me je navdihnila solzavost izraelskih prorokov in slikal sem stiske vojaškega stanu z besedami, katere bi bil Dante, da je zanje vedel, postavil nad sama peklenska vrata. In ko je bil list končan, je nastopila zame slavna doba, ker navadno me je potegnil osrečeni tovariš za rokav ter me peljal na ogel k branjevki.

Neko nedeljo popoldne je stopal Damjan s papirjem v roki in ves razdražen k mizi, kličoč mi: «Ti, hej, tu sem ti prinesel papirja. Sedi sem in napiši mi pismo. Pravijo, da ti umeš bolje sukati pero nego tisti šestega škadrona.» Tisti šestega škadrona je bil moj vrstnik na gimnaziji, pri dragoncih pa moj tekmec v pisarskem poslu. Počasi sem poiskal pero in tinto, privihal rokava ter važno sedel za mizo. V razmahu, s katerim je vrgel Damjan list papirja pred mene, je bila videti velika razburjenost in ozlovoljenost se je brala na vsem njegovem sila rdečem licu.

«Kam boš pisal?» sem vprašal ter samozavestno razprostrl papir pred sebe.

«Pisal boš ti, a ne jaz, ker jaz sem se naučil brati, drugi so se naučili pa pisati,» je dejal

nevljudno tovariš. Damjan je imel pravico govoriti z menoj trdo, ker je bil dve leti starejši in je služil cesarja že zadnje leto. Njega je kmalu kaka stvar razburila. Razdražen ni mogel mirno govoriti, ampak govoreč je metal glavo nekako na stran, kakor bi hotel hlastniti po čem.

«No, dobro. — Komu naj pišem?» Pomočil sem pero. «Torej?»

«Pisal boš staremu človeku, ki z moje strani sliši na ime oče, pa tega imena ni zaslužil.»

Pogledal sem na Damjana, kakor bi hotel reči: Čudno se izražaš, prijatelj. In napisal sem nadpis: Dragi oče!

«Kaj si napisal?» je vprašal hlastno, strmo zroč na papir, kakor bi štel tistih par črk.

«Saj praviš, da si se naučil brati. Beri torej!»

«Kar sem se naučil jaz, naj tebe nič ne briga. Premlad si še, da bi tako govoril z menoj. Kaj stoji tam?»

«Navadni ogovor: Dragi oče! Tvojemu očetu bova pisala, ne?»

«Da, bova, a pisala bova tako, da mu bodo lasje vstajali pokoncu. Dragega očeta le izbriši, kakor sem ga jaz izbrisal iz spomina. Tistega pri meni nič več ni, nič več ga ni!»

O kako trdo je umel govoriti Damjan! Sama gorenjska togota! Ugodil sem njegovemu ukazu ter prečrtal nadpis.

«Nu torej, kako in kaj naj pišem?»

Damjan se je razjaril in zavpil: «Študent si, pa ne veš kaj pisati. V šoli se nisi ničesar naučil, pri četi si pa tudi eden najslabših. Ti si neumnejši, nego je tvoja kobila. Osel!»

Zadnja beseda mi je zvenela po možganih kakor jek po gori. Osel? osel? sem ponavljal v mislih, kar nič mi ni ugajal ta nadevek. Ko bi mi kaj takega zasolil kak višji, n. pr. moj korporal, ki že pozna človeka, razmere in stvarstvo, in je poleg sedel, ko je Bog svet ustvarjal, in ve, kaj govori, to bi se človek obliznil, ali sodba Damjanova me je pekla. Na široko sem znan, da spravljam najlepša pisma na papir, pa glej, tu pride človek, ki ne nosi nobene zvezde pod brado, ki me še nikdar ni peljal na ogel, in mi vpričo tovarišev zarobi takšen nadevek! Nepotrpežljivo sem oprl glavo na levico, dvakrat pomočil pero, malce se zamislil in naposled sem se zatekel k najnavadnejši frazi. Zapisal sem: Primem pero v svojo desno roko in ga pomočim v to črno tinto. — Damjan je pazno gledal na črke, bistro se valeče iz peresa. Končavši frazo sem se pogruzil v kratek odmor: počitka je trebalo in pa čakanja, da pride razburjeni tovariš v pravi tir ter razsveti kakšen kot moje domišljije...

«Kaj si napisal?» je vprašal. Prečital sem mu kratki uvod.

«Dobro!» je pritaknil. «Zdaj boš pisal pa tako, kakor bom jaz hotel.»

«O velerad. Le narekuj!»

«Čakaj! Beseda besedo prinese, pes pa kost — pravijo.»

To so trudi in napori s takim človekom! «I govori že, v kakšnih razmerah živiš s svojim očetom, sicer ne morem nadaljevati.»

«Ž njim nočem biti v nikakšnih razmerah več,» se je razburil tovariš ter s pestjo udaril po mizi, «no, on živi v razmeri z neko mlado deklo in jo hoče vzeti za ženo. To mi je pisala sestra, ki je že omožena. Starec je deset let vdovec, vseh sedem križev nosi na hrbtu, hčer ima že omoženo in zdaj se spomni še na ženitev. Kdo je kdaj slišal kaj podobnega! Ta sramota!» Damjan je obračal glavo na desno in na levo ter svetlo gledal po sobi, kakor bi iskal točke, na katero bi obesil svojo zlost. Tovariši so pritajeno hihikali po koteh, jaz sem vzdihnil brez sočutja, mašinalno.

«Pusti očetu veselje,» se je oglasil Glad, ki je blizu mize drgnil stremena. «Bodi vesel, da je še korenjak, ki mika žensko.»

«Babo mika njegovo lepo posestvo pa njegov denar, a ne on. Polakomila se je

navihanka. Pa jaz mu izbijem iz glave budalaste misli! Torej piši, zdaj veš, kaj mu hočem povedati.»

Grizljaje peresno držalo sem se nagnil nad papir. Takšnega lista doslej še nisem pisal. V vse sem bil vlil ponarejene, sladke čute, samo ljubezen in hrepenenje, in zdaj naj na sirov način oštejem in okregam starega človeka, očeta odraslih otrok, in to v imenu togotnega sina.

Ko je Damjan videl, da me je zapustila moja učenost, mi je prišel naposled sam na pomoč ter rekel: «Preberi še enkrat, kar si zapisal!» In zanosno sem čital: «Primem pero v svojo desno roko in ga pomočim v to črno tinto.»

«Zdaj piši pa tako,» je vpil Damjan: «Čez hribe in doline, čez to ravno polje in čez te zelene travnike je priletel k meni črni vran — črni vran je priletel — tako piši! — ter mi prinesel lepo novico, da se hoče stari čuk poročiti z mlado sovo.»

«A prokleti Damjan!» se je začudil Glad, ko je zaslišal te slikovite izraze. Majal sem z glavo in se obotavljal.

«Le piši, kakor ti pravim, osel!» je besnel Damjan, katerega je obodrilo Gladovo občudovanje.

«Napisano je,» sem rekel enostavno in nevljudno. «Kaj pa zdaj pride?»

«Še tako postavi tja: Kadar pridem domov, in kmalu se to zgodi, takrat ne bom jemal v roke peresa, ampak bridko sabljo zagrabim in izbijem Vam ž njo iz Vaše stare glave zaljubljene muhe, pasja vera Vi!»

Debelo sem pogledal na tovariša.

«Le kar tako piši — hudič!» je zarohnel Damjan. Posmejal sem se mu v obraz. Nadevek hudič me ni tako nemilo dirnil kakor poprejšnji osli. Domišljav človek hudiča laže pogoltne nego osla.

«Tako pa ne, Damjan!» je posvaril Metelko, ki je poleg na slamnici preobračal in likal sedlo. «Oče je le oče. Tako nikar ne piši!»

Metelko je bil enake starosti z Damjanom, in njegova beseda je tudi mene pobudila, da sem se drznil ugovarjati hudemu tovarišu. «Izpustiva rajše bridko sabljo — sem rekel — ž njo očetu ne smeš žugati, ker zanj je ne nosiš, ampak ti mu mirno povej, kar moraš. Opomni ga zlepa, da je star, da ima otroke, zate naj skrbi in pa za zveličanje svoje duše naj se pobrine. Tudi lahko pristaviva, da za vse to ne bo mogel skrbeti, ako si nakoplje na glavo žensko, ki ga bo noč in dan jezila in psovala.» Iz kotov so pogledavali name

tovariši, hvaleč mojo bogomilo modrost, ki misli na zveličanje duše, ker o tem se je preredko govorilo v naši sobi.

«I bogme, škoda zate, da ne postaneš pop, ti bi znal propovedati!» mi je zaklical Glad, ki je gledal name kakor na višje bitje, menda zato, ker sem njegovo belokranjščino večkrat javno pohvalil.

«In na sodni dan naj pomislijo!» je kliknil Kopač, ki je nekje tam za krajem, sloneč na slamnici, žulil pipo. Molče smo pogledali Kopača, kakor na stvar, silno oddaljeno od nas.

«Zlepa več dosežeš nego zgrda,» je poučeval Metelko. «Če boš očetu precej skraja tako sirovo in robato ugovarjal, obrne se globoko užaljen od vas in še bolj bo hrepenel po tuji ženski, ko bo videl, da so mu vsi domači ljudje odporni. Morda vam on kar kljubuje, ker mu izkazujete premalo spoštovanja, ker ga hočete na tak sirov način poučiti, ker modrujete ž njim.»

«Kjer se mnogo modruje, tam se mnogo kljubuje, pravijo,» sem povzel jaz, krijoč se za Metelka. «Prav govori tovariš Metelko, njega poslušaj, Damjan! Očetu piši previdno, kadar pa prideš domov, očitaš mu lahko s trdimi besedami njegovo zmoto. Kar je povedano, to se kmalu pozabi in razprši v nič,

ali kar je napisano, to velja in ostane.» Zadnje besede sem naglasil in vrhu tega sem plosko roko položil na papir.

«Očeta ne zavrzi, ž njim se gotovo še snideš, če ne tukaj, pa na onem svetu!» je javknil kakor z drugega sveta Kopač, pogreznjen v slamnico.

«Pameten bodi, Damjan! Z mirno besedo se vse doseže,» je svetoval Metelko.

«Kaj — pameti imam jaz tako odveč!» je kričal Damjan. «Pameti še lahko tebi, Metelko, in vsem vam nekaj posodim.» Razen Kopača so se vsi tovariši Damjanovi pameti glasno posmejali; nekateri je še s posebno izjavo pritrdil, da ga ni pod solncem junaka nad Damjana. To je našemu tovarišu toliko ugajalo, da se je sam posmejal. In v vseobčem smehu se mu je posvetilo lice in njegova navadna veselost se je jela zopet vračati. Takšen je bil naš Damjan!

«Piši torej, kakor misliš! Ali to ti naročim: dobro začrkaj, privij ga mojega starca!»

Po kratkem premisleku sem pišoč čital na glas: «Ta novica me je močno užalostila, ker hudo je otroku, ako se mora sramovati za svojega očeta. Vi pa morda sramu nič ne poznate, ne vidite, da postajajo ljudje in s prstom kažejo za Vami, rekoč: Glejte sivega moža, ki je do starosti živel pametno, na

starost je pa začel noreti. Zdaj Vam z lepo, mirno besedo očitam Vašo zmoto, črez nekaj tednov pridem pa domov in takrat Vam bom v oči povedal svojo misel in s trpkimi besedami, v gromu in blisku Vam bom govoril, ako ne jenjate od svoje nakane in ne pustite tiste ženske. Bližate se že dobi sivih las, ki uhajajo z glave, in zdaj si hočete nakopati na glavo mlado žensko, ki Vas ne išče zato, da bi Vam prinesla srečo in mirno življenje, ampak da bi se polastila Vašega premoženja. Oče ste, pa tako zanemarjate svoje otroke, za katere boste odgovor dajali pred sodnim stolom. Star oče obrača oči za ničemurnostjo, a obrnil naj bi jih k Bogu. Za posvetno skrbite, a treba je, da poskrbite zdaj za ono, kar Vam je najbliže: za zveličanje svoje duše. Pot, na katero ste stopili, je pot zmote, ki ne pelje v nebeško kraljestvo.»

Tu se mi je odtrgala nit domišljije. Strmo sem zrl v poslednji dve besedi, pa nikakor nisem zmogel dalje. Segel sem si z roko v lase, s koncem peresnega držala sem pobezal med ustnice, pogledal v kot pod stropom, kjer je pajek, ta žival obširne domišljije, predel svojo umetalno mrežo, pa ničesar primernega se nisem mogel domisliti. Zdajci je dvignil Kopač glavo iznad slamnice, glasovito

svetujoč: «Pri povzdigovanju naj bi prosili Boga za pravo pamet.» Zaškripalo je pero in čital sem: «Satan Vas je zmotil in ujel v svoje zanke. Da mu uidete, priporočite se tolažniku sv. Duhu, da bi Vas razsvetlil, in pri povzdigovanju molite in prosite Boga, da bi Vam podelil pravo pamet. Ako pa še s tako pomočjo ne pojde, prišel Vam bo s svojo pametjo na pomoč Vaš sin Tone Damjan. Z Bogom!»

Dovršivši končalno frazo, sem moral list še enkrat prečitati. Damjan se je sklonil ob mizo, gledal v pisanje ter pritrkaval z glavo. Vse to mu je tako ugajalo, da je hotel še kaj pristaviti. «Še to pripiši, da se bratu in sestri lepo zahvalim za denar, ki sta mi ga poslala. To bo nekako očitanje očetu, ki mi nič ne pošlje.» In pripisal sem: «Bratu in sestri se lepo zahvalim za novce, ki sta mi jih poslala. Kmalu naj se zopet spomnita stare resnice, da je lepa zahvala navadno tudi nova prošnja.»

Ko sem zravnal list, me je hvalil Damjan, rekoč: «Kar je res, je res: tvoja Flora je mršava kakor sedmero naglavnih grehov, a pišeš lepo, drugače kakor oni šestega škadrona; tisti praska po papirju, kakor bi škrtal z ostrogo.»

Proti večeru sva nesla pismo v mesto. Honorar ni izostal. Oj, kako lukulski sem živel tisti blagoslovljeni večer! Tovariš me je peljal na ogel k branjevki in tam sem se spravil za gladko mizo. Kaj sem tam jedel, kaj pil, tega ne povem. Le to priznam, da sem naposled vzkliknil: Bog daj obilo mecenov slovenskim pisarjem! —

II.

Nekaj dni po oni lukulski večerji je prišlo nenadoma povelje, da se naj naš polk odpravi na Kranjsko k vojaškim vajam. Nepopisna radost je zavladala v polku. Težko smo čakali pohoda. V jutru odhoda nas je trobenta budila nenavadno zgodaj. Tovariš Glad, ki je sicer to budilko vsako jutro krepko okregal in proklel, da ga tako zgodaj kliče h konju, jo je tisto jutro naravnost pohvalil, ker ga zove na pohod na Kranjsko. Jedva se je dobro dan naredil, že smo zasedli konje in se uvrstili po četah in škadronih v divizijone in polk. Po kratki molitvi, katero so ob veselo utripajočih srcih svečano govorile trobente, smo nastopili pot. Bilo je jasno, dokaj hladno jutro velikega srpana. Nekaj dni že ni deževalo in nebo tudi ni kazalo na kako neugodno vremensko izpremembo. Ni

mogoče povedati, kako veselje nas je prešinilo, ko smo imeli za hrbtom tesne vojašnice in nas je od vseh strani objelo široko, svobodno polje, katerega dehteči zrak je poživil nas in naše konje. Vsi smo čutili, da je nastopila za nas nova doba, dasi nekateri od pohoda niso mogli pričakovati bogve česa, ker njih rojstni kraj ni ležal na naši potni črti in se tudi niso nadejali, da bi se sešli s svojimi znanci, prijatelji in sorodniki. Vendar pa je vsakdo slutil marsikaj ugodnega pred seboj. Zdelo se nam je prijetno, videti vsak dan nov kos slovenske zemlje, vsak dan se nastaniti v drugi vasi, vedno pri drugih ljudeh, večinoma kmetih, iz katerih smo vsi vzrasli in ki so nam najbližji po mišljenju in trpljenju. Neki pisatelj je rekel, da je prava sreča na konjskih hrbtih doma. Tisti mož je bil menda idealist, in lahko bi mu po Goethejevem odvrnili, da je mnogo trditev, ki imajo vse znake istinitosti v sebi, a resnična in pravična je tudi nasprotna trditev. Mi dotlej še nismo čutili sreče na konjski živali. Pozimi, ko smo jezdarili po ozkih jahalnicah kraj vojašnice in je bič opletaval po jahačih in konjih, smo jedva čakali trenutka, da smo zlezli raz sedlo; spomladi, ko se je začela ježa v širšem okviru zunaj vojašnice na takozvanem Teznu, ni bilo nič

boljše; tudi poleti, ko smo se na vajah na polju in po goricah kraj Drave dosti svobodneje gibali, se še nismo dokaj sprijaznili s konjskim hrbtiščem. No, tiste dni, ko smo se na sedlu pomikali proti osrčju domovine, je res prava sreča polnila naša srca.

Ni malenkost dragonski polk na pohodu. Dasi nosijo včasi posamezniki tega velikega telesa v prsih črva, ki neznansko gloje in kljuje, in je mnogo melanholije razlite po obrazih zagorelih jahačev, celoti ne morete odrekati onega, kar se imenuje slava in junaštvo. Le poglejte tak polk, kako se ponosno nese po beli, uglajeni cesti! Nekaj časa se korakoma pomika dalje. Nad njim se dviga širok stolp prahu navpično k nebu. Čilo in gibko stopicajo konji, bojko stresajo z glavami, kakor bi se ponašali s svojo slavo, nestrpno grizljajo brzda. Na lahno brenka sablja ob ostroge in stremena; tu se smejejo in pogovarjajo tovariši, tam se krepka pesem razlega po vrstah. Zdajci zatrobijo trobači «pozor» in «v dir». Nemir se polasti že pri prvem zvoku konjske drhali, in kakor bi prilil nove moči v njih žile, spusti se devetsto konj v bodri dir. Hrska žival z nozdrvmi, odpihuje vsiljivi cestni prah, poigrava se z uzdami in vajeti, razpušča grive in repe po vetru. Utihnile so vojaške pesmi, prah in dir

zapirata sapo. Rožljajo sablje in čutare in karabinke, ropotajo kotliči in skodele in na daleč je slišno peketanje konjskih kopit. Podoben visečemu stolpu leti oblak prahu nad dirjajočim polkom in pod oblakom se liki zlato svetlikajo čelade, kakor srebro se iskré sablje ob bedrih in podkve pod kopiti. Kraj vasi se polk ustavi. Kakor bi se z neba spustila ogromna jata žerjajov, tako nenadno je pridirjal. Od povsod iz vasi hiti staro in mlado, od zamazanega čednika pa do spoštovanega učitelja in častitega župnika, vse hiti gledat novo čudo, mlade jahače, ki so baš kar zrožljali s konj ter se v dolgih vrstah razpoložili po trati. Imajo se vaščani čemu čuditi in kaj gledati. Prvi hvali opravo, drugi konje, tretji lepi red po vrstah, četrti izraža svoje pomilovanje ob pogledu na tako silno zaprašene može; prvi se spominja davnih časov, ko je sam jezdaril po Laškem in Ogrskem, drugemu postane žal, da ga takrat niso odbrali h konjenikom, kjer je vse drugačno življenje nego pri pešcih; nekateri se spomni vojske, ki v kratkem času lahko pomori vso to slavo in ves ta cvet, drug se skrbno ozira na svoje češplje, jablane in hruške, ne bo li kake atake na zoreče sadje. No, polk po kratkem odmoru zasede konje in odrine dalje. Mladi vaščani še niso dosti

napasli radoglednosti, zato še dolgo zrejo za bojko se zibajočimi četami; z mladim svetom vred tudi ženske še nekaj časa gledajo za jahači, naposled pa se prebude iz neke sentimentalne zamišljenosti in s krikom: Hvala Bogu, to smo se nagledale! — vrše v svoje kuhinje pripravljat kosilo ali pa na njive plet in okopavat korenje. Gospodarjem, ki so se bali za sadje, seno in za vse, kar ni pribitega in priklenjenega, je odleglo pri srcu in na povratku v vas hvalijo Boga, da se vojaška nadloga ni nastanila v vasi, ampak je odhajala dalje tja, kamor solnce zahaja; drugi, manj previdni in skopi, so ob pojavu vojaške sile pozabili na ves svoj imetek in zdaj ugibljejo, kako je to, da ima cesar toliko ljudi in konj in koliko ga more vse to veljati. Župnik in učitelj, ki sta bolj od daleč gledala na polk, zavijeta v polje in dolgo modrujeta o tem, kako je v prastarih časih edino konj nesel siloviti narod nad slabejšega, kako mu je pozneje pomagala ladja, dandanes pomaga obojim železnica in v prihodnjih časih bo človeški um vpregel še zrakoplov, in da se nikdar več ne povrnejo srečni in mirni časi tihe Arkadije in da Kristov nauk o človekoljubnosti ni padel na rodovitna tla. In pri vsakem koraku se jima vriva vprašanje: Čemu vse to?

Pet dni je trajal naš pohod in vseh pet dni nas je navdajalo isto plemenito navdušenje in hrepenenje, ki je nekako zresnilo naše misli. Vsak dan smo jezdili skozi kraje, kjer je bil doma ta ali oni tovariš. Tisti nam je seveda razodel in razkazal vse posebnosti in znamenitosti svojega kraja; dvigal je desnico, razprostiral kazalec: Ta vas se imenuje tako, ta hrib pa tako; tu rodi dobro vino in tu zemlja še za oves ni prida; tamkaj na hribu so pred leti ob hudi uri prestrelili oblak in iznad oblakov je padla na zemljo čarovnica, ki je imela poln predpasnik toče; a pod hribom leži vas, v kateri vaščana ne smeš vprašati, koliko je ura, ker bi precej mislil, da mu oponašaš borno vaško cerkev, ki nima ure v zvoniku; pa še dalje v hribih je cerkvica svete Radegunde, kjer je dvakrat na leto shod pravzaprav bolj za mlade ljudi, ki se tam shajajo in seznanjajo in domov grede prepeljavajo po gozdih; in pri sveti Radegundi je slišal nekoč propoved, v kateri je prosil duhovnik svoje mlade ovčice, naj pazijo na božji poti na svoje poštenje, da jih ne pojde s hriba doli več, nego jih je prišlo gori. In kar je oni veselega in žarečega lica pravil o svojem zavičaju, to je šlo od ust do ust, hipoma se je razširilo po vrstah našega škadrona. Prigodilo se je, da so takega srečnega človeka

kje za krajem ceste pred vasjo čakali starši z vso rodbino, kateri so se pridružili tudi drugi vaščani; no, siromak ni mogel ž njimi govoriti; dvignil se je na stremenik, namignil z glavo, pozdravil z roko in se nasmejal — to je bil ves njegov pomenek z domačimi. Polk se je kakor poprej pomikal dalje.

Z Damjanom sva jahala v eni vrsti. Bil je tiste dni zgovoren in vesel kakor vselej. Le kadar ga je kdo z uščipom spomnil ženeželjnega očeta, njegovega bogastva in bodoče mačehe, se je razdražil, hlastal z glavo in njegov Aga se je jel kriviti pod njim.

Naposled se je naš škadron ustavil sredi slovenske vasi Črešnjevka. Objavili so nam, da v tisti vasi ostanemo več časa; ker se bodo v okolici vršile naše vaje, naj strogo pazimo, da ne zatrosimo ognja, in naj kmetom ne delamo pretiranih zahtev. Razposlali so nas po hišnih številkah. Z Damjanom sva bila nastanjena pri kmetu na kraju vasi. Pri hiši se je reklo pri Čajžu. Pa hiša ni dom konjenikov, njih dom je konjušna. Postavila sva konja v staje. Pred hlevnim pragom se je precej pojavilo troje moških bitij: prileten človek, otrok in mladenič. Priletni človek je kazal silno boječ in skrben obraz, ki je hotel zdaj zdaj vzkliknitи: Ljudje božji, usmilite se me siromaka! — pa se ni domogel do tolike

hrabrosti. Zato je brhki in krepki mladenič kazal veliko samozavest. Roke uprte ob bok, je nekako drzno in uporno gledal na vojaško silo, kakor bi hotel reči: Do takega junaštva se tudi sam še lahko popnem. Otrok se je tiščal priletnega človeka in njegove žive in smele oči so kaj radovedno švigale po novih gostih; vse se jim je zdelo zanimanja vredno, na vsak najin korak in gibljaj so pazile. To so bili Čajževi ljudje: oče in sina. Ko so ti Čajževi ljudje zaslišali, da govoriva z Damjanom slovenski, so se ohrabrili ter stopili črez prag v konjušno.

«Dober dan!» sem jih pozdravil.

«Bog ga daj, vsem dobrim ljudem ga Bog daj!» je hitel odzdravljat gospodar.

«A to sva, dobra človeka sva!» je zavpil Damjan, odpasal sabljo ter jo vrgel s tako silo v kot, da se je zaprašilo tam, kamor je padla. Čajž je s strahom pogledal za sabljo in potem na dobra človeka.

«V vašo hišo so naju poslali in nadejam se, da bomo prijatelji,» sem rekel, da bi vzbudil ugodno mnenje pri gospodarju. «Ali imate dobre pitne vode?»

«Vodo imamo, dobro, hladno vodo imamo. Teci, teci, Vorka, prinesi je korec gospodoma, s travnika prinesi čvrste vodice, naj se napijeta gospoda!» Vorka, mlajši sin

Čajžev, je precej odšel, vesel, da ga je doletel tak imeniten posel. «Ta uličnica, ki teče tod po ulicah kraj mojega poslopja, bo dobra za konja, za piti hodimo pa na studenec na travnik. Pri nas bomo vama postregli, s čimer moremo, le sena za konja vama ne morem dati, ker ga skoraj vsako pomlad sam kupujem. Moje seno tudi ni za vojaške konje; odkar je na travniku volčec izpodrinil bilje in deteljo, imam pusto seno.»

«Sena dobivava dosti; naši konji so ovsa siti,» je rekel nevljudno Damjan ter dregnil v bok svojega lepega rjavca, ki je na tak sunek poskočil z zadnjim delom života.

«No, no, no,» je viknil Čajž in odskočil. «Napasena konja imata. To je prav. Saj jaz ne morem postreči taki razvajeni živali, še s slamo ne. S slamo je pa tako, cesarska prijatelja — letos je ni. Pozimi nam je pozeblo tako, da nimamo ne žita, ne slame. Z listjem sem podstlal konjem, kakor je pač pri nas navada.»

«Tudi tako je dobro, oče,» sem dejal. «Ali za štiri pesti slame pa vendar imate, da ž njo odrgneva konja.»

«To pa. Idi, Šimen, in prinesi dva — tri otepe slame prinesi, da bosta imela gospoda na čem ležati.» Šimen, starejši Čajžev sin, se

je leno obrnil in razmišljeno gledaje po vrtu počasno korakal okoli ogla po otepe.

«Po vsej svoji moči vama bomo postregli in kot prijatelji bomo živeli skupaj. Kaj pa zaradi kuhe? Nekateri vojaki so izbirčni. Opoldne imata meso, lepo meso, od kite meso je prinesla od mesarja, no večerja — kaj bo z večerjo?»

«Večerja . . . hm . . . večerja . . . take potrate že nisem navajen,» sem dejal s težkim srcem in nerade so se besede valile izmed zob. Damjan me ni pogledal po božje.

«Tudi dobro, prijatelja naša,» je pohitel gospodar. «Saj večerja ni dolžnost, ali vendar . . . vprašam. Ako se človek opoldne naje mesa, res mu ni treba bogve kake večerje. Meso je krepčilno in tečno.»

«Čim manj ga je, tem tečneje mora biti,» je pristavil neprijazno Damjan ter vrgel zaprašeno sedlo v kot k sablji. Čajž je zopet obupno pogledal na Damjana.

«Nekaj bi vaju prosil, cesarska prijatelja, pa mi ne zamerita. Za svinjakom imam tri jablane, na katerih so začela jabolka ravno dozorevati. Lepo rdečkasto postaja sadje res, pa zavoljo tega še ni zrelo, o ne, ne. Če človek ugrizne v tako jabolko, se mu nakremži obraz in čeljusti mu gredo narazen. Vsako leto dam tista jabolka nekemu gospodu v Ljubljano;

tja pred kvatrnim tednom mu jih ponesem. Zato bi vaju prosil, da bi branila svojim tovarišem, ko bi kdo hotel klatiti.» Že sem hotel ščititi vojaško čast in povedati Čajžu, naj si vsako nelepo misel o slovenskem vojaku izbije iz glave, pa premagal sem se. «Ne bojte se, oče! Ko bi vi imeli zlata jabolka za svinjakom, mi jih ne bomo klatili,» sem rekel, in nelepa misel se mi je vsiljevala o Čajževem očetu in njegovi postrežbi.

«Saj bi se ne bal za nje, ko bi bila zrela. Nezrelo sadje pa ni. Še zboli človek od njega. Ampak precej tu gori za uljnjakom stoji stara hruška, brdovka ji pravimo, take dobre medene hrušice rodi in še jih bo precej gori; če tam sklatita katero, pa ne porečem ničesar.»

«Tudi hruške bova pustila na miru.»

«Oj dobra prijatelja sta mi prišla na kvartir, hvala bodi nebeškemu očetu! To se precej vidi, kaj je poštena domača slovenska kri. Ampak tri leta je tega, kar smo imeli na kvartirju tri ogrske huzarje. To je tatinski rod. Kakor bi spustil žive vrage okoli oglov, drugače ne morem povedati, tako so delali. Saj človek rad da, kar more utrpeti. O rad dam! Tisti trije razbojniki so mi pripeljali vsako popoldne svoje konje v moj vrtič in jih privezali k češpljam ter jih tam krtačili in gulili. Zdaj pa vprašam, ali je vrt zato, da šlapa in

tepta po njem konjska podkev? Gledam tiste ljudi in si mislim: vso deteljico mi pomendrajo, sadje mi otresejo in drevje mi omajejo. Pa sem se približal ograji pa lepo sem jih prosil, naj mi ne delajo škode, da se lahko krtači v konjušni ali pa pod napuščem. A kaj — nič ni pomagalo, kakor bi bil tnalu govoril. Nekaj so žlobodrali in čenčali name, ubogali pa niso. Vse sadje so mi otresli in travo pomendrali.»

«In drugo pomlad sta se nam posušili dve češplji,» se je oglasil za Čajževim hrbtom Šimen, ki je prinesel tri otepe slame in jih vrgel na tla.

«Da, tudi drevje se nam je posušilo,» je potrdil gospodar.

«Midva ne bova krtačila na vašem vrtiču,» je odgovoril suho Damjan. Šla sva vsak po dve povesmi slame.

«O tistih treh vrečah ste pravili?» je vprašal Šimen.

«Res, tri nove vreče so mi tudi ukradli.»

«Hoj,» sem se začudil, «kako je bilo pa tisto?»

«Rajnica moja je imela pleve za posteljo v njih spravljene tule pod napuščem. Kar so jih huzarji ovohali in odnesli v hlev. Imeli so jih ponoči za vzglavje. No — sem si mislil — taka visoka glava rada na visokem počiva —

in nič nisem rekel. Tisto jutro pa, ko so huzarji na vse zgodaj odjahali, vidim tiste pleve po vsem hlevu raztresene, vreč pa nikjer. Bežim proti cesti, kjer so se bili huzarji postavili v vrste, kričim in tantigujem, pa predno sem bil pritekel na cesto, je zdirjala neznanska drhal in več je nisem videl. Moja rajnica je dva dni jokala po plevah in vrečah.»

Z Damjanom sva s slamo enomerno gulila zapotena konjska hrbta, tiho se smejoč ubogemu gospodarju in navihanim huzarjem.

Povrnil se je Vorka s svežo vodo ves zasopel. Njegov čvrsti obraz je gorel veselja, katero mu je pričinila zavest, da postreže možem, ki so prišli na konjih. Z Damjanom sva šla pit na prag. Takrat se je pojavilo novo bitje pred konjušno. Ko je naju poživila in okrepila sveža voda, sva dvigala oči v novo bitje in razžarila so se nama lica in zasadila se je dobrovoljnost v srca.

«Stric, prišla sem vprašat, ali bomo mi prej južinali, ali bosta prej» — je vprašalo tisto novo bitje v ženski obleki ter površno pogledala na naju.

«Ali je oboje že pripravljeno, Marica?»

«Oboje.»

«Kaj kuhaš možema v juhi?» je vprašal Čajž po strani in po tihem.

«Ješprenj.»

«Ješprenj? Kam pa misliš, Marica? Ješprenj je trda jed, ni za cesarski želodec. In ječmen nam letos ni obrodil.»

«Bo pa drugo leto,» je odgovorila Marica z glasom vsemogočnega gospodarja in vsevedne Sibile.

«Krompir kuhaj, ki se nam je obnesel. Moža sta ga vajena in nista nič izbirčna ter vesta, o čem se živi na kmetih. Nista prišla iz madžarske dežele.» Čajž se je obrnil k nama. «Tistim huzarjem sem bil dal zvečer skuhati krompirja v oblicah. Kaj menita, da so jedli? Nič. Eden je zgrabil skledo in jo vrgel za mojo rajnico. Takšen živinski rod je bil to!»

«Kradli so pa le krompir in ga pekli,» je pripomnil Šimen.

«O tisto pa; kradli so krompir in koruzo so kradli in pekli, pa plot so mi podrli ter ga požgali. Bog nam ne pošlji več takih nerodnih ljudi k hiši!»

«No, Aga, sin vražji!» je klel Damjan na svojega rjavca, ki je bil zelo nemiren, kadar mu je švigalo povesmo preko križa.

«Niti v najmanjši stvari se ne boste mogli pritožiti črez naju,» sem zatrjeval Čajžu, ki je sivo zrl na rohnečega Damjana. «Svoje predpise poznava in, kar ni najinega, to pustiva na miru. Ni se vam treba bati za nobeno stvar, saj sva domača človeka. Kar se

vam je nekoč pripetilo s huzarji, iz tega ne smete sklepov delati na vse vojaštvo.»

«Za Marico skled ne bova metala,» je pristavil Damjan, smejé se preko svojega konja deklici, ki je vsa ordela z jasnimi, čudečimi se očmi gledala na mojega tovariša kakor v zahvalo za njegovo preračunjeno opazko.

«I, no, Marica, bomo pa domači prej jedli,» je rekel po kratkem premisleku gospodar. «Cesarska prijatelja, vem, da ne gresta od konj, dokler ju nista opravila in napasla. Pri njih je tako, da gre žival pred človekom, in to je prav. Od njih se učite! Le idimo, da pridemo prej k delu!»

Čajževi ljudje so se odpravili v hišo. Pravijo, da pred imenitne dogodke pada njih senca. Odhajaje je Marica prav globoko pogledala na Damjana. Ta pogled se mi je zdel tako važen, da ga nisem mogel prezreti.

«Na najboljšega gospodarja menda nisva naletela,» sem govoril tovarišu. «Ves čas bo gledal za nama, če mu kaj ne pofuliva. Skraja se je kazal boječega, a kmalu se je osokolil in razgovoril pa vedno je namikal na kradež, kakor da so naju poslali sem, da ga oskubeva do golega. Si slišal?»

«Slišal. Todi so ljudje revni in nimajo bogvekaj dati vojaku. Tudi brez njih dobrot prebijeva.»

«To je res.»

«Nu, dobro je, če je. Bo pa morda Marica na najini strani,» je tolažil Damjan sebe in mene.

«Ali kaj poznaš ljudi todi?»

«Nič. Moj dom je že za nama v drugi dolini in tukajšnjih vasi še po imenu vseh ne poznam. Tako sodim, da imam odtod kake štiri ure do doma.»

«Ne pojdeš nič domov?»

«Nič. — No, Aga-zgaga, da bi te sto vragov!» Damjan ni rad slišal, če se je govorilo o njegovem domu, dasi je sam vedno sanjaril o njem.

Pri Čajžu sva se hitro udomačila. Precej prvo popoldne sva se seznanila z njegovim poslopjem, vrtom in njivami. Vorka, ki je gnal krave na pašo, je nama vse razkazal. Videla sva tisto hruško, katero medeno sadje je nama Čajž dovolil klatiti. «Lahko je bilo lisjaku pokazati svojo radodarnost,» sem rekel Damjanu, ko sem zvedel, da stoji drevo na sosedovi zemlji, in nisem videl niti ene hruške na njem. Smejala sva se in mu želela huzarjev. Sicer sva se pa hitro privadila Čajža, ker je naju v njegovi hiši objelo ono kmetsko in pastirsko življenje, v katerem sva se v otroških letih gibala in kamor so stremile najine želje. Čim huje je pritiskal službeni

jarem, tem bolj so uhajale misli nazaj v čase prve mladosti. Zdaj sva zopet videla poleg sebe tisto idilsko življenje, ki je po svojih ciljih popolno nasprotje vojaškemu življenju. Malo sva imela prostih ur, in to samo včasi proti večeru, pa tiste sva živela, kakor bi bila doma pri svojih ljudeh. Hodila sva na njive, travnike in v gozde k delavcem. Če je bilo blizu tja, sva šla oba, če je bilo daleč, je moral ostati eden doma pri konjih, drugi je šel sam. Čajž je sicer pazil, in to prav po nepotrebnem, na svoje stvari, dejal vse svoje premično blago za ključavnice in zapahe, štel svoje sadje, po strani gledal v najine sklede, če se ne dela potrata z živili, no, vseeno sva se v njegovi hiši počutila dobro. Četudi se je razgrinjalo na široko pred nama kmetsko življenje, sva čutila vendar tudi pezo svoje službe. Damjan je dal nekak dušek temu čutu. Navadno je, da začno vojaki, katerim teko že poslednji meseci njih službe, šteti dneve, ki jih še ločijo od domačih krajev. Ponosni so na to, da so že stari vojaki in da se mora čas njih službovanja že meriti po dnevih. Da bi bila ta prijetna okolnost njim samim vedno pred očmi in javna in jasna mladim tovarišem, napišejo število dni, katere morajo še služiti, na kak javen kraj, tako da je vsakemu vidno. Zato se vidi o poletnih mesecih v

vojaških prebivališčih tu in tam na steni ali vratih oglati in okorni napis: Še toliko in toliko dni! Vsak dan se številka popravi, to je zniža za enotko. Nekateremu se zdi nazorneje, načrkati si primerno število črt. S kakim zadostnim ponosom zbriše potem vsak dan po črti! To je pač znamenje, da se je še malo priljubila takozvana «ljudska vojska» narodu samemu. Takšnih črt si je načrtal tudi Damjan na hlevna vrata. Kadar sva prijezdila vsa prašna in zapotena z vaje domov, je vzdihnil gledaje na vrata: «Še devetintrideset dni!» Po takem vzdihu mu je bilo laže pri srcu.

Da ni Marice, postala bi morda osorna s Čajžem, ne mogla bi strpeti njegove neizgubečnosti. Marica je bila edina ženska v hiši in gospodinja. Čajž, njen stric in varuh, je bil, dasi nerad, pod njenim vplivom. Kar je ona rekla in storila, to je navadno obveljalo. Včasi varuh ni bil povsem zadovoljen ž njeno mislijo glede gospodinjstva, zmajeval je z glavo, imenoval jo trmasto, ali to ni upognilo njene volje, ki je šla svojo ravno pot. Prijatelja nista bila; on je nekako nerad izvrševal njeno voljo, nerad se pokoril njeni oblastnosti, in tudi ona se je kazala, da nerada biva pri njem. Vendar kakega očitega sovraštva med njima nisem videl. No, kakšno dekle je bilo to! Treba jo je bilo videti pri

delu. Zdelo se mi je, da se ona poprime najraje moških del, kjer lahko pokaže svojo silo in prevago. Nekoč jo je videl neki podčastnik našega polka, Tržačan, ki je na daleč v okolici delal svoje študije o kmetskih ljudeh, posebno pa o ženskih, kako vodi brano na njivi. Pri tem delu so se odlikovali njeni udje s tako gibčnostjo, s tako bistroto se je nesla za brano in tako zlahka in spretno jo je pritegovala in odnašala, da Tržačan ni mogel odmakniti očesa od nje. In rekel je tisti Tržačan, da le mestne gospodične umejo tako harmonično poigravati z životom, in sicer tiste, ki so se temu priučile na lawntenis-igrišču. Tržačan je morda preveč videl in pretiraval, pa jaz postavim njegovo sodbo semkaj, ker je prišla iz ust visoko postavljenega človeka, dasi je neumestno prispodabljati težka dela kmetskih deklet praznim zabavam mestnih gospodičen. Pa tudi njena srčna dobrota se je lepo izkazala pred nama. Naj je Čajž še tako pisano gledal na najine obede, ki so bili tečni in obilni, naj je vzdihoval ob najinih večerjah, ki so bile vseskozi času in stanu primerne, vsi pojavi gospodarjeve skoposti niso motili deklice pri njeni srčni postrežnosti. Vkljub temu pa ji skraja nisva izkazovala prevelike prijaznosti: jaz sem bil še neizkušen, v službi potrt, sentimentalen

človek, torej nesposoben, da bi gostolel pred žensko, Damjan pa je bil pogosto razdražen in če ne hud, pa vsaj čemeren in malomaren. Kmalu pa se je pripetilo nekaj, kar je mene navdušilo, Damjana pa do kraja pogrelo za deklico. Imela sva takrat priliko počuditi se Maričini neustrašljivosti.

Bilo je neko popoldne kmalu po najinem prihodu v vas, da sva morala iti k sprejemu konjske krme, ki se nam je pripeljala z bližnje postaje. Za najine odsotnosti si je bil snel Damjanov rjavec uzdo in ušel iz hleva. Povaljal se je po trati, potem je dirjal okoli Čajževih poslopij, hrzal, priskakoval in bil z zadnjima nogama. Ko so ga Čajževi ljudje videli hruti okolo oglov, so se razpostavili ob prosu za hišo in ob zelniku na koncu hiše ter mahali z rokami in ga odganjali, da bi jim ne delal škode po setvi. To mahanje je žival še bolj razburilo; podila je svinje in kure, pasla se po trati in nevedoč, kak demon se žene za njimi, in kazala svojo elementarno silo in divjaško naturo. Igralo se je takrat sosedovo otroče sredi odprte vrzeli, ki je držala s Čajževega vrta k sosednji hiši. Ker rjavec nikjer ni našel odprte poti v širno polje, je dirjal proti vrzeli. Marica je šla baš s škafom perila z ulic. Na prvi pogled je spoznala, da je

položaj opasen za otroka, vsaj po njenem mnenju. (Konjeniki vedo, da plemenita konjska žival z veliko opreznostjo vihra prek človeških teles in se jih nikdar, če se more ogniti, ne dotakne s kopitom.) Da bi zaprla pot rjavcu, je skočila, spustivši škaf na tla, k vrzeli v tistem hipu, ko je bil konj že pri vhodu. Kakor levinja se je vrgla na razjarjeno, sopečo žival, z eno roko je zgrabila za grivo, z drugo za nozdrvi. Preplašeni konj, hoteč se oprostiti železnih pesti, je skočil v stran, a tu je trdo zadel ob ograjo. Pogreznil se je v sprednji nogi ter obstal kakor omamljen pod silnimi rokami. Tega prizora sva bila priča z Damjanom, ker sva se baš tisti trenutek vračala po cesti gori, obložena s senom in ovsom. Vrgla sva krmo na tla. Damjan je skočil h konju, jaz v konjušno po uzdo. Za hip je bila ognjevita žival, ki je nemirno kopala s prednjima nogama, v naši popolni oblasti.

«Tebi je Bog dal v svoji prvi misli moško silo in odločnost, a ne vem, zakaj te je potem izprevrgel v žensko,» sem rekel srčni deklici, nadevaje rjavcu uzdo.

«Kaj takega še nisem videl,» je dejal Damjan, «k mojemu konju še v stajo ne gre rad vsak vojak.»

«O, kaj ste mislili, da sem tako boječa,» je govorila deklica, smejé se in popravljaje ruto na glavi.

«Tega nisem mislil. Hvaležen sem ti, da si ga udržala. Imel bi sitnosti, ko bi bil ušel. Ne bila bi ga zmagala, da ni butnil ob ograjo in se omamil. Kdor je to videl, tega ne bo pozabil zlepa. Hvalo ti vem.» Živ izraz priznanja in hvaležnosti je sijal v njegovih očeh.

«To ni bilo kaj posebnega.»

«Enkrat mi je že ušel, in šele drugi dan so ga ujeli kmetje štiri ure daleč od Maribora. To je takšen potepin, grdun, cigan, hudič. Hoha, Aga, na-na-na, haaa!»

«Lepo se vam poda, kadar sedite na konju, zato sem vam ga pa ujela, da vam ne bo treba peš hoditi. Uhaja vam pa zato, ker mu preveč kolnete,» je menila Marica in šla po svoje perilo.

Obkrožili so naju Čajževi moški. Gospodar je zmajaval z glavo, kakor bi se v mislih čudil takšni neustrašenosti, Šimen je pokazal svojo pogumnost ter šel po vratu potrepat rjavca, ki se je od razburjenosti tresel po vsem životu, Vorka je preobrnil kozolec, vesel, da je bil priča take gonje, potem se je skobalil na ograjo, da bi bolje videl, ako bi se zgodilo še kaj.

O tem dogodku sva se z Damjanom večkrat pogovarjala. Konec teh pomenkov je bila trditev, da deklice, podobne Marici, ni daleč naokoli. Posebno je to trdil Damjan. On je celo svojemu rjavcu govoril o tem. Nasul mu je v žleb ovsa in sedel k njemu v žleb. Aga je imel navado, da je pri zobanju z gobcem otepaval po strani in po nepotrebnem trosil oves v stajo, zato je bilo treba paziti nanj. Konj hrza in zoblje, Damjan sedi pri njem v žlebu. In tako govori moj tovariš svojemu konjskemu tovarišu: «Ti si mi pravi junak, cigan ti vražji. Ženska te strahuje. Kako boš prodrl sovražni karé, celo vrsto bajonetov, ako si daš zapreti pot in puliti grivo slabotnemu dekletu. Kaj bo, kadar bodo bliskale brušene sablje pred tem tvojim zlatorjavim čopom in žvižgale krogle okrog tvojega gospodarja, če izgubiš pogum pred žensko pestjo. Vidiš, kakšna je tvoja konjska pamet, ti umazanec ciganski! Pred Čajževo punco se pogrezneš na kolena. Tebe, ki letiš kakor ptica pod nebom, ujamejo bele ženske roke. Sokola je užugala golobica. Oj, ti vrag rjavi, neumni! Fej! Veliko zgago si mi naredil. S teboj se več ne morem ponašati, Aga-zgaga! Fej te bodi!»

In Damjana samega je ujela Čajževa punca. Od tistega dne se je začel prav zanimati

zanjo. Pri kosilih je postal zgovoren, pri večerjah dovtipen. Hitro je bil spazil ves dnevni red Maričinih poslov. Vedel je, kdaj je deklica v kuhinji, kdaj ponese krmo živini, kdaj pojde mlest, prat, po vodo ali po drva. Če je le mogel, je izpregovoril par besed ž njo. Ona se ga ni ogibala. Okolnost, da so postali njiju medsebojni odnošaji skoraj namah nekako trdni, njiju medsebojno vedenje domače, prijateljsko, ta okolnost mi je pričala, da je med njima že nekaj dogovorjenega, dognanega in jasnega, a nič nisem videl in vedel kdaj, katero uro in pri kateri priliki se je njiju razmerje tako zelo zbližalo. Nisem si upal vprašati o tem Damjana. On bi se bil gotovo nevoljen obregnil na tovariša, ki je šele začel služiti cesarja, pa se že drzne prodreti v skrivnosti moža, ki ima le nekaj nad trideset črt na vratih konjušne. Zapazil sem, da hodi Marica pogosto na ulice si umivat noge, da se je začela tudi v delavnik bolje in skrbneje oblačiti. Ko sva sedala zgodaj zjutraj na dvorišču na konja, je bila gotovo ona kje blizu, da dobi najin pozdrav; ko sva se vračala od vaj domov, je šla navadno s škafom mimo naju po vodo. Rada je videla Damjana na konju. On je bil res gibčen in spreten jahač, nič zvezanega in neokretnega ni bilo na njem, in kadar je bilo treba, je šel

njegov rjavec iskro pred njim, kažoč sebe in svojega gospodarja v prikupljivi podobi. Marica je kar strmela vanj.

Samo enkrat, bilo je nekega večera, sem slišal med njima daljši pogovor. Z Damjanom sva čistila svojo opravo pred hlevom, Marica je stala na ulicah v vodi in si umivala noge.

«Dan se nagiba k večeru in kmalu ga bo konec, hvala Bogu! Lahko ga za vselej zbrišem iz števila svojih težkih dni,» je rekel Damjan, prislonil očiščeno sabljo ob zid ter šel brisat črto z vrat.

«Večkrat sem že gledala tiste vaše črte na vratih. Kaj pomenijo?» je vprašala Marica z ulic in se igrala z nogami v vodi.

«Te pomenijo nekaj dobrega, dekle. Petintrideset jih je še in te pravijo, da moram še petintrideset dni služiti. Vsak dan zbrišem eno. Tu na vratih imam svojo pratiko.»

«A jaz sem mislila, bogve kakšno učenost pomeni tisto.»

«Učenost ni, ampak račun je to, na katerega sem že dolgo čakal. V petintridesetih dneh bo do kraja zbrisan ta dolgi račun.»

«Kam pojdete potem?»

«Kam pojdem? Na Kranjsko pojdem orat zemljo, kakor so to delali moji predniki; in četudi bom moral trdo delati, vedel bom vsaj, zakaj se ubijam. Tudi sem pridem.»

«V Črešnjevek pridete? Le glejte, da ne pozabite!»

«Da, to veš, da pridem, in ko bi bile ne vem kakšne gore na poti. Črez sam Triglav bi prišel.»

«Pri nas najdete morda dosti novega, ako boste dalje odlašali s svojim prihodom. Stric se hočejo oženiti.»

«Ali res?»

«No.» Marica je s širokim pogledom obvela Damjana, kakor bi se te smejoče oči pasle ob vtisku, ki ga napravi njena novica na prijatelja. «Torej morate priti kmalu k nam, ako hočete najti vse pri starem.»

«Ti si že dolgo v tej hiši?»

«Tri leta, odkar so umrli oče in se je brat oženil na dom. Doma nisem hotela ostati, ker je prišla tuja ženska v hišo.»

«Oh te tuje ženske, te so vsakemu križ v njegovi rodni hiši, naj bodo že mačehe ali svakinje. Tako vedno slišim praviti.»

«Nova gospodinja je bila tako dobra z menoj, tako mehka, dobra in sladka, da je nisem mogla prestati. Vedno mi je razkazovala svoje škapulirje, božje podobice in naštevala odpustke, katerih je deležna, in vedno me je vabila na božja pota in mi hvalila samski stan in večno devištvo, menda zato, da bi ji ostala pri hiši za deklo in da bi še svojo

doto pustila na domu. Ta ženska se je tako zavzela za mojo časno in večno srečo, da mi je celo prigovarjala, naj ne nosim ob velikih praznikih peče. Taka potrata v noši je smešna in pregrešna, pa draga in od samega vraga — tako me je učila ta mila Jerica. Jaz sem se kmalu naveličala njene preračunjene dobrote in sem rajša potegnila k stricu, ko je umrla njih žena, za brezplačno deklo in gospodinjo. Tu si nihče ne upa uganjati z menoj sitnosti s škapulirji, podobicami in odpustki in ob praznikih oblečem to, kar imam. Pa tudi iz stričeve hiše se mi bo kmalu seliti. Nove gospodinje tukaj nočem čakati.»

«Kam se obrneš potem?»

«Ne vem še kam. Svet je širok. K bratu ne grem, kamor bi lahko šla. Drugim ljudem ne maram služiti. Gledala bom, da postanem sama gospodinja. Doto imam.»

Taka beseda je ugajala Damjanu. Stopil je na kraj ulic. «Jaz pridem precej sem, ko se iznebim te službe,» je dejal tiho.

«Ali domov ne pojdete?»

«Tudi tja pojdem, k sestri pojdem.»

«Staršev nimate več?»

«Očeta še imam. In kakor tvoj stric, tako bi se tudi moj oče še radi oženili. Pisano mater bi nam radi pripeljali v hišo, a otroci je ne maramo in se bomo temu ustavljali,

kolikor bomo mogli. No, ko bi se morali podati očetu, potem tudi jaz ne ostanem več v domači hiši.»

«Takšen čvrst fant bi se pa vendar ne smel bati pisane matere. Jaz bi se svoje svakinje prav nič ne bala, ko bi bila tudi huda,» je rekla Marica in drgnila nogo ob nogo, dasi na njih ni bilo najmanjše nesnage.

«Pa le nisi hotela ostati doma. Jaz se pisane matere ne bojim toliko, da bi bežal pred njo, ali meni ni potreba ostati doma in gledati, kako mačeha napeljava vodo na svoj mlin. Hvala Bogu, toliko dobim iz doma, da si lahko poiščem svoj kot in vzamem svojo gospodinjo,» se je pohvalil Damjan. Marici je srečen smehljaj letel po obrazu. S priučeno sramežljivostjo je pogledala na svojo drobno nožico, ki je, kakor bi namenoma zdaj pobrbala po blatu, potem se zopet okopala v bistri vodi.

«Vaš govor razodeva, da niste daleč odtod doma. Odkod ste?» je vprašala, dvignivši razžarjeni obraz k Damjanu.

«Daleč ni do mojega doma. Kake štiri ure bode. Iz Črnega dola sem.»

«Iz Črnega dola?» je ponovila deklica, čudeč se.

«Kaj veš, kje je naš Črni dol?»

«Tam še nisem bila, slišala sem pa že dosti o tistem kraju.» Tu se je Damjan razprostrl o Črnem dolu in, hvaleč tisti kraj in njega prebivalce, se je skoraj zasolzil.

«Kje so si vaš oče izbrali svojo nevesto?» je prekinila deklica njegov hvalospev.

«Sestra mi je pisala, da daleč nekje od doma, ali kje, tega ni povedala. Moj oče so konjski prekupec in kupčujejo daleč okoli. Vse gorenjske, dolenjske in tudi hrvaške kraje obhodijo. In na eni taki poti so naleteli nekje na žensko, katero hočejo pripeljati na dom. Tako piše sestra.»

«Je li mlada tista ženska?»

«Sestra piše, da je mlada. Dekla menda.»

Nastal je premolk. Damjan je pobral šibico, s katero je začel bíti ob škorenj, kar je kazalo, da ga obhaja razdraženost. Marica ga je jela pazno motriti. Njene noge so zastale v vodi, njene roke so tesno tiščale tanko krilce h kolenom; vsa je bila podobna nepremičnemu, vzornemu kipu. Strmé v mladeniča je vprašala s tihim glasom: «Vi ste podobni svojemu očetu?»

«Ljudje pravijo da, ali jaz tega ne vidim. Jaz ne poznam samega sebe.»

«V našo vas hodi mož iz Črnega dola. Spominjam se, da je pravil tisti mož nekoč pri nas, ko je žrebeta kupoval, da ima sina pri

vojakih, pri takšnih, kakor so zdaj tu. Črž mu pravijo, in vi ste mu nekoliko podobni.»

«No, to so moj oče, konjski prekupec. Mi smo Črževi iz Črnega dola. Doma mi pravijo Cržev Tone, pri vojakih me kličejo za Toneta Damjana.»

«Slišala sem, da se tisti mož, torej vaš oče, ženi pri mladi deklici v naši vasi.»

«Kaj hudiča — tukaj se ženijo, v Črešnjevku? A to bi rad poznal, tisto Uršo, ki se jim hoče obesiti na vrat. No, to mi moraš pokazati, Marica.» In čudoma se je prijel Damjan za glavo, snel kapo ter jo vrgel v mejo. Marica je z veliko zadovoljnostjo gledala na to kratko ostriženo glavo s krepkimi moškimi potezami, gladkim čelom, lepim nosom in švigajočimi očmi.

«V kratkem boste spoznali tisto Uršo. Potrpite še en dan ali pa dva!»

«No, to sem res radoveden. Ko so sestri dali doto, so ji obljubili, da še eno doto dobi, kadar se bodo odpovedali gospodarstvu. Dolgo bo sestra čakala druge dote. Dva Črževa sina sva pri domu, ki ne marava, da bi nama mačeha rezala kruh. In tako pravi Cržev Tone, ki nosi v svoji glavi pameti za pet drugih: Če se hočejo oče v drugič oženiti ... no ... se ve ... oni so gospodar ... in če stvar po pameti premislim, mi jim res tega

ne bomo mogli ubraniti. Ali zakoni so tudi za otroke in po teh zakonih bomo zahtevali svoje deleže iz našega lepega grunta. Z bratom sva se dosti natrpela na gruntu in sva pomagala, da smo ga lepo povzdignili, zato menda po pravici zahtevava plačila in da ne bo najina druga mati, ki je morda mlajša od mene, žela vseh sadov najinih trudov. Kakor pravim ... nič ne rečem ... ako imajo oče res še tako mladostne skomine, naj se oženijo, ali od tistega dne, ko pripeljejo svojo izvoljenko, ne bo v domači, v Črževi hiši prostora zame in za njih šavro-mavro.»

Marica se je burno posmejala. «Slišite, ne sodite preostro mlade deklice, katere še ne poznate. Morda ona ne bo samo žela vaših sadov, morda vas ne bo sovražila, saj vse mačehe niso hude in grabežljive. Prorokujem vam, da vas bo tista rada imela in vam urezala vselej večji kos kruha nego vašemu očetu.»

Samo zaljubljeno nagajivost je bilo brati na njenem licu ter globoko paznost, kakšen učinek delajo njene besede na mladeniča, in v njenem glasu, ki se je lil zvonko in odločno, se je javljala neka slabo brzdana razburjenost. In baš tako odločno je bil njen lepi in smeli pogled uprt v prijatelja.

Damjan je pobral kapo. «To, kar si zdaj rekla, se ne bo zgodilo ne danes, ne jutri. Meni mačeha nikdar ne bo rezala kruha. Čržev Tone si s svojim deležem sam zasnuje svoje gospodarstvo.»

«O to se lahko zgodi, da bo vas imela tista deklica rada. Jaz poznam ženske. Le dobro si zapomnite, kar vam pravim, in ne mislite tako hudo o njej, vi strašljivec!» Rekši je skočila z ulic in stekla mimo mene proti hiši. Ves njen obraz je gorel in se tresel od smeha in razburjenosti.

III.

Neko opoldne je moral Damjan na enodnevno stražo v sosednjo vas Groblje, kjer je stalo polkovno poveljništvo. Ostal sem sam doma pri obeh konjih. Popoldne je prišel na prag moje konjušne Vorka. On je večkrat na dan pogledal, kaj delata ta njegova prečudna prijatelja, ki nosita čelado in ostroge, sabljo in karabinko in vendar govorita tako, da ju lahko razume vsak božji človek.

«Kaj danes nič ne paseš?» sem vprašal dečka.

«Ne, danes moram na njivah pomagati okopavat,» je odgovoril slone ob durnih podbojih.

«Saj ti še ne moreš delati. Premajhen si še.»

«O — okopavam lahko. Oče pravijo, da majhen človek tudi lahko dela; delo je pri tleh.»

«To je res, ljubi Vorka. Naše delo ni na solncu, ne na luni. Ali so oče tudi na njivah?»

«Oče so pa v Čelešnikovi gostilni.»

«O — v gostilni? In ti moraš okopavati!»

«O — naš oče nikoli ne gredo v gostilno, razen kadar pridejo iz Črnega dola Čržev stric in se pri njih lahko zastonj napijejo.»

«Čržev stric?» sem odjeknil dečku.

«Čržev stric so prišli žrebičke kupovat. Pri Čelešniku imajo dva na prodaj in našega tudi pridejo pogledat.»

«Ali so tisti mož res tvoj stric?»

«Oče so mi naročili, naj jim pravim Čržev stric. Pa Marici ne smete nič praviti, da so tukaj.»

«Zakaj ne?»

«Skrila bi se jim.»

«Kaj se jim skriva?»

«Vselej, kadar pridejo, se jim skrije. Ko so bili zadnjič tukaj, je zbežala na hrib k Bobnarju in ves dan je ni bilo domov. Oče in Šimen, oba sta šla po njo in sta jo komaj spravila domov, ko so bili Čržev stric že odšli. In rekla je takrat, da bo vselej ušla, kadar pridejo Čržev stric, in da se rajša potepa noč

in dan z volkovi po gozdih, kakor da bi živela pod eno streho s Črževim stricem.»

Hoho — sem dejal sam v sebi — to so čudne reči! — in namah so bežale predstave: Čržev oče, Marica in Čržev Tone ena k drugi, se zavrtele in zamotale ter pričinile sklepe, ko so se strnili v neugodno sodbo, da se iz teh čudnih stvari lahko izcimi še kakšna žaloigra. V tistih časih sem čital samo žaloigre. Če je bilo le količkaj časa, pa sem se vtopil v te vrste poezijo. Celo v staji kraj svoje Flore sem skrivaj privlekel drobni zvezek Šekspirjeve tragedije izza bluze. Pridno zoblje sentimentalna žival in pripihava, a jaz sesam lulo in čitam prizor ali pa dva in po večkrat ponavljam one prizore, v katerih se vrše sama srce pretresujoča dejanja. To neprestano čitanje mi je rodilo sodbo, da se v človeškem življenju vse nenormalne razmere završe s tragičnim koncem.

Pazno sem gledal Vorko, no, deček se mi je zdel premlad, da bi govoril ž njim dalje o razmerju, ki me je jelo živo zanimati. «In kakšen so Čržev stric?» sem vprašal po dolgem premolku.

«Videti so hudi. Tako udarijo ob mizo, da zapoka v njej in se potrese po hiši. Meni pa vselej prinesejo štruce, kadar pridejo. Pa jaz

jih zato še ne maram in ne bi rad, da bi se zavoljo njih morala Marica skrivati.»

Deček je umolknil. Zagledal se je bil v ogromne škornje, ki so stali pred njim na stolu, ter začel s prstkom tipkati po ostrožnih kolescih, da so se vrtela kakor vretenca in brenčala s tankim, kovinskim zvenkom. Zdajci se je pojavila Marica za Vorko. Rad sem videl deklico, torej sem ji stopil naproti na prag.

«Idi, Vorka, v hiši na mizi je narezana malica za plevice, nesi jo na njivo in največji kos, tisti krajec, daj Bobnarici, da bo imela kaj domov nesti, najmanjši pa Jeretinovi Jerički. Pa ne pozabi! Le brž teci in pridi precej nazaj, pojdeš k Čelešniku; tam so Čržev stric, ki imajo štruco zate.»

«Kdo pravi, da so Čržev stric pri Čelešniku?» se je prihulil deček.

«Čelešnikova Katra mi je poslala pošto. Le idi!»

«Jaz ne ponesem malice. Ti bi v tem času zbežala in se skrila.»

«Nič se ne boj, Vorka, danes se ne skrijem. Tako se ne bomo več igrali. Zvečer pridejo Čržev stric k nam, jaz jih počakam, in ti nam boš nosil vino in štruco od Čelešnika. Le posluhni me in nesi malico.»

«Ali se res ne skriješ?»

«Zares ne. Le brž idi! Plevice so že lačne.»

Vorka se je nekaj obotavljal, pomel ob durih, pogledal s prosečo bojaznijo v očeh na Marico, naposled se je menda domislil, da bode najbolje, če naglo opravi posel in se hitro povrne. Zdirjal je proti hiši. «Če se boš skrila, počakaj me, jaz pojdem s teboj,» je vpil od hišnega ogla. Deklica je z roko mahnila proti njemu.

«Ali vaš tovariš zvečer ne more priti sem domov?» me je vprašala, stopivši bliže.

«Ne. Do jutri opoldne nikakor ne sme s straže.»

Deklica je nekoliko pomolčala. «Še bolje tako. Ko bi bil tukaj, nerodno bi mu bilo in neprijetno govoriti s svojim očetom. Bolje je, da se danes še ne vidita. Nekaj bi vas rada prosila: pridite zvečer v našo izbo. Rada bi, da ste vi priča, kako in kaj se pomenim z očetom vašega tovariša, rada bi, da bi vi vse slišali in jutri spričali svojemu tovarišu.»

«Jeli, Marica, ta Čržev stric, kakor ga imenuje Vorka, ta Tonetov oče te hoče vzeti za ženo.»

«Da.»

«In ti nočeš biti očetova, ti hočeš biti sinova. A?»

«Očetova ne bom nikoli, sinova pa, kakor bo Bog hotel. S Črževim Tonetom sta tovariša

v trpljenju, med vama ni laži, vi mu poveste, tako da ne bo imel nobenega dvoma več o meni.»

«Ali ti on ne verjame, da nočeš biti očetova?»

«Verjame. Ali tako razdražen je, kakor bi dvomil o meni.»

«Menim, da ga bom o tvoji dobroti lahko prepričal. Ali povej mi, kako je to, da te hočejo omožiti s Čržem?»

«Stric imajo v sosednji vasi nevesto in ta jim je dala vedeti, da prej ne pride v hišo, dokler se iz nje ne spravim jaz. Zato bi me radi omožili in vsakemu bi me radi dali, naj me mara že Črž ali cigan ali volk. Marsikoga so mi že nasvetovali, naposled pa tega Črža. Ž njim imajo svojo konjsko kupčijo, pri kateri sta se menda zmenila zame, pa brez mene. Jaz sem se izprva temu smejala, da me ta dva štejeta nekako med konje, pozneje pa, ko se je govorica raznesla po vasi, sem vselej uhajala iz hiše, kadar je prišel Črž.»

«Slaba bo za Šimna in Vorko, če dobita pisano mater.»

«Jaz že zaradi teh dveh nisem hotela iz hiše, ker smo prijatelji. Šimen je trdovraten in samosvoj človek, ki ne ostane več dolgo v domači hiši, le za Vorko mi je žal, ki je še otrok. Dobro se jima ne bo godilo pri ženski,

katero jima stric pripeljejo na dom. Ona je skopa nad strica. No, jaz dalje ne morem ostati pri Čajževih. Naj si urede svoje stvari po svoje, kakor si uravnam jaz svoje; stricu pa ne bom delala več napote.» Pogledala je Damjanove črte na vratih, kakor bi bila v njih zapisana njena usoda.

«Marica, nadejam se, da se boš še to zimo omožila tako, kakor sama želiš. In če se to zgodi in nas povabiš, prijahali bomo Damjanovi tovariši k tvoji poroki.»

«Na konjih?» je vprašala dvomeče.

«I kako pa? Na konjih, če nam bodo dovolili. Takšna hrabra deklica mora imeti hrabre svate.»

Smejala se mi je s prisrčnim, srečnim in iskrenim smehom. Njene oči so zaupno in hvaležno pogledale v moje, a precej so zablodile po vrtu in nekaj malega skrbi se je usadilo vanje. «Vi se šalite z menoj in jaz stojim tukaj, kakor bi ne imela nobenega dela. Ko bi me stric videli! Torej ne pozabite priti zvečer!»

«Nikakor ne pozabim,» sem klical za njo, ker je že hitela proti hiši.

Ko sem bil opravil svoj posel v konjušni in sem imel baš nekoliko prostega časa na razpolago, me je gnala radovednost k Čeleš-niku. Videti sem hotel Damjanovega očeta.

Ker nisem imel božjega v žepu, da bi mogel stopiti v gostilno, sem pokukal na dvorišče. Tam sta gulila Glad in Kopač, nastanjena pri Čelešniku, svoja konja. Stopil sem k njima. Tudi ona sta bila radovedna, kakšen je Damjanov oče. Nisem se mudil dolgo in iz Čelešnikove gostilne so stopili trije možje. Prvi je šel Čelešnik, rejen, trebušast, na videz ravnodušen človek, z majhno zeleno kapico na ogromni glavi. Gledal je zamišljeno v tla, oziroma na konce svoje obutve, kakor bi bil tam napisan ves obzor njegovega gospodarstva. Drugi je bil moj gospodar Čajž, čigar neznatna, suha postava se je kakor senca pomikala za debelim krčmarjem. In tretji možak... o tretjem možaku sem precej uganil, da to ne more biti nihče drug kakor Damjanov oče, tako je bil po postavi, hoji, velikosti in korenjaštvu podoben Damjanu sinu. Mladostno jasne in mehke niso bile več črte njegovega lica, marveč so kazale človeka možate misli in velike duševne sile, pričale so pa že tudi o trudih in naporih za življenje. Med tem ko sta njegova tovariša trudno, lové in krivé se stopila raz visoki hišni prag na dvorišče, se je razodevala v Črževem koraku primerna gibčnost in velika samozavest. Visoko je dvignil glavo, njegove jasne, široko odprte oči so švignile črez dvorišče in v tistem hipu

je tiho pritrknila glava, ker že je bil storjen sklep, da si je lepo poslopje postavil krčmar Čelešnik. In prav z nekim mladostnim razmahom in gesto si je bil s tanko, v grmu urezano palico po gležnju, ko se je kmetska trojica ustavila pred nami vojaško trojico.

«Lepe konje imate, možje cesarski, rejene, gladke in svetle. Proti našim kmetskim param je to gosposka žival. Da, rednost, rednost, rednost, te tri čednosti ljubi tudi žival, a pri nas ljudje ne umejo, nočejo ali pa tudi ne morejo redno opravljati živine. To je naša napaka.» Tako je govoril Črž ter trepal po glavi Gladovega Hektorja, ki vsled starosti že ni bil posebno dovzeten za nežnosti in je tožno povesil glavo, kakor bi mu bilo žal, da kmetska žival nima rednosti. Menda da bi ga obodrila, je začela Kopačeva Mama kopati s sprednjima nogama in stresati glavo, ko jo je konjski prekupec pogladil po križu.

«Odkod ste primaršírali, možje?» nas je vprašal Črž, ko se je seznanil s konji.

«Iz Maribora, če veste, kje je to mesto,» je odgovoril Glad, ki je čepel pri Hektorjevih nogah in mu z mastjo črnil kopita.

«Kako bi ne vedel za Maribor; to ni tako daleč. Jaz grem večkrat v Krapino, Varaždin ali pa noter v Čakovec po konje. In ti kraji so v stran od Maribora, tako bolj noter na

desno.» Črž je z dvignjeno desnico grebel od sebe, kažoč, kje so omenjeni kraji.

«Koliko dni ste maršírali iz Maribora?» je vprašal, zroč name.

«Maršírali smo pet dni,» sem odgovoril.

Črž se je posmejal. «A jaz sem prišel, ne po železnici, ampak jahal sem in tudi peš sem hodil, v poltretjem dnevu iz Varaždina pa do Črnega dola. In to je daljši pot nego iz Maribora.»

«Potemtakem ste mučili žival in to ni v redu,» sem dejal z lahnim uščipom.

«Da, mučil sem žival pa tudi sebe. Baš letos na Veliko Gospojnico zvečer sem prignal dva konja iz Varaždina domov. Ves zlomljen in iztrkan sem bil na poti. Tisti dan sem bil na cesti od štirih zjutraj pa do desete ure zvečer; le toliko sem počival, da sem krmil.»

«In v cerkvi niste bili nič na takšen praznik?» je vprašal Kopač, ki je mil rep svoji Mami.

«S konji se ne hodi v cerkev, prijatelj božji,» je odgovoril Črž ter zvesto pogledal na Kopača. «Ali kraj cerkve sem pa vendar postal in ob zid sem se prislonil med svetim opravilom in konjička sta stala poleg mene. In to zadostuje za popotnega človeka. Moja naglica je bila v redu; da sem gonil počasi, potreboval bi bil štiri dni in poldrugi dan bi

bil zamudil pri delu. Čas je poleti zlato — za kmeta. V drugih stanovih pa ni treba hiteti; tam se vse lepo zlagoma dela — kolikor se dela.» Na to nisem vedel ničesar odgovoriti. Opazil sem precej, kako samozavestno in celo pravilno govori ta Črž. Kako pazno je njegovo vešče oko motrilo našo konjsko žival! In kako gibčen je bil v svojem vedenju!

Obrnil se je h krčmarju, rekoč: «Zdaj pa pokaži, Čelešnik, kaka žival diše in sope v tvojem hlevu!» Možaki so šli v hlev, jaz za njimi. Čelešnik je imel snažne, zračne obokane hleve. Čržu je sijalo veselje na obrazu, ko se je ogledaval. Tudi Čajž je kimal z glavo. Prav zadi v kotu je stalo dvoje žrebet, ki sta nas pozdravili s tresočim rezgetanjem in nemirnim stopicanjem. Eno je bilo vranje, drugo rjave dlake. Črž je stopil pred stajo in motril od blizu. Vranček, precej suho, medlo žrebe, mu ni nič ugajal. Pri rjavčku se je dalje pomudil. Stopil je k njemu v stajo in ga pregledal in pregladil od strani in od spredaj. Naposled je rekel: «Prosim, Čelešnik, na dvorišče mi ga pelji!» Krčmar mu je velerad ustregel. Zaklopotala so trda kopita po suhem hlevnem tlaku in šli smo na dvorišče. Res, lepa žival je trepetala pred nami, polna življenja, plašljivosti in razposajenosti, s plemenito,

živahno glavo na precej dolgem vratu, z nekoliko zakrivljenim smrčkom, udatimi prsmi, ravnim križem in suhimi nogami, skratka vse v proporciji. Črž je šel nekolikokrat okoli žrebeta in kazal se je zadovoljnega. Komaj slišno je požvižgaval. Tudi Čelešnik je zadovoljno gledal svojo žival. Čajž je menil, da takega žrebeta še nikoli videl ni, in dvakrat je rekel Čržu: «Vidiš, kaj ti nisem pravil, a?» — «Prepelji mi ga po dvorišču in pobeži malo v dir — prosim!» je velel Črž. Čelešnik se je važno spustil v lahen dir. Smešno je bilo videti, kako neokretno, težko, po račje se je gugal debeli krčmar za čilo živaljo, ki ga je vlekla za seboj. Pa zdajci je začel gruliti Črž: «Ej, ej, ej!» in odmajevati z glavo. Začuden sem pogledal nanj. Mislil sem, da se posmehava krčmarjevi okornosti, ker žrebe je bežalo bojko in svobodno, in da ni na uzdi, bi bilo splavalo in se razprostrlo kakor ptica v zraku; no, ko se je Čelešnik vračal k nam zasopihan in zapoten, mu je odmajal konjski prekupec s kazalcem desnice ter mu klical skoro v obupu: «Ni, ni, ni! Ej, ni v vsaki luknji raka, ni, ni!»

«Nu, kaj mi ga boš zgrajal?» je vprašal preplašeni Čelešnik, otiraje si z dlanjo čelo.

«Ne morem drugače, prijatelj, ne morem. Res, ni v vsaki luknji raka, ne! Ni ga para k

mojemu rjavčku, dasi ga iščem po Kranjski, Štajerski in Hrvaški! Škoda, škoda, da ne morem narediti kupčije! Tvoj rjavček ima hibo.»

«I kakšno?» se je zavzel Čelešnik.

«Kreše se v zadnjih nogah.» Tej trditvi se je Čelešnik smejal in je krepko ugovarjal. Skliceval se je na celo vrsto možakov, poznavalcev konjskega plemena, ki na žrebetu niti najmanjše hibe niso našli. No, ko je na Črževo prošnjo vzel Čajž rjavčka za uzdo in ga v bistrem diru prepeljal po dvorišču in je Črž opozoril Čelešnika, naj dobro pazi, kako uhajajo žrebetu zadnji nogi v pregibih na notranjo stran, komaj vidno sicer, a vendar uhajajo: takrat je krčmar jenjal ugovarjati in z menoj vred je moral pritrditi, da ume Črževo oko bistro pogledati na žival in da mu ne uide niti najmanjša hiba, ki je skrita neveščemu človeku. Polastila se ga je velika malodušnost, ko je slišal, da zgubi rjavček v kupčiji zaradi te neznatne hibe najmanj trideset goldinarjev v ceni. Mračno je gledal nanj, zvesto poslušal umnega in zgovornega Črža in nevoljno, skoraj sirovo je odrival žrebetov smrček, ki je veninven hotel ohlapniti gospodarja za rokav, kakor bi ga hotel prositi, naj mu ne zameri. Možaki so se spustili v pomenek o konjskih semnjih, a jaz

sem se tiho zmuznil od njih družbe. Hotel sem doma počakati Damjanovega očeta.

Že sem bil ogulil in ogladil oba konja, postregel jima na vse mogoče načine in visoko je že stalo solnce v gori, ko je tenko zarezgetalo žrebe na dvoru pred Čajževo hišo. Na tak glas sem hitel iz konjušne. Na dvorišču je stal Šimen ter držal na povodcu Čajževo žrebe, čilo, no precej resasto in zavaljeno živalco temne, zamazane in snetive dlake. Črž je stal nekako razvaljeno pred njo in jo gledal od vrha do tal. Čajž je sicer vedel, da danes nima kupca pred seboj, vendar pa je z nepopisnim zanimanjem in globoko vernostjo, kakor duša v najvišjega sodnika, zrl prijatelju v obraz, čigar črte so se nekoliko zasenčile, kar ni obetalo ugodne sodbe. «V teh krajih ne poznate konj; vse, kar ima to ime, se vam zdi lepo in dobro. Pa ni tako.» Črž je šel okoli žrebeta, Čajž skrušeno za njim, pričakujoč končnega razsodka. «Zvezan je preveč, v prsih je zvezan in taki v kupčiji ne gredo v denar. Drvarček je in drvar bo,» je razsodila naposled avtoriteta v konjskih stvareh. Ko pa je Črž videl, da je prijatelj malodušno sklonil glavo, je ublažil svoj razsodek, rekoč: «Porabna bo žival za v hribe, kosti je močnih. Težak voz bo dobro vlekel v breg. Ali mojemu rjavčku ga ni para pri

vas. Oh, ko bi ti mojega rjavčka videl! Ej, ni v teh krajih pravih žrebet, ni v vsaki luknji raka, o ni ga raka v vsaki luknji!»

Na poslednje besede je zahihikal mlad, tekljajoč glas za nami. Obrnili smo se in zagledali Marico, ki se je bila vzpela ob hlevnih vratih ter brisala črto iz Damjanove pratike. «Hoj, punca, kaj pa mažeš tam na vratih? Davno te že nisem videl!» je zaklical oživljeno Črž. Žarelo mu je lice in oči so se mu iskrile.

«Glejte, Čržev oče, solnce zahaja za goro in dan pojemlje in kmalu ga bo konec. Zato sem zbrisala ta dan iz pratike vašega sina,» je odgovorila deklica. Tudi njej je gorelo lice.

«Kaj praviš o mojem sinu?»

«Vaš sin Tone je pri nas na kvartirju. S tem možem sta tovariša.» Marica je pokazala name.

«Oj!» se je začudil Čajž ter se upognil, tako zelo ga je prevzela ta novica.

«Tone Damjan stanuje pri tebi?» je vprašal Črž in njegove velike oči so letele na Čajža.

«Glej, prijatelj, da tega nisem vedel. Nič se ni izdal,» je hitel Čajž gledaje name.

«Tone Damjan, po domače Čržev Tone iz Črnega dola, je moj tovariš in tu notri ima svojega konja.»

«No, kje je ta moj sin? Se li skriva pred menoj? Vzroka ima dosti za to,» je rekel konjski prekupec osorno.

«On stoji na straži v Globočjem in do jutri opoldne ga ne bo domov,» sem pojasnil.

«On me ni iskal, jaz ga pa tudi ne bom.»

«Kaj ti ni nič pisal, da pride na Kranjsko?» je vprašal Čajž.

«Pisal mi je, ali kaj in kako — e, prijatelj, to bi se ti čudil, ko bi vedel, kako se je moj sin naučil pri vojakih pisati. Vsakega jezičnega dohtarja in tudi fajmoštra že prekosi.» Te besede so nekoliko zadele ob mojo vest ter prignale priliv gorke krvi na moje lice. Občutljiv človek je ta Damjanov oče in s takim se ni šaliti — sem dejal sam v sebi. Da bi prikril svojo zmedenost, sem jel gladiti Čajževo žrebe po grivi.

Črž se je obrnil k Marici ter vprašal: «A kaj je tisto tam na vratih?»

«To je vašega sina račun, ki pomeni nekaj dobrega,» je odgovorila deklica. «Vaš Tone ima v teh črtah napisano, koliko dni mora še služiti pri vojakih. Vsak dan zbriše po eno črto, a danes sem jo zbrisala jaz, ker njega ni doma. Hudo službo ima, zato že komaj čaka,

da bi se je iznebil. Glejte, še dvaintrideset dni mora čakati. Ali vam je zdaj jasna njegova pratika?»

«No, pokaj ti brišeš tiste krevljice?»

«Ker njega ni doma.»

«Pa bi to stvar tudi njegov tovariš lahko opravil.»

«Vaš Tone je pa meni naročil. Tovariš bi pozabil.»

«Ti si torej znana z mojim sinom?»

«Prav dobro, saj mu kuham.»

«In zmenjena si z njim?»

«Tudi. Do kraja sva se zmenila.» Črž je visoko dvignil glavo. Njegovo oko je blodilo po vsej dolgosti hleva pod pristrešjem, kakor bi štelo tam vse pajčevine, ki so bile razpete med zidom in streho. Jedva vidna senca je legla na njegovo lice in ta je pričala, da boli in skeli človeka, ako ljubljeno dekle prizna, da je zmenjeno z drugim.

Neprijetni molk je pretrgel Čajž, rekoč: «Prijatelja sta tvoj sin pa Marica. Takšni mladi ljudje hitro pridejo vkup, da se posmejejo, ponore in poigrajo.» Konjski prekupec ga ni poslušal. Globoka čemernost se ga je polastila. To je opazila Marica in koketno ga je vprašala: «Ali pridete zvečer k nam k večerji? Vabim vas.»

«Pridem, če ne boš bežala pred menoj,» je odgovoril Črž s premagovanjem zadosti mehko.

«Ne bom. Če boste zopet dali za vino, bom pila z vami na vaše in vašega sina zdravje. Nadejam se, da se bova ločila kot prijatelja.»

«Dobro, dobro.» Črž se je obrnil. Videlo se mu je, da mu nedobra misel kljuje v glavi. Resnega obraza je stopil k meni v konjušno.

Pogostil sem očeta svojega tovariša po slovanskem običaju s hlebom in soljo; slučajno je stalo oboje na klopi ob zidu. Gost je pokusil in pohvalil, kakor se spodobi. Potem je pregledal konja. K Agi je hotel stopiti v stajo, pa hudomušna žival očeta svojega gospodarja ni hotela spoznati: po nekaterih sumljivih in nemirnih gibljajih in podvigih soditi, bi ga bila prav rada udarila, «No, no, ne repenči se, bratec srboriti! Tudi takih sem že dosti videl,» je prigovarjal Črž.

«Nikar ne hodite k njemu v stajo!» sem posvaril gosta. «Vselej je tako nemiren, kadar nima svojega gospodarja doma.» Črž je šel za ograjo k Agovi glavi. Z neznansko spretnostjo in gibčnostjo je zgrabil konja za gobec in mu pogledal na zobe. Aga se je vil, vzpenjal in bil, kakor bi ga bilo sram, da mu gleda kmet v čeljusti, no, moral se je vdati silnim Črževim pestem. Užaljenega se je kazal še

potem, ko ga je Črž, dognavši njegovo starost, potrepal po križu. «Živahen konjič si in mlad in gosposkega rodu, človek bi se lahko ponašal s teboj,» tako je govoril konju. Pogled na bistro žival mu je pregnal prejšnje nedobre misli. Tudi k moji Flori je stopil v stajo. In glej — ta žival preklavrnih svojstev mu je kar sama pomolila gobec, da ji je pogledal na zobe in jaz sem se — ne prvikrat, odkar je naju spojila usoda — sramoval za njo spričo tolike pohlevnosti in usluge. Čajž je začel hvaliti Čržu njegovega sina, rekoč: «Ali da bi ti videl, prijatelj, svojega sina na tem konju sedeti! Kakor kakšen vojvoda, takšen vojščak je.»

Črž je mahnil z roko. «Spridil se je pri vojakih, ves spridil. Poprej ni bil takšen. Zamišljen je ogledaval opravo, ki je ležala na stolu in v kotu.

«Kolikor ga jaz poznam, ga moram hvaliti. Izprva sem se ga res bal, če je robantil — takšen hrust! No, dober človek je. Takih poštenih vojakov še ni bilo pri nas. Vse imam na stežaj odprto in nobena stvar mi ne izgine.»

«Kaj, še okradli naj bi te? Saj je dosti, da jih imaš pod streho in ti delajo napoto.» Črž je z lahnim smehljajem pogledal name, kakor bi hotel osladiti svojo pikro besedo.

«O še zelo so me okradli, pa ti ne, drugi. Huzare smo imeli na kvartirju pred tremi leti. Takrat je na mojih travnikih še lepa mrvica rasla, zdaj pa poganja sama mahovina in volčec. Za dober voz najlepše mrvice sem imel takrat spravljene na gumnu. Sem dejal: Ta naj bo pa za kobilo, kadar se spomladi ožrebi. Vso sem bil dejal takorekoč pod ključe in zapahe, da bi je huzarski nos ne ovohal. In vsak dan sem pogledal na ključavnico in zapahe, ali še drže. Vse je bilo lepo v redu in mislil sem si: mrvica se uleže in pozimi jo bo moj Šimen nosil kobili. Pa kaj — že zdavnaj so bili odmaršírali huzarji, ko odprem gumno in vidim, da mrvice ni več.»

«Hahaha! Kam je pa šla mrvica pri zabitih in zaklenjenih vratih?» je vprašal Črž.

«Oj, prijatelj, gledal sem in gledal in solze so se mi ulile. Za krajem so bili tisti razbojniki odtrgali dve deski iz stene in tam skozi so hodili ponoči, ko je vse drugo spalo, po krmo, in ko so imeli, kar so hoteli, so pa desko lepo nazaj naravnali, tako da nisem mogel opaziti tatvine.»

Čajž je dvigal klobuk, se praskal po glavi ter pljuval proti Agi, ki je postal zopet nemiren, češ, kaj moram jaz za to, če so huzarski konji pozobali tisto tečno mrvico, ki bi se bila tako dobro prilegla tvoji kobili. Črž se je,

odhajaje iz konjušne, na vsa usta smejal. Zrl sem za orjaškim možakom, ker se mi je močno priljubil. Prijatelj ga je povabil k uljnjaku pogledat čebele.

Legla je mehka noč na zemljo in v hiši mojega gospodarja je zableščala luč. Ko se mi je zdelo, da so Čajževi že povečerjali, sem stopil k njim v hišo. Za mizo sta sedela za polprazno steklenico vina prijatelja Čajž in Črž. Vorka je ležal vrh peči na trebuhu, gledal v sobo in se mi ljubo nasmehnil. Iz kuhinje se je slišalo rožljanje žlic in skled, znamenje, da se tam suče Marica. Vinska prijatelja sta me poklicala pit. Ko sem bil izpraznil kupo vina, sem sedel na mesto skromnih ljudi, za duri k peči. Pogledal sem na Črža; bil je videti razgret, morda od vina, morda od kake skrivne strasti. Temni lasje so mu v bujnih gladkih zalizcih padali na čelo, oživljeno lice je gorelo v moški samozavesti. Nisem se čutil domačega v hiši, ker se nisem čutil čistega pred Čržem. Oni namig, ki ga je naredil dve uri prej pred konjušno o pismu svojega sina, mi ves tisti večer ni dal miru. Spomnil sem se na nekatere odstavke onega lista in peklo me je nekaj ob taki pripomnji. Človek stoji sicer vedno ob pragu večnosti in napačno ni, ako tistemu svojemu sobratu, ki je preveč navezan na ta

svet in vsled tega dela krivico svojemu bližnjiku ali zanemarja zakone bratoljubnosti, kadar priložnost tako nanese, pripomnimo minljivost posvetnih stvari, da mu vzdramimo vest in ga navedemo k dobrim delom. Ali tisti večer se mi je zazdelo, da sem ravnal prav otročje lahkomiselno takrat, ko sem pod Damjanovim vplivom pisal njegovemu očetu list z vsebino, ki bi se ne spodobila niti kakšnemu odrevenelemu, izmozganemu, na robu groba stoječemu bebcu, kamoli krepkemu Čržu, ki ima še vse pravice do uživanja življenja. Trpko čuvstvo, ki se nas polasti po prenagljenem in nepremišljenem delu, nekaj sličnega sramu in kesu se je vložilo v mojo glavo. To čuvstvo je bilo tem težje, ker sem se, odkar sem zvedel za Črževe nakane in želje glede Marice, vedno bal, da se bo tu odigrala kakršna že bodi žaloigra, v katero sem še sam nekoliko posegel, ko sem z onim neumestnim listom razdražil očeta, ki je prišel sedaj v tako nasprotje s svojim sinom.

Črž je začel praviti o Črnem dolu: kakšni silni ljudje so doma v tistem kraju, kako so tam v starih časih trli in bíli sovražnike, kako je v tisti dolini neka baba z loparjem ubila devet Turkov, in da tisti siloviti ljudje še dandanes bivajo v Črnem dolu, a žal nimajo prilike pokazati svojega junaštva drugje nego

v nebrojnih ponočnih pretepih. To je dalo mojemu gospodarju povod, da se je vznesel in jel povzdigovati svoj kraj, ki zasluži glede junaštva prvo mesto na Kranjskem. Mene ta reč ni dosti zanimala, ker so mi bile te turške razmere pri nas že prej dovolj znane, zato se nisem mešal v pogovor. Ko je pa naposled Črž iz vsega pogovora posnel trditev, da velja pri naših ljudeh samo trda pest, in da je cesar, četudi se taka sila ne da zagovarjati, lahko vesel svojih Slovencev, po katerih se pretaka tako junaška kri, je ta trditev vzbudila moje zanimanje, ker je hotela izvabiti moje mnenje. In hoteč okrepiti Čržev ponos glede slovenske hrabrosti, sem izpregovoril, rekoč: «Oprostite, da tudi jaz povem svoje! Umestno in vse hvale vredno bi bilo to junaštvo, ko bi se ne obračalo proti lastnim bratom. Ko bi se Slovenci takrat hrabro branili, ko bodo sovražniki hoteli vdreti v našo zemljo . . .»

«Bogme, da se bomo branili!» je z gromovitim glasom pretrgal moje besede Črž ter udaril s tako silo ob mizo, da se je v peči nekaj podrlo in je Vorka s smehom skočil s svojega ležišča. «Vse sovražnike bomo potrli, to se pravi, če boste vojaki spustili katere k nam doli. Saj se že zdaj ob košnji na travniku pogovarjamo, kako bomo zavihali kose

navzgor, kadar se bo godila prevelika sila nam in naši domovini!»

O kako je govoril Črž! Nič ubitega, zaspanega in potrtega ni bilo zaznati na njegovem obrazu. Živahno so mu tekle besede in nekako nervozno je odpihaval in tresel z glavo. To je bilo vse kakor znamenje razdraženosti, no, iz svetlih potez njegovega lica, neprestano igrajočih v nekem zadržanem, notranjem smehu, je bilo poznati, da se mož hujšega dela, nego je v resnici. Pa tudi to sem opazil, da ume Damjanov oče govoriti o predmetu z neko lahko nasmešljivostjo in zastreti svojo misel v plašč ironije, tako da vedno še kaka postranska misel teče poleg prve, za neukega poslušalca poglavitne misli. Bog ve, kako se bo ta človek, ki se je — kakor pravi nekdo v Don Karlosu — v e n i želji srečal s svojim sinom, vedel proti Marici! Ta misel mi je blodila po glavi, ko je nekdo na vasi glasno zaukal. Kakor grom je letel jek po gori. Čajž je dvignil glavo ter rekel: «To je moj Šimen. Vso noč bo rogovilil, jutri pa ne bo mogel vstati in ves kilav bo pri delu.»

«Mladost norost!» je viknil Črž in pil. Potem je, sklonivši se k prijatelju, po tihem pristavil: «Oj ljubi moj Čajžek, saj tudi mi svoje dni nismo bili nič boljši. Tega mladim ljudem ne zamerim.»

«Ko bi se vsaj ne pobijali in ko bi pri delu ne dremali,» je menil gospodar.

«Da, to se tudi meni za malo zdi, ako vidim, da človek pri največjem delu dremlje. Pa me poslušaj, kako sem jaz naredil letos o kresu nekemu Špintovemu Janezu, ki je pri meni kosil.»

«No, pripoveduj!»

«Kosec je Špintov Janez dober, kosa mu pod travo kar brenči in nihče ga ne more dohajati. Janez je pridno delal od treh zjutraj pa do opoldneva. Ali ko se je bil opoldne najedel, ga je premagala dremota. — Jaz sem bil tisto opoldne malo poležal v senci za plotom. Prejšnji dan sem bil prišel s Hrvaškega, pa sem si mislil: Kot gospodar si lahko privoščiš kratek odpočitek, saj posli in najemniki sami ograbijo travnik. Ko tako ležim v senci, prigrabijo moji ljudje mimo. Gledam in vidim, kako Špintov mežika z očmi in dremlje. Ej, pravim, Janez, težke so ti postale grablje in kosa ti je tako frčala po travi. — Res je, oče, premaguje me — pravi Janez. Oj ko bi mogel tudi jaz tako kakor vi poležati urico ali pa dve v senci. Za vsako uro bi vam plačal desetico. Res me grabi spanec. — Naj velja tvoja! Lezi, Janez, in počij, ker si potreben! — sem rekel. Legel je Janez, ali vstati ni mogel. Ko je pretekla ura, smo ga klicali —

nič, po dveh urah zopet — Janez je globoko vzdihnil in se obrnil. Zdaj mi povej, kakšen delavec je to, ki podnevi leže spat?»

«Da ni sram takšnega človeka!» se je zgrozil Čajž ter pljunil pod mizo.

«No, sem si mislil, poleži! Vso noč si kolovratil po dolini, počitek ti dobro de. Še z vejami sem mu pokril glavo, da bi ga solnce ne peklo, muhe ne jedle in bi slajše spal. In res, šele zvečer se je prebudil, ko smo bili na travniku že vse spravili v red. Drugi dan se je ponavljalo isto in tretji zopet: Špintov je vsako popoldne spal pet ur za plotom in mi smo se mu smejali.»

«Takšen človek bo za plotom lakote poginil,» je razsodil Čajž.

«Le počasi, prijatelj! Dan plačila je napočil. Tretji dan je bila košnja končana in kosce sem odslovil. Pri nas plačujemo koscem po osem grošev na dan; vsakemu sem torej odštel štiriindvajset grošev. Špintovemu sem pa takole rekel: Glej, Janez, tudi midva bova poračunala. Na tri dni si bil najet, torej dobiš od mene štiriindvajset grošev, a tri popoldneve si spal po pet ur za plotom, od ure računjeno po desetici, kakor sva se pobotala pred pričami, to dela skupaj trideset grošev in ta znesek dobim jaz od tebe. Plačaj mi torej šest grošev, pa sva po božjem in

človeškem redu bot. Janez se je praskal za ušesi in s potepeno glavo odšel. A dobro mi je kosil tri jutra in tri dopoldneve.

Čajž se je smejal prijatelju ter hvalil njegovo modrost. Nekaj časa sta možaka še rešetala razposajeno, neubogljivo mladino, potem sta se pogovorila o konjski kupčiji. Zvedel sem, da je Črž vkljub hibi kupil Čelešnikovo žrebe in da tista hiba žrebetu nič ne škoduje, ker je tisto kresanje v nogah malenkostno in žrebe jo bo shodilo. «Takšna hiba, če jo morem najti, meni precej prinese par desetakov,» je govoril Črž prijatelju na uho, ker okna so bila odprta.

Čajž se je čudil toliki premetenosti. Tudi jaz sem se ji čudil in sem razsodil sam pri sebi, da pri teh zdravih in praktičnih ljudeh ne bo nič žaloigre, in da je bilo z moje strani skoraj odveč, pisati takemu modremu in navihanemu človeku, naj se pri povzdigovanju priporoča svetemu Duhu za pravo pamet.

Vstopila je Marica. Črž se je mogočno vzravnal za mizo. Prsi so se mu napele, kakor bi se bile okrepile z novo notranjo silo. Ker je bila steklenica prazna, je poklical Vorko in ga poslal po vina. «Pojdi sem, Marica, sedi k nama in pij!» je velel deklici.

«Hvala vam, oče! Pila bom na vaše zdravje, sedla bom pa k peči, da si osušim jopo.» Na-

pila je Čržu, ki ji je hladno odzdravil. Potem je sedla blizu mene na klop, naslonila se ob peč in skrižala roke pod prsmi. Njene oči so se svetile in izzivajoč, uporen smehljaj je bil razlit na njenem svežem obrazu.

«Zdaj ni otrok v hiši, torej se o tem lahko pogovoriva, o čemer moram govoriti s teboj.» V Črževih besedah ni bilo nič prikupljivega in laskajočega, skoraj trdo in osorno so se glasile. Iz nekaterih tonov njegovega glasu je bilo spoznati, da le s težavo prikriva notranjo razburjenost.

«Govorite, o čemer hočete! O vsem vam bom vedela dati odgovor.»

«Torej povej mi, zakaj danes nisi bežala pred menoj?»

«Ker se vas nič več ne bojim.»

«Zakaj si se me poprej bala?»

«Tega sama prav ne vem. Imeli ste neke namere name in teh sem se menda bala. Sama otročja plašljivost ali pa nagajivost me je podila od vas. Preotročja sem še bila.»

«Pa zdaj nisi otročja.»

«Zdaj ne več.»

Črž je nekoliko pomolčal. Potem je rekel: «To je naredil moj sin. Ta ume čarati. Kaj?» Marica je povesila oči.

«Jaz nisem gluh in besedo precej razumem,» je dejal in dromljal po mizi. «Ko si mazala po hlevnih vratih in si govorila o Tonetu, sem precej vedel, kje zvoni.»

«Vaš Tone mi je obljubil zakon in jaz mu verjamem. Oče, jaz bi zbrisala še nocoj vso tisto Tonetovo pratiko, ko bi kaj pomagalo, ker težko že čakam, da bi bil vaš sin že prost vojaščine in bi se zgodilo ono, kar nama je Bog namenil. To sem vam hotela povedati nocoj, da boste vedeli, pri čem ste.»

Črž se je posmejal. Videlo se je, da si dela silo pri smehu, da ga davi ta smeh. Kako bi tudi ne! Otemnel je njegov moški ugled, osmešil se je v Čajževi hiši, ko je hodil za mlado deklico, pomračilo se je njegovo dostojanstvo, njegova čast, kako bi ne legel mrak na dušo! Pa umel se je tudi krotiti, toliko krotiti, da bi ne prekipela nevolja in izpričala burje v duši. Obrnil se je k Čajžu, rekoč: «Ali si slišal, prijatelj? Bog jima je namenil, česar sta zaželela, in Bog je stopil na njiju stran.»

«Prišla je muha k medu,» je ravnodušno odgovoril Čajž.

«In ko bi imel jaz, ki sem Tonetov oče, kakšno drugačno misel, nasprotno voljo ali željo? Kaj meniš, dekle, da bi Bog ne hotel stopiti na mojo stran?»

«Vselej sem slišala praviti, da stoji Bog, kadar se sklepajo zakoni, na tisti strani, kjer se je našlo dvoje src v pravi ljubezni.»

«To je lepo, to je prav!» je govoril s težko ironijo Damjanov oče.

«Kaj bi vi počeli z menoj, ko bi vam uhajala? Kakšen zakon bi bil to?»

«Dekle, o tem zdaj že ni govora, da nisi hotela z menoj. To je padlo docela iz mojega računa. Res potrebujem gospodinje na svojem domu, pa to dobim tudi lahko drugod. Hudo bi bilo, ko bi takoj ne odjenjal, hudo zate, ki si stopila med sina in očeta, hudo za nas vse. Pa kaj ti praviš o tem, Čajž? Glej, v tvoji hiši se snuje poroka in ti o tem ničesar ne veš!»

«Jaz le to pravim, da imam križ z vojaki. Vse mi raznesejo. Tvoj sin mi vzame kar celega človeka, mojo Marico. Oh, škoda zanjo!» Pritajena radost je igrala na Čajževem suhljatem obrazu.

Črž je stresal z glavo, kakor bi se jezil, da ne more najti pravih besed, ki bi rešile njegovo dostojanstvo in ga izkopale iz neprijetnega položaja. Čutil je, kako je zablodila njegova čast pred javnostjo v veliko zagato. In tak madež skeli in peče moža, ki velja daleč okoli za pametnega in premetenega. Samo enkrat je poslušal glas svojega srca in

e pameti, in že se je tako zelo pomračilo njegovo moštvo. «Našla je roka svoj rokav!» je rekel naposled z odločnostjo, ki premaga vsak notranji boj. Njegov glas je bil oster in izrazovit in zaničevanje je zvenelo v njem. In hladno so pogledale njegove oči iz razgretega obraza na Čajža, ki se je potuhnil v neke tajne misli.

Nastal je molk. Vsi smo čutili neprijetnost položaja. Z vso pozornostjo sem gledal na Damjanovega očeta. Bil sem priča njegove odločne odpovedi, ker sem pričakoval nenavadnih, srce pretresujočih podvigov. Tudi takšen mi je prijal možak. Naj se igrajo drugi ljudje, ki imajo čas za to, s strastmi, naj se spuščajo v skrajnosti, kolikor hočejo, zanj je bil boj za življenje naloga življenja in v tem boju skrajnosti niso na mestu. V trenutkih, ki je naša pozornost z vso silo obrnjena na kak predmet, se telo nehote spusti v kakšno malenkostno delovanje. Nalahno sem jel pritrkavati z ostrogami. Poleg mene je v razpoki čvrčal ščurek svojo večerno pesem. In oboje — zvenčanje ostrog in čvrčanje živalce — je prijetno zvenelo v mučni molk.

Povrnil se je Vorka z vinom. «Čelešnikov oče so rekli —» je zalepetal deček, a precej je omolknil, ko je videl domače ljudi pogreznjene v nenavadno molčanje.

«No, kaj so rekli Čelešnikov oče?» je pomagal Čajž, vesel, da se pogovor obrne v drugačen tir.

«So rekli, naj dajo Črževstric močno za vino, ker so tako poceni kupili žrebička.»

«A, neumnost!» je zarenčal prekupec, in Vorka, videč razburkani stričev obraz, je preplašen zlezel na peč. In k meni obrnjen je govoril Črž: «Recite mojemu sinu, naj pride k meni, da mu povem, koliko je njegovega. Naj se oženi, kjer hoče, in naj se udomači kjerkoli, samo v Črnem dolu ne. Najlaže izbriševa spomin na to naključje, ako bova daleč narazen.» Oprl je roko ob okno ter naslonil nanjo glavo. Bilo mu je zelo vroče. In nadaljeval je: «Naredil bom red v svoji hiši. Otroci so mi zrasli nad glavo, svoje pravo hočejo imeti. In tako so se oklenili svojih dozdevnih pravic, da menijo, da jaz že nikakih pravic več nimam. Ali kmalu se bodo prepričali, kdo gospodari na Črževini. Povedal jim bom, kaj je njih in kaj ostane moje do moje zadnje ure. Skopariti nočem, vsakemu dam svoje, da si kupim mir v svoji hiši. Tudi Tone dobi več nego zasluži.»

«Ne zameri, prijatelj!» je govoril Čajž, pomežikujoč Marici. «Ti si sodnik svojih otrok; jaz jih ne poznam, razen tega, ki stanuje pri meni. Za tega se pa moram potegniti,

ker se mi ne zdi slab človek. In korenjak je to, kakor bi bil od brona ulit.»

«Ti tega zagovarjaš?» je vzkliknil Črž ter se sklonil nazaj k mizi. «Ti ne veš, kako se on vede proti meni. Menil sem nekaj časa, da pride vsa nagajivost od moje omožene hčere, da ta dela vso zdražbo in da bo Tone na moji strani, kadar pride domov. Ali tudi Tone ni nič boljši za svojega očeta. Čakaj, pokažem ti nekaj, da boš videl, kako me ta sin spoštuje in kake slasti imam od njega.» Izrekši je privlekel izza telovnika debelo in zamazano listnico. «Ni mi pisal, kakor bi bil vsak oče pričakoval, da pride v domače kraje, naj ga poiščem, marveč mi je namazal takih budalosti, da nisem mogel verjeti, da pride pismo od mojega sina.» Z nervozno naglostjo je poiskal iz mnogih papirjev že oguljen list ter ga vrgel pred Čajža na mizo. «Na, prijatelj, preberi, kaj stoji tam pisano! Pismo je od sina, katerega ti zagovarjaš.»

Meni ta preobrat stvari ni obetal prida. Zdaj pride pa urica za tvoje grehe, in ako te ti dobri ljudje spoznajo, te bodo začeli tipati po svoji šegi in nič ti ne bo pomagala vzvišenost tvojega poklica in svetost tvoje pisane suknje! Tako sem dejal sam pri sebi in sem želel proč od peči ven pod milo nebo.

Čajž je dolgo vrtel list v rokah, otipaval ga od vseh strani, naposled ga je porinil po mizi, rekoč: «Ne zmorem, prijatelj, nikakor ne morem zmagati. Naočniki so se mi potrli in brez teh mi uhajajo črke iz ene vrste v drugo, tako da bi nastala vsled tega takšna kolobocija, da bi si vrag mašil ušesa, ko bi jo moral poslušati. Preberi nam sam, prijatelj!»

«Takih budalosti ne maram brati,» je menil Črž ter sirovo odrinil list. «Preberi nam ti, deklina!»

«Naj nam prebere Tonetov tovariš! Meni se ne poljubi,» je rekla deklica, in jaz sem z mešanim čuvstvom pogledal nanjo.

«Ali umete čitati?» me je vprašal Damjanov oče, moleč mi pismo črez mizo.

«Kolikor toliko umem,» sem odgovoril s klavrnim srcem. Mari bi bil rekel, da tudi jaz nisem podkovan v taki umetnosti! Obotavljaje se sem stopil k mizi, vzel pismo ter se sklonil k leščerbi. Slabo je brlela luč, a meni ni obetala lepega večera. Posiljen in bridek nasmeh me je poščegetal, ko sem razgrnil list in zagledal svojo krevljasto pisavo, črez katero je bila že tuintam razlita maščoba kmetskega obeda. Tu imaš žaloigro, kakršne nisi pričakoval — tako sem vzdihnil sam pri sebi. Bes lopi v tebe, tovariš Damjan, in v tvoj kisli honorar!

«Berite!» je kliknil Črž.

Precej časa sem nemo strmel v list in premišljeval, kako bi se izkopal iz zadrege. Preletel sem bil z očmi vso vsebino, pa nič primernega si nisem domislil. Črž se je pomaknil v kot za mizo, da bi mimo luči bolje videl name. Izobrazil je na licu poteze nasmešljive radovednosti in živo me je opazoval. Gorela so mi lica pod njegovim pogledom. «Kako se bere tisto pisemce, prijatelj iz Maribora?» je vprašal naposled.

«Pisemce je dosti gladko,» sem odgovoril z nedolžnim nasmehom.

«Gladko? Kako?»

«Slog je gladek, kakor pravijo.»

«Vrag naj ogloje takšne nerazumljive besede! Vi se vedete pri tej stvari kakor pes pri vreli kaši, ko je ne more načeti. Berite torej na glas, da bomo tudi mi vedeli soditi po pravici!»

Polastila se me je hudomušna misel, da bi tuintam v listu kaj pridejal ali premenil in s tem vsebino ublažil. Takšna namera se mi pri analfabetih ni zdela pregrešna. In začel sem z zanosom: Dragi oče! Primem pero —

«Oho!» je zavpil Črž ter udaril ob mizo. «Ne zamerite, mož cesarski, vi ste menda brljav. Meni je pismo trikrat prebral naš

organist in tisto se ni tako začelo. Dragega očeta v vsem pismu ni najti.»

Postalo mi je vroče v glavi, zapustila me je prisotnost duha, občutil sem nedostatek domišljije, ki mi ni dal izvršiti umišljene nakane. «Oprostite mi, Držev oče!» sem se opravičeval. «Včasi res slabo vidim, ker moje oči so otemnele od konjskega prahu. To pismo je tako pomasljeno, da bi lahko drkal po njem ali pa škorenj namazal ž njim. Kar plavajo mi črke po maščobi in se sestavljajo v besede, kakršnih vaš orglar morda ni videl.»

«Hehe, prazne marnje! Vi ste bili študent, to se vam na licu vidi, ali z menoj ne boste brili norcev. Stopite bliže k luči in berite le ono, kar stoji ondukaj začrkano!» Na tak ukaz se je bilo treba vdati usodi in moral sem prečitati izrodek svoje domišljije, ki se mi je nocoj zdel v takšni meri žalek, v kakršni se mi je zdel opravičen in celo vzvišen takrat, ko sem ga pisal. Nizko sem se sklonil k leščerbi in sem čital, da bi ublažil pikrost besed, kolikor mogoče z mehkim, oslajenim naglasom; no, rožic ni bilo mogoče nasaditi tja, kjer je prej oralo ostrupljeno pero. Med čitanjem se mi je neprestano vrivala misel, da moram drago plačati za honorarje, katere sem užival v Mariboru na oglu. Ko sem bil pri kraju, sem vrgel list pred Damjanovega

očeta. Sedel sem nazaj k peči ter pomaknil kapo na oči kakor kraljevič Marko, ko je zaslutil svoj konec. Precej se je razpletla kritika.

«Si li slišal, Čajž, kako ume pisati moj sin?» je vprašal Črž svojega prijatelja, katerega je med čitanjem dvakrat dregnil v bok.

«Grdo te je oščipal, oj grdo.»

«Vidiš, tako je pisal sin, katerega ti hvališ.»

«Saj Tone ne ume pisati,» se je potegnila Marica za svojega prijatelja. «To pismo mu je sestavil kdo, ki ne pozna ne vas, ne Tonetovega srca. Pošalil se je tisti z vami.»

«Najel si je obrekovalca, kakršen je on sam,» je trdo odgovoril Črž, a deklice ni pogledal. «Z vsemi nadlogami obloženega me je narisal, starega in pohabljenega in plešastega. Že pamet se mi menda meša, pravi. Hahaha! Pa jaz, kolikor se poznam, še nisem takšen.»

«O prijatelj, ti si še v najlepši dobi, ti si kos še vsakemu mladeniču,» je rekel Čajž.

«Otroci pa žele, da bi bil res takšen in da bi čimprej dobili v roke tisto, kar sem jaz ustvaril in povzdignil. Ali to se ne bo zgodilo tako brž, tisto je tako prazno, kakor je ničevo vse, kar stoji v tem pismu. Radi bi moji otroci, da bi jaz sedel že za pečjo kot zakotni starec, in oni da bi mi ukazovali in pometali z menoj. A jaz jim bom zagodel tisto, katere

se tako boje: nov rod si bom zasadil na Črževino, rod, ki bo laže čakal mojih starih let.»

«Ti si korenjak, ti bi lahko na kolenih prelomil tistega, ki te je tako omazal in naj bo še takšen orjak,» je pohvalil Čajž.

Damjanovemu očetu je bila ta hvala pogodu in je zavpil: «Bogme, da bi ga lahko prelomil, ko bi ga hotel!» In pokukal je mimo leščerbe name, kakor da hoče pozvedeti, kako učinkuje vse to name. Meni je bilo tesno pri srcu. Pa kaj bi ne bilo, ko se tako oblastno ščeperi pred menoj človek silne nature, orjak, ki včasi misli o tem, kako bo koso zavihal navzgor in udaril na sovražnika! Ne bi se ga bal, ko bi sedel na svoji zvesti Flori in bi sabljo držal v roki in bi lahko zdirjal po širokem polju, a tukaj v tesni sobi, kako se bom branil brez orožja in brez konja!

«Jaz tako pravim, da tvoj sin pri tem ni nič kriv. Tiste nesramnosti mu je zložil in napisal kakšen konjederec in podpihovalec, ki se je hotel izkazati, pa na pravega ni zadel.» Tako pikro se je izrazil moj gospodar. Osato sem gledal izpod kape v nedoločno smer. No, sem si mislil, na osla in hudiča ste pozabili. Ta je lepa! V tem ko tukaj udrihajo po meni, stoji tisti, ki mi je z oslom in hudičem izsilil ono pismo in je kriv teh batin, lepo mirno na

straži, gleda v krasno slovensko noč in sanja o svoji ljubi. In mene siromaka tipajo z ježevimi rokavicami! To je življenje! Pa kritika Čajža, tega bledega in suhega skopuha, ki se je kakor klop poprijel vsake tuje misli in jo razpredel po svoje, me ni tako hudo zadela kakor sodba samobitnega in premetenega Črža, ki je vselej vedel, kaj govori in kako daleč sme iti.

«Nesramno ti je natvezel tisti šušmar. Bog daj norcem pamet!» je pridejal Čajž. «Tisti zoprnik je ni imel v svoji glavi.»

«Ne, takrat, ko je to pisal, je imel slamo v glavi», je z nasmehljivo besedo pokritikoval o predmetu konjski prekupec.

Marica pa je pomenljivo zalepetala kraj peči: «Ni v vsaki luknji raka, oče!» In zopet sem se z mešanim čuvstvom ozrl nanjo.

Črž pa se je obrnil k meni ter rekel: «Povejte nam naposled tudi vi, prijatelj iz Maribora, svojo sodbo! Kako vam ugaja to pisanje, katerega skraja niste mogli razluščiti?» Vljudno je vprl svetle oči name, kakor bi mi čestital na dobrem zdravju. Iz prejšnjega razjarjenega človeka se je polagoma prelevil v mirnega nasmešljivca.

«Bere se kakor kakšna propoved. To pa veste, propovedi včasi pretiravajo v graji

naših slabosti, ker bi sicer omahovali na poti k poboljšanju.»

«To je res. Pa povejte mi, ali vam je šlo branje od srca?»

«Kar ni iz srca vzeto, ne gre k srcu.»

«Midva se razumeva, prijatelj, kaj?»

«Že mogoče.»

Črž se mi je široko posmejal. «Glejte, jaz ne poznam samo konja, tudi v druge stvari umem do dna pogledati. In mnogo slabega vidim in se učim marsikaj spregledati. Tudi lahko uganem, kako je nastalo to pismo. Moj sin je potolažil svojemu prijatelju svoje gorje in dva dobra tovariša sta mu svetovala, naj se priporočim svetemu Duhu za pravo pamet. Da, to večkrat delam. Zato se pa tudi lahko pohvalim, da mi je lastni razum kralj v glavi. Moj sin živi pa s tujim razumom in s tem je navadno težko izhajati.»

«Oj, težko, težko!» sem vzdihnil pridavljeno. «In vendar živimo vsi kolikor toliko s tujo pametjo.» Več pa nisem rekel. Razsodil sem pa sam pri sebi o Damjanovem očetu, da je ves takšen kakor sin: hud je, a kmalu je tudi dober. Takšni so ljudje, katerih duševnost je zložena iz same občutnosti in same samoljubnosti. In spustil se je Črž v samohvalo: kako njemu ne ostane nič prikritega, da hodeč po svetu le opazuje in opazuje, kaj

se godi ter premišljuje in vsemu pride do kraja. Tudi pikre besede so še padle name. Pa o teh rečeh je sedaj tako prijetno molčati, kakor je bilo takrat neprijetno jih poslušati. Čajž je sedel že ves skrčen za mizo. Včasi je sivo pogledal name. Morda se je tudi njemu zdanilo v glavi in nemara so ga pekli prejšnji izrazi: konjederec, zoprnik in drugi. Marica pa se mi je večkrat dobrosrčno posmejala in celo z nogo me je skrivaj sunila v moj škorenj.

Bilo je že pozno v noč. Možaka sta si poslednjikrat pripila, Marica si je pripletala lase in Vorka je sladko spal vrh peči, ko sem se tiho poslovil. Zunaj je bila hladna noč poznega poletja. Prijetno je udaril vame sveži zrak. Po dolini se je razlegala fantovska pesem:

Moj fantič je prijahal
konjička belega —

izzivajoča morda na krvavo bitko. Iznad gore se mi je poredno smejala polna luna.

Prva svetloba jutranje zore se je lila drugo jutro skozi line in odprta vrata v konjušno, ko se je oglasil Črž pri meni. Baš sem robanteč umival nemírnemu Agi kopita in podkve. Tiho je stal nekaj trenutkov pred stajo, gledal na moje delo ter bil s palico ob stegno. Zazrl sem mu v obraz: zdel se mi je prepaden,

bled in truden. Žaloigra se je razigrala v njem — sem si mislil. Bilo je jasno, da je imel tudi ta korenjak svoje notranje bolečine. Dasi je kazal neko tiho dostojnost, njegovo razdrto lice je pričalo, da je tudi on plačal za zmago glave nad srcem. Ozrl se je na mojo postelj, otep slame, razgrnjen v kotu, ter rekel: «Na rožicah tudi vam ni postlano, prijatelj.»

«Ne, oče, mi konjeniki spimo na slami,» sem mu odgovoril s špartanskim ponosom. Ta odgovor ga je menda razvedril. «Vsi smo ustvarjeni za trpljenje,» je rekel. Z usmevom na licu me je zapustil in jaz sem v tem usmevu videl sočutje. Hvaležen sem pogledal za njim. Pred hlevom je postal in nekaj pomislil. Brž je segel v žep, izvlekel list, povrnil se na prag ter mi molil pismo, rekoč: «To dajte mojemu sinu nazaj! Čemu to nosim s seboj? Kar je na papirju, naj ostane na papirju, če ni vredno, da se vtisne v srce. Vso noč sem premišljeval, kako naj delam, da ne bo pohujšanja in slabega glasu o naši hiši. Še bova prijatelja s Tonetom, kadar bom sam zopet oženjen.» Poslednje besede je naglasil in meni so se zdele zelo značilne. Hitro je odšel proti Čelešniku.

Četrt ure pozneje sem napajal konja na ulicah. Nad menoj po poti, ki je peljala kraj

Čajževega zelnika v hrib, je gnal Črž iskro žrebe.

«Četudi ni v vsaki luknji raka, lepo živalco ste pa le kupili v Črešnjevku!» sem kliknil v breg.

«Prazen nočem iti domov,» je odgovoril zamišljeno. «Obvaruj mi jo sveti Štefan vsake nezgode!»

«Bog vam daj srečo z njo in na vseh vaših potih!»

Črž mi je prikimal. Gledal sem za njim in vedno večji se mi je zdel v tanki megli. —

Damjan je bil prišel tisto popoldne s straže poprej, nego sem se jaz povrnil z vaje, zato je bil od Marice že vse zvedel o posetu svojega očeta. Pa tudi jaz sem mu govoril o očetu ter mu našteval vse vrline, ki sem jih bil opazil na njem. Ali tu sem zopet slabo naletel. Sinu je sicer ugajala moja hvala, slaveča očetov gospodarski talent, ko pa sem govoril o očetovem korenjaštvu in možatosti in o njegovi premetenosti, se je obregnil name s svojo staro trditvijo, da se očetu ni treba ženiti, kadar se mu otroci že može in ženijo.

Ko sem mu pred očmi na drobne kosce raztrgal oni list ter mu očital, da sva se s tistim pismom predaleč zaletela, je menil trdovratnež ravnodušno, da ne škoduje očetu odraslih otrok, ki gleda za mladim dekletom,

ako pride v posmeh lastnim otrokom in drugim ljudem. Hotel sem se dotakniti tudi očetovega razmerja z Marico, da ne bi imel tovariš nobenega dvoma več o njej, kakor se je dan poprej izrazila deklica, pa Damjan o tem niti slišati ni hotel: odvezal je Ago ter ga gnal v mejo past, da bi se izognil moji vsiljivi zgovornosti. Misel, da je oče s čuvstvom ljubezni gledal na žensko, katero si je izbral on, sin, je imela tudi zanj nekaj nelepega in nepristojnega, kar mu je neprestano zapiralo pogled k očetu.

Prihodnjo nedeljo je šel Damjan domov. Marica ga je spravila na to pot in tudi jaz sem mu prigovarjal, izpolnjujoč očetovo naročilo. Čajž je dal zapreči svojega konja in Šimen ga je moral peljati v Črni dol. Šimen je pravil potem, da sta se prav suho pozdravila oče in sin, da je oče peljal sina v kamro na pomenek, in ko je bil ta končan, je izjavil svojim otrokom, da jim bo zapisal primerne dote, a oženil se bo še na vsak način, ker se še ni naveličal gospodariti. Potem se je precej odpravil na pot na Štajersko. Brat in sestra sta sama gostila Toneta do večera. In sestra je gostolela, da imajo oče svoje misli tudi še pri neki drugi nevesti na Štajerskem, tam nekje blizu Celja.

Naše vaje so se približale koncu in treba se je bilo ločiti od Črešnjevka. Nekega jutra je stal naš škadron pred vasjo v vrstah, pripravljen na povratni pohod v Maribor. Čakal je na polk, ki bi naj prišel iz Grobelj. Zamolklo so donele trobente vojaško molitev ob svečanem molku naših src. Spominjale so nas cele naše galeje: mariborskih vojašnic, jahalnic, Tezna, jesenskih megel in pozimskih mrazov. Vaščani se niso dosti zmenili za naš odhod. Najrajši bi bili z ajdovico kadili za nami, dasi smo se ločili domači ljudje. Le tu in tam je s praga, dvorišča ali njive pogledal zaspan obraz na nas, želeč nam srečno pot. Niti večni občudovalci vojaškega stanu, niti otroci se zaradi prezgodnje ure niso zbrali, da bi z velikimi in globokimi očmi zadnjikrat strmeli stvar, ki je pol človeka, pol konja. Prijezdil je polk in naš škadron se je zlil vanj. Zadonela je trobenta signal «v dir», in polk se je spustil v lahen popotni dir. Na koncu vasi sem pogledal k Čajževemu domovju: na oglu konjušne je stala Marica ter z robcem mahala proti cesti; tik nje je stal Vorka z rokami, zataknjenimi za pas. Damjan je v pozdrav namignil z roko in tudi jaz sem pozdravljal.

V tistem hipu pa se je odtrgal od cestne ograje gospodar Čajž. Dober človek je pa le,

da se pride še na cesto poslovit od nas — sem si mislil, videč ga, kako se vali črez cestni jarek. Bil je ves mršav, zasopel in obupan. Niti potrebne toalete ni napravil, tako zelo se mu je mudilo. Razoglav in golorok je prisopihal, z nezapeto srajco in razgaljenimi prsmi. Lasje so mu vihrali v vetru kakor na slikah Kajnu, bežečemu pred božjim prokletstvom. Kratek trenutek je postal, gledaje v dragonske vrste. Ko pa je zagledal znane mu ljudi našega škadrona, se je spustil v dir poleg čet in je dirjaje z velikim naporom klical v naše vrste: «Možje, možje cesarski . . . repe ste podstrigli to noč mojim konjem... repe... dajte repe nazaj . . . bom tožil!» Tako je jadikoval kraj naših vrst, žalka podoba poleg devetsto mladih jahačev. Pa dolgo ni tekel za nami. Jedva je končal obupni klik, se je spotaknil ob pricestni kilometrski kamen, padel ter se povalil v jarek, po katerem se je odtekala uličnica. Hrumno je vršala mimo siromaka čila vojska. Pogledal sem na jahača, dirjajočega na krilu vrste pred menoj, na primorskega Laha krtačarja, vsemu polku dobro znanega ljubitelja konjskih repov. Pa Lah niti z brkom ni mignil. Čudna vest!

Dospeli smo v Maribor. Hitro so potekali dnevi onim, ki so služili že poslednji mesec. Damjan je dobil tiste dni dve nežni pismi od

Marice in jaz sem obakrat pisal odgovor. Kako sladko sem žgolel! Samo soglasje in ujemanje sem zlival med dve duši, meni že nekoliko znani, in Damjanu ni bilo treba priganjati moje domišljije z oslom in hudičem. Žel sem pohvalo in honorarje. Čim manj je bilo črt na vratih naše sobe, tem mirnejši je postajal Damjan; čim bolj se je bližal svojemu prvotnemu kmetiškemu stanu, tem prijaznejši je bil z mladimi tovariši, ki še niso imeli svoje pratike na vratih. Njegova togota in razdraženost je večkrat zabavala njegove tovariše, a škodovala nam ni, zato smo ga vsi radi imeli in s težkim srcem smo se nekega večera v začetku oktobra poslavljali ž njim na mariborskem kolodvoru.

Prihodnji predpust sem dobil od Damjana list. Pisal mu ga je najbrž kakšen cerkovnik ali godec. Tako se je glasil Damjanov list: «Preljubi moji tovariši! Jaz, Tone Damjan, Vam dajem na znanje, da sem se zmenil z Marico Čajževo, da bova na tem svetu skupno orala ledino, kakor to zahtevajo božji in človeški zakoni. Poroka bo tisti dan po svečnici, na dan svetega Blaža, v Črešnjevku. Druga poroka, ona mojega očeta, se bo vršila tudi na tisti dan v Črnem dolu. Jaz in moja nevesta Vas vabiva v svate. Osedlajte svoje brze konjiče, zajahajte in prijahajte k nam v

Črešnjevek na gostovanje vsi, ki ste pošteni in dobre volje! Če so pa ohromeli Vaši konjiči, pripeljite se na vozeh ali po železnici, pridite vsi, ki ste moji stari, dobri tovariši, da nas bo velika in vesela tovarišija, mi, sveti Jožef, Jezus in Marija. Zdaj Vas pa lepo pozdravlja Vaš stari tovariš in prijatelj Tone Damjan Čržev.»

Mi seveda nismo mogli jahati v svate, ali dolgo smo se spominjali tovariša.

Opombe.

Glavni vir za sliko žitja in bitja Fr. Maslja-Podlimbarskega so njegovi dnevniki — 34 notesov se je ohranilo — katerim je z redko odkritosrčnostjo zaupal svoje vesele in žalostne trenutke, svoja hrepenenja in razočaranja izza otroških let pa tik do katastrofe v prognanstvu. Iz tega vira je zajemal dr. Fr. Ilešič za karakteristiko Podlimbarskega v Ljubljanskem Zvonu (1917, 1918) in za njim Ivan Vrhovnik v lepem prigodnem spisu «Slava Podlimbarskemu!», ki sta ga izdali Šentpeterski podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda o priliki prepeljave telesnih ostankov Podlimbarskega v domačo zemljo. — «Zgodaj sem začel pisati dnevnik, misleč, da bodo dogodki mojega življenja spomina vredni. Pozneje sem se prepričal o nasprotnem, pa vendar sem dnevnik nadaljeval, ker sem se bal, da sicer na tujem popolnoma pozabim materin jezik.» (21. 3. 1886.) — Trideset let tujine, prekinjene le od časa do časa z običajnimi vojaškimi dopusti, pomanjkanje intimnejših osebnih stikov z domačo književnostjo: vse to je zamorilo v Podlimbarskem dobršen del pisatelja. —

Mladostni spisi. Pesniške poskuse je priobčila mariborska «Zora», in sicer soneta «Domovini» v I. letniku (1872), str. 43, 179 (prvi brez podpisa, drugi: Fr. Podlimbarski); oba je ponatisnil Vrhovnik v «Slava Podlimbarskemu!», str. 5, 6, z opombo na str. 52. — Dne 31. marca 1874 je poslal administraciji «Zore» pesmi «Nepremišljena ljubezen» in «Poroka na bojnem polju». Uredništvo je priobčilo le drugo pesem z naslovom: «Na bojnem polju» v Zori III (1874), str. 161. Dnevnik

2. 6. 1874: Prejel sem Zore 11. štev. Čudil sem se, videti v njej svojo pesem «Na bojnem polju». — Balade «Janičar» iz l. 1872., ki jo omenja Ilešič (ponatis, str. 13), nisem našel v pisateljevi zapuščini.

Peter Veliki. Obraz njegovega življenja in delovanja. Spisal Podlimbarski. Zora I. (1872), št. 23 (str. 312—314), št. 24 (str. 320—322). — Kot primer zgodovinske proze Podlimbarskega naj navedem iz obširnega «obraza» odlomek, ki govori o značaju Petra Velikega (str. 313): «V Petru Velikem sta se strinjali strast in krepost; njegovo srce je imelo slabo in dobro stran. Podnožniki onega zrcala vekov, ki se imenuje zgodovina, ga nam v svojem ogledalu kažejo zdaj s krepostmi venčanega, zdaj s hudobijami onečaščenega. Malokdo pa je v svojem opisu združil gori omenjeni lastnosti; mnogi so prezrli njegove strasti, mnogi tudi njegove kreposti. Peter Veliki se nam kaže večkrat barbara, divjega despota, kateremu se mora na prvi migljaj ukloniti vsa država; na drugi strani pa moramo občudovati njegovo pravičnost, kateri je bila kri, ki se pretaka v žilah siromaka, enaka krvi carjevega sinu. Z enako ostrostjo je zadel njegov bič krivičnega uradnika in nezvestega prijatelja, a z enakimi darili je tudi obsipal poštenega dvornika in zvestega vojaka. Znal je, kakor preprost delavec zmerno živeti, opravljati najtežavnejša dela in se bratiti z ljudmi najnižjih stanov; a poleg tega je bil tudi sluga vsake dvorske razuzdanosti. Poltnosti je stregel bolj kakor katerikoli vladar in v tej strasti je tudi prekosil slehernega svojih dvornikov in ljubljencev. Bil je nagle jeze kakor nekdaj Ivan Grozni, in se je raztogotil celo nad človekom, ki se ni hotel ž njim opijaniti. V njem se je strinjala rahločutnost Vladimira Velikega s krutostjo Ivana Groznega, zakaj njegovo srce je bilo vneto za vse, kar blaži človeški duh, kar

povzdiguje človeka nad neumna bitja in spremeni divjaka v omikanega; a kaznoval je včasi neusmiljeno najmanjši pregrešek. Peter Veliki bi bil dal vse za svoj narod, daroval je celo lastnega sina; vendar je bil to, kar Temistokles za Atence. Modro je preudaril, kaj lahko narod pogrezne v prepad in kaj ga lahko potegne iz njega. Napredku Slovanov sovražni zgodovinarji ga primerjajo grozovitim rimskim cesarjem, a pri tem pozabijo, da so oni s svojo krutostjo in divjostjo prevrnili plemenit narod v brezdno, ta pa je surovi narod rešil pogube in ga napravil sposobnega, da izvrši njemu odmerjeno nalogo. Rusija je bila pogreznjena v barbarstvo in le grozovitost je mogla iztrebiti to barbarstvo. Peter Veliki je znal na pravem mestu uporabiti neomejeno oblast, a znal je tudi prav in v narodovo korist rabiti svoje duševne zmožnosti. Tega se prepričamo, ako pazljiveje pregledamo njegove domače zadeve ter njegove politične in socialne prenaredbe.»

Milan in Jela. Žaloigra. — Po Masljevem mnenju mu je najbolj uspel v tretjem dejanju prizor med Milanom in Jelo pred znamenjem Veronike. S tem prizorom doseže drama svoj višek. «Koval» ga je v Ljubljani ves mesec v bedi in mučni skrbi za prihodnost. 20. septembra 1877: «Milana in Jelo pridno pišem, poleg tega pa študiram Schillerja. Moja drama se mi zdi strašno lepa. Bomo videli.» — Jela, obljubljena nedragemu Vuku, se splazi ponoči v obleki usodne Veronike iz grada, da se sestane z Milanom. Vuku ne ostane ta korak prikrit, zato sklene «pod krilom noči dovršiti delo, ki ga reši soljubovnika». Za svoj načrt pridobi cigana Istoka in služabnika Bogdana. Ob robu gozda v mesečini se bližata Milan in Jela, Vuk in Bogdan se skrijeta v grmovje.

Jela: — — bežati v neznane kraje —

Milan: Ta pot je varna, samo beg naju reši. Na Nemškem imam dosti znancev, ki naju prijazno sprejmejo. Kar imam doma v premoženju, spremenim v denar, in nič več me ne bo zadrževalo, če pojdeš ti z menoj.

Jela: Bežati in zapustiti strica, prijatelje in reveže, katerim sem vse na svetu?

Milan: Vse boš še videla. Stricu bova pisala, da sva postavno združena, prosiva ga odpuščanja; odpusti nama in naju zopet sprejme. Kako veselje, ko se povrneva! Kdo ti ne pohiti radostno nasproti, kdo te veselo ne blagoslovi?

Jela: Stoj, ne čuješ? Tam je nekaj zašumelo...

Milan: Kje?

Jela: Ta kraj je neprijazen, oduren; groza me je, če se ozrem okrog. Moja obleka me več ne varuje strahov. Glej, tu je znamenje, da je tu Veronika izdihnila ljubezni polno dušo pod roko lastnega očeta.

Milan: Verjameš tej pravljici?

Jela: Nikdar nisem hotela, ker s tem uničim svetost najine ljubezni. Spominjam se, da me je Mara svarila pred to ljubeznijo, kazaje mi na Veroniko, a jaz je nisem poslušala. Toda, odkar mi prigovarjaš k begu, se mi vriva slutnja, da tudi mojo ljubezen čaka nesrečen izid. V prsih mi vstaja prerok, ki mi z mogočnim glasom prerokuje bodočnost. Ali naj preziram njegov glas, ali naj poslušam samo tebe?

Milan: Čemu vprašanje?

Jela: Čemu vprašanje? Da, res! Čemu vprašanje, na katero mi je srce že tolikokrat odgovorilo. Pa bežati, Milan!

Milan: Edina rešitev je v begu, ker tu se moraš vdati Braničevi volji.

Jela: Kaka sprememba se godi z menoj. Namesto sladke nade se mi vriva v srce strast in nemir. Uho ne sliši več sladkih glasov, katere je prej pilo, oko ne vidi harmonije, ki je bila prej razprostrta v gibanju vseh stvari. Zginil je čar, ki je obdajal pot, po kateri sem dospela k tebi; vse pusto in prazno, vse je mrtvo in zdi se mi, kakor bi se bila v temni noči v neljudnem kraju zbudila iz sladkih sanj in kakor bi bila prestavljena iz raja, polnega razkošja, v pošasti polno pustinjo. Zdi se mi, kakor da bi se blede prikazni potikale za grmovjem, z udrtimi očmi prežale name in me škodoželjno zasmehovale, da mislim na grešni beg.

Milan: Peklenske moči, zavisti polne že od nekdaj, so vedno pripravljene se boriti zoper čisto ljubezen. Bodo li premagale dar neba?

Jela: Ne, Milan, nikdar ne! Moja duša hrepeni po ljubezni, kakor od žeje umirajoč po požirku hladne vode; brez ljubezni sem kakor dan brez solnca, pomlad brez cvetja, telo brez duše, nebo brez Boga: brez življenja. Odloži beg, ostani tu, kjer sva živela prve ure ljubezni. Potrpi vsaj toliko časa, da se povrnejo mirnejši dnevi v to dolino; potem poskusim, kaj premorejo moje solze, povzdignjene roke in moje prošnje pri Braniču. Odpovedati se hočem vsemu, kar mi je kedaj življenje sladilo, trpeti hočem, izpostavim se obrekovanju, sovraštvu, psovanju in vsem mukam, katere je kedaj nosilo ljubeče žensko srce, samo da si ohranim tebe.

Milan: Blaga, kako sem te nevreden! Osamljen sem v domovini in vendar, ker imam tebe, tako srečen. Ali najina ljubezen nima tu trdnih tal. Prezgodaj se je razcvetela, pa jo skušajo zavidni viharji uničiti. — Obljubljena si Vuku.

Jela: Nikoli ne bom njegova soproga.

Milan: Roko si mu dala.

Jela: Moje srce je bilo pri tebi.

Milan: Stricu si obljubila, da ga boš ubogala.

Jela: Res, res, obljubila sem. O kaj sem storila! Težko, silno težko mi de, da sem se morala hliniti. Sama sem bila preslaba, da bi dokončala viharni boj, ki mi je srce delil, in prvič v življenju sem poklicala laž na pomoč. Sledila je precej kazen, ker sem lagala v svojo škodo. Lagala sem Vuku, ker sem mislila, da mi on ne verjame, kakor jaz sama sebi nisem verjela; lagala sem stricu nadejaje se, da mi bere v srcu hrepenenje, ki me vedno vabi k tebi; lagala sem kakor v sanjah. Zdaj sem se zbudila in kakor grozna pošast mi stoji kazen pred očmi: zgubiti moram tebe ali pa zapustiti strica. Kaj hočem! Klel me bo vse žive dni. V obupu bo lomil roke, preklinjal mene in tebe, preklinjal brata, da je rodil hčer, ki je tako omadeževala pošteno ime Braničev. In če Bog usliši to prokletstvo, če mi vzbudi črva, ki me bo grizel noč in dan in ki mi bo grenil najslajše ure v tvojem naročju, šepetaje mi, da me Bog po smrti obsodi kakor nekdaj Veroniko, da bom vstajala iz groba in iskala ob grozni uri duši pokoja in očiščenja! Če pred tem notranjim glasom ne bom imela nikjer miru, ali najdem zadovoljnost pri tebi, boš li mogel zadovoljen z menoj živeti?

Milan: Kako najdem duška svojim ranam? Očeta, ki me je edini mogel ljubiti z vso dušo brez pomisleka, so mi dejali v črni grob. V obupu sem vil roke nad prstjo, ki je pokrila drago truplo, bilo mi je, kakor bi mi bili pokopali ves svet. Tu si se mi tik groba prikazala ti, draga Jela, kot rešilni angel. Mislil sem, da iz tvojega očesa gleda Bog usmiljenja, ko si stala poleg

drage gomile in z menoj ihtela. V nebeški zarji sem te videl kot rešiteljico, poslano od Boga, in osamljen sem se te oklenil. Pokopali so mi ljubezen, ki me je vzdrževala v mladostnih dneh, in iz tega groba je pognala nova ljubezen, ki bi me naj krepila v moških letih. Tvoja ljubezen me je zopet vezala na ljudi, domovina se mi je zdela dobra mati in vera dragocena dediščina po očetu in ogledalo, v katerem lahko gledam vsak trenutek neprecenljive čednosti rajnkega. — Kaka prevara! — Po kratkih urah pozabe me zopet obdajajo grobovi, ljudje me sovražijo, preganjajo, domovina mi je mačeha, vera spotika, ob kateri moram pasti in si razbiti čelo, polno sladkih nad.

Jela: O Bog, ta tvoja vera! Kako malo sem se zmenila do zdaj zanjo! Pa če me tudi ti pred njo svariš —

Milan: Ne svarim te; svobodna si! O, da bi ti tudi Branič dal svobodo volitve med menoj in Vukom! Da bi še moj oče živel! Hotel bi se odpovedati veri in ne bi se bal njegove jeze. Pa on je pri Bogu in v srcu mi doni njegova zakletev na smrtni postelji.

Jela: Bog in angel varuh mi stojta na strani! Da, svobodno bom ravnala! Ni li morda svobodna volja, s katero nas je Bog obdaril, orožje proti ozkosrčnežem, ki napovedujejo boj neskončnemu bitju, ki plava nad nami? Prestopim meje, ki dele človeštvo glede vere, in na perotih bratoljubja in ljubezni se povzdignem nad malenkostne predsodke sveta. — Vera bi naj bila nama v spotiko, vera? — — Ne, ne! Nasprotovati hočem stricu, vsemu človeštvu, in če treba, tudi lastni vesti! O Bog — Bog —

Milan: O Bog, kaj ti je? Bleda si kakor mesečina.

Jela: Hu, glej! Ne stegujejo li peklenske prikazni svojih dolgih črnih rok izza onega križa, hoteč me

dobiti v svojo oblast? Divje pošasti, s kačami obrasle, plešejo tam in naju hočejo z ognjenimi pogledi zvabiti v svoj kolobar. O groza — glej! Beživa!

Milan: Za Boga, jaz ne vidim ničesar! — Kje? Kateri zlodej se drzne mučiti to angelsko dušo?

Jela: Ponočni demoni! — Glej, za znamenjem!

Milan: Nikjer ni demonov — ti sanjaš — poglej tje! Potolaži se, draga, pri tebi sem in nič žalega se ti ne more zgoditi! Temne veje objemajo križ in se klanjajo križanemu in kresnice plešejo med vejami okoli znamenja —

Jela: Peklo gre v boj proti Zveličarju! Postoj! Glej Veroniko —

Milan: Zapustiva, ljuba, ta nesrečni kraj! Tvoj duh je bolan. Pojdi v posteljo! Opiraj se name!

Jela: O radost! — Glej, peklo beži! Poglej, poglej, pošasti so premagane in z nebeško zarjo obdana Veronika kleči pred Zveličarjem in mu poljubuje noge! — Ne vidiš, oh!

Milan: O strašna noč, ki je skalila tako blagemu bitju um, o usodepolna pot, ki je zmotila nebeškega angela! Jela, Jela, poslušaj me! Ne bom ti več lil strupa v tvojo bolno dušo prigovarjaje ti k begu! Prisegam ti pri Bogu, ki ima najino usodo v rokah, pri vseh svetostih Kristusove vere, tu pred podobo Odrešenikovo, pri Veronikinem zveličanju, da postanem poslušen sin tvojemu stricu, da se bom pokoril svetu, se sprijaznil z domovino in se odpovedal mislim na beg. Tu pri tebi hočem ostati, s teboj trpeti in s teboj se veseliti. Pomirim se s tvojim stricem, smelo mu stopim pred oči in mu rečem, da sem lagal, ko sem se ti odpovedal. — Oh, prepozno, zastonj so moje žrtve, ti cveteš samo za Vuka!

Jela: Za Vuka? — Glej tje! Pri Bogu je še milost! On je odpustil Veroniki, sprejel trpečo dušo v svoje naročje, usmiljeno je nagnil k njej glavo in dihnil čez njo žar zveličanja. Kaj nisi čul, kaj je rekel oni, čigar veličastvo napolnuje zrak okoli naju, k osvobojeni duši: «Trpela si stotino let in brisala očetov greh, ki je tvoji ljubezni zaprl pot v moje kraljestvo. Pretrpela si, vstopi v raj, kjer boš v krogu angelov ž njim, od katerega te je ločila usoda, združena na veke.» — Milan, pelji me kamorkoli hočeš. Pripravljena sem bežati. — Svet me bo sodil, pa Bog mi nekoč odpusti.

Milan: Je li mogoče?

Jela: Ti dvomiš?

Milan: Kako bi ne! To ni mogoče, Jela. Tvoja domišljija te hoče prevariti. Naj je katerakoli nevidna moč uporabila tvoje bolne čute in ti predočila prizor, ki opravičuje najino ljubezen, vendar se ne smeš tem sanjam vdati. Splodile so se ob času, ki je rodil že toliko goljufij, na kraju, kjer se druži strah z uteho, in ob trenutku, ko je pri tebi ljubezen nadvladala vse druge čute.

Jela: Kaj praviš, ljubi?

Milan: Da za nocoj končajva sestanek. Kadar se tvoja notranjost pomiri, tvoje oko zbistri, tvoj um očisti, govoriva dalje. Jaz ostanem v deželi.

Jela: Kaj mi je, sem li res zblaznela? Ali bledem v hudi vročnici? Čelo mi je hladno, oko bistro, uho čuteče; vse čutim, vidim, slišim kakor poprej. Ali spim in sanjam in speča govorim s teboj in te krivo razumem? Ne! Moji občutki delajo po tistih postavah in s tistim uspehom kakor bdé. Vem, ti bi se me rad znebil; ti ostaneš v deželi, ker sem voljna s teboj bežati.

Milan: Draga, ti se odrečeš —

Jela: Vsemu, le ljubezni ne —

Milan: Lokavi duh te je očaral, Jela, ti si bolna.

Jela: Bolna, strašno sem bolna! Bolest leži na meni in me ne stare. Moči mi pešajo, pa me nočejo zapustiti. Kako bi ne bila bolna slaba ženska, ki se je podala v obleki strahov na grozno ponočno pot ljubimca iskat, če jo ta ljubimec pahne od sebe in jo proglasi za noro?

Milan: O, gorje mi!

Jela: Gorje meni! Odpovem se ljudem, odpovem se tolažbam vere, pretrgam vse vezi, ki me vežejo na domovino: vse sem storila, da bi bila tebi enaka in tebe vredna. Kaj mi je sreča, mir in zadovoljnost, kjer ni tebe, kaj mi de težka vest in pregnanstvo, kjer si ti? In vendar mi moje žrtve ne obrode sadu. Ljubi, ti obračaš proč oko! Oblak ti obdaja čelo. Mi tako plačuješ mojo ljubezen? — Poznam te, Milan! Blago, dobro dušo imaš in rad bi vzel nase trpljenje drugih. Preganjajo te, ker hočeš rojakom razsvetliti um, ljubezni si se odpovedal, ker nočeš kaliti miru in ker sta v tvojem srcu domoljubje in bratoljubje mogočnejša čuta kakor ljubezen. Ne branim ti hlepeti po časti in slavi. V tem ti nisem enaka. Moja napaka je, da sem kakor druge ženske: ljubezen nam je čut, katerega ne zamenjamo za vse druge čute in le ljubezen nas prisili vzvišeno misliti in delati. — Milan, opomnil si me prej, da imam svobodno voljo, da volim med teboj in Vukom, in volila sem, kakor mi je ljubezen velela. Tudi ti smeš ravnati, kakor ti zapoveduje tvoja moška čast; ne bom ti branila. Pojdi, kamor te tira hrepenenje, budit zaspale rojake in jim razsvetljevat um; jaz se vrnem k stricu tugovat po izgubljenem raju. Hvala ti za tvojo ljubezen, užila sem razkošje; o da je bilo tako

kratko! Okusila sem, kar imamo uživati na onem svetu brez ovir — ljubezen, rožo nebes, zasajeno v dolino solza, kjer mora tako kmalu vsahniti! — Brezskrbno in mirno sem živela, predno sem te ljubila; veselila sem se z veselimi, jokala z žalostnimi: kar je bilo okoli mene, vse je živelo z menoj in v meni. Sreča ljubezni me je povzdignila nad zemljo in mi prikrila pozemske radosti in nadloge; slepa sem bila za vse, le zate in v tebi sem živela in to življenje mi je bilo nebo, kjer kraljuje samo veselje. Zdaj moram bežati iz neba, pa kam! Zemlja mi je peklo, kjer me vse spominja na minulo lepšo dobo in na nebeško razkošje, kjer me vodijo zle pošasti po trnjevih potih, kazaje mi v ogledalu blagor preteklih dni. V beg, edini pot, kateri me je jel polniti z upanjem, mi je pot zopet zaprt. Če ostanem pri stricu, priklene me na moža, pri katerem si bom vsak dan želela smrti. Ni ga kota rešitve za me. — Njega dni, pred stotino let, je bil oče rešitelj hčeri. Ni jej bilo dano uživati slasti ljubezni na tem grešnem svetu, pa je našla usmiljenje pri očetu in oče ji je dobrohotno odrezal nit mučnega življenja. Jaz nimam očeta —

Milan: Nehaj, Jela! Tvoja ljubezen se ne bo končala na strahovit način. Vsemogočni bo tvojo ljubezen plačal še na tem svetu. Dvomil sem, moreva li preskočiti ovire, ki so se nama stavile in si ustanoviti lepo bodočnost, kajti Branič in Vuk sta nepotolažljiva sovražnika najine zveze. Zato sem se ti odrekel, in ker sem se bal, da bi ti svojega miru, znancev in domovine ne mogla žrtvovati za človeka, katerega tuja vera žene v pregnanstvo. Bojeval sem se zato proti Vuku in padel bi bil v neenakem boju, da naju ni rešila tvoja požrtvovalnost. Zdaj se nama smehlja zmaga. Ne smeva je pustiti iz rok! Si voljna?

Jela: Moja usoda je v tvojih rokah. Določi uro, ki me na veke reši Vuka.

Milan: V tej obleki se lahko ukradeš iz grada. Ob treh zjutraj te počakam na temle mestu. Tu zasedeva čile konje in predno pripluje solnce na obzorje, sva čez mejo. Pojdiva! Spremim te pod grajski log. (Odideta.)

(Vuk in Bogdan stopita izza grmovja.)

Krokarjev Peter. Fr. Maselj je poslal rokopis uredniku Levcu iz Dunajskega Novega mesta dne 19. maja 1884. Ko je to «mladostno delo» Janko Kersnik «dobro ostrigel», ga je šele čez dve leti priobčil Ljubljanski Zvon (1886, štev. 6., str. 360—371). — Med črtanimi mesti je na str. 10. za prvim odstavkom omembe vredna pisateljeva reminiscenca iz mariborskega vojaškega življenja: «Bil sem takrat še zelo mlad. Materijalne bede sem že poprej dosti videl na svetu; toda mimo mene še niso šle vse človeške slabosti, ki v nas zapuste nepozabljive vtise, ki nas poznejša leta odvračajo vedno bolj od človeštva in nas nauče obračati pogled od vnanjega hrumnega sveta v svoj lastni notranji svet. Nisem poznal lastne notranjosti, zato tudi nisem mogel soditi tuje. Kupe življenja, kakor se izražajo pripovedniki menda vseh narodov, še nisem izpil, knjige življenja ne razpečatil. Kako divja sovraštvo, vzkipi srd, kako razburi človeka želja po maščevanju, kako toguje ljubezen, žaluje starost po zgubljeni mladosti, kako ostro nas presune smrt, ki kosi med prijatelji ali sorodniki, kaj takega še nisem skusil. Nehanje in delovanje človeškega srca mi je bilo neznano; šele pozneje se mi je predstavilo v obliki uganke, ki jo človek rešuje vse svoje življenje. — Peter je bil največji revež po zunanjosti, a bogat na srcu. Razodel mi je svoje skrivnosti, pokazal mi svoje zaklade in željno sem segel po njih. Prvič v življenju sem se vzradoval in zavzel nad toliko lepoto srca.

Ono noč sem si vzel v hlev Shakespeareja. Čez dan sem čital njegovo «Nevihto» do konca četrtega dejanja; a zvečer se mi ni ljubilo čitati. Hodil sem po hlevu gor in dol, in ko sem prišel do kota, kjer je ležal moj bednjak, zavit od kolen do glave v bel plašč, vselej sem pogledal na njegovo stran. Čudno je tisto noč delovala moja mlada glava. Vsi Kalibani, kolikor sem jih že videl, so mi prišli v spomin. Moja domišljija je prešla s posameznega na splošno, z oseb na narod. (Beseda «narod» pri nas na mlade ljudi mogočno vpliva; vse jim je narod in vse bi storili zanj, ako bi meso in duh ne bila tako slabotna.) Od severa doli so prišli ljudje, zviti in vešči vseh vraž. Z lepo besedo in s svojo severno omiko so Kalibana mamili, z mečem so ga pokorili in mu oponašali njegovo mršavost in grčavost; a namesto, da bi ga bili privedli do pravega blagostanja, so ga pahnili v neznosno suženjstvo in mu ugrabili njegov zelen otok.» — Kaliban, junak Shakespearejeve drame «Nevihta», je zverinski sin čarodejke, napol človek napol riba, ki domuje na zapuščenem otoku; ves trud, dvigniti ga z najnižje stopnje razvoja, je brezuspešen; le s trdim suženjstvom ga je mogoče krotiti.

V rokopisu je Podlimbarski dodal na koncu črtice kot neposredno nadaljevanje sličico domače pokrajine in njenih prebivalcev: «Nekoč sem se vračal z dopusta. Najel sem voz do poštne postaje. Voznik, korenjaški tridesetleten mož s suhotnim konjem, je sprva ven in ven dremal pred menoj in lezel zdaj na to zdaj na ono stran, da sem se bal, da se korenjak v spanju ne zvali nazaj na mene. Njegovo rjavo kljuse v ojnici, kakor da bi ne bilo živega bitja na vozu: počasno je rila, leno otepavala s plitvim repom muhe, včasi hlastnila z gobcem za njimi in včasi se počehljala ob ojnico. Kraj,

po katerem sem se vozil, leži na štajerski meji; ni skalnat, a hribovit je čez in čez. Cesta se vije po globoki strugi, za cesto pa stoje raztresene hiše, same zidane in nekatere pokrite z začrnelo, razjedeno in razpraskano opeko, druge s slamo, tu in tam razrito in raztrgano; nekatere so v enem nadstropju in prizidani so jim obširni hlevi. Zadaj oprte na hribovje stoje lesene koče pohabljene, na vse mogoče načine podprte in podzidane. Turista, ako bi kedaj kateri tu sem zašel, bi ti kraji ne zanimali: šest ur daleč ni nikjer nobenega razgleda razen v nebo ali pa na ubožne kmetije in naše prepohlevne slovenske duše. Znano je pa, da so turisti one vrste ljudje, ki ne gledajo v nebo in se rajši družijo s prepihom in napuhom, kakor pa s pohlevnostjo. No, mene so ti kraji vselej zanimali, saj sem tu preživel mladost in usoda vsake hiše mi je znana. Vsa socijalna zgodovina našega veka je napisana v tej dolini. Na primer, tu je Gregorčeva hiša z velikanskim hlevom, vse napol razdrto. Stari Gregorec je imel njega dni po šest konj, poznali so ga na cesti od Dunaja do Trsta; sedaj pa v njegovi hiši stanujejo gostači, v njegovem hlevu miši in podgane. Tam je gospodaril Srakar, trebušen, rdečeličen mož, imovit, da ga je vse zavidalo; toda lase bi si bil pulil, ako bi bil vedel, kako bo z njegovim zarodom. Njegov vnuk je zaradi ropa zaprt na ljubljanskem gradu in vnukinja je šla v osemnajstem letu v Trst, in iz Trsta se naša dekleta nič več ne vrnejo, izgubljena so na veke. — Tu se pravi pri Hrastarju. Vsega dosti so imeli pred štiridesetimi leti; stari Hrastar je omožil dve hčeri v Ljubljano, ena še živi. Sin je prevzel gospodarstvo; pred desetimi leti pa je umrl brez otrok in posestvo je kupil Koprivnik za petnajststo goldinarjev. Koprivnika so zadele vse

kmečke šibe in nadloge in lani je prišel na boben zaradi tristo goldinarjev dolga. Pri Mačku se je včasi dobilo najboljše vino med Ljubljano in Celjem. Stari Maček je imel po dvoje rejenih konj, v spodrejo tudi po dvoje žrebet; njegov pastir se je lahko pohvalil, da goni največ živine na pašo. A kje so časi, ko je očanec Maček svetlomastnega obraza in rejenega trebuha sedeval pred svojo krčmo in pozdravljal voznike, domače, nemške, laške in ogrske! Njegov sin že gospodari na raztrganem, zanemarjenem domu. Dva suha konjiča ima in vozi ž njima v Ljubljano; po dvakrat na teden pelje in po tri goldinarje zasluži. To ni mnogo, a zaslužek je vendar; toda, kadar ima Maček tri goldinarje v žepu, oblastno sede v krčmi za mizo in zapije na mestu poldrugega. In krčem je v tej ubogi dolini toliko, da se jih kar tare, in težko je človeku se vsaki ogniti.» —

Handžija Mato. «Zapisal v Dol. Tuzli na Bosanskem, 22. 12. 1886.» — Priobčil Lj. Zvon VII (1887), str. 76—84.

Str. 29. «Han Sulejmana Kavlića» s svojo okolico je bil na slabem glasu zaradi hajdukov. Pri hanu je padlo njega dni mnogo avstrijskih vojakov pod turškimi kroglami «in še zdaj ni varno, samotnemu človeku se tam sprehajati... Ta han leži med nizkimi hribi, obraslimi z lepimi gozdovi. Pot tjekaj pelje skozi in skozi po senci».

«Vsak teden grem po dvakrat na Ravno Trešnjo do hana Vidakovića. Handžija Mato je jako simpatičen človek, ki sedi vedno pri meni in gleda, s čim bi mi postregel. Tak kakor Mato so morali biti moj oče pri štiridesetih letih; enake koščene, močne postave je moj handžija. Posebno njegov smeh je zelo podoben smehu mojega očeta. Ljubezniva zamišljenost, odkritosrčnost in globoka naklonjenost je izražena v njem... Vprašal sem Mata za njegovo starost; pomajal je z ramenom,

potresel z glavo, rekoč, da ne ve, pa da ima morda kakih štirideset let.» (24. 7. 1886.) — «Vidaković je čokast, mlad, brkat mož, ki govori malo na koncu jezika. Ve mnogo zanimivega. Tako mi je pol ure govoril o Turčinu Smaju Sarajliji, ki je eno leto pred okupacijo ubil njegovega brata Tunjico, kakor zvezda milega mladeniča. Smaja so Turki zaprli, a ko so navalili Avstrijci, so ga zopet izpustili in oborožili. Ko se je Bosna pomirila, je bil Smajo v Dubošnici handžija. Ubil je v Majevici volka in ga nesel v Tuzlo. Tam je bila že vložena tožba zoper njega, da je on ubijca Tunjice; prijeli so ga in ga ustrelili.» — Tragično smrt Tunjice je Podlimbarski istočasno skiciral v posebni črtici, a porabil jo je skoraj doslovno šele v romanu «Gospodin Franjo» (str. 393—394). — Vidaković je rodom Hercegovec. V letu, ko se je rodil, je vladala v Hercegovini silna draginja, zato se je mnogo ljudi izselilo v Bosno, med drugimi tudi njegov oče. O težavah zadnjega desetletja je pripovedoval Maslju tole: «Ko je bila vojna med Turki in Srbi, takrat je bilo katolikom dobro; ako te je srečal vojak, te je pustil pri miru. Ko pa so prišli Avstrijci, je bilo slabo za nas: vsak, bodisi Turek ali Srb, nas je smatral za izdajice, ki stopimo na stran Avstrije» (28. jul. 1886). — V začetku septembra se je Maselj otresel puste in moreče službe ter se podal čez Budapešto, Dunaj v domovino na tritedenski dopust. Pred kavarno Elisabethbrücke na Dunaju si je ogledoval mimoidoči svet in se spomnil bosanskega hana: kaka razlika med ljudmi, ki hodijo mimo kavarne, in med onimi, ki potujejo mimo hana! «Prijel sem se za glavo, o — kako težke misli so mi blodile po njej!» Ko se je povrnil v Bosno, je bil zopet redni gost pri Vidakoviću. «Če se mi prikrade tuga ali skrb v dušo, se podam v goro in pozabim na vse gorje. Tam sreča-

vam revne ljudi in sem tako sebičen, da pravim: Vendar si še morda na boljšem kakor ta sirota.» (4. 11. 1886.) In tako je ostal Podlimbarski ves čas svojega bivanja v Dol. Tuzli Vidakoviću in njegovim otrokom prijatelj in dobrotnik; posebno prisrčno je postalo njegovo razmerje do najstarejše hčerke Luce. Toda to nas vodi že h «Gospodinu Franju».

Str. 40—41. Matovo hvalo dobrih gospodaric njegovega brata Tunjice je pisatelj posnel iz svojega razgovora z nekim Bošnjakom, ki se je vračal iz mesta, kamor je nesel tovor drv za štiri groše. Ta Bošnjak mu je pravil, da plačuje tretjino begu ali pravzaprav njegovi ženi, ker je beg že umrl; zemlja pa je begove hčere. Dobri duši sta njegovi gospodarici: osem let že begovica ni poslala ne age, ne subaše (oskrbnika), ne koga drugega po tretjino. Kadar vse pospravi, nese tretjino v njeno hišo in ona je vselej zadovoljna. Hotel je od begove hčere kupiti zemljo, pa ona pravi: Noče se mi še umreti; od česa bom pa živela, če zemljo prodam in denar potrošim. (11. nov. 1886.)

Str. 43. Gozde Konjsplanine sedaj «r e g u l i r a» neka zadruga ogrskih lesnih trgovcev. «Ta izraz («regulira») se je slišal v peštanskh delegacijah pri obravnavah bosenskih stvari.» (Opomba Podlimbarskega.)

T o l m a č manj znanih srbohrvatskih besed turškega izvira: d u š e k (30) — velika blazina za spanje, žimnica; e f e n d i j a (32) — naslov turškega učenjaka, gospod; f a n a r i j o t (30) — po «fanarju», delu carigrajskega mesta, glavnem sedežu Grkov, znači odličnega, večinoma bogatega Grka; k a d i j a, kadi — turški sodnik; k a d u n a (40) — turška gospa; n a h i j a (32, iz V l a š e n i š k e nahije, ne: Vlareniške n.) — področje, okrožje; s a m a r (35) — sedlo; s u b a š a (40) — oskrbnik, nadzornik kmetov.

Markica. Rokopis je končal 9. maja 1887 ter ga poslal 14. maja prof. Levcu, ki ga je priobčil še istega leta v Lj. Zvonu (VII, 9. štev., str. 514—526).

Str. 59. Novo pravdo Omeragića s sosedom Karamujićem zaradi zapuščine je Podlimbarski posnel iz razgovora z nekim Turkom, ki ga je poznal iz Hasan-begovega hana. Ta je bil v Tuzli pri sodniji, a zastonj. Govoril je jako umirjeno, počasi in tiho; držal je roke pred seboj, kakor da bi hotel kaj v perišče zajeti. «Dobar čovječe» je bila njegova navadna prislovica. Pred leti je imel leto dni pod streho na hrani in postelji sto let starega človeka, katerega sta zeta vrgla iz hiše. Ta starec je večkrat dejal: Bašča je moja in kadar umrjem, se proda in ti si vzami pet cekinov za postrežbo. Starec je umrl in on pa toži sedaj za denar. V konaku so mu dejali, da naj položi na mizo osem desetic za koleke. Položil je denar na mizo, sedaj pa bog zna. (4. 11. 1886.) —

Str. 66—70. O burni preteklosti Ilije Ostojića pisatelju ni pripovedoval znani handžija Mato, ampak neki uradnik mu je pravil tole zgodbo: «L. 1883. je dvajset hajdukov napadlo vas pri Srebrenici. Narod se je vzdignil z motikami in sekirami; hajduki so ustrelili tri može. Prišla je preiskava. Turkinja je odločno trdila, da pozna Srba, ki je bil med hajduki. Srbinu je šlo za glavo. Vojaško sodišče ga ni moglo obsoditi, ker je bila samo ena priča; prišel je torej v oblast civilne sodnije. Leto in dan je sedel v temnici. Svojega «alibi» ni mogel dokazati. Osivel je v skrbeh. Dan pred smrtjo pa je priznal, da je za časa onega poboja tihotapil duhan iz Turške v Bosno daleč proč od Srebrenice. S tem si je rešil življenje, a zgodilo se je, česar se je bal: na tihotapstvo so velike denarne kazni. Carevina je prodala vse njegovo imetje in on in njegova družina so prišli na beraško palico.»

Tolmač neznanih besed: asker (63) — vojak; bula (67, 69) — Turkinja; marijaš (57) — drobiž = 10 par.

Stričevi darovi. Zapisal 15. dec. 1888; priobčil Lj. Zvon IX (1889), št. 5, str. 276—277. — Dogodek z nečakinjo si je zabeležil Podlimbarski 11. jun. 1888 v dnevnik: Mali Reziki (Janezovi) sem pomolil pest drobnega denarja, rekoč: «Izberi krajcar, katerega hočeš!» Imel sem v pesti komade po enem, po štiri, po deset in po dvajset krajcarjev. Reziki je bil najbolj všeč komad po 4 kr., ker je bil največji. Vzela ga je in mi smo se zasmejali. Poučili so Reziko, da naj drugokrat seže po belem krajcarju. In zopet sem ji molil polno pest drobiža. «Beli krajcar mi dajte!» je zalepetala. Ko pa sem odprl pest in se je zalesketal četrtak, ki sem ga nalašč poprej očistil in odrgnil, je pograbila zopet svetli četrtak. Zopet smo se ji smejali. — Tako je včasi sreča v naših rokah, mi pa smo nevedni, slepi; ona sedi v našem žepu in — nam uide.

Plaznik in kirasir Martin. Zapisal v Dol. Tuzli 12. 3. 1889. Priobčil Lj. Zvon IX (1889), št. 6, str. 322—336.

Str. 83. Napis nad peklenskimi vrati v začetku 3. speva Dantejevega «Pekla» («Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate»). — Funt in unča sta starejši uteži; funt = 56 dkg, unča je najmanjša utež. — Str. 90. Med priprošnjiki Plaznikove hiše je tudi sv. Urh, «pomočnik v mrzlični bolezni», za katero je baš tedaj Maselj bolehal. — «Nekaj borovih višnjevkastih polen za luč»: «Borovec je takrat dober za luč, kadar je poprej dve leti ležal v koži, tako da mu je les že postal višnjev.» (Pojasnilo Podlimbarskega.)

Str. 90—92. Bujni nered najrazličnejših predmetov v Plaznikovi hiši nas spominja na Masljev opis notranjosti

kmečke gostilne v Dobrovcu, nemško-madžarski vasi v Slavoniji, kjer se je mudil 19. in 20. oktobra 1888. Preprosta kmečka gostilna ga je spomnila, kako je njega dni rad zahajal v kmečke hiše. «Rad sem sedeval pri peči, opazoval ljudi, poslušal pogovore, se smejal in se čudil neredu v kmečkih hišah. Mlada Madžarka mi kuha kavo, govori o gospodinjstvu, pohvali vino, katero toči, našteva jedila, ki se pri njej dobivajo, toži čez obilo dela... V kotu stoji kad z zeljem, dalje vreče z žitom, na zidu visi začrnela ura, njen hod je hrom; okoli mene murlika mačka, ki naposled skoči na mizo, iskaje drobtin; v veži grgutajo grlice, na dvoru nekdo požvižgava... V kotu leži kup neoličkane koruze, pod klopjo pes. Miza je z rdeče-pisanim prtom pregrnjena. Na nezakurjeni peči leži vsakovrstna sodrga: povezujena skleda, na njej lesena žlica, z reno pokrit lonec, gladež, svečnik, solnica, pet strokov koruze, zopet skleda, v njej dvoje jajec, svetiljka, jerbašček z zeleno papriko, cunjica, moder papir, v katerem je zavito bogve kaj.»

Str. 92. Krokarjevega Martina (s pravim imenom: Martin Urbanija) je Maselj spoznal v Lukovici l. 1888. Bil je star, hrom mož, ki je služil 13 let vojake in bil l. 1848. in 1849. v vojski zoper Ogre. V decembru 1888 se je Maselj sestal ž njim v Moravčah pri Klobučarju, ko je med drugimi kmečkimi originali vstopil tudi Martin, invalid Nikolajevih kirasirjev. «Pozdravil me je po nemško in me pofehtal. Ogovoril sem ga po madžarsko in sédel je zraven mene. Pravil mi je zopet o bitki pri Temešvaru, o lajtnantu Majsnerju, kateremu je dajal komis, prinašal ukradena plečeta in piščeta in mu stregel, kar se je dalo... Urbanija nekako ni bil zadovoljen, da sem mu dal samo desetico, ker je prej dobival od mene po dve in tri desetice naenkrat.

Praskal se je obžalujoč, da sem ga degradiral.» — Meseca maja 1893 ga je zopet videl, «sedečega ob cesti, kažočega svojo ranjeno nogo, kako je moledoval mimogredoče romarje. Žalostna usoda starega vojaka! Pretresel me je pogled na starega siromaka». —

Str. 93, 1. odstavek. «O Bosni me oče dosti izprašujejo, n. pr. če tudi doli slamnike nosijo, kaka prst je doli, rjava ali črna, če doli tudi hruške rasejo itd.» (13. 6. 1888).

Str. 100. Plaznikov Anton gre v zimi golorok živini pokladat. Prim. Masljev doživljaj, ko se je 2. jan. 1889 vračal čez Moravče na Kresnice v Ljubljano. «Pilkov sin me je peljal čez zeleno, prozorno Savo. Bil je golorok, čeravno je brila ostra burja. Ko sva bila sredi Save, je neki fantalin z obrežja zakričal na brodnika: „Ali si pa golorok pri tej burji?“ Voznik se je zasmejal. „Saj imamo obraze tudi gole, in vendar nihče v obraz ne ozebe.“ «Prijal mi je korenjaški, rdečelični mladenič.»

Str. 105—106. Kar pripoveduje Martin o svojem dobrodušnem, čudaškem kapetanu, to je slišal Podlimbarski v Tuzli pripovedovati o generalu Galgociju. «V prvi sobi je imel same čevlje, v drugi sama sedla in uzde, v tretji je spal. Če je prišel zvečer domov in je njegov pes Karo ležal na postelji, se je vlegel general na kanapé in pustil psa, da počiva v miru božjem. General ni nikoli nosil nove obleke; vselej je naprosil svojega pobočnika, ki je bil njegove rasti, naj novo obleko on nosi, dokler ne zgubi svoje barve. Potem si je dal našiti na njo svoje ‚distinkcije‘ in šele obnošeno obleko je nategnil nase. V Bosni ni imel nikoli rokavic; kupil si jih je šele, ko je bil prestavljen na Dunaj.» (20. 1. 1889.)

Kako sem prvikrat romal. Povest Nejčetovega Frančiška. Ljubljanski Zvon X (1890), št. 6, str. 340—353. — Prvi in največji shod na Limbarski gori je na binkoštni

ponedeljek, drugi se vrši v nedeljo pred kresom, tretji pa na dan sv. Tilna (Šentilovo), t. j. 1. septembra. Teh shodov se Podlimbarski v tujini skoraj redno spominja in kot refren se mu oglaša želja: «Da bi bil danes tam na oni višavi med slovenskim ljudstvom!»

Str. 111—112. Ves prvi odstavek, ki govori o Dimki, je pisatelj prvotno namenil za uvod avtobiografske povesti o Lazarjevem Vidu, ki jo je snoval ok. 1884, a je ni nadaljeval.

Str. 125. Na koncu prvega odstavka je Zvonov urednik črtal pisateljev spomin na mlada leta, ko je z zanimanjem poslušal pridige krašenjskega župnika Jurija Varla: «Neizbrisno sem si vtisnil v spomin slike o bedah in stiskah izraelskih, in še predno sem prišel v šolo, sem poznal Tobijo, Daniela, kralja Cira, Salmanasarja in Nabuhodonozorja in navduševal sem se po svoje za hrabre brate Makabejce.»

Str. 126. O Petračkovem Boštjanu pripoveduje Podlimbarski v konceptu še tole: «Tega Boštjana so poznali vsi gorski in podgorski kmetje. Bil je nekoliko trapast, pa kljub temu se je poskušal z raznimi kupčijami. Nabiral je cunje, jajca in kure in jih prodajal v Ljubljano; po vaseh je nosil poleti črešnje, pozimi kostanj, ob shodih je prodajal na gori vodo. Drugokrat je skupljeval krhlikov les, ki se je dobro prodajal prekupcem za kamniško smodniščnico. Ko so se odprle domžalske tovarne za slamnike in so po naši dolini namah odromali vsi kolovrati v podstrešni prah, iz kojega se težko kedaj zopet vrnejo, in je pletenje kit izpodrinilo prejo, je lazil Boštjan po dolinah in hribih za kitami. Pri vseh teh kupčijah je kazal tako nezgubečnost, da je bilo nemogoče, se ne posmejati in se ne zadeti ob njega...» Posebno so se kmetje leta in leta spominjali njegove čudne kupčije s starimi, raztrganimi čevlji v

Ljubljani za vodo, ki sta jih nazadnje z voznikom morala s črnuškega mostu zvrniti v Savo.

Str. 129—133. Povest o starčku-puščavniku, «kateremu je sam Bog razodel, kako ljuba mu je molitev, ki jo opravimo kje daleč od doma», je Podlimbarskemu pripovedovala že kakih petnajst let prej njegova pobožna slovaška «gazdinja» iz trnavske okolice, ko je prišla govorica na božja pota. «Hotel sem ji dokazati, da je božja pot čisto brezkoristna pot, da človek lahko doma tako dobro Boga prosi, hvali in moli, kakor kje daleč v tuji zemlji; ona pa začne: Bil je nekdaj puščavnik, ki je moral daleč po vodo hoditi. Ko se je postaral, ga je začela ta dolga pot mrziti in je mrmral in prosil, da bi vsaj vodo imel bliže. Kmalu za tem je šel zopet po vodo, kar zasliši za seboj ali poleg sebe nekoga šteti njegove korake. Razmišljal je, kaj bi to bilo. Ko pride k studencu, se mu prikaže angel. Puščavnik ga vpraša, ali je on štel njegove korake. „Da," odgovori angel, „vsak korak, ki si ga storil, je zapisan in ti bo na onem svetu štet v zaslugo." — „O, potem bi rad, da bi bil ta studenec desetkrat dalje, da bi mogel tem več storiti za oni svet," je odgovoril puščavnik. Tako konča gazdinja.» (8. 12. 1875.) — To kratko legendarno snov je pisatelj razširil z novimi motivi: s čudodelnim potujočim drevesom, s pogovorom puščavnika z angelom o številu grehov in dobrih del na zemlji.

Gorski potoki. Povest Ivana Gorca. Knezova knjižnica II. (1895), str. 1—100.

Motto («A te convien tenere altro viaggio» — «Na druge poti svoj korak zastavi») je zajeto iz Dantejeve «La divina commedia», Inferno I, verz 91: Vergilijev opomin Danteju.

T r o v r a g, mestni sluga ali birič (151, 229, 257, 262), je prevod nemškega pridevka «Dreiteufel», katerega je

bil deležen stražnik, poznejši magistratni sluga Miha Gašperšič. Nemščine ni znal, pač pa je imel navado, med svojo ižanščino vpletati besede: «Drei Teufel hinein!» kar je strogemu možu trajno ostalo. Bil je oženjen; hčerka Lenka se je po Masljevi povesti poročila z ovdovelim čevljarjem Vahom. Poleg Trovraga je starejšim Ljubljančanom še dobro v spominu «beraški strah» («Bettelvogt») Franc Pogačar, ki je s cilindrom in gorjačo mogočno korakal po ulicah in preganjal berače; pouličnі paglavci so si ga radi privoščili za tarčo nefinim dovtipom. V to vrsto originalov je šteti tudi «Barabo» in «Kofernico» (265—274).

Str. 182—184. Lazarjeve nazore o gledišču je pisatelj posnel iz lastnega dožitka na Dunaju. Dne 22. marca 1884 si je zabeležil: «Snoči sem bil v dvornem gledišču. Igrali so Wilbrandtovo „Arria in Mesalina“. Mesalinino vlogo je igrala gospa Wolter. Ne vem, kako je to prišlo, da imam do gledišča tako malo veselja. Za dijaških let sem s tako strastjo hodil v Talijine dvore; z vsemi čuti sem sledil dejanju in domov prišedši sem vso noč sanjal o osebah. Sedaj pa ne morem pričakati konca igre. Posmehujem se igralcem, kako morejo biti tako preprosti in se trudijo, da bi me ogoljufali in premamili. Vse v meni pravi: Ti nisi Mesalina, ti ne Arria, ti ne Cecina Pet, ti ne Marko Pet. In dvorno gledišče ima najboljše nemške igralce. Kako to, da me niti za trenutek ne morejo prevariti? Res je, da se tako in ne drugače mora prilizovati in divjati Pseudo-Mesalina, ali mene ne ganeš. Kaj je temu vzrok? Ali to, da sem v življenju videl dosti ljudi, katerih notranjost je bila drugačna, kakor izraz njihove zunanjosti, da me je mnogokrat zapeljala medena kupa, po kateri sem željno posegel, a sem se napil trpkega strupa. Kako bi se skrivaj ne posmehoval igralcu, ki me hoče prepričati o resničnosti svojih čuv-

stev, če pomislite, da so me resna čuvstva ljudi prevarila, da sem še vselej obžaloval, če sem v resnih položajih računal na čuvstva resnih ljudi. Da, tako daleč sem prišel, da sodim človeštvo po igralcih na odru, da vidim povsod pod krinko odkritosrčnosti in resnice le laž in hinavščino.» —

«Kurji želodček» (205, 233, 236) so otroci imenovali nekoliko slaboumno, delamržno ljubljansko beračico Jožefo Pakič, ki je kot «mrtvaška ptica» stražila mrliče in z glasno molitvijo vzbujala pozornost obiskovalcev, da so jo obdarili.

Str. 209—211. «Narodnjak starega kopita» je V. C. Supan, predsednik trgovske in obrtne zbornice. Ta je napotil Maslja (11. okt. 1877) k dr. Bleiweisu prosit za «diurnum», kateremu naj reče: «Gospod, Vi ste obogateli s svojim domoljubjem, pomagajte h kruhu tudi meni, ki nič manj ne ljubim naroda kakor Vi». Supan je imenoval narodnjake molzne krave. — Prvi prvak, ki ga je Maselj obiskal, je bil dr. Bleiweis. «V vsem svojem veličastvu se je postavil pred me, ko sem mu javil svojo prošnjo; počehljal se je za ušesi, pa mi dejal, da ne ve za noben zaslužek, pa da se me hoče spomniti, ko bo kaj.» — «Drugi prvak, liberalec in dovtipnež», je bil dr. V. Zarnik, ki je prosilcu izjavil, «da se služba hofrata laže dobi, kakor kaka duhomorna pisarniška služba.» — Tretji prvak, ki ga je šel Maselj vprašat za službo (12. oktobra), dr. Munda, mu je rekel, «da nima ničesar, da naznani po časnikih, kadar potrebuje pisarja, in škodoželjno se mi je smehljal».

Str. 212—220. Kar pripoveduje Lazar v X. poglavju z bolestnim humorjem o svoji enodnevni službi pri ljubljanskem židu, to je doživel Maselj 7. marca 1877. «Včeraj večer sem se vdinjal. Dobil sem službo — brezplačno, kakor da bi mogel človek delati, a ne jesti. Prav

čudno zares. Čez nekaj časa, kadar bi me bili dobro preskusili, bi mi dali na mesec 15 gld., res lep denar. Danes sem nastopil to službico. Mislil sem, da bom vsaj pisar, pa kako sem se zmotil! Pošiljali so me na pošto k brzojavnemu uradu, po žveplenke in zopet na pošto, v štacuno in zopet na pošto in denarje inkasirat. To poslednje opravilo je bilo zelo romantično. Imel sem sedem nakaznic (pobotnic), s katerimi bi bil moral iti k sedmim osebam terjat denar za neke srečke (Ratenbriefe). Bil sem v treh hišah, pa povsod se je zdela ta terjatev goljufija in mene so imeli skoro za goljufa, jaz pa sem, namesto da bi jih k tej kupčiji prigovarjal, jih flegmatično potolažil, da mi je vseeno, če to plačajo ali ne; celo svaril sem jih, naj nikar teh reči več ne kupujejo. Cokljal sem po neznanski plundri po Gradišču, Trnovem, po Bregu in okoli Sv. Jakoba. Ko se mi je zdelo zadosti, sem šel v kavarno, sedel tam dve uri, potem pa v pisarni (menjalnici) debelo lagal, kje sem vse bil in kako sem opravil. Seveda sem prišel brez denarja, ker nočem, da bi me preprosti ljudje po mestu imeli za goljufa, in ker bi pri tem poslu na mesec za 15 gld. samo čevljev raztrgal, se bom službi odrekel... Tedaj sem jutri zopet človek brez službe, a svoboden, kateremu goljufivi žid nima ukazovati.»

To menjalnico in prodajo srečk na obroke je imel Nemec Dominik na Starem trgu št. 1.

Str. 220. in sled. (XI. poglavje): Vahulja obdolži Ivanko tatvine desetaka. Pisatelj je dogodek posnel iz svojih žalostnih spominov izza prvih dijaških let. V avtobiografski črtici o mladostni dobi, ki jo je napisal v dnevnik med manevri na južnem Moravskem (13. sept. 1876), čitamo: «Pa prišla je nesreča, ki me je popolnoma ugonobila. Moj ljubljanski gospodar, Bog mu grehe odpusti, je vtaknil svoj denar, kakih 20 gld., v neki predal

in jih ni mogel najti. Njegova žena je vpila, kričala, da so denarji ukradeni in da jih nihče drug ni ukral, kakor jaz. Hotela me je videti, kako sem gledal, ko je gospodar shranjeval svoj denar v predal, vedeti celó, da sem že prej opazoval njenega moža, ko je štel na mizi denar. In jaz revež nisem vedel ničesar o tem. Pa kako sem se hotel opravičiti? Nikdar mi ni prišlo na misel segati v tuje blago; zdaj pa sem naenkrat imenovan tat, daleč od doma v tujem mestu. Prišel je brat Andrejček in gospodinja me je tožila. Dober človek je moj brat Andrejček... in mi je natihoma omenil tatvino, in da gospodinja sumniči mene. Dejal sem mu, da to ni resnica in verjel mi je. Hvaležno sem mu pogledal v oči, vendar pa me to ni potolažilo — denarji se nikakor niso našli. Hodil sem po skrivnih potih in jokal. Kogar sem srečal, vsakemu sem menil brati na ustnicah besedo tat; tudi moji sošolci so čuli o tem. Ogibal sem se ljudi, zahajal v samotne kraje in tugoval in preklinjal tako življenje. Odšli smo na velike počitnice, o denarju nisem slišal ničesar; niti gospodinje se nisem upal vprašati, ali se je denar našel ali ne; bal sem se, akoravno sem bil nedolžen, stopiti pred njo in jo vprašati po usodepolnem denarju. Ko sem se vrnil s počitnic v Ljubljano, sem šele zvedel, da je pal denar v omari za predal, in da ga je gospodar našel, še predno sem šel na počitnice, kmalu potem, ko ga je pogrešil. Pa meni tuge niso hoteli prikrajšati; veselo novico bi bil razglasil po vsem mestu, a sem se odvadil ljudi... in privadil sem se knjig, pa ne šolskih...»

Str. 305—306. Signorellijevo sliko o padcu pogubljenih je Podlimbarski občudoval v orvijetski cerkvi 25. aprila 1894, ko se je vračal iz Rima.

Str. 306—307: Pipan uživa pokoj poleti do pozne jeseni v svoji rojstni vasi. Iz teh vrstic zveni Masljeva

želja, da bi tudi on nekoč užival zasluženi pokoj v domači vasi. «Stal sem na Limbarski gori, kakor nekdaj Mojzes na sinajski. Strmel sem v sosednje hribe in doline in občudoval njihovo lepoto, pa sem želel, da bi kdaj zadovoljen mogel prebivati pod to goro. Sprožil sem Gregi misel, da bi se kedaj rad naselil v domači vasi; bil je pripravljen mi postaviti hišo.» (22. 5. 1883.)

V vojaškem arhivu. Slovenski List II, št. 23 (5. junija 1897). P—i. — Predelano in razširjeno po zapiskih v dnevniku z dne 23. 6. 1884 v Dunajskem Novem mestu.

Sinica. Listek «Slov. Lista» II, št. 13 (20. marca 1897). Pi. — Doživel 20. in 21. januarja 1886 v Tuzli. Črtica je skoraj dosłovno prepisana iz dnevnika.

Tovariš Damjan. Povest. Lj. Zvon 1902, št. 3, 4, str. 165—186, 247—270.

Str. 382. in sled. Značaj Črža je povsem podoben Masljevemu bratu Gregi, ki je trden posestnik, zato samozavesten, nekoliko bahav; svoj čas je bil prekupčevalec žrebet. V začetku junija 1900 je Podlimbarski spremljal brata Grego, ki je šel žrebeta kupovat. Pri Korantu v Prètrši sta videla eno žrebe, v Vojendolu pa dva. «Grega se dobro razume na konje. Komaj pogleda, pa že ima svojo dobro sodbo o živali. «No, no, drvar bo, drvar,» pravi. «Ta ni, ni. Da, težko je dobiti dobrega konja. Vam v tem kraju seveda se zdi to živinče lepo, pa ni, ni, o ne. Lepih žrebet tu ni, ni v vsaki luknji raka...» Dalje sva šla čez Vaške Kandrše, Dobrlev, Vidrgo na Log k Čelešniku. Gospodarja ni bilo doma, tesar je nama pokazal žrebe. «Glavica je lepa, oči so bistre, živahne, ali vse drugo ogrodje je slabo, prsa ozka. Ta pa ni tak, kakršen je bil tisti rjavček, ki sem ga bil kupil od očeta pred petimi leti.» Od Čelešnika sva šla v Čelešnikov mlin, kjer je Grega staremu Čelešniku še osebno pohvalil tistega rjavčka.

Domžale
trezor 82-3 slv
MASELJ F.
Fr. Maslja/1
821.163.6-822-3
0020146286
COBISS
KNJIŽNICA DOMŽALE